

MIKSZÁTH
KÁLMÁN
ÖSSZES
MŰVEI

MIKSZÁTH KÁLMÁN

ÖSSZES MŰVEI 38.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI:

REJTŐ ISTVÁN

38. KÖTET

ELBESZÉLÉSEK

XII.

1886 — 1887

1985

MIKSZÁTH KÁLMÁN

ELBESZÉLÉSEK

XII.

1886 — 1887

1985

501.099
501099

Sajtó alá rendezte:
REJTŐ ISTVÁN

Lektorálta:
KIRÁLY ISTVÁN

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Sorozat ISBN 963 05 0952 X
Kötet ISBN 963 05 3550 5

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1985

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 11986 / 985

1886

AZ ÖRDÖNGŰS PROFESSZOR

I. fejezet

A holló és a seregély beszélgetése

Bizonyosan hallottak már kegyelmetek a »Magyarok istenéről«, aki az ősi néphit szerint külön is vigyáz ránk, óvó palástjával beföd, ha bajunk van, védő karját nyújtja, megsegít a szükségben, hanem megköveteli azt is, hogy: de *ám* mi magunk sem hagyjuk el magunkat!

Ha külön istene van a magyaroknak, hogy ne lenne külön ördöge is, hiszen mégis csak könnyebb dolog ördögre tenni szert.

A mi nemzeti ördögünknek a becsületes neve se nem Belzebúb, se nem Asmódi, hanem nemzetes és tudós Hatvani István uram.

A franciák azzal szokták haragítani a németeket, hogy az ördög Bajorországban született, s ő lett minden ördögnek atyja.

No, a mi ördögünk nem ebből a nemzetségből való, mert ez Rimaszombatban született 1718. esztendőben, becsületes szülőktől, atyja Hatvani Gergely lévén, anyja pedig Mester Judit asszony.

A kis Hatvani Pistán már korán meglátszott, hogy nagy esze van, szeretett kint kóborolni a természetben s annak a titkait fürkészeni, s már mint gyermek felülmúlta a tanítóit a tudományokban. A híres nevezetes Kármán András losonci professzor húsz éves korában azt mondta neki:

— Fiam, te már mind tudod azt, amit mi mindnyájan tudunk. De ezt nem azért mondom, hogy már ne tanulj többé semmit, sőt inkább ez sarkantyúzzon téged minél több és több ismeret szerzésére, mert a tudomány olyan forrás, hogy aki abból keveset ivott, azt is sokallja, de ki sokat ivott, az kevesli és még többet kíván. Azért hát menj ki, fiam, tapasztalatokat

szerezni idegen országokba, idegen népek tudását megkóstolni és átültetni ide.

Úgy is tett Hatvani Pista, összeszerezte az útiköltséget és kiment a világba, ahol egy híres tudósnek vagy bölcs embernek hírét hallotta, azt fölkeresé. Élt akkoriban három nagy tudós a világon, név szerint Müszenbrok, Bernut és Gro-nov, akik a természet titkait fürkészték, s a titkos földi erők fölött is uralkodni tudtak a tudományukkal. Hatvani Pista be tudott férkőzni mind a hármukhoz, s kileste mesterségüket. Fogékony esze keresztül látott csakhamar mindent.

Ezalatt otthon nagy híre ment lángelméjének és ügyességének, úgyhogy a nagyhírű debreceni református kollégium professzorának választotta, s levelet küldött utána Belgiumba, hogy haladéktalanul jöjjön haza. De Hatvani Pista azt felelte nagy szerénnyen a debrecenieknek:

— Köszönöm a kegyelmetek megtisztelő kívánságát, de biz én haza nem megyek ez idő szerint, mert még nem szedtem annyit a zsákba, hogy azt immár bekössem.

Nem is jött haza, csak aztán egy év múlva, amikor is nagy tisztességgel fogadták Debrecenben. Maga a főbíró is, Szerednyei Gáspár uram, díszebédet adott tiszteletére, amelyen Debrecen legelőkelőbb emberei részt vettek, s mindnyájan magasztalták a tudós ifjú szerénységét és bölcsességét.

De mit ért ez Hatvani Pistának — vagyis most már nagytiszteletű Hatvani István uramnak, ha a főbíró uram Fruzinka nevű hajadon leánya még rá sem hederített.

Pedig ez a lány legott lángra lobbantotta a szívét. Sohasem látott még ő ily szép tojásdad arcot, olyan két világító fáklyát, mint annak a két nagy fekete szeme, hát még a föl-séges nyulánk termet, a kápráztató mosoly és a szemvesztő gödröcskék az arcán, ha nevetett!

Mellette ült az ebéd alatt, beszélgetett vele, de észre-vette, hogy Fruzinkát jobban érdekli egy fiatalember, aki nem oly nagy kitűnőség mint ő, aki az asztal végén ül, aki a helyett hogy professzor lenne, csak egy jámbor diák: Buty-kai Károly. Oda kacsingatott Fruzinka a selymes pillái alól lopva.

Attól a naptól kezdve meg volt igézve Hatvani uram, se nyugta, se öröme, ahol és amikor csak tehette, fölkereste Fru-

zinkát, szépelgett neki kellemezettette magát előtte, de hasztalan, a lány szívét nem bírta a maga részére nyerni. A diáké volt az már!

Mit ér hát az egész tudománya, ha a bohó kis lány fölött sem bírt vele uralkodni, ha nem tudta magát vele megszertetni?

— Istenem, istenem, hajlítsd hozzám a szívét! — Így fohászkodott nemegyszer égő homlokát tenyerébe temetve, de a szíveket az isten sem hajlítja át egykönnyen.

A debreceniek sokat pletykáztak Hatvaniról, a tudományáról és szerelméről. A pletykás emberek nyelve görbén mozog. Egyik is kigondolt valamit, másik megtoldva adta s így keletkezett Hatvaniról sok-sok esztendőn át nem egy ördögös mese, s ezek a mesék halála után is nőttek mint a guruló hógolyók.

Hogy — azt mondják — mikor hiába fohászkodék az istenhez Fruzinka szerelméért, egy éjjel, amint a kollégiumban levő lakásán nyugtalanul hanykolódik ágyában, az ördögtől kért segítséget.

— Oh pokol, pokol, segíts meg szerelmemben.

Alighogy ezt kimondta, s félig elszenderedik, szobája nyitott ablakán át hallja, hogy az ablakpárkányra szárnyait csattogtatva két madár röpül, s elkezde emberi hangon beszélni. Az egyik seregély volt, a másik holló.

— Hol vagyunk, seregély öcsém? — kérde a holló.

— Ez bizony a debreceni kollégium egyik ablaka, bátyámuram.

A két pihenő madár elkezdett most mindenféléről beszélni, míg egyszer csak így szólt a holló:

— Hej öcsém, van ám ennek a kollégiumnak a padlásán egy könyv, »Mágyiká«-nak hívják, többet ér ez a könyv egymaga, mint hét ilyen város, amekkora Debrecen. A professzorok sem ösmerik, sokszor kotoráznak körülte, de szemükbe sem ötlük a hitvány táblája miatt. Pedig akié egyszer ez a könyv lesz, az uralkodni fog a szellemek fölött, akik engedelmesen végzik el minden kívánságát.

Hatvani felült ágyában, hallgatta lélegzetfojtva, hogy egy szót se veszítsen a madarak fecsegéséből.

— Csakhogy nehéz ám hozzáférni — folytatta a holló —,

mert úgy oda van ragasztva három asszonyi hajszállal a házboltozat tégláihoz, hogy nincs az az anyaszült ember, aki fölemelje.

— Akkor hát annyi ez a könyv az emberekre nézve, bátyámuram — felelte a seregély —, mintha nem is lenne.

— No, nem éppen annyi; mert ha a Szent-György nap éjszakáján a temetőben gyík vérével megkenné valaki a kezét, az elemelhetné a könyvet. De valami nagy öröme nem lenne benne.

— Hogyhogy? — kíváncsiskodik a seregély.

— Mert először három dolgot kell kívánni, amit azok ne teljesíthessenek. De elég is már a tereferéből, seregély öcsém. Megpihentünk, szálljunk tovább, tudod, hogy reggelre a londoni temetőben kell lennünk.

A madarak elröpültek, de mikor a professzor reggel fölébredt, s kidörzsölte szemeiből az álmot, olyan elevenen állt előtte egyetlen szó híján a pihenő madarak éji beszélgetése, hogy szentül hitte, nem álmodta, hanem igaz volt szóról szóra.

II. fejezet

A Mágyika és a három lehetetlenség

Alighogy megmosdott, megreggelizett, sietett fel a kolégium padlására, hol a nagy lim-lomban csakugyan volt egy penészes ócska könyv, mely úgy odaragadt a padláshoz, hogy nem lehetett onnan elszakítani.

Ez volt a csodálatos »Mágyika«. No, majd az enyim leszel, gondolá Hatvani, alig várván Szent-György napjának éjszakáját, hogy kimenjen a temetőbe gyíkot keresni. Szent-György napkor még nagy ritkaság a gyík.

Cudar, sötét éjszaka vala, egymást érte a mennydörgés és villámcattogás. A boszorkányok éppen akkor indultak a Gellérthegyre gyűlésre, s a debreceni temető volt az indóházuk. Ott szerszámoztak. Nagy István uram egy kecskebakon lovagolt, a köpcös Bujdosó Mihály, a városi hadnagy, egy szúnyogra ült rá, Kartalyné asszonyom lapáton, a szép Kun

Borbála (ni, hova keveredett az is) seprőn, a vén Igaliné pe-
méten. Érdekes karaván volt az így.

Hatvani uram nem ijedt meg tőle, még csak nem is igen
báméskodott, mert hiszen egyéb fontosabb dolga volt most;
hidegen, rendületlen nyugalommal járt-kelt a sírok között,
nézelődve, nem-e surran elő valahonnan egy gyík.

Hát amint ott botorkált, egyszer csak rásüt a holdvilág
a múlt héten elhalt Csapóné sírjára, s annak a rögei közül elő-
mászik egy gyík, apró szemeivel ránéz Hatvanira.

— Enyim vagy! — kiáltá a professzor és rátaposott.

Lába alatt megrázkodik a föld, fele a síroknak behorpadt,
de a gyík is halva maradt.

Nosza hamar fölvette, rákente vérét a kezére és haza-
ment, azahogy még előbb, ugyanabban az éji órában fölmá-
szott a kollégium padlására, s lehozta onnan a könyvet. Az
könnyen engedett; a három asszonyi hajszál most már nem
volt erősebb, mint bármely más közönséges női hajszálak.
(Az igaz, hogy azok is elég erősek!)

Elérte, ami után áhítozott; még jobban behatolhatni a
föld alatti titkokba. S azon felül minden vágyát teljesítheti.
Óvé lesz most már Fruzinka is. Ott volt hóna alatt a Mágyika,
a tudományok tudománya. Örömrészketve vitte lefelé a lép-
csőkön szobájába.

De hátha nem volt igaz a madarak beszéde?

Bezárta az ajtót belülről, ráhúzta a függönyt az ablakra,
egy imádságot rebegett az istenhez, s csak akkor mindenre
elkészülve, nyitotta ki szívdobogva, halálos sápadtan a
Mágyikát.

Egyszerre hét szellem ugrott az asztalhoz különböző alak-
ban és ruhában, egyik törpe, másik óriás, a harmadik egy-
szemű, a negyedik kilenc kezű.

— Mit parancsolsz, urunk? — kiálták a szellemek, ki
vékonyan, mint a síp, ki vastagon, mint a mennydörgés, de
valamennyi gúnyolódóan.

— Hozzatok nekem olyan némát, aki beszéljen — mondá
Hatvani fojtott félénk hangon.

A szellemek ránéztek némán, de meg sem mozdultak.

— Hozzatok idei darunak tavalyi tojását — folytatta
bátorkodva a parancsolást.

Az alvilági lelkek lesütötték fejüket, mintha az orruk vére folyna.

— Ej, hát semmit sem tudtok — kiáltott fel Hatvani. — Azt parancsolom harmadszorra, sütögessétek ki nekem pipaszáraknak a főbíróné kisasszonyának a szösze hajszárait.

A szellemek mind térdre borultak erre, mély alázattal, nagy jajgatással és könnyörgéssel:

— Mind lehetetlenség uram, amit kívánsz. Rabjaid vagyunk! Győztél rajtunk! Téged szolgálunk!

Így támadt Hatvaninak a nagy ereje a természet felett, melyet sokan féltek és bámultak. A debreceniek mind megesküsznek rá, hogy éppen úgy nem került nagy fáradságába fergeteget támasztani, mint a legmagasabban úszó felhőket széjjel parancsolni. Olyan könnyűséggel szállt — azt mondják — a levegőben, mint ahogy lebecsátkozott a föld üregeibe. Értette ám a nagytiszteletű úr még a vakondok nyelvét is.

S mindannyi ritka tulajdonság mellett biz' isten szép dolog tőle, hogy nem lett palatinus vagy király (ami neki tetszett volna jobban), hanem megmaradt debreceni professzornak s élt békességben, barátságban az odavaló jámbor polgárokkal, inkább jót cselekedve, mint rosszat a rettenetes hatalmával.

III. fejezet

Mi mindenfélét cselekedett Hatvani uram a »Mágyika« erejével?

Szorgalmatosan oktatgatta tanítványait, maga pedig szerényen élt egyetlen szobáskájában ezután is, mindössze egy inast fogadott, aki tisztogatott rá.

Az inast Bugyi Andrásnak hitták, jó tagbaszakadt hajdúszoboszlói gyerek volt, aki kilenc húszas havibért kapott.

Hanem ezekkel a húszasokkal ugyancsak megjárta mindig.

Mikor fizetett velők, jók voltak, de az új tulajdonosnál legott ilyenné lett a köriratuk: »Andreas Bugyi Rex Hun-

gariae» (Bugyi András Magyarország királya). Természetesen rajta csípték Bugyit mindannyiszor, a bíróság elé vitték, de hasztalan. Mert a bíró szeme előtt már megint egészen rendessé lett a húszas s csak Bugyi András föladóit nevelték ki, hogy a szemök káprázik.

Bugyin kívül még egy takarítónője is volt a nagytiszteletű úrnak, özvegy Magyariné asszonyom, aki azelőtt a főbíróéknál szolgált, de most mellékesen kofamesterséget is űzött a debreceni piacon.

Bennfentes lévén a főbíróéknál még mindig, Hatvani uram rávette, hogy a Fruzinka aranyhajából hozná el neki a leghosszabb három szálát.

— Az a legkönnyebb — mondá Magyariné.

— Háládatos leszek kendnek érte. Holtig megemlegeti, úgy megszolgálom — ígérte a nagytiszteletű.

Magyariné asszonyom addig ólálkodott, settenkedett a főbíróéknál, hordogatván titkos híreket Butykairól, a diákról, míg egyszer kileste a legjobb alkalmat, mikor Fruzinka éppen a haját bontogatta.

— Hej, kisasszony lelkem, nem jó állása van annak a maga selyem hajának. Nem úgy fonják már manapság a varkocsot. Mikor Rhédeiéknél szolgáltam, akkor kinéztem én, hogy a frájj milyen formát ad a méltóságos kisasszony hajának. Adja ide, lelkem, azt a fésűt, majd megmutatom én, mi illik legjobban a szép patyolat orcájához.

Fruzinka mosolygott, és természetesen átengedte a fésűt. A ravasz Magyariné most már észrevétlenül húzhatta ki a leghosszabb három hajszálát és vitte azon nyomban a professzornak, aki bezzeg megörült, majdnem táncolt széles kedvében. No, ugyan bolondok ezek a tudós emberek!

— Köszönöm, Magyariné asszonyom, most csak kend menjen a dolgára a piacra, egy óra múlva és is arra megyek és meghálálom a fáradságát. Előbb egy kis dolgom van még.

Az a »kis dolga« pedig a nagynál is nagyobb volt; bezárkózott, elővette a »Mágyiká«-t, melyet mindég egy vaskondérban tartott elrejtve, a három hajszálát betette a hetvenhedik lapra, különös búvyszavakat morogván. »Szeress, szeress, szeress!« kiáltá azután háromszor egymásután, az ördögös könyvet becsapva.

Mert hiszen bírhatta volna ő Fruzinkát, a szellemek rögtön odahozhatták volna, ha parancsolja, de őneki a lány vonzalma kellett. Mert a szerelem úgy édes, ha magától jön.

Ez a varázslat hát arra való volt, hogy a leány szívét maga felé hajlítsa; és úgy is lett, Fruzinkában ettől a perctől fogva csodálatos vonzalom ébredett Hatvani iránt.

Mihelyt ezt elvégezé, a piac felé vette útját, hol ott Magyariné üldögélt a heti sokadalomnak közepette, petrezselymek, répák és tojásokkal rakott kosarak mellett.

Hatvani hozzálép, s a népség szemeláttára megvesz a garabolyából három tojást egy garason. Kissé odább menve a sátrától, feltöri az egyik tojást, hát egy arany van benne, feltöri a másokat, harmadikat s íme mindenekből egy valóságos körmöci sárga csikó hull ki.

Uccu, rohant erre minden élő lélek a sátor felé, s három négy forintjával keltek a Magyariné tojásai.

... Azóta sem volt olyan nagy ára a tojásnak Debrecenben!

Hanem arany sem volt a debreceni tojásokban azóta — már tudniillik azóta, ahogy Hatvani uram feltörte a harmadik tojást, mert a többiekben oszt nem volt semmi.

Híre ment ezeknek a dolgoknak apródonkint. Az emberek súgtak-búgtak egymás közt.

Némelyek nem hitték, mende-mondának tartották. Igazi vastagnyakú kálvinista nem hisz a csodáknak: akik hitték, legfeljebb a fejüket csóválták, találgatván, hátha valami nyitja van.

Magyariné, aki olyan jó vásárt csinált, hogy meggazdagodott utána, telekiabálta a várost; így-úgy, az ő tojásaiban arany volt. Ő nem hitte szemfényvesztésnek, mert az tisztán a tyúkjai érdeme. Csak már legalább azt tudná, melyik az aranyos a kilenc tyúkjá közül? Addig-addig csacsogott-fecsegett, míg figyelmessé lőn a városi hatóság, elkoboztatta a tyúkokat, mint a boszorkányokkal cimborálókat és máglyára ítélte, nyársra húzatván testöket.

Ambrus Imre és Kocsay István városi tanácsnokok kiküldettek, hogy hivatalosan kóstolják meg a tyúkok húsát — de biz az csak olyan volt, mint a közönséges tyúkhús.

IV. fejezet

Hogy győzött a pokolbeli kísértet felett

Nemsokára — egy este —, amint éppen vacsorált otthon Hatvani, benyit hozzá Magyariné asszonyom.

— No, mit akar kegyelmed? — förmed rá a professzor, ki jól ösmerte az emberi háládatlanságot és telhetetlenséget —, talán bizony a három aranyát jött visszakövetelni?

— Nem biz én, nagytiszteletű uram, de a segítségéhez fordulok, mert tán tetszik tudni, hogy a férjem, Magyar Mihály meghalt a múlt hónapban — panaszlá az asszony bánatos hangon.

— Azt akarja, föltámasszam az urát? — kérde Hatvani.

— Dehogy akarom . . isten ments — fakadt ki Magyarinéből az ijedelem —, hamarább szeretném megfordítva.

— Hogy érti azt, Magyariné asszonyom, megfordítva?

— Úgy, hogy hazatér az uram éjjelenként, kérem alássan és rémítő csalarákat csinál otthon, láncait csörgeti, végigdörömböl a padláson. Borzalom azt végighallgatni.

Hatvani uram megkönyörült rajta és így szólt:

— Nagy szolgálatot tett nekem kegyelmed, legyen nyugodt, megszabadítom a kísértettől!

Még azon éjjel egyes-egyedül kiballagott a temetőbe, s szépen meghúzódva várta egy szomorúfűz alatt a lelkek óráját. Íme, pont éjféli kakaskukorékoláskor fölhasad a Magyar uram sírja, s onnan kivonszolja őkegyelmét egy fekete kutya, megrázza, csontjai kihullottak, mint a kukorica a zsákból, a bőrébe maga a kutya búvik bele, s tart szapora lépésben egyenesen a Csapó utca felé, ahol Magyariné lakik. Úgy ment a gyehennára való, mintha nyílból lőtték volna ki.

Hatvani ekkor előlépett, összeszedvén a kihullott csontokat, rájuk ült, majd búvós kört csinált maga körül a varázsbottal. Nem kellett sokáig várnia. Nagy csaholással, csörtetéssel alig egy óra múlva visszatér a fekete kutya és meghököl, amint a csontokat keresve, meglátja Hatvanit rajta ülve.

— Ember, add ide a csontokat! — üvölti.

— Kutya, nálam nincs csont — feleli Hatvani.

— Azt add ide, amin ülsz — követeli a kutya.

— Én a széket nem adhatom — kötölődik a professzor.

Kivicsorította erre a fogait a kutya, egyet vonított, mire egy egész falka ördög és kísértet összeröffen Hatvaninak rohanva, de a bűvös körön átlépnie egyiknek sem lehetett.

— Látom, hogy emberemre akadtam — mondá most a kutya könyörgő hangon —, de látod, a csontokat vissza kell tennem, ahonnan vettem, könyörülj rajtam, add ide őket nem bánom, kérj értök, amit lelked, szíved kíván.

Hatvani gondolkozott egy darabig, végre így szólott:

— Jól van, hozz ide gyorsan egy zsák aranypénzt, továbbá egy köből mákot és egy köből kölest, szórd össze, keverd meg s aztán válogasd szét, de úgy, hogy akár a mákban, akár a kölesben egyetlen idegen szem sem legyen.

Hozta a pénzt, a kölest, a mákot, gyorsan hozzáláttak az ördögök és kísértetek a szemezgetéshez, de bezzeg, akármilyen szapora volt is a munka, tovább tartott, mint kellett volna, mint ahogy az alvilági rendtartás engedi, ütötte a kollégium tornyán az egy órát éjfél után s ördögök, kísértetek legott elsüllyedtek a feneketlen mélységbe.

A csontokat most már külön eltemette Hatvani egy arra csinált bűvös körbe azokkal nem incselkedik többé az ördög, most is ott pihennek, porladoznak háborítlanul a debreceni temetőben.

V. fejezet

*Miként folyt le Hatvani professzor nagy vacsorája,
melyet az ő kis szobájában rendezett?*

Ezalatt annyira híre ment Hatvani csodás tudományának, hogy részint félelemből, részint tiszteletből mindennemű becsülettel elhalmazták Debrecenben. Nem volt az a lakodalom vagy keresztelő, ahol ne lett volna meghíva. Ott is rendesen az asztalfőn ült.

De valamennyi úriház közt, talán mondanom sem kell, legjobban érezte ő magát a főbíróéknál, kivált amióta Fruzinka is olvadékony pillantásokat vetetett rá. Együtt fe-

csegetek, éledelegtek a gyönyörű gyermeklánnyal órák hosszáig, s ezek voltak Hatvaninak a legboldogabb percei életéből. Maga a főbíró nem nagyon bánta az így kifejlődött viszonyt, de a Fruzinka gonosz mostohaanyja ellene volt, s egyszer hangosan azt találta a száján kiejteni: »Ugyan mit akar veled ez a boszorkánymester?« A professzor meghallotta, minél fogva nagy méregbe jött: »No, megállj, gondolta magában, majd megkeserülöd te még ezt!«

Egy farsangi ebéd után a főbíróéknál, mikor szétmenőben voltak a vendégek (sok nagyralátó familia és előkelő perszóna), Hatvani meghívta mindnyájokat másnapra vacsorára:

— De mind eljőjjenek ám kegyetek, mert különben megharagszom.

— No hiszen van is hova hívni bennünket! — csóváltgatták az emberek a fejüket. — Abba az egyetlen füstös szobájába! Köszönjük alássan az olyan vendégséget, mint aminő az lesz. Hanem azért menjünk, uraim és asszonyaim, hadd lássuk meg legalább a bolondos tréfát.

Így szapulták, mosták, de azért megjelentek egytől egyig, szám szerint vagy nyolcvan. S amire keresztül mentek a pitvaron, ott ugyan sovány biztatás volt, a tűzhelyen játszadozó két macska meg egy rossz fazék, melyben hamu főtt.

Hatvani csodálkozni látszott, mikor a legkorábban érkező két vendég benyitott.

— Teringettét most jut eszembe! Igaz biz az. Én vacsorára hittam az urakat. Ejnye kutyaláncos! No, nem tesz semmit, ha már itt vannak, tessék kérem leülni.

Szűk, barátságtalan odu volt a professzor úr szobája: az első vendégek fitymálva méregették.

— Mindjárt itt lesznek a többiek is — mondá Hatvani kézdörzsölgetve.

— De vajon hova férnek el itt? — felelt fel itt gúnyos mosolygással az egyik vendég, gondolom, a városi levéltárnok.

— Majd csak elférnek — nyugtatta meg Hatvani szerény hangon.

S amint jött csoport csoport után, egyre tárgult a kicsiny szoba úgy, hogy utoljára olyannak látszott, hogy még Budán a királyi palota terme sem különb. A háttérben fejedelmi

pompával megrakott asztalok görnyedeztek, ami jó és öt világrészben megterem, mind rajtok volt. Arany kanalak, sótar-tók, ezüst tányérok, kristálypoharak. Mikor a bámuló ven-dégek letelepedtek, ki tudja, honnan, honnan nem, minden vendég háta mögött ott termett egy-egy cifra ruhás inas, aki felszolgált. A főispánnál sincs ilyen nagy pazar fény!

A falak mellett köröskörül igazi élő fák nőttek, indáik fölkúsztak a gerendákig; ott dinnye, amott körte, a túlsó ol-dalon zöld uborka és barack díszlett. Akinek kedve volt, szakíthatott magának.

Valaki az egyik uborkához is nyúlt, hogy leszakítsa, de megjárta vele, a főbíróné (a szép Fruzinka mostoha anyja) ijedten sikoltott fel:

— Jaj az orrom . . az orrom ! Eresszék el az orrom !

Lett bezzeg nevetés, s a nagy sikolyra aztán el is eresztette az uborkát az illető, mert különben jaj lett volna a fő-bíróné orrának.

Hanem egy baja mégis volt a vacsorának. Akárhogy né-zelődtek a vendégek, mindent láttak, de bort nem. Minél-fogva a főbíró mindjárt az első pecsenyénél, amikor a pohár-köszöntőt szokás mondani, felszólalt imígy magyarosan:

— Szállanék valamerre, emelném poharamat, de nem lehet, mert a magyar ember nem bírja fölemelni poharát, ha üres. Már pedig üres. Kegyelmed pedig, úgy látszik, kifelej-tette a borocskát.

Hatvani közbevágott:

— Ugyan ne okoskodjanak kegyelmetek. Igyanak friss vizet, legjobb. A böles Seneca is azt mondja . . .

— Nem bánom én, nagytiszteletű uram, mondjon Seneca, amit akar, de nekünk kell — kiáltott fel a főbíró —, teremtsen nekünk valahonnan. Hogy lehet ezt a finom vacsorát így elcsúfítani ?

Hatvani úgy tett, mint aki nagy zavarban van, hol a füle tövét vakarta, hol a feje búbját.

— Ejnye ejnye. . . Már most mi az ördögöt csináljunk hát ? No, valahogy mégis csak segíthetek talán a dolgon.

Felhajtotta az asztalterítőt, fúrót vett elé, s egy lyukat fúrt az asztalládba.

— No, ide azokat a poharakat !

Bezzeg bámultak a vendégek, mert a legfinomabb tokaji aszú folyt az asztallábból.

— Huh, de fölséges ital! — dicsérgette a főbíró. — Nekem is van ebből a fajtából otthon egy hordóval

A professzor pajkosan mosolygott erre, mert hiszen a főbíró uram borát folytatta ide a Mágyika erejével. (Derék egy könyv volt ez a Mágyika!)

Hanem ez az asztal sem volt tréfa dolog. Egy asztal, a melyiknek a lábából bor csurog! Mennyivel tehetetlenebbek a mai boszorkánymesterek, akik legfeljebb táncoló asztalokat produkálnak. A Hatvani asztala nem táncolt, hanem táncoltatott. Mert mi tűrés-tagadás, csakhamar táncba rúgott ki a jókedvű vendégsereg, maga a professzor úr is járt a Fruzinkával, túlságosan ki volt pirulva az arca mind a kettőnek. Az öreg asszonyok suttogtak valamit erről egy fügefafa alatt.

— Hej, Fruzinka lelkem — így kezdé Hatvani a tánc hevében —, ha maga valaha az én feleségem lehetne.

Fruzinka sóhajtott, s félénken rebegte:

— Soha, soha! Merne-e az oltár elé állni? Hajítsa el azt a pokoli könyvet előbb, tépje szét, dobja ki a szemétre és felejtse el, mi van benne, akkor a kegyelmedé leszek.

Most már Hatvanin volt a sor sóhajtani:

— Ne kívánja azt tőlem. Nem tudok lemondani a hatalmamról.

— Az én kedvemért sem? — suttogtá Fruzinka édes, csábító nézéssel.

Hatvani nem felelt, csak a fejét horgasztotta le. Azután dolga is van, mert a vendégek egyszerre haza kezdenek készülni. Főbíróné asszonyom, ki még most is restelli a vacsora előtti uborka-históriát, mogorván hozza a krispint, hogy Fruzinkára adja.

— Maradjunk még mamám egy kicsit — rimánkodik a lány.

A vendégek azonban nagy mehetnékben vannak már, sehogy sem lehet őket visszatartani.

— Igazán itt akar még maradni? — kérdé a professzor Fruzinkától.

— Hogyha akarnák! — felelte a lány gyöngéden simulva a professzorhoz.

Hatvani erre az asztalhoz lépett, rácsapott a közepére a butykös nagy ujjával s uramfia... egyszerre tódulni kezd be ajtón-ablakon a víz, a padlásról is úgy zuhog le, mintha öntenék. Az ár nőttön nő. A férfiak káromkodnak, a nők ijedeznek és sikoltoznak.

— Én istenem! Mi lesz ebből? Jaj, jaj! Segítség!

Van lárma, zavar, az ijedezők felugranak az asztalra, a nők felfogják a szoknyájukat, maga Fruzinka is halálra sápad, de Hatvani mosolyogva nyugtatja meg:

— Ne féljen semmit, nem lesz baj, a szoknyácskája nem lesz csatakos. Szemfényvesztés az egész és csak arra való, hogy még itt maradhassunk egy kicsit. Lássa, mire jó az a gonosz könyv?

— De azért csak mégis dobja a tűzbe a »Mágyiká«-t — rimánkodik Fruzinka, két kis kezét összetéve szépen.

— Mindnyájan elveszünk, megfúlunk — kiáltozta a főbíróné kétségbeesetten, s valóban már térden felül ért a víz, noha a székre állott.

Hatvani belátta, hogy elég volt a tréfából ennyi, újra ráütött az asztalra s rögtön eltűnt a víz, olyan szárazzá változott a szoba, mint annak előtte volt.

Lett bezzeg vidámság, hahota a rémület után, némelyek azonban megbotránkozván, duzzogva mentek kifelé. Ott künn ezalatt olyan nagy hómacskák estek az égből, hogy a kisebb házak mellett az ablakig ért a hó.

Akiknek nem volt bagaria csizmájuk, azok sopánkodva hökkentek vissza a hazameneteltől.

— Hej, de jó volna most egy-két szán, amely hazaszállítgasson bennünket.

— Ha csak az kell — mondá Hatvani —, hazaszállítom én a kedves vendégeimet szívesen.

Fogta a varázsbotját, két szánt rajzolt vele az udvaron a hóban s mind a kettőbe négy-négy lovat. Hopp! Egyszerre megelevenedtek, pattogott a kocsis, prüsszköltek a paripák nyugtalanul.

— Tessék felülni kérem, tessék, tessék uraim, hölgyeim.

A merészebbek fel is ültek némi húzódozás után, s a két szán röpkülve siklott tova a havon, a csengők a lovakon megszűrő szóltak...

Reggelre aztán ki-ki otthon találta magát, szörnyen kiéhezve, elcsigázva, cudarul elkoptatott ruhában.

Nem vacsoráltak ezek tegnap semmit, de még kevésbé utaztak szánon. Incselkedő gonosz szellemek a havon ülve vontatták őket hazafelé.

VI. fejezet

A diák szomorú esete és Hatvani halála

Fruzinka napról napra szerelmesebb lett Hatvaniba, s elidegenedett apródonkint Butykaitól, a csinos szőke diáktól, aki hiába irkálta immár hozzá a sok szerelmes verset.

Butykai csakhamar észrevette a leány változását, de a rettenetes valóság csak akkor tárult ki előtte egészen, midőn meghallotta, hogy Fruzinka, aki igen szépen tudott festeni, lefestette Hatvanit, s oda ajándékozta neki, mire Hatvani uram egy gyémántos gyűrűt küldött neki, amit a leány örökké újján viselt.

— A professzorba szerelmes — dörmögte Butykai, boszszút lihegve. — Bizonyosan a Mágyikával csavarta el a szívét tőlem. De megkeserüli, fogadom.

Butykai merész, szenvedélyes fickó volt, s ha valamit föltett, azt végre is hajtotta.

Elhatározta, hogy a Mágyikát ellopja a professzortól, s aztán ő maga lesz a hatalmas, ami most Hatvani. Fruzinka is őt fogja szeretni ismét.

Mikor a tanár nem volt otthon, akkor ment el a szállására. Könnyű volt neki bejutni, megmondta Bugyinak, az inasnak, hogy a kalkulus könyvért küldte haza a nagytiszteletű úr. Sokszor megesett ez azelőtt is.

Addig kutatott, keresgélt, míg egyszer csakugyan rátalált a »Mágyiká«-ra és kinyitotta.

A szellemek csörtetve rohantak elő:

— Mit parancsolsz?

— Hozzátok nekem elő rögtön a főbíró Fruzinka nevű leánykáját.

Alighogy kimondta, nyomban ott termett előtte a gyönyörű leánygyermek, de bánatos volt arca, nem mosolygó, a fejét is elfordította a diáktól szemrehányón s ahelyett a

Hatvani arcképe felé fordult, melyet ő festett, s melyhez most így esengett, kezeit tördelve:

— Oh kedvesem, jőjj segíts rajtam.

Nyilván az előérzete súgta, hogy nagy veszedelemben forog.

Butykait elfutotta erre a pulykaméreg; de a szellemek nem engedték még dühöngeni sem, türelmetlenül kérdték újólág:

— És még mit parancsolsz?

— Törjetek és szaggassatok itt össze mindent — rendelé, a gyűlölt arcképre gondolva, melyet Fruzinka nézett. Mit tudta azt a szegény diák, hogy lehetetlenséget kell kívánni.

Egy perc alatt össze volt törve és szaggatva minden, a bútorok a képek — de Fruzinka is, Butykai is.

Mikor a professzor hazajött, a rettenetes pusztulásra mindjárt megértett mindent, és sírva borult a földre.

Azután összeszedte széttépett testükből a dirib-darabokat, külön a Fruzinkáét, külön a Butyakiét, s kinyitotta a Mágyikát.

A szellemek előugrottak:

— Mit parancsolsz urunk?

— Rakjátok össze a testeket úgy, ahogy voltak, s leheljetek beléjük életet.

A szellemek elkezdtek jajveszékeln.

— Nem tehetjük. Az lehetetlen! Amit egyszer össze-téptünk, azt mi helyre nem hozhatjuk. Mi csak rontani tudunk, de teremteni nem. Életet csak az Isten adhat!

— Akkor hát takarodjatok a pokolba — ordítá a Hatvani fájdalmasan, s össze-vissza rugdosta őket. — Ne merjetek elém jönni többé!

Üvöltve, nyögve elkotródtak, Hatvani pedig tüzet rakott és elégette a két testet. A Butykai teste hamuvá vált, a Fruzinkáéból egy hófehér galamb szállt ki, egy darabig ott kóválygott a Hatvani feje körül, majd kirepült az összetört ablakon át, föl a magasba. . .

A nagy tudományú ember e naptól kezdve szomorú lett, s folyton sorvadt. Nem volt az ő bajára patika, még a Mágyika sem.

...Hej, jó lett volna azt a könyvet tűzbe vetni, amikor Fruzinka mondta! Szegény leány, talán előre érezte.

Nem is nyúlt többé könyvéhez Hatvani, elutálta. A következő nyáron súlyos beteg lett, s csakhamar híre ment a városban, hogy halálán van.

Magyariné asszonyom ápolta, mikor haldokolt. Az egész városi tanács ott ült a nagy ember ágya körül.

S ezalatt künn a ház tetején, míg ő itt vívódék a halállal, egy holló és egy fehér galamb verekedett egymással. Egyszer a holló, másszor a galamb kerekedett felül. Az emberek, akik alulról nézték, messziről hallhatták a csőreik kopogását.

Hosszan tartott a viaskodás. Egyszer úgy tetszett, mintha a holló győzne. ... de nini, a szegény fehér galamb újra erőre kap. ... hajrá, hajrá, fehér galamb!

Szívszorongva várták a Szent Anna utcabeliek a harc végét. Míg végre — jaj, hála istennek — megölte a galamb a fekete hollót.

Talán az a holló volt az, mely egykor a kollégium ablakán lecsegté el a gonosz titkot és talán az a fehér galamb volt az, mely a Fruzinka hamvaiból támadt?

Ugyanabban a pillanatban, amikor a galamb a hollót megölte ott künn, szűnt meg ott benn a Hatvani vívódása — pilláit csöndesen becsukta s lelke elhagyta porhüvelyét örökre.

...Hogy a »Mágyika« hova lett s hol van most, azt majd megsúgom az olvasóknak alább.

Befejezés

Íme idáig meséltem kegyelmeteknek a Hatvani históriáját, úgy, ahogy azt a debreceni mende-monda átídomította.

Hanem hát nem úgy történt az.

Nem volt ám a derék professzor úr boszorkánymester, hanem csak nagy tudós. Nem is kergetett el ő kegyetlen kísérteteket, csak az ostobaságot — ámbár hiszen elég nagy kísértet az is. Sem aranyat nem tudott belevarázsolni a tojásba, hanem igenis megmutatta a tudománya által, hogy sok min-

denből lehet aranyat csinálni, ami az ostoba ember előtt lehetlenségnek látszik!

Hát a Mágýika! Az is csak mese! A nagytiszteletű úr az úgynevezett »fizikának« volt a professzora, mely a természet erőinek felösmerését és felhasználását tanítja. E tudománynak köszönhetjük azóta a vasutat, a távirdat, a gáz- és villanyvilágítást és sok egyebet. Ha az akkori debreceni emberek föltámadnának, tudom, hogy az ördög művének tartanák, de mi már okosabbak vagyunk, mi már tudjuk, hogy ezek a tudomány vívmányai.

Ma a »Mágýika«-hoz könnyen hozzáférhet mindenki, aki tanul. S aki aztán azt a nagy könyvet, melynek a neve tudás, kinyitja, annak engedelmeskednek a szellemek. Igazi csodákat művelhet velök.

EGY HALOTT — AKINEK KIMENŐJE VAN

Csodálatos esemény történt velem a legközelebbi őszi esték egyikén. Megittam szokott teámat vacsora után otthon, lefeküdtem s egy jó havanna szivarra gyújtva, végigolvastam a lapokat az ágyban.

Éppen a Lung és Gebhardt-eset volt szellőztetve a lapokban, s igen megnyugtatólag hatott rám, hogy Gebhardtnak bizalmat szavaztak a doktorok. Mert hiába, a humor jótékonny befolyással van a kedélyre s a kedély jótékonny befolyással van az egészségre.

Mert roppant egészséges gondolat az, uraim, hogy egy monstre deputáció a kötelességmulasztást kötelességteljesítéssé változtassa. Argumentum Asiaticum — éppen az ázsiai kolera dolgában. Hatalmasan lehetett ezen nevetni. Az ördögbe is, az orvosok vannak vádolva, de ők bizalmat szavaznak egymásnak, s ezzel minden ki van egyenlítve.

Tisztán emlékszem, hogy mosolyogva oltottam el gyertyámat s éppen kéjesen eresztettem egy füstmacskát szivaromból az orromon át, midőn az ajtó csendesen megnyílt s egy ügyvéd barátom lépett be az ajtón, aki a 73-iki kolerában halt el. A biz a... testestül lelkestül Macskási Bódi.

Az a csodálatos, hogy én e percben nem láttam ebben semmi csodálatost. Pedig becsületemre mondom, nem aludtam és nem álmodtam, valamely félkábultság volt az. Bódi után egy posztótáskát cipelt az inasa, a megboldogult Varjú Pista, aki nemsokára Bódi után halt meg és a saját költségemen temettettem el.

— Szervusz, Bódi — mondám minden félelem nélkül —, hogy jössz ide?

— Kimenőm van ma.

— Úgy? Hát mi újság a másvilágon?

— Kutyaúl állunk, barátom.

— Mi bajotok van?

— Nem férünk odalent. A temetők mind tele vannak. A másvilágon minden hely el van foglalva. A népesség annyira megsaporodott, hogy zavargásoktól lehet tartani. Éppen tegnap egy hete adtak be a lelkek egy instanciát az úristenhez, hogy segítsen.

— No és mi az indorsata rá?

— Az úristen — mint biztos forrásból halljuk — a budapesti magisztrátusra bízta a dolgot. Az pedig nem ér semmit.

— Hogyhogy?

— Hát úgy, hogy azoknak nincs egyebük ellene, mint az ismeretes vörös dezinficiáló por. Az pedig csak arra való, hogy a hatóság elmondhassa: »Minden intézkedés meg van téve«. Ezt a port maga a halál találta fel, hogy az áldozatok meg ne szökjenek előle, hanem nyugodtan várják.

— De hát, Bódi fiam — mondám —, mit törödsz te ezzel, hiszen neked nyugalmas helyed van, hiszen téged egy tág kriptában temettünk?

— Igen, igen, de a klienseim miatt fáradozom, mert én vagyok a lelkek ügyvédje és közbenjárója.

— No és mit szándékozol tenni?

— Tudom is én. Éppen téged akartalak megkérdezni, mit gondolsz. Neked tán volna valami eszméd. Én már mindenből kifogytam. Most vagyok a legvégső stádiumon. Ha ez is dugába dől, vége mindennek.

— Mibe jársz most?

— Magával a halállal akarok paktálni.

— A halállal? Hisz neki az ellenkező áll érdekében!

— No tudod, neki is megvannak a maga bajai. Szorítják, pajtás, őt is, én reményilem, hogy végre engedni fog.

— Kik szorítják?

— Hát először a pokolból folyton jön a tömérdek fenyegető leirat, hogy szűnjön meg már, mert nincs se elegendő katlan, se elegendő tüzelőfa. Az öreg Szent Péter is egyre írogat le a vén kaszásnak az égből, hogy már nem győzi a rengeteg munkát, éjjel-nappal a kapunál állani és beeresztgetni az érkezőket. Aztán a halál komán magán is látszik a kimerültség. Hogyne! Egyszerre négy kaszával dolgozni! Mondhatom neked, hogy engedni fog. Éppen most is azért van kimenőm, hogy tárgyaljak vele, de még eddig nem bírtunk megegyezni.

— És mik a proposícióid?

— A meghatalmazás szerint járok el. A legelső proposíció az volt, hogy ki kellene eszközölni a fővárosi kórházak bezáratását, mert oda ha egy egészséges embert visznek is be, menthetetlenül meghal. A halál a szemem közé nevetett: »Hát bolondnak hisz engem az úr, hogy én a kórházakat engedem? Azokból élek.« — Hát jól van — válaszoltam —, maradjanak a kórházak, hanem távozzék Gebhardt. — »Micsoda — ordított fel a halál dühösen. — Ön a *jobb kezemet* akarja levágni? Nem, soha.« Toporzékolt, káromkodott és elkergetett.

— No! És annyiba maradt?

— Nem, visszamentem egy félóra múlva és akkorra már lecsillapodott egy kicsit. De meg nekem is eszembe jutott egy ügyvédi fogás, amit szép csendesesen előadhattam neki.

— Mi volt az, kíváncsi vagyok rá?

— Elmondtam neki: Lássá, kedves halál koma, önmagának árt azzal a nagy vehemenciával. Mert ha újságokat olvas, tudhatja, hogy háborús világ van kerekedőben. Az pedig nagy szüret önnek (Meghiszem azt — vágott közbe a halál csillogó szemekkel) és egészen ingyen jön, de a háborúhoz pénz kell. Hogy pedig pénz legyen, ahhoz delegáció kell. Hogy pedig delegáció lehessen, ahhoz az szükséges, hogy a német delegátusok a törvény szerint Pestre jöjjenek. De tudja, milyen félnék a német, éppen most tanácskoznak azon, hogy ön miatt nem tanácsos ide jönni. Azért, ha egy kicsit messzebb lát az orránál, beszünteti a tömérdek halálozást.

— Ezt elég ügyesen csináltad, Bódikám.

— A halálon is fogott a szép szó s legott gondolkozóba esék: Jól van, meggondolom a dolgot, találjunk valami módot, de Gebhardtot és a kórházakat nem engedem. Ez a férfi — így szólt — nagyra van hivatva. Én fölemelem őt és olyan elégtételt adok neki, hogy az egész világ elbámul. »Mi fog történni?« kérdém remegve. A halál fölemelkedett, meg-
rázta száraz ujjait és így szólt jóslatszerű hangon: *»Lesz egy nap, amikor eggyel több kolerás ember fog meghalni a keze alatt, mint ahány megbetegszik.«* »Hisz az lehetetlen!« kiáltám. »No majd meglássa« — viszonzá ő.

— Eredeti gondolat a haláltól! Hát végül mégis miben állapotdatok meg?

Éppen felelni akart Bódi, amidőn az inas hozzá lépett, és megrántotta a kabátját türelmetlenül:

— Menjünk már, tekintetes úr... menjünk.

— Ugyan, hagyj békét, Pista... ne szemtelenkedj — kiáltám —, hadd beszélgessünk egy kicsit.

— Nem lehet — dünnyögte Pista —, menjünk!

Erre én méregbe jöttem, kinyújtottam a kezemet és egy hatalmas legyintéssel úgy vágtam nyakon — az éjjeli szekrényen álló vizes edényt, hogy az száz darabra törve, szörnyű csörömpöléssel gurult le a padlóra.

Hús szellő csapta meg arcomat. Szétnéztem; a szoba egészen üres volt. Varjú Pistának és Macskási Bódinak hírehamva sem maradt.

A kakas éjféltek kukorikolt a szomszéd vendéglő udvarán.

Én pedig összerázkódtam s kiejtém szájból a szivart, amely *még égett*.

Lehetetlen tehát, hogy aludtam, hogy ezt egészen álmodtam.

Valami igaz van ebben mégis, kivált most borzong bele a hátam, mikor a mai esti lapokban olvasom: hogy megbetegedett kilenc ember, meghalt tíz ember.

Ez igazán több mint teljes siker.

Hanem a számokat illetőleg mégis bevette a halál argumentumnak a delegációt.

EGY TEMETÉS

Valahányszor jubileumot rendeznek nagy embernek, népszerű hazafinak tömjént vagy fáklyát gyújtanak, mindég eszembe jut egy koporsó, s ha hallom a nép üdvrivalgását, mindig hallani vélem közte egy kopott, kenetlen halotti szer kerekeinek monoton nyikorgását.

De hogy az elején kezdjem, el kell mondanom, hogy 1849-ben engem is elfogtak és a budai Ferdinánd kaszárnyaiban ültem, semmit sem tudván arról, ami odakünn történik, türelmetlenül várva szabadulásomat, mikor jön a börtönőr a csőrömpölő kulcsokkal és így szól: »Fel is út, alá is út, mehet.«

Lelkem még szebben is kiszínezte azt. Hátha egy hatalmas tömeg jön rémítő zsibajjal, s a vastag börtönajtó zárját föltépve özönlik be, s vállára emelve nagy éljenzés közt viszi ki az éltető napfényre, melyet oly régen nélkülöztem.

Mert el sem tudtam képzelni, hogy a világ nem forr odakünn. Ezer meg ezer esély ötlött eszembe. A börtön homályában egész csaták estek meg kombinációimban, s ezekkel a csatákkal frappáns fordulatok támadtak.

Hiszen mindenki csak nincs becsukva. S akik szabadon maradtak, azok majd csak csinálnak valamit. Lehetetlenség az, hogy veszteg üljének.

Ha valami csattanást hallottam valahol, mindig felpezsdült bennem a vér.

Mi volt ez?

Sokszor kuporodtam le komor cellámban, fületem egészen a földhöz hajlítva, ha nem hallok-e ágyúszót valahol. . .

De bizony csendes volt minden. . . roppant csöndes.

Egy tavaszi napon végre, úgy április eleje lehetett, sokat mondó arccal nyitott be a börtönőr.

— Mi újság? — kérdém mohón.

— Szállást változtatunk — mondá szokott kegyetlen rejtélyességével.

— Szabad vagyok? — kiáltám.

— Én azt nem mondtam — viszonzá —, hanem elme-
gyünk innen.

Elsápadtam s halkán, tompán kérdém:

— Hova?

— Nem messzire.

Minden tagom meg volt dermedve: ez az ember a másvilággal példálózik, de csak apródonkint vallogatja ki.

Azt hittem róla, hogy gyöngéd — pedig akkor is kegyetlenkedett.

— Erre a cellára szükségünk van — mondá, miután előbb megkínzott a kiszámított előadási formával —, önt tehát át fogom délután kísérni az Újépületbe Pestre.

Szabadabban lélegzettem fel. Tehát nem ölnek meg, csupán egyszerű szállásváltoztatás. Hm, de miért változtatják meg börtönömet? Alkalmasint azért, mert nincsenek biztonságban. Itt valaminek történni kellett. Semmi kétség.

S ebből a vékony szálból elkezdtem szólni a reményt.

Bizonyosan nagy dolgok történnek ott künn. Tán csata folyik. Kossuth segítséget hozott, Klapka visszatért, győzött és Pest felé jön. A foglyokat tehát átszállítják biztosabb helyre. Vagy meglehet, a nép próbál szabadítási kísérleteket a Ferdinánd kaszánya ellen.

Délután egy kocsiba ültettek s én végre, majd egy évi fogság után künn lehettem, láthatan az utcákat, a szabadon járó embereket, a kék Dunát és szívhattam az utca szabad levegőjét — egy félóráig, amíg ti. Budáról az Újépületbe értünk.

Úgy örültem ez útnak, hogy azt most harminchat év múlva én sem tudnám leírni, de önök sem tudnák érzelmeimet megérteni.

Milyen út volt ez! Milyen mohón falta szemem a látnivalót! Mennyi benyomás egyszerre. Most egy évig nem látok annyit, mint akkor egy félóráig!

Szótlatlanul ült mellettem a porkoláb vagy meglehet beszélt is, de én nem hallottam abból semmit, néztem a házakat, az utcákat, a jövő-menő embereket és az arcokból igyekeztem kiolvasni, milyen hangulat van ma Magyarországon.

De nem tudtam meg. Ezek az élő, de szürke arcok el nem árultak semmit. A házak ott álltak közömbösen. A Lánc-híd fakóbb lett valamivel. A Duna azonban csak olyan szösze, mint azelőtt.

Istenem, miről tudom meg a világ folyását? Ha meg-szólíthatnék valakit vagy ha az a tátottszájú oroszán a

Lánchídfőn elkiálthatná: mi történt azóta. De az is úgy van csinálva, ha meglelevenednék se szólhasson. . . Egy oroszlán, akinek nyelve nincsen . . .

Most már lemondtam a reményről, hogy valamit megtudhassak, midőn lépésben végig haladva a Lánchídon, egy temetkezési menetet érünk utol.

Két rossz vedlett, fekete pokróccal betakart gebe húzott egy halottas szekeret.

A halottas szekérnek az egyik kereke új volt és meg sem festették. Rettentőn kirítt a három társa közül.

A kerekék különben egyformán nyikorogtak. Régen láthattak már azok háját.

Fent a szekéren egy roppant nagy, feketére bemázolt koporsó nyugodott. Egyetlen szál virág sem volt rajta.

A koporsó után három ember ment gyalog, egy mosónéféle alak, egy alacsony, zömök ember, kockás, szakadozott blúzban, és egy cilinderes öregúr. A két férfi diskurált együtt valamiről halkán, közömbösen. Az asszonyosság kigombolta téli felöltőjét, megoldá fekete kendőjét, s láthatólag élvezte a tavaszi napfényt.

Valami szegény ördögöt temetnek.

Ez bizonyosan a felesége. Az egyik férfi a komája, a másik, a cilinderes, meg valami pártfogó.

Az ember olyan helyzetben, mint én voltam, mindent megnéz, mindent meglát, minden külső eseményt feldolgoz agyvelejében, s a benyomások egész raját érzi át.

Szekerünk lassan haladott mellettük, de minél közelebb értünk a halottaskocsihoz, annál jobban feltűnt a koporsó nagysága.

Ugyancsak kemény legény lehetett, akit ott visznek! Rettentő nagy darab! Egész házikó az a koporsó! No, ugyan nem valami nagyon szerethették őkegyelmét, míg itt fent volt. Vékony kíséret jutott osztályrészéül. Jól járt, hogy elment.

Vajon ki lehetett?

Egy percre megkapott a kíváncsiság.

És amint a halottas kocsia a Lánchídról leérve oldalt fordult jobbra, míg mi balra tartottunk, alkalmam nyílt egy pillantást vetni a koporsóra, a koporsó fehér festékekkel odamázolt betűire.

A halántékomhoz kaptam, fölszisszentem, s halotthalvánnyan roskadtam hátra a kocsiba.

— Mi az? Mi baja önnek? — kiáltott fel a porkoláb.

— Az a koporsó — lihegtem képemből kikelve —, az a név.

— Nos?

— *Wesselényi Miklóst viszik ott a temetőbe.*

— Nos? Talán rokona az önnek. Higgye meg nekem, nem tesz az semmit!

Igen, Wesselényi Miklóst temették és *így* temették.

Teremtő isten, hát mi lett azóta Magyarországból! Hát lehetséges ez! Talán már nem is élnek magyarok?!

Mindent tudtam most már. Amit az élők arca el nem árult a *helyzetről*, elmondta a legelső halott, akivel útközben találkoztam.

A TÁRSADALOM

(Egy előkelő család botránya)

Önök minduntalan előhozzák ezt a nagy urat, a Társadalmat, aki immár annyira vitte, hogy miniszterek is őrá apellálnak, aki sujt, jutalmaz, s még a bíró is megreszket előtte a bírói székében, aki a törvénnyel majdnem egyenrangúvá tette magát, roppant terjeszkedik, nyüzsg, mindenbe beleszól és belenéz s olyan szuverén hatalom, mint maga az uralkodó.

Nézzük már meg egyszer mélyebben, hogy miféle úr hát ez a társadalom.

Egy szép fiatal leányt ösmertem, nevezzük Marinak, akinek az apja sok pénzt gyűjtött. Gazdag ember volt és elhatározta, hogy a leányát nem adja férjhez máshoz, csak egy báróhoz vagy grófhoz.

S valóban addig cipelték a kis Marit ide-oda, míg végre akadt egy báró, aki szemet vetett rá, úgy félig-meddig. Hiszen, én istenem, annyi szegény báró van már a világban.

A leányt valami ügynök által (mert már Amor úr is zsidó ügynökökkel dolgozik) ügyesen megkínálták, mire a báró gondolkodóba esett, de mégis így szólt:

— A leány nem éppen rút... hm, nem volna ellene valami nagy kifogásom, csak a termete nem kielégítő. Kicsike, alig ér a vállamig. Komikus egy ilyen alacsony asszonykával karonfogva sétálni.

Megértvén ezt a kicsinylő választ a hiú apa, azt üzente vissza a bárónak:

— Majd elég nagy lesz az, ha a pénzes ládámra ültetem.

— Persze — mondá a báró, s még azon a héten megtörtént az eljegyzés, s rá három hétre az esküvő.

A báróból gazdag ember lett, Marikából báróné lett. Mindenki megkapta, amit óhajtott. Csak a Marika apja kapott olyat is a lakodalomkor, amit nem óhajtott. Ti. tifuszt kapott és belehalt, természetesen mindenét a báróéknak hagyva.

Vígan élt a báró, de nem sokáig. A tömérdek pénz egy pár év alatt elfogyott. S mihelyt odalett a pénzes láda, mindjárt alacsony lett neki az asszony. Fogta hát magát, ott hagyta egy szép napon, elment Amerikába. Csak egy levelet hagyott hátra Marinak: hogy hiába keresné — ne keresse.

Sírt-rítt az asszonyka először a férjeért, de később egyebért is, mert kisült, hogy sok adósság maradt utána, mindenünnen összezsapódni készültek feje fölött a hullámok, rájött, hogy nemsokára még az utolsó párnát is ellicitálják a feje alól. Olyan jó rendben hagyta hátra a szép báró az ő kis bárónőjét.

A báróné ügyvédtől ügyvédhez, uzsorástól uzsoráshoz járt, hogy kölcsönt vehessen. Sehol sem kapott.

Azt mondták, az ő nevére nem adnak.

Egy gondolata támadt kétségbeesésében. Egy természetes gondolat. Keresett előbb olyan nevet, amelyre adnak.

Egy előkelő ismerőse nevét írta fel egy váltóra, s mindjárt volt pénze. Nem sokból áll az egész.

Hanem ezzel a pénzzel már nem lehet otthon maradni, rögtön csomagolt a kis szalmaözvegy és meg sem állott Florencig.

Ott élt egy darabig álnév alatt, míg a pénz tartott, vígan s mikor a pénz elfogyott, még *vígabban*. Virágáros leány lett az asszonykából. Természetesen, mit is lehetne Florencben kezdeni egyebet, mint hogy az ember beáll leánynak és virágot árul.

A virágáruláshoz két dolog szükséges, virág és mama. Mindennap friss virág és néha-néha friss mama is. Mert ügyes mama nélkül nem megy az ember semmire.

Mari is szert tett mamára, s olyan lett ő is, mint a többi. Ott járt-kelt kurta viganóban a téreken, a kávéházakban, rózsákkal a kosárkájában és az arcán.

— Tessék rózsákat venni!

A járókelők vettek is, hol az egyikből, hol a másikból. Hogyne! Hiszen olyan bájosan, kislányosan tudta elselypíteni: »tessék, tessék virágot venni«.

Csak egyetlen egyszer halt el ajkán e megszokott kiáltás s mintha varázslat volna, egy pillanat alatt oda volt minden virágja. A kis kosár kifordult kezéből, a rózsák kiborultak belőle, arcáról pedig eltűnt minden rózsza, holt halavány lett.

A férfi, akit megkínált, ránézett. És ő is összerezett. A báró volt. A férje.

— Hogy kerülsz ide? — hebegte.

(A bárónak a karján egy hölgy volt.)

Mari szemrehányólag tekintett rá, de bizonyos öröm rezgett a hangján.

— Istenem, az egy hosszú történet. Hát te... hol jártál te?

— Majd mindent elbeszélék — hadarta a báró zavarral —, majd mindent kimagyarázok. Most nem lehet. Légy este a Pavia kávéházban.

S ezzel közömbösen tovább ment a hölgyével.

Este találkoztak a »Pavia« kávéházban.

— Ki az az asszony? — kérde mohón Mari. Ez volt az első kérdése.

— Egy ismerősöm... egyszerű vasúti ismeretség. Találkoztunk s elkísértem a hotelig.

— Meg fogom tudni — szólt Mari gyanakodva, s alkalmasint ez a gyanakodó szó dönté el sorsát.

— Hogy jutottál ide, idáig? — sürgeté a férj.

Mari mindent elbeszért.

— Elhagytál. Nem tudtam hova lenni. Isten, ember elhagyott. Váltót hamisítottam, s ide szöktem. Hát te miért hagytál el?

— Láttam, hogy végem van otthon. Csak a golyó és az

elmenetel közt lehetett választanom. Inkább elmentem, hogy majd dolgozom Amerikában s vagyont szerevezve, egykor érted jöhessek. Mert én szeretlek, Mari, esküszöm s nem akarok nálad nélkül élni.

— Majd meglátom — szólt Mari félig könnyezve, félig boldogan.

— Egypár nap alatt lebonyolítom az ügyeimet s aztán elviszlek egy olyan országba, olyan helyre, ahol nyugodtan élhetünk elrejtve. De addig is meglátogatlak mindennap, mondd meg a lakásodat.

A hiszékeny Mari megnyugodott ebben s boldogan várta a kitűzött napot.

Valóban már másnap korán reggel kopogás hallatszott kis padlásszobája ajtaján.

— A férjem — gondolta Mari s hirtelen kiugrott az ágyából, hogy ajtót nyisson.

De nem a férje volt, hanem egy rendőr:

— Ön foglyom.

Mari fölsikoltott.

— Én? Az lehetetlen.

— Igenis ön. Egy férfi járt tegnap a rendőrségnél, aki önt följelentette, hogy váltót hamisított, mi kérdést intéztünk a hazájába, s letartóztatása el van rendelve.

— Mondja meg nekem, hogy nézett ki az a férfi.

— Barna, magas, sebforradással a homlokán.

— Ah, a férjem volt! — kiáltá Mari és aléltan összegyogyott.

Igen, a szép báró így szabadult meg a feleségétől másodszor, hogy egyéb viszonyaiban ne legyen neki valamiképp terhére. Mert a báró előrelátó ember.

*

Biz az aztán úgy történt, a kis Marit elítélték otthon öt-évi fegyházra. E nyár augusztusán szabadult ki Márianoszt-ráról.

A kis Mari természetesen mindenütt megvetett személy, régi ismerősei elfordítják a fejüket, amikor látják.

De a báró, aki azóta hazakerült, még ma is kedvence a jó köröknek s olyan gentleman, mint annak a rendje.

Ilyen az a társadalom.

MILYEN A MAGYAR KARAKTER?

Egypár hét előtt tartotta a tíz éves jubileumát egyik köztisztviselőben álló főispánunk, akihez én jártas vagyok. Majd minden évben megfordulok nála egyszer.

Évek előtt egy nap olyankor toppantam be a szobájába, mikor éppen deputáció volt nála.

A csigerfalvi tekintélyes vénnek valának nála, s arra kérték, hogy a jegyzőjüket, Nagy Mártont, csapja el, mert az ilyen-olyan ember, zsarol, csal, kegyetlenkedik a községi adónál suskusokat csinál, az árvák pénzével uzsoraüzletet visz, egyszóval kigyót, békát előhozta.

— Jól van — mondá a főispán —, fel fogom függesztetni.

S mindjárt másnap felfüggesztette Nagy Mártont, s elrendelte ellene a vizsgálatot.

Néhány hét múlva újra úgy hozta magával a véletlen, hogy a főispánhoz kerültem.

— Itthon van a méltóságos úr? — kérdém a huszárjától.

— Itthon.

— Nincs odabent senki?

— De igen, a csigerfalvi deputáció.

No, azt már ösmerem. Bementem.

Éppen az elejére jöttem a szónoklatnak. Ékes, könyörgő szavakkal adták elő, hogy nem lehetne-e azt a Nagy Mártont visszahelyezni. Négy apró gyereke van... Az most hova legyen? Ne tegye szerencsétlenné a méltóságos úr. Aztán nem is olyan rossz ember Nagy Márton. Sok jóindulat van ő benne. Egy-két tarka macskája van ugyan, de legalább rendben tartja a falut.

A főispánt meghatotta a csigerfalviak kérése:

— Jól van, vissza fogom hát helyezni Nagy Mártont a hivatalába.

És vissza is helyezte.

Vagy öt évig nem láttam ezután őkegyelmét, míg végre megint jelenti egy ízben a huszár, mikor éppen tarokkoztunk bent, a csigerfalvi deputációt.

— Hadd jöjjenek — mondá a főispán nagy megadás-sal —, ez már olyan, mint hogy bizonyos idő múlva eső van és bizonyos idő múlva szárazság van. Csak legalább azt tud-nám már, hogy hol tartunk most.

Nagy tisztességtudással járultak a főispán elé, s a szó-szó érzékeny hangon rágyújtott:

— Méltóságos főispán úr! Azért a szegény emberért jöttünk könyörögni.

— Tudom, tudom. Hát mit akarnak?

— Hogy tessék, kérem alássan, visszahelyezni. Istenem, istenem, mi lesz az öt apró gyerekéből? De nem is olyan rossz ember ez a Nagy Márton, csak sok ellensége van, kérem alás-san. Térden állva kérjük méltóságodat. Könyörüljön meg rajta.

— Jól van no, vissza lesz helyezve.

Ezzel aztán nagy hálálkodások közt mentek ki a csiger-falviak, én pedig nevetve mondom a főispánnak:

— A múltkor is, ha jól emlékszem, visszahelyezés volt. Úgy látszik egy deputációt elmulasztottam.

— Micsoda? — kiáltott fel a főispán. — Egyet? Hol az akta! Kilenc deputációt mulasztottál már el, barátom. Hiszen egyebet sem csinálok tíz évi főispánságom óta, mint hogy a csigerfalvi jegyzőt hol felfüggesztem, hol visszahelye-zem, mert hol azzal fenyegetnek, hogy kiköltözködnék a falu-ból, ha a nyakukon hagyom Nagy Mártont, hol azzal fenye-getnek, hogy utána költözködnék, ha elcsapom a hivatalából.

— És mi ebből a tanulság?

— Az, hogy a magyar népnek sokkal jobb szíve van, hogysem valaha jó közigazgatása lehessen.

A »LÁTHATATLAN ERŐK«

Nemrég ideje annak, hogy a könyvkereskedők és kiadók közgyűlése volt, akik egyre rosszabb menüvel ülik az évi bankettjeiket.

Egy pár év előtt még pezsgő is volt a díszebédnél, de persze csak annyi, hogy a hosszú toasztok eltoltattak — mert a pezsgő a kurta beszédekhez volt kiszámítva. Sőt azelőtt még az írókat is meghítták.

Hanem hát mindig keservesebb évek jöttek. Először az írókat hagyták el. Azután a pezsgőt hagyták el. (Pedig inkább hagyhatták volna el először a pezsgőt.) Végre elmaradt a desszert, azután a kétféle bor, az idén már a kolera iránti tekintetből, csak budai vöröset ittak. Hogy mi lesz ennek a vége, annak csak az isten a tudója, az ő mérhetlen bölcseségével.

De az azért mégis okosan van, hogy minden évben összejönnek és összeolvassák, megmérik egymást, hogy mennyivel lettek szegényebbek ők és vedlettebbek a fekete kabátjaik. Panaszkodnak, sópánkodnak, szídják a közönséget és az írókat, megátkozzák a mesterségüket, de azért másnap megint folytatják megrögzött szenvedéllyel az elszegényedés útját.

Érdekes végignézni őket ilyenkor és kihallgatni, hogy mit beszélnek.

Az ő világuk egészen más. Ismerőseik a könyvek, s ezekről folyik a trices-traces.

Mindenik előhossa a maga halottjait, akiket a padlásra temet, megosztja a keserűségét s mind abban a hitben megy haza a bankettől, hogy »ő martír«.

De ez jól esik nekik minden évben, mert csak egyszer van minden évben díszbankett. Pedig bár minden év kétszer lenne évenként. Mert kétszer lehetne kalendáriumot kiadni, ami a legjobb kiadvány.

Hát mondom, amint így diskurálnának a könyvek felől, s ott ülnek egymás mellett körben, az iskolás könyvek kiadói bizonyos néma döllyel, a szépirodalmi kiadó mélabúsan, a tudományos könyvek kiadói keserűen, mély bánatba merülve, egyszerre csak közbeszól valamelyik:

— Nekem egy olyan könyvem van, amiből ötszáz példány fogyott el fél év alatt.

Ez a dicsekedő hang olyan szokatlan ebben a társaságban, hogy mindenkit meghökkentett.

Hallatlan az! Egyszerre elhallgattak mindnyájan, s irigykedve néztek a boldog kiadóra.

— Ez még semmi — mondá egy másik. — Én kétezer példányt adtam el egy regényből.

Az előbbi ember rögtön megszűnt érdekes lenni, mindenki a kétezer példányos embert nézte. No, ez kolosszális egy dolog.

Ekkor, ez érdekfeszítő percben szólalt meg a harmadik kiadó. Egy lenézett, szomorú ember, aki tudományos könyveket ad ki.

— Az mind gyerekség! Nálam az történt ez idén, hogy egy tudományos munka második kiadást ért.

Negyven torok törte meg egyszerre az ünnepélyes csöndet:

— Melyik? Miféle munka? Lehetetlenség az!

Beszélni se hagyták a két előbbit, a harmadik nagy csoda felülmúlt minden fogalmat.

— Elmondom önöknek, ha érdekli — szólt a tudományos könyvek szomorú arcú kiadója, vékony bágyadt hangon.

— Halljuk, halljuk!

Az egész asztal felbomlott, otthagyták a veres vinkójukat, a feketekávéjukat, mind odatódultak a csodatörténetet hallani.

*

— Úgy történt a dolog — kezdé a tudományos könyvek kiadója, miután előbb köhintett egyet (de az is olyan nyöszörgő, búbánatos köhintés volt) —, hogy tavaly egy nyári estén beállított hozzám egy öregúr, akit igen jómódú embernek ismerek. Név szerint Müller Ferenc, egy a tőkéiből élő csendes öregúr a Bodzafa utcából.

»Mivel szolgálhatok?« — kérdém.

Az öregúr egy csomagot cepelt a hóna alatt, azt letette eléem az asztalra s apró barna szemei kevélyen villámlottak.

»Egy tudományos munkát írtam« — mondá.

»Igen?« — válaszoltam a baljóslatú hangomon.

»Ez az!« — folytatá. — »Ez az! Hatalmas egy mű, uram. Huszonkét ív, vagy több is. Egész életem bűvárkodása. Természettani munka. „A láthatatlan erőkről“«.

»Igen? Nem is hittem volna, hogy ilyesmivel is foglalkozik uraságod.«

»Sötétben huhog a bagoly« — jegyzé meg kevélyen az öreg. — »Nem élünk hiába, kedves barátom... A külszín csal... Persze, persze... Ön nem hitte volna? Meghiszem. Más sem hitte volna azt el. Senki sem tudja azt, uram, mi lakik bennem. De én tudtam és dolgoztam. Most se fogja megtudni senki. Mert álnevet írtam a munkára, álnév alatt fogom kiadatni.«

»Kiadatni szándékozik?«

»Természetesen. Mégpedig azt szeretném, ha ön szerezné meg a munka kiadási jogát. Nagyon szeretem a cégjét... sokra nézem... mondhatom, nagyon sokra becsülöm... Öné az elsőség, uram.«

»Köszönöm alássan, de a mostoha viszonyok, kevés a pénz, meg aztán nincs az ilyen munkának keletje.«

»Ennek?« — pattant fel. — »Olyan keletje lesz ennek, hogy csak nyomatni győzze. Mit képzel ön? Egy könyv a „láthatatlan erőkről.” Nem tréfa dolog!«

»Sajnálom, uram, de ez idén nem szándékozom több könyvet kiadni.«

»Az esetben nyomassa ki a saját költségemen. Nekem az is mindegy. Pénz az effélében nem határoz.«

»Ezer örömmel« — mondtam a reménykeltő hangomon. — »Az ön költségén, miért ne!«

Megegyeztünk az összegben, kifizette és mindjárt másnap leadtam a kéziratot a nyomdába. Néhány hét múlva meg is jelent, szétküldtem a redakciókba, kereskedésekbe, s nem sokat törődtem a többivel.

Hanem mi nem történt! A könyv fogyni kezdett derekasan, ide is, oda is új példányokat kértek. Alig múlt el egy-pár hónap, s egyetlen példány sem állott rendelkezésemre. A fősegédem kijelentette, hogy a »láthatatlan erőkről« szóló munka teljesen elfogyott.

»Bravó!« — kiáltám. — »Végre egy derekas könyv. El fogom olvasni, amice, most már magam is. Az ördögbe, ebből második kiadást kell csinálni.«

Még aznap fölkerestem otthon a lakásán az öreg Müllert, gratuláltam neki a munka sikeréhez és ajánlatot tettem a második kiadásra vonatkozólag.

»No ugye« — szólt boldogan — »ugye megmondtam ön-

nek? Ezer villám, ez egy hatalmas könyv uram. Egy könyv a „láthatatlan erőkről”! Nem tréfa dolog az!»

Megalkudtunk egy bizonyos összegbe, s most már mint a mű tulajdonosa nyomattam ki a második kiadást, sokkal díszesebben, mint az elsőt.

Egy nap, éppen mikor a művet haza hozták három talyicskán a könyvkötőtül, véletlenül boltomba vetődik a szerző fia, Müller Gábor, a mérnök, s valami vízépítészeti dolgokat rendel nálam.

»Éppen kapóra jött, mérnök úr« — üdvözlöm nyájasan —, »hogya gratuláljak önnek.«

»Mihez?»

»Az édesatyja sikeréhez.«

A fiatal mérnök mosolygott:

»Hogy-hogy?» — veté oda hanyagul.

»Ma jelent meg a „láthatatlan erőkről” szóló könyve második kiadásban.«

A mérnök savanyú arcot vágott erre.

»Hogyan, uram! Ön ezt semmibe se veszi? Mondhatom példátlan siker a tudományos irodalom piacán...«

»Vigye ördög azt a piacot« — pattant fel a mérnök boszszúsan — »végre is ami sok, sok, s biztosítom önt, hogy a második kiadásból egyetlen példány sem fog elfogyni.«

»Az teljes lehetetlenség« — vágtam közbe — »a könyv már ki van próbálva, eddig mint mondom, nagyon szépen fogyott.«

»Fogyott ám« — tört ki végre a fiú — »mert örömet akartam okozni az öregnek, s egytől egyig magam magam vásároltam össze apródonkint a példányokat. Mind megvan otthon a padlásan.«

.....

A könyvkiadók ebből a történetből megtanulták, hogy a csodák kora lejárt már, és a másik két dicsekedőnek a történetét meg sem akarták hallgatni többé — pedig lehet, hogy azok is valami megírni való esetek.

A JELÖLT TERMÉSZETRAJZA

Egyetlen jelölről és egyetlen esetről lesz szó, tisztelt olvasó, de olyan alakban, hogy minden jelölt benne legyen.

Hát mondjuk, hogy úgy történt — egy nap távirat érkezett a kis vidéki városkába. A távirat azt adta tudtul, hogy az országos képviselőjük, az ünnepelt hazafi és szónok meghalt. . . Nosza hamar koszorút, deputációt.

Megy a deputáció, eltemetik, s megindulnak a kombinációk: ki lesz az új képviselő?

Eközben vidám vacsora van valahol, talán éppen a polgármesternél, aki már mindent elért, amit az ember elérhet (ugyanis királyi tanácsos), jelen vannak a kolompos emberekből is néhányan. Szóba jön a dolog. Végigjártatják eszüket az üresedésben levő országos nevezetességeken: kit lehetne, ki volna jó?

Egyik is mond valakit, másik is a »maradék emberek« közül. Így időközben nemigen lehet turkálni az excellenciások közt. Ejh, nem kell a csont! Mit gondoltok, urak, hátha jobb volna már egyszer magunk közül választani valakit?

De kit? . . . Katyódi Istvánt! Ugyan, eredj vele, az már nagyon öreg, nem arra való. Hát Maranyai Gáborhoz mit szóltok! Az még nagyon fiatal. Nem rossz volna talán Szabó Ferenc? Az katolikus, a kálvinisták nem szavaznának rá! Legyen hát Tülök Sámuel. Arra meg a katolikusok nem szavaznának, mert lutheránus.

Addig hányják-vetik a helyi notabilitásokat, míg végre valamelyik ráakad Toporczy Jánosra.

Az ám, Toporczy János! . . . Az egészen derék ember. És tarokkozni is tud. Válasszuk meg Toporczyt!

Ilyenformán megy az. . . Másnap már fölkeresik Toporczyt a méhesében, ahol csöndesen szunyókál ebéd után a méhdörgés mellett.

- Tudod, miért jöttünk?
- Tudom. Tarokkozni akartok.
- Nem egészen azért.
- No, ugyan miért?

Valamivel komolyabb arcot vág a polgármester a szokottnál is, előadja:

— Hát barátom, arról van szó, hogy mint jól tudod, meghalt a képviselőnk, és most választani kell valakit helyette. Nem akarunk kapkodni ide-oda, hanem arra gondoltunk, hogy vállald el például te. Az idő igen rövid, mozogni kell. Ha beleegyezel, hozzálátunk, lanszírozzuk a nevedet, s a többi magától megy.

Toporczy, a derék, reális, igénytelen Toporczy ámuló szemeket mereszt:

— Engem? Képviselőnek? Hát az eszetek ment el? Hát értek én az effélékhez? Hát tudok én szónokolni, államügyeket megvitatni? Hát azt hiszitek ti, hogy én olyan számár vagyok, aki nem látom be, mekkora számár vagyok?

Erre aztán megindulnak az ellenvetések: »de így, de úgy«, Toporczy azonban nem enged:

— Egy szót se többet. Hallani sem akarok erről.

Most már el van utasítva a jelöltség, de a hiúsági bacilus ott marad a jámbor, igénytelen Toporczy fejében. Este lefekvéskor, mikor a gyertyáját eloltja, mikor a papucsát leveti, eszébe jut az eset, és még egyszer átéli, amit a polgármesterék beszéltek.

...Csak egy szavamba került volna. Csak egy szavamba...

Éjjel oda álmodja magát az országközi zöld padokba... Ott ül előtte mind a nyolc miniszter. Tisza most feláll, hozzámegy és kezét fog vele.

Toporczyt ez annyira meghatja, hogy fölébred... Egész nap gondolkozó, kedvetlen és izgatott... A hiúság bacilus dolgozik, terjeszkedik odabent.

Másnap vagy harmadnap találkozik a polgármesteréssel a kuglizóban. De az egész multság untatja most, a szokott tréfák, kedélyeskedések ízléstelennek látszanak előtte. Szinte bosszantja, hogy oly hamar tértek fölötte napirendre, még csak elő sem hozzák többé a jelöltségét.

Ah, végre! A polgármester mégis tesz egy észrevételt:

— Ej, ej, János, nem hittem volna, hogy olyan makacs ember vagy.

Toporczy szeme lángot vet, s hangja reszketeggé válik:

— Hát megmondom nektek őszintén — suttogja bizalmasan —, nálam pénzkérdés az egész. Ez a kis vagyunkám

van, magam szereztem, éppen annyi, hogy nyugodtan, szépen megélhetek belőle, nem akarnám megapasztani.

— Hiszen ha csak pénzkérdés! — kiált fel vígan a polgármester.

— Igenis, csupán pénzkérdés.

(Lám, a politikai készületlenség már nem akadály többé.)

Hanem rá is rohannak menten:

— Miféle pénzekről beszélsz te? Költségről, vagyon-
apasztásról. Kell is ide pénz? Garantírozom neked, hogy egy
garasodba se kerül, ha nem akarod. Hiszen élő ember vagy,
magad is tudod, hát mikor került itt a választás pénzbe?

— Éppen ez! — folytatja érzékeny hangon. — Ti vagy-
tok a legjobb barátaim, ti ösmertek. Én egyszerű ember va-
gyok, de egy ambícióm mégis van: hogyha mandátumot adnak
a polgártársaim, hát adják bizalomból.

— Mi, hát elfogadod?

— Ha gondoljátok... ha azt hiszitek... de kijelentem,
hogy én egy árva garast sem költök.

A nagy elhatározás tehát megtörtént. Toporczy neve
lanszíroztatik, mint a párt jelöltjéé, s megválasztása a helyi
lap szerint több mint bizonyos.

A választás néhány nap múlva lesz, s az első árnyéka,
amit előrevet, megjelenik egy szép reggel Toporczynál a kor-
tes képében.

— Tekintetes uram, azért jöttem, hogy valami kocsmát
kellene bérelni nekünk is.

— Miféle kocsmát?

— Hát ahova gyülekezni fognak a híveink.

— Hagyjanak nekem békét. Nem akarok hallani se az
effélékről.

— Én nem bánom, tekintetes uram, de akkor aztán
magára tessék vetni, ha...

— Hát jól van, no. A maga kedvéért megteszem, ámbár
elvem ellen van. Menjen hát, beszéljen valamelyik kocsmá-
rossal.

Visszajön a kortes egy jó óra múlva, roppant megnyúlt
arccal:

— Mondtam ugye? Elkéstünk! Minden kocsmát lefog-
lalt az ellenfél.

Toporczy ijedten ugrott fel:

- Hát most már mit csináljunk?
- Nem tudom én, kérem alássan.
- Menjen, ígérjen nekik kettős árt.

A kortes kettős árt ígért a kocsmáért és megkapta, de másnap megint beállított Toporczyhoz:

- Megint baj van, tekintetes uram.

— No, mi az?

— Banda kellene.

— Banda? Hát lakodalmat tartok én, vagy mit? Egy krajcárt sem adok, érti-e?

— Hiszen nem is kell, kérem alássan, mert már vége van, minden bandát lefoglalt az ellenfél, a Klupka Pistát, a Horthy Gyurkát — még a malacbandát is, a Kugyi Palkót. No, még így sem jártam a praxisom alatt — dörmögte fejvakarva a kortes.

Toporczy izgatottan förmedt rá:

— Hát akkor mit áll itt? Fusson rögtön a sürgönyhivatalba, és sürgönyözzön Szegedre vagy Szentésre, hogy a banda készen legyen. Bandának okvetlenül lenni kell, akár mibe kerüljön is. Érti?

Másnap még savanyúbb arccal állított be a kortes.

- Mi baj van megint?

— Elvesztünk, tekintetes uram...

Toporczy elsápadt.

- Végünk van, tekintetes uram...

— Szóljon az istenért...

— Az ellenfél fizeti a voksokat... Mind vele mennek az embereink.

— Lehetetlen — hörgé Toporczy —, akkor hát mi is fizetünk... igen, fizetünk.

- Nem győzzük, tekintetes uram.

— Azt én jobban tudom, győzzük-e vagy nem győzzük. Meg kell lenni, punctum. Ha az egész vagyonom rámegy is.

Toporczy most már vesztegetni kezd és örülten pazarol.

A polgármesterék odajárnak a nyakára, és takarékoságra intik.

— Okosabban bánj a pénzzel, János. Hiszen úgyis mellett a valószínűség, ha nem költesz is olyan botorul.

Toporczy türelmetlenül üt az asztalra:

— Ej, nekem a bizonyosság kell. Ti nem értitek az effé-
léket. Nekem a képviselőség nem pénzkérdés.

»DEKRÉTUM BÁCSCAENSE«

Teringette, hogy tudnak mulatni ezek a bácskaiak! Itt-
hon Magyarországon is hírhedtek, megemlegetés tárgyai. Hát-
ha még a külső országokban tudnák, ott emlegetnék csak
nagy igazán.

Mintegy négy év előtt egy Alföldön fekvő ezredbe helyez-
tek át, melynek tisztjei jó barátságban állottak bizonyos Ka-
palovics Demeter nevű bácskai úrral, aki nyílt házat vitt,
az ezredessel jó barátságban állt és igen gyakran hitta magá-
hoz falura az egész tisztikart »egy kis kvaterkára«.

Néhányszor ő is átlátogatott hozzánk, s ilyenkor rende-
sen »görbe estét« csináltunk. Engem is gyakran hitt magához,
de egyetlen egyszer sem mentem el, mert az orvosom óva
intett:

— Ne menjen Bácskába, ha az élete kedves. Ön vézna
ember, gyenge testalkatú, göthös. Nem önnek való.

— Hogyan, talán a levegője rossz ezen Bácskának?

— Nem éppen a levegője... hanem az étel-ital...

— Úgy? Rosszul főznek? Rossz boruk van?

— Nem éppen. Hanem hát csak ne menjen. Egyenesen
megtiltom.

Tartottam magamat, noha erősen ostromoltak a tiszt
pajtásaim is, mert szerencsétlenségemre kitűnően tudok éne-
kelni, hogy menjek már el velök én is, míg másrésről Kapa-
lovics mindent elkövetett, hogy a házához vihessen. Az egész
tisztikar hozzájár, úgymond, csak éppen én nem. Ne tegyem
neki azt a szégyent. Aztán a lánya is szeretne megismerni:
látta az arcképmet és nagyon kíváncsi rám.

Hát már most csakugyan el kellett mennem. De az orvos
még most sem akart elbocsátani.

— Megbánja, ha elmegy — mondá fenyegetőn. — Ön-
nek öreg anyja van, akit nagyon megszorítana, ha...

— De az illedelem... egyszer mégis...
— Hát tudja mit, ha már nem tudom lebeszélni, akkor legalább adok egy jó tanácsot.

— Mi az?
— Kérjen magának az öreg Kapalovicstól dekrétumot.
— Miféle dekrétumot?
— A »dekrétum Bacskaense«-t.
— Hát mi az?
— Majd meglátja, ha a kezében lesz — szólt mosolyogva a doktor —, de anélkül ne menjen: Adja szavát rá.
— Itt a kezem.

Csakugyan úgy történt, hogy legközelebb megmondtam Kapalovicsnak, adjon egy dekrétum Bacskaensét, és akkor aztán rögtön teszem nála tiszteletemet.

No, hanem föl is pattant erre Kapalovics:

— Hát sértegetni akar engem? Gondolja meg, hadnagy úr. Ezer mordizom adta, hát mit képzél ön az én házamról? Zsivány vagyok én, he? Farkasverem az én családi fészke, he?

Dühösen csapkodott a tenyerével az asztalra és hadonászott a kezeivel a levegőben. Olyan vörös lett a kis köpcös ember a méregtől, mint a paprika.

De én nem tágitottam és a doktorral mentettem ki magamat.

— Doktor ide, doktor oda! Ne hallgasson ön a doktorokra. Ezek az emberek mindjárt dühösek, ha valaki nem az ő kezük által akar meghalni, hanem természetes módon. (Mit tartott ő természetes módnak, ezt csak később tudtam meg.)

Mikor azt látta, hogy a haragjával nem bír meg, könnyörgő szavakra fogta:

— Kedves kis hadnagykám — s hangja lággyá, siránkozóvá változott —, ne kérje tőlem a dekrétumot. Tudja, hogy a lelkemet is odaadnám, kérjen valami egyebet, minde nem az öné, amim csak van, de a dekrétumot ne kérje. Mert az nekem fáj. Kíméljen meg ettől a bánattól, ha lehet. Lássan öreg ember vagyok, becsületben öszültem meg, egyéb címem sincsen, minthogy jó »házigazda« vagyok. Hát ne korlátozzon meg ebben, az isten is megáldja.

— De, uram, nem tehetem, bármennyire sajnálom, sza-

vamat adtam az orvosnak. S egy katonatisztnek meg kell tartania az adott szavát.

— Jól van — hörgé egy mély, bánatos sóhajtással —, a holnap postával, isten neki, megküldöm a dekrétumot.

Harmadnapra megkaptam a következő okmányt:

Menlevél

Mi alulírottak Kapalovics Demeter, Kapalovics Deme-
terné született Vorcsics Anna és Kapalovics Emília becsület-
szavunkra fogadjuk és ígérjük, hogy önt sem etetni, sem
itatni nem fogjuk, akkor jöhet-mehet, amikor önnek tetszik.
Isten minket úgy segítse!

Ez hát a dekrétum Bacskaense!

Most már rendbe vagyok, most már bizvást elrándulha-
tok hozzájuk a tisztikarral.

Egy szombati délután végre ott voltunk az ő szép kis
falusi kastélyukban. Az úr és az asszony elénk szaladt.

— No, csakhogy itt van a kis hadnagy is — kiáltá vidá-
man Kapalovics —, most már a mienk. Be uraim, az ebéd-
lőbe!

Ott már teliden volt rakva az asztal boroskupákkal. Nosza
rögtön hozzá kellett fogni az iváshoz. Hajrá, ígyunk uraim,
rövid az élet! Asszony, valami harapni valót. Szolgák gurít-
sátok ki a pincéből a legnagyobb hordót! Szepegve nézeget-
tem körül. Az ebédlőből egy ajtó a szalonba vezetett, egy
másik ajtón ellenben ez a vészjósló fölírás állott »Kórház«.

— Hát ez mi?

— Hahaha? Hogy ez mi? — rikácsolta az öreg Kapalo-
vics, aki az első kortynál mindjárt pertu lett velem. — Ebben
ágyak vannak, hogy aki elgyengül, belefektessük s mikor
megerősödik, megint elővehessük. Leszel még te ott ma,
cimbora.

— Nem lehet — mondtam a zsebemre ütve. — Itt a
dekrétum Bacskaense.

— No, az igaz. Hanem azért semmi sem bizonyos.

Egy darabig csak ittam velük, amíg magamnak is jól
esett, sőt még azután is egy kicsit, mikor már nem esett jól.

De akkor aztán félre is tettem a poharamat, úgy is ködös volt már előttem a világ, éppen elég volt. Most már megkapaszkodtam a dekrétumban. Mégis derék okos ember az az én orvosom.

De ebben a pillanatban megnyílt a szalon ajtaja és egy gyönyörű kisasszony lépett be.

— Leányom, Milica — mutatta be Kapalovics. — Ez meg (mondá rám mutatva) a sokat emlegetett hadnagyod, aki azonban kidőlt már.

Sohasem láttam még ennél szebb leányt. Nyulánk, sugár és a nagy fekete szemei úgy villogtak, mint két égő golyó. A leány mellém ült és így szólt édes gúnyolódással.

— Hát ön csakugyan kidőlt már?

— Dehogy — szóltam és lehajtottam egy pohárral.

— No, még eggyel.

— Sok lesz — mondá Kapalovics.

— Az én kedvemért — licitált Milica egy gyöngéd pilantással.

— A kegyed kedyéért megiszom az egész hordót, kisasszony.

— Brávó! — kiáltották a cimborák nagy vidámsággal.

Milica egyre odaadóbb lett, egyre édesebben nézett rám, s mindig közelebb simult hozzám. Éreztem, hogy szeretem, s éreztem, hogy ő is szeret.

Kínálás nélkül ittam még egy pohárral. Bátorságot akartam inni.

Benne volt az abban a borban.

— Kisasszony — hebegém a füléhez hajolva —, én szeretem.

Elpirult s gyöngéden suttogá válaszképpen:

— Ígyék.

Ittam és egyre ittam. Szemeim kidülledtek, vérem forrt. A világ forgott velem.

— Milica leányom, csókold meg a hadnagyot.

A leány hozzám hajolt és megcsókolt.

A világ megállt erre az egy másodpercre, de aztán megint csak elindult.

— Milica leányom, a hadnagyod nem iszik. Nem kínálnád meg?

Ez az utolsó szó, amire emlékszem.

Ittam, bizonyosan ittam még, azután bekerültem magam sem tudom, hogy a »kórházba«. Mikor másnap újra elővonszoltak mint »egészségest«, olyan sápadt voltam mint a halál, lázam volt és vért hánytam.

— Igyál cimbora — biztatott Kapalovics. — Folytasuk! Látod a többiek még csak ma kezdenek a kórházba jutni. A kapitány pedig már másodszor lesz bent egy-két óra múlva. Az aztán a tökéletes ember.

En szemrehányást kezdtem neki tenni, amiért nem tartotta meg a dekrétumot, és most engem ki tudja, milyen hosszú időre tönkre tett.

— Micsoda? Én nem tartottam meg a dekrétumot. Hát kínáltalak én csak egy gyűszűnyivel?

— Igen, de a kisasszony

— No, persze a kisasszony. Bolond vagy cimbora. Az én leányomat nem is láttad te még. Hová beszélsz a világba?

— Hogyan? Hiszen mellettem ült egész este. És éppen az a célom, hogy a kezét kérjem meg tőled, azok után...

— Hehehe! — kacagott Kapalovics jóízűen. — Az a szobaleány volt, az Anica. Azt öltöztettük fel a ruháiba, minthogy ő bátran kínálhatott, mert nincs a dekrétum alá írva. Hohó, barátom, a »dekrétum Bácskaense«-t nem szokás megszegni, annak, ha már egyszer ki van állítva, minden betűje szentírás.

...Elhiszem, hanem azért még sem ajánlom senkinek, hogy ilyen dekrétummal menjen Bácskába mulatni, de még azt sem, hogy dekrétum nélkül.

A »FŐPOSTAMESTER«

Erdélyben az öreg Macskássy Péter viselte a főpostamesteri címet utoljára. Olyanforma hivatal volt ez az erdélyi dietákon, mint most a visontai Kovách Lászlóé. A főpostamester volt úr az épületben gondoskodott a rendeletek, levelek továbbításáról. Annál jegyezték be a szolgákat és hítták főpostamesternek.

Előkelő cím volt, s előkelő úr viselte; a Macskássy család a főurakhoz tartozott Erdélyben.

Mikor az 1848-i minisztériumot kinevezték, egyszer csak levelet kap Macskássy Péter a gróf Széchenyi István aláírásával, amelynek tartalma körülbelül a következő volt:

»Az ön becses közreműködésére nagy szükségünk van. A haza kívánja fontos szolgálatait. Jöjjön azonnal Pestre, és úgy intézkedjék, hogy a lakását is mielőbb állandóan áttehesse.«

Nagy szenzációt csinált a levél egész Erdélyben. Még akkor nagy dolog volt egy miniszter. Soha elevenet itt még nem láttak. Vajon hogy nézhet az ki? (Most már tudják báró Kemény Gábor óta.)

Hát még a Macskássy barátai, jóakarói és irigyei hogy fölpaprikázódnak egyszerre. Istenem, milyen szerencséje van némely embernek! Ez a Macskássy is most milyen országos nagy méltóságra jut fel. .

Maga az öreg Macskássy peckesebben járt a szokottnál, zsebében a levéllel. Új díszruhát varratott, aranyra, a kardját kirakatta boglárókkal. Négy álló hétig készült az útra, hogy illő pompával mehessen. A tekintélye bezzeg legott fölszállt. Eklézsiák, céhek és hatóságok járultanak eléje búcsút venni ékes szavakban, hogy maradjon meg ezután is kegyes patrónusok.

Macskássy uram mindent megígért, s érzékeny búcsú után elutazott Pestre, elmerengve a hosszú, fárasztó úton, hogy hát mégiscsak nagyon szép az, ha az emberben olyan kiváló tehetségek is vannak.

Hogy mik ezek a kiváló tehetségek, arról ő sohasem gondolkozott, de kell hogy legyenek, ha egy Széchenyi mondja.

Alighogy Pestre ért, beszállt a »Palatinus«-ba, magyarba csapta magát, felkötötte a fringiát, és sietett beállítani Széchenyihez.

— Hivatni méltóztatott. Én Macskássy Péter vagyok.

— Jól van — felelte Széchenyi szokott nyers kurtaságával —, menjen most haza a szállására, és egy hét múlva hozzon fel nekem egy memorandumot a magyarországi postaügy rendezéséről.

— Én, kérem alássan? — kérde Macskássy csodálkozva.

— Igen, igen.
— De kegyelmes uram...
— Semmi de. A közügy az első. Nem engedek semmi kifogásokat. Minden ember azt teszi, amit tud. Én magam is megélhetnék hanyatt fekve, mégis dolgoztam.

— De kegyelmes uram...
— Egy szó ellenvetést nem tűrök. Egy hét múlva elvárom a memorandumot.

S ezzel a nagy Széchenyi hátat fordított Macskássynak, anélkül hogy azt szóhoz engedte volna jutni.

Macskássy uram búsan, megszegett fejvel ballagott le a lépcsőkön, mert ő, még ha karóba húzzák, sem tudott volna memorandumot csinálni a postaügyről, mikor ő tulajdonképpen még soha postát nem is látott, de még levelet is most először kapott postán Széchenyitől. Azelőtt mindig lovász hozta, csatlós vitte. De ha postát látott volna is, memorandumot akkor sem írhatna, mert a nevén kívül egyebet még sohasem írt életében.

Hanem azért annyira imponált neki Széchenyi gróf, hogy egy héttel előbb nem mert hozzá menni, akkor is csak nagy szepegve nyitott be:

— No, hát elhozta a memorandumot?
— Nem biz én, kérem alássan!
— És miért nem? — förmedt rá haragosan a közlekedésügyi miniszter.

— Mert nem írtam meg.
— És miért nem írta meg?
— Mert fogalmam sincs a postához.
— Micsoda? Hát nem volt ön főpostamester?
— De bizony az voltam tizenkilenc esztendeig.
— Hát akkor? — riadt rá a gróf.
— Hát kérem, úgy áll a dolog, hogy csak híttak annak.
— És miért hítták annak? — kérde a gróf gyanakodva, hogy tán örültem volna dolga.

Macskássy vállat vont:

— Én azt nem tudhatom, miért híttak úgy, mert én soha postát nem láttam.

Végre nagy sokára ki bírták sütni ketten, hogy ez egy titulás hívtal volt a dietánál.

A gróf nagy méregbe jött:

— No, most a bolondját jártuk. Az ördög vigye el az önök erdélyi titulusait. Én abban a hitben voltam, hogy ön szakember, s az országos postaügyet akartam önre bízni.

— Hát már most? — kérde Macskássy uram.

— Hát már most, sajnálom, visszautazhat Erdélybe.

Macskássy uram nagyot rántott a mentéjén, és megköszönte a torkát.

— De már az lehetetlen, kérem alássan.

— Hogyhogy?

— Hát úgy, hogy Erdélybe most már vissza nem mehetek valami nagy méltóság nélkül.

Széchenyi elmosolyodott:

— Ugyan miért?

— Hát azért, kérem, mert egész Erdély várja már, mind olvasta a levelet, hogy mehessek én most haza szégyenszemre, üres kézzel?

— Ez nem argumentum, ez egyszerű hiúság, az pedig betegség.

— Ha betegség, kegyelmes uram, akkor azt okvetlenül meg kell gyógyítani, mert olyan betegség, hogy én belehalok.

— Erre nekem nincs szerem. Hanem tudja mit, menjen el, barátom, Kossuthhoz. Az ebben nagy specialista.

Macskássy uram elment aztán Kossuthhoz is, Szemeréhez is, de csak mégis hivatal nélkül érkezett vissza Erdélybe.

Szegény öregúr egész holta napjáig sínylette ezt a kázust, pedig ha vár még egy-két évtizedig — most már meglenne a kvalifikációja minden állásra.

A BURECZKY-PÖR EPILOGJA

Az volt az óriási per! Állott pedig kétszázhuszonnyolc felperesből és egy alperesből. Ez a kétszázhuszonnyolc ember erősködött azzal az eggyel, és mégsem bírták leteperni, mert az alperes nagy úr volt, hatalmas dinasztia: gróf Korotnoky. A felperesek pedig egyszerű bocskoros nemesek, akik vagy egyenesen, vagy görbén, ti. oldalágon, a Bureczky de Burkosfalva nemzetségből sarjadtak.

A pör szubsztratuma csinos összeg volt alapjában, mintegy kétszázezer forint és járulécai, igen, de kétszázhuszonnyolc részre felosztva mégiscsak csekélységet tett ki egy-egy családtagnak a követelése. Hát még ott, ahol sok örökös közt oszlott fel egy ilyen kétszázhuszonnyolcad rész!

Régen vitték már a pert a Bureczkyek, egy-egy inspektort választva maguk közül, aki beszédte a költségeket a tagoktól és honorálta az ügyvédek. Az ügyvédekből is egy egész csomó halt ki a pör mellől, mert mindig öreg ügyvédet választottak, akinek tekintélye és nagy tapasztalata van. S mire már az ember megszerzi a nagy tekintélyt — hamar aludni hívják oda, ahol örök juristitium van.

Folyt az már vagy száz esztendeig, végre is nevetséges lett a pör, is a Bureczky familia is. Elég volt a Bureczky-pört említeni, hogy minden ember mosolyogjon. Ellenben a felperesek egyre szaporodtak és a költségeket kedvetlenebbül fizették.

Ejh, iszen amilyen szapora a felvidéken a Bureczky nemzetség, hát egy-két generáció múlva, ameddig még a pör eltarthat, ezerekre nőnek a felperesek s aztán tíz forint jut egy-egy családtagra, ha megnyerik.

Ugyan-ugyan, hagyjuk abba atyafiak!

Mi tűrés-tagadás, ebben a lehangoló stádiumban állott az ügy, mikor egy éppen olyan nagy dinasztia támadt, mint aminő gróf Korotnoky, aki szenvedélyes pergyűjtő volt. Bárá Balácsynak nevezték. Alacsony, köpcös emberke volt, idomtalan nagy fejjel, feltűnő bozontos szemöldökkel és úgy állott a haja felfésülve, mint két szarv, amellyel mindenkit szerezett volna felöklelni.

De öklelt is. Mint már mondtam, szenvedélyes perlekedő volt. Roppant vagyona megengedte neki ezt a luxust. Olyan volt az előtte, mint a tarokk: az is kellemesen izgatta, ha vesztett, az is, ha nyert. Csakhogy ő pörökkel tarokkozott.

Egyszer az ügyvédjeivel összeszámította, hát éppen kilencvenkilenc pöre volt.

— Ejnye, kutya teremtetted, kezdeni kellene még egyet, hogy száz legyen.

Gondolkozott, de nem bírt már találni semmiféle motívumot, semmiféle ellenséget. Se követelés, se becsületsértés nem jutott eszébe, se határvillongási téma. Mind ki volt már

az merítve. Csak már valaki elszántana valahol a földjéből vagy valami violenciát követne el rajta. De tán aludtتهت iszik az egész világ, olyan jámbor és meghunyászkodott.

»Már pedig annak a századik pörnek mégis meg kell lennie — gondolta magában. — Ha magamnak nem akad, hát veszek valahol egyet. S ha már veszek, az olyan pör lesz, hogy az egész királyi kúria megbámulja.«

El is kezdett puhatolózni a nemes báró, hogy nincs-e valahol valami eladó pör.

Valaki eszébe juttatta a Bureczky-pört.

A Bureczky-pör! Tyűh, azt én mindjárt megveszem. Az aztán pör! Száz esztendeje húzódik. No, ilyen pör még csak ugyan nincs a gyűjteményemben. Egy avitikum, egy raritás! Már régen irigyeltem, megveszem ha eladó.

Mint a ritkasággyűjtő mohón kapott utána. Legott levelet írt a Bureczky-család inspektorához, hogy ha a pör eladó, hajlandó volna megvenni, ha olcsón adják.

Az inspektor, nemes Bureczky Dániel (egy ósdi vérű, nagy fehércsakállas öregúr), gömbölyű kacskaringós betűkkel megírta, hogy igenis hajlandók eladni a pert igen jutányos áron.

A báró még aznap sürgönyözött:

»*Mi az ára?*«

A válasz megjött estefelé:

»*Fontja egy császári arany.*«

A báró beleegyezett és néhány hét múlva átvette a pört. Megmérték. Éppen nyolc mázsa volt és huszonkét font. Bureczky, az inspektor azonban a kétszázhuszonnyolc családtagtól kivett koncesszionális leveleket is meg akarta mérteni: ezek is a pörhöz tartoznak, ezeknek a súlyát is meg kell fizetni, amire a báró roppant méregbe jött és külön perbe engedte magát vonatni amiatt a hét font miatt, amennyit a kétszázhuszonnyolc koncesszionális okmány kitett. De titokban persze nagyokat nevetett a markába, mert most már nem egy pert vett azon a pénzen, hanem kettőt. Jutányosabbá tette az üzletet.

És mint a következmény igazolta, néha a legnagyobb bolondságok is beütnek. A báró így okoskodott:

Az öreg ügyvédek nem érnek semmit, azok csak a rövid perekhez valók. A hosszú perhez fiatalember kell. A híres

ügyvédek se érnek semmit, mert azoknak megvan a tekintélyük és éppen e tekintély miatt nem mernek soha valami bolondot cselekedni, pedig a bolondság is jó segítség néha a perben.

Kikeresett hát magának egy fiatal, hír nélküli ügyvédet, dr. Garaba Mihályt, arra bízta a Bureczky-pört.

Garaba Mihály fogta magát, nekidőlt a rettenetes tengeri kigyónak, informált, szaladgált, udvarolt a bírák feleségeinek és egy szép napon megnyerte a pört: a százesztendőös Bureczky-pört.

— No, ez aztán ördögös fickó! — mondá a báró táncolva örömében. — Ebből nagy embert kell csinálni!

Mindenekelőtt kocsira ült és elutazott a felvidékre, ahol a bocskoros Bureczkyek laknak, hogy lássa, ott legyen köztük, mikor a guta ütögeti őket. Ezt az élvezetét nem akarta elszalasztani.

De mihelyt hazaért, egy nagy lakomát rendezett a palotájában a lángeszű ügyvéd tiszteletére. Előkelő társaságot hítt össze: mágnásokat, bírákat, gazdag gyárosokat és az egész estély a Bureczky-pör és dr. Garaba Mihály dicsőségének volt szentelve. Garaba volt az ünnepély központja. A vacsora előtt megölelte, megcsókolta a báró, aztán egy e célra a szalonba készített tribünre kellett lépnie s rövid rezümében elmondani a pör történetét, amint keletkezett az első Bureczky agyában, egész az utolsó stádiumig.

Az estély igen fényesen sikerült (hiszen annak idejében, ha jól emlékszem, a Pesti Hírlap is írt róla) a pezsgő jó volt, az ételek fölségesek és általános irigylés, bámulás tárgyává emelte a fiatal ügyvédet.

Annál jobban elcsodálkozott a báró másnap, mikor az ügyvédtől (ki már hetek előtt megkapta fényes honoráriumát a Bureczky-pörért), egy új költségjegyzéket kap ilyen formán:

A tegnapi estélyen megjelenés	40 frt
Szalonruha kopása	5 frt
Rezümé a Bureczky-pöréről	200 frt
Személyes előadás	50 frt
Fiáker oda-vissza	4 frt
Borravalók, kapupénz	3 frt 10 kr.
Összesen:	302 frt 10 kr.

— Ez már mégiscsak hallatlan szemtelenség! — dühöngött a nábob. — Az ő tiszteletére adok egy estélyt s íme megfizetteti velem a megjelenést és az önmagának csinált reklámot. Jól van no. . . S ezzel benyúlt a tárcájába és átküldte a 302 frtot. Tiszteltetem a fiskális urat.

Mikor Garaba Mihály megkapta a pénzt, elhaloványodott ijedtében.

— Mi az ördög ez? A báró fizet!

Ez megdöbbentette. Mert ő tulajdonképp csak örömet akart szerezni a bárónak, hálából a tegnapi ünnepélyért, azon hitben, hogy majd megüzeni nagy kedélyesen: »Pörlünk, fiatal barátom«.

Ez a fordulat nem volt természetes. Aminthogy nem is maradt annyiban a dolog, mert még az nap estefelé egy rettenetes hosszú árjegyzéket hozott az inas a bárótól, melyben a tegnap kiszolgáltatót ételek, italok, szivarok s elégett milly gyertyák mind fel voltak számolva az ügyvéd részére. Summa summárum 500 frt.

Garaba a zsebébe nyúlt és kiszúrta az ötszáz forintot.

— Vigye kend, János. Tiszteltetem a méltóságos urat. Ez a fordulat meg a bárót hökkentette meg.

— A fiskális ördögös fickó! Annak valami okának kell lenni, hogy ezt a pénzt kifizette.

Aminthogy ez se maradt annyiban, mert egy nap citatoriumot kap a rendőrségtől a báró.

Szalad nagy kíváncsian, mi baj van.

— Nagy baj van — mondá a rendőrfőnök —, ön nem bír korcsmatartási engedéllyel.

— Hát korcsmáros vagyok én vagy mi? — förmed fel a báró méltatlankodva.

A rendőrfőnök benyúl az akták közé, és kivieszi a báró árjegyzékét az ételek és italokról.

— Hát ez mi? Ön tetten éretett és keményen meg fog bírságotlatni.

— Jól van — hörgé —, az egy zseni. . . az egy lángész, uram, az a kölyök. . . az az ügyvéd. Bonorum direktorrá teszem a gazembert! Mennyi az a bírság, hadd fizessem ki.

És ezzel ért véget a híres Buretzky-pör, melynek rezüméjét Garaba jószágigazgató úr azon a fényes estélyen elmondta. Én csak az epilógot fecsegttem el. Mert még az is hozzátartozott.

EGY FIÚNAK A FELE

(Egy csevegésnek a fele és egy regénynek a fele)

I. A bevezetés

Mikor e nagytekintélyű kör* részéről azt a megtisztelő felszólítást kaptam, hogy felolvasást írjak, már akkor mondtan a nálam járt uraknak:

— Én megvallom, sohasem mulattam életemben valamely felolvasáson. Hát nem is tudom elképzelni, hogy másvalaki is mulathasson.

Az urak udvariassága nem engedte, hogy igazat adjanak, hanem én azért mégis megapellálom mondásomat a plénium elé.

Csak egy jogosultságuk van a felolvasásoknak szerintem, hogy az unalmas téli estét mégiscsak agyonütik.

Ilyen agyonütésre vállalkozom most, de megvallom, nem minden rafinéria nélkül. El is mondom, ha parancsolják — mióta Bismarck nyomán az őszinteség a legélesebb fegyvere lett a ravaszságnak.

Hát én bizony helyrajzi tanulmányokat tettem előbb, hogy megválaszthassam tárgyamát, hallgatóimhoz a legillőbbet.

Kikérdeztem: szoktak-e a körben ferblizni?

— Nemigen.

No azért, mert ha ferbliznének, akkor egy pikáns történetet mesélnék. A ferblastáknak heves vérük van. Azoknak még szerelem kell.

— Hát tarokkozni szoktak-e?

— Nagyon ritkán — felelték forrásaim.

No azért, mert ha tarokkoznának, akkor valami országgyűlési kulisszatörténetet komponálnék ki. Mert a politika

* Ez elbeszélés eredetileg felolvasás volt egy fővárosi körben.

a tarokkisták játéka, azaz hova beszélek, a tarokkot akarom mondani, hogy a politikusok játéka.

— De hát mit szoktak mégis leginkább játszani a körben?

— A dominót!

Hohó, a dominót? No, már most tudom, mihez tartsam magamat. A dominó csendes, családos emberek kultusza. Most már megvan az útbaigazítás, mit kell ott elbeszelnem.

Mert ne is nevéssenek, kérem, nagy taktika kell ahhoz.

Egy húsvét napján az történt meg Deák Ferenczel, hogy nagy beszédet tartott a belvárosi választóknak, amely roppant hatást tett. Deák Ferenczel sokszor megtörtént az ilyesmi.

Egy felvidéki képviselőnek (miért ne nevezzem meg, hiszen négy szemközt vagyunk, Urbanovszky Ernő volt) anynyira megtetszett a beszéd, hogy betanulta szóról szóra, váltott hozzá egy vasúti menetjegyet, hazautazott a saját választóihoz, és elmondta azon melegében eleitől végig, magyarul is, tótul is.

A beszéd nem csinált semmi hatást.

Urbanovszky csodálkozva nézett szét a közömbös hallgatóságon, és bosszankodva dörmögte:

— No, és cudarul megjártam a Deák eszével.

Ha most itt átvehetném a meseíró szerepét, és az igazság magvát bele akarnám göngyölgetni a mesémbe, rá kellene fognom az öreg Deákra, hogy ő meg egyszer tréfából az Urbanovszky beszédjét mondta el a belvárosi választók előtt, és amint látta a roppant hatást, csodálkozva dörmögte:

— Sohasem hittem volna, hogy ilyen okos ember ez az Urbanovszky!

Mindebből csak azt akarom levonni, hogy a Deák hangjával az Urbanovszky beszéde is hatott.

És most már bevallottam kiszámított ravaszságomat, miért nem olvasom én magam ezt a kis történetet,* melyet a

* Az illető körben ugyanis nem a szerző olvasta fel a művét, hanem egy kedves hangú művésznőnk, akinek úgyszólván az egyéniségéhez van szabva a történet.

dominójáték alapján békés, családos emberek számára hoztam. Mert úgy vagyok én azzal, hogyha valamit írni kell, hát rendesen felülök a képzeletbeli lovamra, lustul már a szegény pára, valami nagyon messzire sohasem visz, de azért haza a szülőföldemre csak mégis elérek vele, ott aztán előkeresem valamelyik ismerősömet és elhozom.

Most kikerestem a legritkábbat közülök, egy jó mostohaanyát. Annak a történetét mondom el.

Egy jó mostohaanya — fogják ellenvetni —, ugyan, hisz az lehetetlenség!

Márpedig én mégis tudok egy jó mostohaanyát.

Hiába rázzák a fejüket, hogy nem hiszik. Hiszik majd, ha elbeszélem.

II. Maga a történet

Hát az történt, kérem, hogy egy vidékünkbeli komposzszesszornak, név szerint Gáthy Lőrincnek, meghalt a szép, fiatal felesége gyermekágyban.

A meghalt asszonyt elsiratták, eltemették, hanem a kis bimbó, szép egészséges fiúcska, megmaradt.

Gáthy Lőrincnek volt egy öregebb nőrokona, aki a temetés után fölvette karjára a kisedet, és ami könnye megmaradt a temetésről, azt sírta el a bölcső felett.

— Szegény kis árvácskám, mi lesz belőled! Elpusztulsz, elveszel anyai kéz nélkül.

(Nyilván oda akart jönni a néni gazdaasszonykodni — mert ma már senki sem diskurál ok nélkül, még egy háromnapos gyermekkel sem.)

— Hát az lesz belőle, fölnevelem! becsületesen — mondá az apa, s fölkapta a csecsemőt, és megcsókolta a gyenge piros képét —, ne félj semmit, fiam, a mama elment, de visszajön még. Nem hagylak én anya nélkül.

— Csakhogy az nem édesanya lesz, Lőrinc öcsém.

— Én az édeset adom neki vissza.

— Eredj hát, kapard ki a földből, ha olyan hatalmas vagy. Ott fekszik az már örökkön-örökké. Az, akit te hozol, mostoha lesz, Lőrinc, ha arany pántlikával fonja is a hajját.

A temetés után elutazott Gáthy Pestre, magával vitte a kisiút, és otthagyta. Hideg, zárkózott jellemű ember volt, se ő nem mondta, se nem kérdezték, kinél hagyta, mi lett vele. Az emberek vállat vontak:

— Od'adta valakinek gondviselésbe.

Két hét múlva jött vissza, és rá három hétre elvette az uradalmi jószágigazgató hűgát, Zehernyei Borbálát. Az volt akkoriban a legcsinosabb özvegyasszony nálunk.

Az emberek erre is vállat vontak:

— Lám, eltette a porontyot az útból... Mégiscsak rossz ember ez a Gáthy.

Nem nagyon sokára, és nem is elég sokára (Nincs itt valahol egy kalendárium?) az új asszony szintén egy fiúcskával ajándékozta meg Lőrinc urat.

Még fel sem kelt Gáthyné a gyermekágyból, mikor az ura megint elutazott Pestre, és megint elvitte a gyereket úgy, hogy vissza se hozta többé. Az emberek nagy szemeket meresztettek:

— Hát ez mi? Gólya hozta tegnap, apja viszi holnap.

Rejtélyes sűgás-bűgás támadt. Találgatták, mit csinál a gyerekeivel? Kinél hagyja ott Pesten és miért? Vagy tán nem is Pestre viszi a kis ártatlanokat, hanem Budakeszire. (Ti. ott laknak a mennyország udvari szállítói.)

És míg Gáthyék háta mögött egész legendák kerekednek, addig otthon is nagy sírás-rívás verte fel a kis, barátságos kastély ódon szobáit. A fiatal anya kétségbe volt esve, törvényt, elválást emlegetett, követelte a gyermeket; majd fenyegette, majd rimázkodott az urának, térden kúszott előtte, és átkozta a feszület előtt:

— Add elő a gyermekemet, hova tetted?

De a különc ember hajthatatlan maradt.

— A gyermek jó helyen van — mondá —, megkapod majd egyszer. Ne firtasd, mert hasztalan, ne rimázkodj, mert se meg nem mondom, sem elő nem adom. Fogadásom van rá, első feleségem holttesténél tettem. Nem fogom megszegni.

Így múlt el öt év, azalatt ezerszer csordult ki az anyai szív kínja. Minden utat bejárt, minden módot megkísérelt, de egyik sem vezette sikerhez, a »kegyetlen apa« olyan hideg, érzéketlen maradt, mint a kő. Gyakran járt fel Pestre a »gye-

rekeket megnézni», de az asszonynak alig mondott egyebet róluk, mint hogy egészségesek.

Az ötödik évben aztán így szólt Lőrinc egy héttel Borbála napja előtt:

— No, asszony, süss, főzz, az idén a névnapodra, mert holnapután elmegyek Pestre, és hazahozom a gyerekeket.

Az anya egy örömsikoltással borult ura nyakába. Ez az egy szó elfújta mindent. Őt esztendőnek keserű gyötrelmét.

Pedig az az öt év lett volna a legédesebb méz a gyermekekkel.

Nekem magamnak is van egy kisfiam, én tudom, mi az, ha szeretjük, ha megosztozunk játékaiban. Őt év éppen az a korszak, az első gügyögéstől az első veres mellényig. Ilyenkor van a legtöbb öröm a gyerekből. Ott lenni az eszmélkedésénél, megfigyelni, hogy ismeri fel a tárgyakat, hogy köti össze a fogalmakat, s hogy indul meg az a csodálatos gép, az ész; először csak az egyik rugó mozdul, azután az egyik kerék, ha végül valamennyi jár, az már akkor csak zakatolás.

Az első ismerőse fiamnak egy állat volt. Egy macska. Őt szólította meg kedves selypítő hangján a legelőbb: »csicsa, csicsa!« Micsoda esemény volt az a háznál! (A cica is kávé-t kapott aznap.)

Mikor aztán mosdatták a teknőben a szivaccsal, mert az is olyan szőrmés volt, mint a macska, a szivacsra is azt mondta: »csicsa«. Az első kanál levesben, melyet belekényszerítettek, egy laska úszott, mint ahogy a szivacs úszott a teknőbeli vízben, a parányi laskát is megösmerte, hogy az »csicsa«.

Éppen tél elején volt ez. Az égbeli dunya megrepedt egy napon, s a finom pelyhek ott szálldogáltak az úrben, éppen mint a laskák. »Csicsa! Csicsa!« — kiáltozta a hópelyhekre.

Minden csicsa volt előtte, de mégis bizonyos rendszer szerint.

Jött azután az érettebb kor, mikor azok a kedves ötletek születnek, aminőket mi öreg emberek nem bírunk kigondolni.

— Hogy hívnak? — kérdeztem egy napon.

— Csicsa Pálmán — felelte váratlanul.

(Van ugyanis valami rokonhangzás a Tisza Kálmán és az ő neve közt, hát a jobbik nevet vette magának a gazember.)

Egyszer a ruháját piszkolta be, és így szólt: »Mama, más

ruhát! Mikor leesett, és megütötte a fülét, megint parancsolón kiáltott fel: »Mama más fület!« (Ezt a mondását három hónapig kolportálták a rokonságban, levelekben megírtuk, élőszóval eldicsekedtük — sőt íme még a felolvasásomba is bejutott.)

Ha mosolyog, nevet az egész szoba, ragyogó verőfény süt be az ablakon! Hátha még kacag! Muzsika szól, cseng-bong a levegő, talán ezer cigány is húzza. Apró bárányok ugrándoznak a mezőkön, madarak csicseregnek a falombokon...

Ez az én kisfiam — de valamennyinek van ilyen édes története, színeken gazdagon váltakozó. Ha okos a gyerek, akkor az okossága a gyönyörűség, ha nem okos, akkor az ostobasága a gyönyörűség.

És éppen ezt az első öt évet vette el Gáthy a feleségétől és magától.

Hanem iszen mindent feledtetett az az óra, mikor Borbála napkor berobogott a cséza az udvarra, s két piros, élettől pezsgő gyereket hámozott ki Gáthy egy farkasbundából.

Az asszony szívdobogva, örömprepsve rohant ki eléjük, és kitérta a karjait.

Szemének egy lángvillanata gyorsan átfutott vizsgálódón a fiúk alakján, arcvonásain.

— Mamám! — kiáltá az egyik, és a nyakába ugrott.

— Mamám! — kiáltá a másik, és megölelte.

Melyiknek a csókja volt édesebb? Gáthyné megdöbbszent. Nem tudta eltalálni.

A férj Lacinak szólította az egyik fiút, a másikat Palinak. Arcban is hasonlóak voltak, természetben is. Egyik sem látszott fejlettebbnek. Hiszen csak hónapok voltak köztük.

Az asszony félrehívta Gáthyt, s mohón kérde:

— Melyik az én fiam, mondd meg.

Gáthy elnevette magát kedélyesen.

— Hogy képzelsz te olyan bolondot. Hiszen éppen azért kellett a gyerekeket homályban, idegenben nevelni, titokban keresztelni, hogy egyformán szeresd mind a kettőt, hogy ne tudd, melyik a te fiad közülök.

— Ember, gondold meg, mit cselekszel!

— Meggondoltam. Légy türelemmel. Húszéves korukban,

mikor anya nélkül is megállnak, megmutatom a fiadat, s átadom a bizonyítékokat.

Az asszonynak nem volt mit tennie, mint egyformán szeretni, gondozni a fiúkat, de az anyai érzés nem pihen sohasem, kutat, fürkészk, követel és fegyverkezik.

Nézte a gyerekeket ébren, alva, figyelte a természetüket, melyiknek a szokásaiban találná meg jobban a rokonságot a magáéival, odaállította hol az egyiket, hol a másikat a tükör elé, maga is odaállt, és összehasonlításokat tett. Néha föl is csillant bennök egy-egy vonás, egy tekintet, egy szó vagy egy mozdulat, annak mohón utánakapott: »Ez az enyém...« Hanem hát az volt a baj, hogy egyszer Laciban találta meg, máskor meg a Pali gyereken.

Hát az anyai szív, az a delejes, érző hús, amelyről annyit zengtek a poéták, nem súgta meg neki, melyik az ő fia?

Nem biz az! Csak a poéták csinálnak abból vagy ezer esztendeig olyan nagy bölcseset. Lejártá az már magát!

A gyermekek ezalatt szépen nőttek és tanultak. Derék, kedves fiú volt mind a kettő. Ők is tudták már, hogy egyiküknek mostohaanyjuk az édesanyjuk, de mindenik azt gondolta, hogy a másiké.

Egészen jól megvoltak így. Egyszer azonban beteg lett Gáthy, az asszony föl akarta ezt használni, ha gyenge a test, gondolta, elgyengül tán a lélek is. Macskahízaléggel körülvette, a nyavalyájában a sok rimánkodást vele meguntatta.

— Mutasd meg a fiamat... légy jó, légy irgalmas, édes uram. Esküszöm az élő istenre, esküszöm a halott anyámrara, hogy csak én fogom azt tudni, de a mostoha fiam sohasem. Egyformán fogom én azokat szeretni.

— Jól van, asszony. Hiszem, ha megesküdtél.

(Éppen ebben a percben lépett be a szobába Pali.)

— Ez a fiad — súgta.

Az anya odaszaladt hozzá, átkarolta, megcsókolta, fejét az ölébe vette, selyemszőke haját gyöngéd szeretettel morzsolgatta, rendezgette.

Délben már a szebbik alma Palié lett. Uzsonnára a kés beljebb szaladt a kalácsba, mikor a Pali részét vágta.

Estefelé a kerti házban, ahol a fiúk labdával hajigálkóztak, egy ablaktábla kitört, a fiúk azt mondták: magától — de a mama rögtön kitalálta, hogy az alkalmasint a Laci dolga lesz, pedig a Palié volt.

És ez így ment napról napra. Gáthy észrevette.

— Ej, ej, asszony, asszony!

— Mit parancsolsz, Lőrinc?

— Nevetek rajtad, Borbála. Ilyenek vagytok mind. Csak egy rugót nyomtam meg a szívedben, s mindjárt kiszaladt belőle a mostohaanya. A próba nem sikerült.

— Milyen próba?

— A gyerekekkel. Föltettem magamban, azt vallom tiednek, amelyik legelőbb lép be az ajtón.

— Te szörnyeteg! — kiáltá a nő vadul. — Megcsaltál.

— Meglehet. De hát te nem csaltál-e meg, hogy egyformán fogod őket szeretni? Lacit hanyagoltad azóta, Palinak túlságosan kedvezel. Gonosz vagy.

Borbála tehetetlenül rogyott össze egy pamlagra. Meg volt semmisülve. És azóta sohasem merte többé előhozni a férjének: melyik az ő édes fia. Hasztalan is lenne az már.

Hanem iszen ott volt a biztató jövő — a huszadik esztendő. Akkor aztán megtudja a bizonyosat.

S az az esztendő egyre közeledett. A hársfák lehányták a leveleiket az udvaron, a fiúkat olyankor elvitték a városi iskolákba, és mikor a hársfák nemcsak újra nekilombosodtak, hanem a bokrétaikat is kieresztették, akkor megint visszajöttek. Sok esztendeig ment az így.

Hanem egyszer aztán olyan év jött, hogy hiába nyíltak a hársak az udvaron, a gyerekek vissza nem jöttek. Az iskolapadokból odamentek, ahol a rózsák nyíltak... piros vér-rózsák zöld fűre festve.

A professzoruk egy nap belépett az iskolába, úgy mint máskor, de szokatlanul ünnepélyes arccal, a pedellus azonban, aki a könyveket cipelte máskor a nagytiszteletű úr után, most egy nagy nyaláb puskát hozott, roppant szuszogva a teher alatt.

— Fiúk — szólta a nagytiszteletű úr a katedrára lépve —, tegyétek le azokat a könyveket. Ostobaság van azokban. Nehéz napokat élünk. Lássuk csak, melyitek bírná el a puskát.

Nehéz napokban könnyű a puska. Mindnyájan megbírták.

Elment az egész osztály, köztük a Gáthy fiúk is. A professzor vezette őket.

A háborúban elesett az egyik. Csak László tért haza az ősi kúriába.

Nem volt akkor abban semmi különös, hogy valaki elesett. Föl sem vették. Az volt a csodálatos, ha valaki el nem esett. Szinte restellte az illető és mentegőzött.

Megörültek otthon a hazatért hősnék. Csakhogy legalább ő megvan. Isten adta, Isten vette el a másikat. Az anya megnyugodott lassan. Hátha éppen ez az ő fia... De jaj, hátha nem az!

Gáthy most sem árult el semmit. Pedig a huszadik esztendő volt ez már.

Végre egy nap belépett a neje szobájába, ünnepélyes arccal.

— Borbála — mondá —, ma nevezetes nap van.

— Miféle nap? — kérde az közömbösen. Éppen valami szőnyeget hímzett.

— Ma van a második fiúnk huszadik évfordulója.

Gáthyné szíve megdobbant. Arca lángba borult, majd elhalványodék.

— Mit akarsz? — kérde tompa fojtott hangon, mintegy megmerevedve.

Gáthy egy csomag okmányt vett ki a zsebéből.

— Ígéretemet akarom beváltani. Jogod van hozzá. Íme, tudd meg végre, melyik a fiad.

Az asszony felugrott, mint a villám, odarohant hozzá, s tenyerét ajkára tapasztá.

— Csitt! — kiáltá. — Egy szót se! Nem akarom... sohasem akarom megtudni.

Kezével mélabúsan simítá végig a homlokát...

— Így legalább enyém a fiúnak a fele.

Gáthy elgondolkozott.

— Igazad van... talán igazad van, Borbála. De most már mit csináljak ezekkel az okmányokkal?

— Dobd a tűzbe, kérlek!

Éppen égett a kandallóban. Gáthy bedobta a papírokat, a lángok összeszisszentek és fölfalták.

A fellobbanó tűz megaranyozta az anya arcát, mintha a glória ömlene el rajta.

— Most már írás többé el nem árulja — szólalt halkán, bágyadtan egy sóhajjal —, most már csak te tudod a titkot.

... Azazhogy én is tudom, de ha az asszony nem akarja, hát isten neki, én sem mondom el önöknek.

TIZENNÉGY ÉVES SZENÁTOR

Kassa városában történt ezelőtt majdnem kétszáz esztendővel, egy jámbor fecskemadárnak az a passziója támadt, hogy bizony ő nem építi a fészket kívül a falra, hanem belül a szobában valahol.

És kieszelt magának a városban egy örökké nyitott ablakot, amelyen át berepülve megcsinálta az ő művészi csőrével a leendő picinyek félkosárka alakú hajlékát a kemence tetejére.

Az a szoba éppen a tanácsház volt. Egy-két ablaka nyitva volt örökké, szellőztetés okáért. Domine Kajta, a »major domus«, észrevette ugyan, hogy a madár hova építkezik, de minthogy buzgó katolikus ember és babonás volt, meghagyta a kiszemelt fundust a »Szűz Mária madarának«: hadd legyen az ő kedve szerint. A kályhának úgysem árt.

Maga a polgármester is akképpen vélekedék, hogy nem kell a madarat bántani, nyitva kell neki hagyni az ablakot. Az csak szerencsét jelenthet a városnak.

A szerencsére pedig nagy szüksége volt, mert éppen ostromolták nemes Kassa városát. Ott künn a falaknál erős labanc hadak állottak fenyegetően. Itt benn a kétségbeesés végerőfeszítésével tartották magukat a derék kuruc érzelmű polgárok, tetőtől talpig fegyverben. Fogytán volt már az eleség és puskapor is. A lakosság éhezett napok óta. És semmi remény, hogy egyhamar jóllakhassék, mert éppen tegnap határozta el a magisztrátus, hogy a kiosztandó adagokat még jobban le kell szállítani.

Kutya állapot ez, atyafiak! Ha még e héten nem jön

A Koveselött terméskategória

Expresul privind esenţele esenţiale este un singur
diciu de vârstă alături de un singur părinte pentru fiecare.

That mandarin has very violent an eye deep harvest
excrete in his riddle various kinds. it harvest are
very an unappetite harvest is severe spring extremely harvest
neglect. now.

lt. no. 1
(House number) Korvut departament.

Kombinierter: Kn. 402 ar in Koperschloß 2. einem a polier

Kombinacija: the best of my negro and
 E. Karlen Thomson was violent, when given a proper
 treatment and was much about with other clerical (Allegiance
 Karoly Karlen) when given a proper treatment was
 necessary. He is a very violent and
 necessary to the
 the whole is a

Ke vörös is.
 Egyik is az és a másik meg is a maradék
 cukor körít. ~~Egyik~~ Kell nekem egy csokor
 nem is lehet túlságosan csokros körít. Egy
 nem kell a csokor! Mit gondolok még, hátha jobb
 volna már egyszer megint körít választani
 választ.

[illegible]

Tut Samml. Amn mag u. Kattelpapier neu
bestimmen. " " " " in helge nobilität abget

Ik heb een heel klein beetje
 van mijn vriendin's reuk op mijn
 armen en op mijn kleding...

Es solltman so hoch. Velassint meg Toponyst!

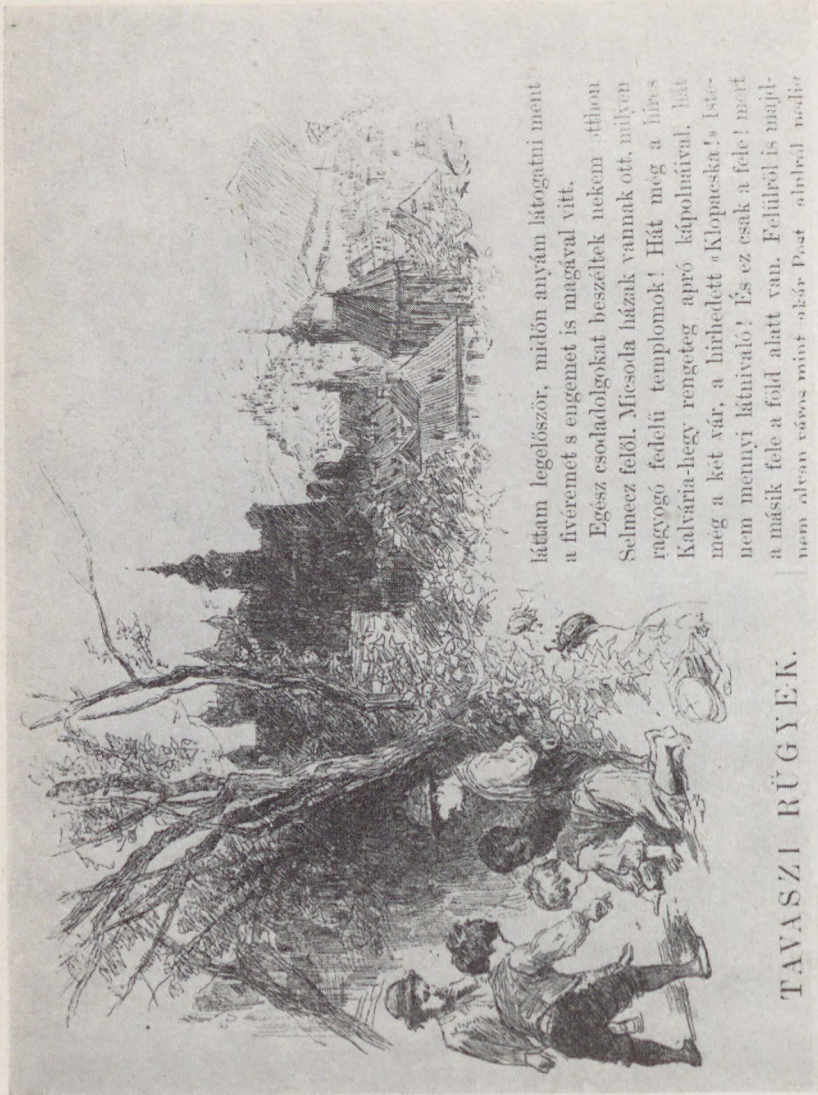
~~Thyphlopharynx~~ Thyphlopharynx may be ... perhaps not
followed by Topyrnyx a molar tooth ... condense ...
which is in a molar tooth ...

A jelölt természetrajza

A jelölt természetrajza

TAVASZI RÜGYEK.

látam legelőszőr, midőn anyám látogatni ment a fivéremet s engemet is magával vitt.

Egész csodadolgokat beszéltek nekem ott, Selmecz felől. Micsoda házak vannak ott, milyen nagyogó fedelű templomok! Hát még a híres Kalvária-hegy rengeteg apró kápolnáival, hát még a két vár, a hírhedt „Klopaeska”, István nem menyit látnivaló! És ez csak a fele! mert a másik fele a föld alatt van. Felfülről is meg lehet nézni, olyan város mint akár Pest, alulról pedig

valamí
da seg
vagy az
egy e
diákkal
lálkoz
Mert
felvesz
háború
inasok
Már
tehalla
hetett
dezők
májit.
Az
gyott u
kevesen

tak. Egy-két öregasszony koczogott a fapap
val az átkozott rossz kövezeten. Diáknak
nyoma se volt, hanem a mint egy nagy
házhoz értünk, mely kidodorodott homlo
val elzárta a végtelen hosszú, de görbe
utczából egy nagy darabon a kilátást,
gyermek-leány jött velünk szembe, ke
tartva feje fölött az esernyőt.

Én már ki voltam merülve, lélekzetem fe
lűbain roskadoztak, de Pali, ki gyakran
nézett és biztatott, még jól bírta a két
olyan erővel rohant, hogy majd fellokte a leány

— Pali, Pali, maga az? — szölitá meg a

Erre a hangra megállt Pali és csodálkoz
begte: — Nini Mariska! Hol veszi itt n

— A nénikéhez megyek. Magának meg
lami baja van, Pali. Miért szalad? Egészen
vörösödve.

— Semmi, semmi, — szölt szemlesütve P
talán csak elpirultam, mert magát látom.

— Menjen gonosz! Oh de esűf, mikor i
szél.

Ekkorra én is oda értem és elbámultam
Pali beszélgetésben találom egy leánynya
barnaszemű teremtes volt, hosszú geszter
hajjal, melybe piros pántlika volt fonva.
termetehez csodaszópen illett egy kis
bunda.

A FÉSZEK REGÉNYEI

ELBESZÉLÉSEK

IRTA

MIKSZÁTH KÁLMÁN

BUDAPEST, 1901.

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

Andrássy-út 10.

A fészek regényei

A Club és folyosó

valami közbe, vagy éhen kell halnunk, vagy megadjuk magunkat. A »tizenkettedik« óra felé járunk.

A tizenkettedik órában azonban a főbírónak egy mentő ötlete támadt. Merész gondolat volt, mely új fordulatot adhat a város sorsának, sőt talán az egész hadjáratnak.

Összehívta a város embereiből a legelsőket, de oly titkos természetű a tanácskozás alatt lévő ügy, hogy álarcban jöjjenek a meghívottak, és álarcban távozzanak ismét. Az álarcot csak a tanácssteremben kell levetni.

Ezt az óvatos eljárást gyakran követték a középkorban, hogy a közönség ne tudhassa, ki volt jelen, s ki nem volt valamely határozatnál. Sok fej menekült meg ezzel a pallos alól, amelyik nemegyszer úgy veszett volna oda.

Ma is egy ilyen álarcos tanácskozásra gyülekezének azok, akiket titokban meghíttak.

A városban, mely most idegesebb volt, mint bármikor, csakhamar híre terjedt a dolognak, s mindenki kíváncsi volt, hogy ugyan miről fognak ma tanácskozni, és nagy kíváncsi tömegek gyülekezének a városháza körül.

Történt valamivel előbb (csak néhány perccel előbb), hogy egy Schmidt Miklós nevű tizennégy éves fiúcska elment a városháza előtt, és eszébe jutott, hogy ott benn madárfészek van.

A fiúcska éhes volt (sehogy se kvadráltak gyomrához az ostromállapotos adagok.) Hm, hátha már benne vannak a tojások a fészekben? Azokat jó lenne meginni. (Nagy csemege volt az akkor Kassán.)

Nosza fogta magát, felmászott a nyitott ablakon át, de amint éppen fölmenne a kemence tetejére a fészekhez, a kulcs nyikorgását hallja az ajtóban.

Leugrik hirtelen, és ijedtében bebúvik a kemencébe.

Csakugyan nem csalódott. A kulcs nyikorgott ott künn. S nemsokára benyitott Kajta uram, nyomában két álarcos főember, akik helyet foglaltak a padokban. Utánok lassankint összegyülekeztek a többiek is.

A főbíró ekkor ünnepélyes arcot vágott, és így szólt:

— Esküdjenek meg kegyelmetek, hogy arról senkinek sem szólnak, amit ma határozunk.

— Esküszünk! — kiálták a város vénei.

— Mert előadom a tervemet, amely szerint megmenthető még ez a város. De ha az idő előtt elárulhatnák, a város örökre elveszett, s vele mi is valamennyien.

A főbíró ekkor előadta a tervét.

Nem kevesebből állt az, mint színleg megnyitni a kaput a labanc seregeknek, de mikor azután beözönlik, az alagút aknáiban összehalmozott puskapor segélyével légbe röpíteni őket, s a maradékot három oldalról keresztútba venni.

Csak a kétségbeesés sugallhat ilyen borzasztó elhatározást.

Gondterhelt fővel, összeráncolt homlokkal méregették, latolgatták az esélyeket pro és kontra a város atyái, de oly hosszasan, hogy a kályhában levő gyerek nem bírta tovább kiállani. Egy alkalmas pillanatban kiugrott onnan kormosan, mint egy macska, s uccu neki az ablaknak, azon az úton, amelyen jött, kiugrott szerencsésen az utcán levő tömeg közé, anélkül, hogy föltartóztathatták volna.

— Mi volt az? — kiálták elrémülve a szenátorok.

— Egy fiú — dadogták hűledezve azok, akik látták a fiút kiugrani.

— Végünk van. Elvesztünk!

— De hol lehetett?

— Itt volt a kályhában. Kém volt. Vége mindennek.

A főkapitány dühösen csapott kardjával az asztalra.

— Utána, Kajta uram, üldöztesse, fogtassa el; le kell nyomban fejeztetni. Mi pedig urak, folytassuk tovább a tanácskozást!

Kajta uram kiszaladt megadni a rendeletet a kívül álló drabantoknak, de a főbíró, Koós Gergely uram visszatartotta:

— Hagyja el kegyelmed, azóta már elmondta, ha akarta, tíz embernek is.

Folytatták a tanácskozást, de kedvetlenül, nyomott hangulatban. Pedig még sok fontos tárgy volt a mai napra. Csak úgy ímmel-ámmal hallgatták is, nem is, mindnek az orra vére folyt. Már régen elhangzott a déli harangszó is, de senkinek se volt étvágya.

Csak a fecske repült be az ablakon víg csicsergéssel, de látván ott a sok kopasz fejet, ijedt szárnyrebbenéssel keringett ki újra.

Pedig ugyancsak csicsereghetett volna nekik, mert ha Kassa városát meg se mentik, az ő kis fészket már megmentették.

Alighogy kirepült a fecske, szokatlan zaj és zsibongás hömpölygött az utcán egyre közelebb-közelebb a városháza felé.

— Ugyan Kajta uram, menjen már ki, ne kímélje a lábát! Veresse szét azt a csőcseléket odakünn!

Kajta uram lihegve futott vissza egy perc múlva.

— Jaj, nemes tanács! Nagy dolog az, amit én odakünn látok.

— Ugyan mit lát kegyelmed? — fortyant fel az ideges főbíró.

— Egy tábort asszonyokból. Jönnek roppant nagy lármával. Némelyiknek piszkafa, seprő a kezében. A kegyelmed híres felesége is köztük van, főbíró uram.

No, már ez félig se tréfa dolog. Egyszerre összezsaptak aktát, protokollumot, s rohantak az ablakhoz.

Valóban az egész város asszonyai jöttek a tanácsház felé, s milyen lármával s bőszen haraggal! De hát seregeknek ura, mi történhetett, mi lesz ebből?

— Menjen csak ki, Kajta uram, kérdezze meg, mit akarnak.

Kajta uram kiment és bejött.

— Egy deputációt választottak maguk közül, amelyik a tanács elé akar járulni.

— Nem fogadjuk el — szólt Bornemissza Gábor uram.

— Azzal fenyegetőznek, hogy felgyújtják a tanácsházát.

— Hadd jöjjenek — rendelé a főbíró. — Kegyelmetek pedig tegyék fel álarcaikat.

Nemsokára megjelent a női deputáció, hét tagból. A főbíróné volt a vezető.

— Mit kívánnak? — kérde a főbíró hivatalos hangon.

— Azt kívánjuk, nemes tanács, amihez jogunk van, hogy ezentúl minden asszony két férjet választhasson.

— Borbála! — kiáltá megfélemlkezve önméltóságáról a főbíró. — Hát megbolondultál?

— Semmi Borbála! Ha kegyelmetek úgy, mi is úgy.

A tanácsurak kacagni kezdtek az álarc alatt.

— Mert tudjuk ám — folytatá a főbíró —, hogy miről tanácskoznak kigyelmetek.

— Tudják? — hebegte a főbíró, s az álarcok alatt összevacogtak a fogaik.

— Megmondta a Schmidtné asszonyom fia, aki a kályhából kihallgatta a tanácskozást, mert idebent lepték, mikor a fecskéfészket ki akarta szedni.

— Átkozott fecskéfészek! — sziszegett Kajta uram.

— Beszéljünk nyugodtan, asszonyaim. Hát mit mondott az a fiú?

— A kigyelmetek arcátlanságát — vágta oda vakmerően az asszony.

— Űgy van — bizonyítá a többi hat asszony.

Ott künn vékony éneklő hangokból támadt süvítés rázta meg az ablakokat:

— Le a férfiakkal! Követeljük az asszonyi jogokat. Követeljük! Követeljük!

A főbíró csipőjére tette kezét, látszott, hogy egy hosszabb szónoklatba kezd.

— Mi csak az igazságot követeljük. Kigyelmetek, tekintettel arra, hogy a férfinem nagyon elfogyott a csatározások alatt, és emiatt túlságosan elszaporodott az asszonyi nem, úgyhogy egy része fölöslegessé vált, azt a határozatot hozták, hogy a fölösleges asszonyoknak akképp veszik hasznát, ha mindenki kettőt választ ezentúl, de mi ezt nem tűrhetjük, ez nemcsak ellene van a világi és az egyházi törvényeknek, de az emberi nem természetének is, mert ha megfordítva vesszük...

A tanácsbeliek nagy hahotával ugráltak fel. A főbíró közbevágott:

— De hiszen mi nem határoztunk semmi ilyet.

— Hallgassanak! Megfaggattuk, megkínóztuk a Schmidtné fiát, hát kivallotta.

— Ezt vallotta ki?

— Ezt!

— No, akkor derék gyerek! — kiálták a szenátorok.

Lett nagy örömezés efölött. S mihelyt sikerült az asszonyokat lecsillapítaniok (igaz, hogy nehezen sikerült), rögtön elküldték a város hajdúját a kis Schmidt Miklószért, akit ott a tanács előtt megdicsért hallgatásáért a főbíró, a tanács pedig

az asszony lázadás emlékére végzést hozott, mely ekképpen van bejegyezve a protokollumba:

»Végeztetett pediglen, hogy Schmidt Miklós nevű tizen-négy éves fiúcska, aki a város titkát férfiasan megőrizte, noha ezt tőle követelni nem lehetett, ezentúl a városi szenátus minden ülésén jelen lehessen és szavazhasson.«

Ha aztán tovább lapozunk a kassai krónikában vagy tizenöt évvel, még sokszor találkozunk a Schmidt Miklós nevével, ki a város főbírói székébe emelkedett, s élte fogytáig nagy szerepet vitt otthon. A király nemességre emelte; egy fecske röpköd a címerpajzsán kék mezőben.

TAVASZI RÜGYEK

Egész legendakör van elterjedve Selmeceen Gábel Jánosról, arról az együgyű emberről, aki szemben lakott a líceum-épülettel, s valóságos kötekedési tárgyul szolgált a pajkos nebulóknak. Pedig testvéröccse volt az egyik professzornak, Gábel Istvánnak. Onnan könnyen kölcsönözhetett volna respektust, ha ugyan lett volna annak is.

No már csakugyan cudarul bántak a szegény Gábel Jánossal. A loviaira epigrammákat csináltak, a kinyitott ablakain át cserebogarakat eregettek be. Egy tarisznyárávalót fogott egyszer össze Nagy Jani, és beöntötte az ablakon, éppen mikor őkegyelme vacsorált. A »Vidám« nevű lovát egy éjjel bemeszelték fehérre; a helyi nyomdában egy külön újságot szedettek ki számára, mely tele volt a legcsodálatosabb hírekkel: Spanyolországban egy cukorbányát fedeztek fel, mely az egész világot el fogja látni. (No, ez nem jó dolog — sopánkodék Gábel János uram, mert egy cukorgyár részvényei képezték a vagyonát.) Kossuth kétszázezer emberrel betört Mehádiánál. (No, ez jó dolog — rikkantott fel vidáman, mert nagy forradalmár volt belsejében.) Pesten tegnap óriási földrengés volt, az egész város elsüllyedt mindenestől.

Halálsápadtan ugrott fel, mert a lánya, a kis Mariska ott járt iskolába.

— Kocsis, fogjon! — höröge. — Rögtön indulunk Pestre.

— De hiszen Pest nincs már meg — ellenveték pajkos tanácsadói.

— Igaz — sziszegte —, nincs már meg.

Levetkőzött, lefeküdt az ágyba, kilelte a hideg, és fel sem kelt addig, míg jó emberek fel nem világosították, hogy Pest most is a maga helyén van.

Ezt így egyszerűen el nem hitte volna, mert azok közé tartozott, akik semmit valószínűtlennek, hanem vakon esküsznek minden lehetetlenségre. Megmagyarázták hát neki az ő esze szerint, hogy csakugyan süllyedőben voltak Pesten a házak, hanem a távirda drótok, melyek házakat, oszlopokat összetartanak, nem eresztették őket. Hiába, nagy dolog az, ha egy város meg van drótozva!

Ilyen együgyű ember volt Gábel János, akinél a Pali bátyám lakott diák korában. Én akkor láttam legelőször, midőn anyám látogatni ment a fivéremet, s engemet is magával vitt.

Egész csodadolgokat beszéltek nekem otthon Selmec felől. Micsoda házak vannak ott, milyen ragyogó fedelű templomok! Hát még a híres Kálvária-hegy, rengeteg apró kápolnáival, hát még a két vár, a hírhedt »Klopacska«! Istenem, mennyi látnivaló! És ez csak a fele: mert a másik fele a föld alatt van. Felülről is majdnem olyan város, mint akár Pest, alulról pedig még Párizsnál is különb. Mondhatom, meglepett. Minden olyan különös volt itt. Nemcsak a házak, hanem de az emberek is. A hevérek furcsa öltözete, a két keresztbe tett kalapács a fűvegeiken, az erdészek tölgylevele a kabátjaik hajtókáin, mind a legnagyobb bámulással töltött el.

Anyám a vendéglőbe szállt, és onnan izent a Palinak, hogy itt van. Míg a staféta odajárt, ő azalatt végigheveredett a díványon, az úti fáradtságot kipihenni. Nekem nem volt nyugtom, kiosontam legott az utcára, beszaladgáltam nagy mohón egy akkora darabot a hegy-völgyes, sikátoros városból, aminőt csak lehetett az eltévedés veszedelme nélkül. Mert sokat hallottam olyan szerencsétlen gyerekekről, akik nagy városokban úgy elvesztek, hogy sohasem találhattak rá többé a szüleikre. Éhes figyelemmel vizsgáltam mindent, az asszonyok undok vörös gugáját, mely a nyakukon nő az egészségtelen ivóvíztől, a bányászok szokatlan alakú lámpáit, megmosolyogtam a bőrkötényt, melyet hátul viselnek, megcsudáltam a Szittnya-hegy hatalmas csúcsát, aztán egy gyerekcsoport közé keveredtem, kik egy vaskereskedés falánál gomboztak. Nekem is voltak gombjaim, gondoltam magamban,

»itt lehet valamit kezdeni«, s megálltam köztük néhány percig, de csakhamar visszafutottam a vendéglőbe.

— Anyám, anyám — kiáltám lelkendezve —, képzeld csak, itt a kisgyerekek is németül beszélnek.

Anyám mosolygott, és szeretetteljesen hátra ütött:

— Eredj, te golyhó, hát hogy beszéljenek másképpen? Hiszen úgy születettek szegények.

(De előttem mégis megfoghatatlan maradt ez a dolog.)

Csakhamar megjött Pali is. Szegény kis bátyácskám egészen el volt rongyosodva. Az ujjai kinéztek a csizmájából, a nadrágja ki volt repedve a térdénél. A szép, kék posztójú kabát, melynek olyan nagyon örültünk az ősszel, mikor a csolánczi »kecske« hazahozta, tele volt zsírfoltokkal és szakadásokkal.

És nemcsak a ruhája ment tönkre a hasadások, féslek miatt, hanem a teste is. A bal halántékán egy kék folt volt, a jobbik arcán egy félkörbe hasított vörös vonal. Amaz ököl, ez meg éles köröm nyoma. Azonfelül a keze is szét volt marcangolva és az ujjai bekötözgetve.

Anyánk, aki egész úton morgott, hogy roppant kegyetlen lesz a gyerekekhez (mert arról értesített Gábel János, hogyha nem jön fel valaki rendbe hozni ügyeit, talán ki is csapják), egyszerre elfelejtette a kemény szavakat, átölelte Palit, és sírni kezdett.

— Jaj, mi lett belőled? Mivé tettek? (Megcsókolta arcán a kék foltot.) Ki ütött meg, édeském? (Azután a karmolás helyét simogatta meg.) Az isten verje meg a körmét a gazembernek! (Kioldozta egyenként ujjain a kötelékeket, és megfújta sorba a sebeket, mintha a gyöngéd anyai lehelet egyszeribe meggyógyítaná.) Ó, kedves Lázárkám! Hát ezt a ruhát mivé titted, te hegyi zshivány? Ni, a nadrágod is el van szakadva a térdén. Ugye megtérdepeltettek, szegénykém? Mondd meg, beszéld el, szívem, ki vert meg, mindjárt kiásom a szemevilágát.

— Senki! — mondá Pali bűnbánólag lesütve a szeméit édesanyja vallató tekintete előtt...

— Senki? Hát magától lett ilyen ez a ruha, meg ez az arc?

— A pajtások — dörmögte Pali.

— Ők csinálták?

— Igen mamám, a pajtások, akiket én vertem meg.

— Ejnye, akasztófárávaló — pattant fel anyánk mérgesen —, hát te verted meg őket, hát te hősködöl itten? No iszen, szépen vagyunk. Gyönyörű levelet írt a gazdád. Édesapád betegen fekszik otthon, úgy elbúsítottad, talán meg is hal, te leszel a gyilkosa. Én is inkább a föld alá bújtam volna szégyenletemben, azért is jöttem el, hogy otthon ne legyek, hogy ne szurkálhassanak az emberek a gúnynyilaikkal, mert az egész környék tudja, hogy ki akarnak csapni. Hát mit csináltál? Valld be! De ne is szólj, hallgass; aki gonosz, az hazug is, egyetlen szavadat sem hiszem el, hanem majd elbeszéli Gábel bácsi. Vegyétek a kalapjaitokat, menjünk!

Gábel János éppen az ebédétől kelt fel, és jóízűen pöfékelte a debreceni makrapipájából (mert Debrecenben a selmeci pipa a becses, Selmecen a debreceni), mikor benyitottunk hozzá. Nagy fejű, szőke ember volt, a nyakát bizonyos dolyfös merevséggel tartotta, a kidüllesztett melle is kevésly érzelmeit árulta el, csak a bizonytalan színű szemeiből nézett ki a gyámultalanság és a jó szív.

Nagy tisztelettel ugrott fel, és a hadonászó kezeivel gyorsan sietett szétkergetni a füstöt és a bajuszát megigazítani.

— No, hála istennek — kiáltott fel —, csak hogy már megjött a tekintetes asszony. Mikor tetszett megérkezni? De hát, kérem alássan, hozzánk kellett volna ebédre fáradni. Ejnye, ejnye! Aha, nini, ez a kisebbik! (És most hozzám lépett Gábel bácsi, megsimogatván a fejemet.) No, az isten növecsze nagyra. Izmos palántácska, tekintetes asszonyom, és meglehetősen nagy feje van, elég agyvelő lehet benne.

— Azt majd meglátjuk, Gábel úr, akkor — vágott közbe anyám —, most csak a másikról van szó, a Paliról... annak a dolgában jöttem.

— Igen, igen... mikor született ez a kisebbik?

— 1849-ben — mondá anyám.

— Tyűh, hisz akkor nagyon jó. Nyáron vagy télen?

— Télen.

— Bravó! Hisz akkor forradalmi gyerek.

— Nem ér az, kedves Gábel úr, semmit.

— Nem ér? Hát nem méltóztatik tudni, hogy én rebellis vagyok? Nagy rebellis. Kevés híja, hogy nem voltam elcsukva a forradalom után. Kerestek is, becsületemre mondom, kerestek, egy krumplicföldön voltam elbújva. De aztán abbahagyták a keresést a gazemberek, és így maradtam szabadon. Egy uncia vér nem sok, de annyi sincs bennem, ami ne volna forradalmi. Valahányszor az ujjamat megvágom, mindig egy-egy csata folyik el a véremben. Már én olyan vagyok, kérem alássan. És az a szokásom, hogy csak forradalmi gyerekeket veszek fel egész kosztba, de azokat azon az áron, amit az alumneumban fizetnének. Most is van négy ilyen, akiket úgyszólván ingyen tartok. Jutka fiam (ez egy szolgálóhoz volt intézve), küldd be csak a legkisebb diákokat, a »gyűjteményt«.

Egy perc múlva belépett három bolyhos diák, kicsattanó, pufók, piros arccal, vidoran, barna szemeik kíváncsian szegődtek ráink, és bizonyos tisztelettel Palira. Úgy nézett ki a három gyerek, mintha testvérek volnának.

— Énekeljétek el a Szózatot! — rendelé Gábel bácsi, mialatt a büszkeség bizonyos vegyülékével jártatta végig rajtok a tekintetét.

A fiúk rágyújtottak a »Hazádnak rendületlenül« dallamára, mely akkor olyan népszerű volt, mint most egy operett-valcer, arcuk még kerekébbé lett, a szájuk a fülükig szaladt, a szemöldökeik a homlokukra hurcolkodtak fel, olyan lelkesedéssel fújták.

— Nagyon jól van. Most már énekeljétek el az én nótámat.

— Ugyan ne kínozza őket, kedves Gábel úr — szólt anyám türelmetlenkedve. — Úgyis látom, hogy kedves hangjuk van.

— Nem, nem, a nótámat követelem. Nálam rend van. Már én ilyen vagyok, kérem alássan.

A gyerekek összemosolyogtak, s aztán elkezdték szomorú, monoton hangon dalolni:

Müller Gyula nagy naptára,
Szerkesztette Friebajsz István,
Ezernyolcszázötvennégyben,
Emich Gusztáv betűivel.

Anyám meg nem állhatta, hogy el ne nevesse magát.

— Különös nótája van, Gábel úr.

De Gábel úr nem felelt; könnyei előtörték az érzékenyléstől, nem bírt szavakat találni egy darabig.

— Különös nóta — szólt aztán, a keszkenőjével törölgetve szemeit —, különös bizony, mert temetési dal ez, tekintetes asszonyom: akkor énekeltük mi ezt, mikor a Szózatot nem volt szabad. A Szózat helyett énekeltük, mikor a haza koporsóban feküdt. Sírtunk, lelkesedtünk rajta, pedig csak egy naptár-cím volt az egész. Most is összeszorul a szívem...

— Jól van, kedves Gábel úr, de talán áttérhetnénk az én dolgomra.

— Ó nem, nem, még egy produkciót akarok, még egy hírt akarok megpendíteni a tekintetes asszonyban. Legyen elkészülve, hogy a legrendkívülibbet fogja hallani. (Kevélyen a mellére ütött.) Ilyet csak Gábel János bírt összehozni.

Anyám bámészkodó várakozással függeszté rá szelíd kék szemeit.

— Gyertek idebb, fiúk — biztatta a gyerekeket Gábel úr —, egyenként közeledjete, s mondjátok meg a neveteket, és hogy hol születtetek.

Az egyik fiú bátran előlépett:

— Én Szabó László vagyok.

— Hol születtél? — kérdé Gábel úr.

— Londonban — válaszolt a gyerek.

— Nagyon jól van. No most te, másik. Hogy hívnak?

— Daróczy Mihálynak.

— Hol születtél?

— Párizsban.

Gábel úr fürkésző szemeket vetett anyámra, hogy az vajon csodálkozik-e már, s azután előszólitá a harmadik csemetét:

— Mi a neved?

— Katányi György.

— És te hol születtél?

— San Franciscóban.

— Elég! — kiáltá Gábel úr pátosszal. — Elmehtetek! Ha egy írott betű se lenne, asszonyom, arról ami történt, ennek a három magyar gyereknek a születési helyéről ki

lehetne találni, hogy itt valami nagy dolognak kellett történnie. A forradalom nem szűnt meg, asszonyom, hanem csak folytatódik a matrikulákban és mindenütt. Csak meg kell tudni látni, éber szemmel. Száműzöttek gyermekei ezek. Ilyen kollekción nincs több, arról jót állók!

— Mindenesetre érdekes, de most térjünk át végre a Pali dolgára, mert azért jöttem az ön sürgős levele következtében.

— Ó, igen — válaszolta Gábel úr, a kecskeszakállát simogatva. — Az egy egészen közönséges eset. Palit kicsapják.

Mintha a mennykő ütött volna le ebben a szóban.

— Hát mit tett? — kérde anyánk türelmetlenül.

— Inkább azt kellene kérdeznünk, kérem alássan, mit nem tett. Ront, bont, amit ér, üt-vág, ahova ér. Az utcánkbeli lakosok ablakait összetörte. Mindjárt itt lesz az üveges a kontókkal, vagy tán itt is van már valahol az udvaron. A kereskedők formatábláit éjjelente leszedi és kicseréli, a csizmadiacéget kiakasztja a szűrszabónál és vice verza. Konfúziókat csinál a mesteremberek közt. Bubla István lakatos komám egy reggel arra ébred, hogy ő Mladenecz Márton, a cserepes. Este drótot húz végig az utcán, a járókelők potyognak, mint a vadkörte. Az egész város trémában van miatta, könyörgöm alássan. Itt a szentháromság átellenében dohányt árul egy vak öregasszony a kapu alatt. Pali öreg pléheket vagdal ki kerekre, és azokon veszi a dohányt. A szegény anyóka azt hiszi, ezüst hatosok. Egy egész szakajtóra való gyúlt már fel. Azt is be fog kelleni most váltani a tekintetes asszonynak. És tetszik-e tudni kérem, hogy ez az utóbbi dolog már nem pusztá vásottság, az már bűntény?

— Jól van, jól, kedves Gábel úr — vágott vissza a mama —, a gyerek csak azt teszi, amit a császár.

— Igaz, igaz, ez még nem hozná bajba, hanem azt cselekedte a minap, hogy a leckeórától megszabaduljon, melyen felelnie kellett volna, névtelen levelet írt a bátyámnak, a professzornak, melyben figyelmezteti, hogy a lakására másnap délután három és négy óra közt rablók törnek. A szegény professzor-bátyám bérelt emberekkel otthon strázsált, és rettenetes ijedelmeket állott ki. A leckeórát természetesen nem tartotta meg.

— Úgy kell neki. Minek hagyta magát bolonddá tenni?

— Hiszen ha csak ez volna, könyörgöm. Ezért még nem ülne össze a sedes. De az a főbenjáró, hogy a bátyámnak, aki a természetrajz professzora, a tudományos reputációját tette tönkre a pernahájdér. Egy gombát gyúrt, kérem, kenyérbélből — de hogy az ördögbe jut eszébe az ilyen! Föltette az almárium tetejére, amíg megszárad és a penész belepi. Akkor aztán odaadta a bátyámnak, hogy találta a Szittnya-hegyén. A bátyám kapott rajta, mert teljes életében ösgomba-kövéletekre les, egy tudományos értekezést írt róla, mint valami csodaleletről, kinyomatta a saját költségén, és akkor sült ki, hogy az egész ez a paniperda gyúrta. Beláthatja a tekintetes asszony, hogy a bátyámnak szatizsfakció kell.

Kedves anyánk jóságos arcán még mosoly is tündökölt ezekre a vádakra. Pali dacosan fordította el fejét, s színlelt közömbösséggel jártatta szemeit a szomszéd ház fedelén, ahol két tarka macska sétálgatott begyesen és nyújtózkodott közbe unottan, én pedig irigykedve hallgattam a kalandjait. Nem adtam volna sokért, ha ezt a sok turpisságot én követtem volna el. Mert nagyon szépnek látszik az a gyermekszobák ablakából.

— Nos, ha így van, hát csak adjanak szatizsfakciót a professzor úrnak, amiért gombának nézi a kenyér belét.

— Meg is kapja kétségkívül.

— Legföllebb fölszedem a gyereket és hazaviszem. Megél az otthon is.

— Hüm — felelte Gábel úr mosollyal —, még az is kérdés, hogy haza lehet-e majd vinni?

— Mit akar ezzel mondani? — kérdé anyám szorongva.

— Tessék a gyerekeket kiküldeni — szólt halkán —, négyyszemközti dolog az!

Anyánk felénk fordult.

— Menjetek, fiúk nézzetek szét egy kicsit a fogadóban, hogy a kocsis elrakta-e a lószerszámot és megetette-e a lovakat?

Ott künn ezer érdekes látnivaló kínálkozott. Éppen utolsó farsang volt, s ilyenkor Selmecen megelevenednek az ős német szokások. Maskarák jártak az utcákon komoly méltósággal. A bányász- és erdésztanulók is most veszekesznek meg. Egy napra felfordul a világrend. Az »Arany lámpához« címzett

kávéház csak úgy zeng eleven zsibongásuktól. Az egész esztendőn át szolgálja volt az elsőéves, a »fuchs«, a negyedévesnek, a »veterán«-nak, tetszés szerint töltötte ezen a rossz kedvét. Ma egy napra megfordítva van. A »fuchs« az úr s a »veterán« a szolgál. De vissza is fizeti ilyenkor széles jó kedvében, amit egész esztendőn át szenvedett. Csihi-puhi! ütik a fuchsok a veteránokat, s a künn ácsorgó csőcselék hahotája közt összeverve, összeszaggatott ruhában lökdösik őket a kávéházból.

Egymást váltogatták a tarka képek. Egy Náckó (minden bennszülött selmecit Náckónak hívnak) víg kurjongatással dülöngve megy az utcán, böfög, közbe csuklik, s rekedtes hangon fel-felkiált:

- Félre az útból, mert halálfia, akit a botommal elérek!
- Ez ugyan sokat vett be a jóból — mondom Palinak.
- Esze ágában sem volt. Nem ivott az egy csöpp italt sem. Csak játssza a részeget, mert az itt a divat, s a Náckónak tekintélyt szerez társai és a leányok előtt.

Szegény Náckók, valóban szánalmas alakok! A rossz kigőzölgs és a bányaelet miatt betegesek, véznák és halaványok. Már úgy is születtek. — A Náckó három évig szopig, hatéves korában pipázik, és hétéves korában megindul jární, tizenhat éves korában megházasodik, és új Náckót nemz, huszonnyolc éves korában meghal végelgyengülésben, és a kalapácsát, kötényét és lámpáját ráhagyja Náckóira. Az arany nyomorékká teszi az embereket. Selmecen könnyebb száz mázsa aranyat találni, mint egy újoncot — aki a katonamértéket megússe.

Különben egyike a legérdekesebb városoknak a világon, kivált ilyenkor télen. A hó finom apró pelyhekben pilinkél, az utak és gyalogátjárók csúszósak a reggeli fagy miatt. A hegyeken és a hegyoldalokban fekvő házakból lehetetlen lejönni másképp a völgykatlanban fekvő piacra, mintha az elszánt lélek, legyen az hölgy vagy férfi, egy szalmazsuppra ül, keresztet vet magára, s azon leereszkedik isten nevében. Biz ez egy kicsit veszedelmes síkló. Fölfelé azonban teljes lehetetlen feljutni, úgyhogy a csúszós, jégkérges napokon ósnomád szabadság uralkodik a hegyi házakban. A törvény keze oda nem ér, ha valami megidézési terminus van, az semmis, ha valaki meghal, azt el nem temetik.

Valaha népes, élénk város volt. Hej, mikor még a szép, feslett Rösél Borbála ott táncolt, dobzódott az új vár fényes termeiben, akkor még sok arany volt alul, sok ember volt felül. De az arannyal az ember is megfogyott, az ódon középkori házak, amelyeknek a homlokzata háromemeletes, a háta pedig nyomorúságosan odalapul fedelével a hegyoldalhoz, néptelenek. (Némelyiknek a hosszú sor termeit átjárónak használja a lakosság.) A lakosság is végképp elszegényedett. Szerencse, hogy bigott katolikusok. Csakis ezzel a vallással élhetnek ők meg — mert sok a böjt benne.

Míg mi odakünn csavarogtunk, Pali a kamraépület mellett összetűzött egy csizmadiainassal, és elnászpángolta hatalmasan, az inas ordítva futott végig a Gólya utcán, amivel föllármázta az asztalos- és pékinasokat, a diákság hatalmas ellenségeit. Menten gyülekezni kezdenek. Az elpáholt inas megszűnt bögni és visszafordult. Üldözőbe vettek bennünket nagy kiáltozásokkal.

— Hajrá, agyon kell őket ütni!

A Medve utca szögletén Cirbusz, az óriás lakatoslegény csatlakozott az inasokhoz, és élükre állt.

— Be kell őket keríteni — mondá —, diákhúst eszünk ma, gyerekek!

Azután szétosztá a csapatot.

— Az egyik rész fusson utánuk a Gólya utcán, a másik rész rohanjon végig a Kálvária sikátoron, hogy onnan eleibök kerüljön. Szorítsátok, fiúk! Én magam pedig ezzel a fustéllyal a Perek utcán futok le, hogy arra felé zárjam el a menekülésüket.

Menthetetlenül körül voltunk véve. Lihegve futottunk, a frissen esett hó szinte porzott alattunk.

— Mi lesz most? — kérdém Palitól.

— Agyonütnek bennünket. Rajtunk már csak valami csoda segíthet vagy az, ha egy csomó diákkal találkozunk. Mert akkor fölveszem a háborút az inasokkal.

Már szinte hallani lehetett az üldözők lármáját.

Az elhagyott utcán kevesen jártak. Egy-két öregasszony kocogott a fapapucsáival az átkozott rossz kövezeten. Diáknak híre-nyoma se volt, hanem amint egy nagy sárga házhoz értünk, mely kidudorodott homlokzatával elzárta a végtelen hosszú, de görbe Gólya utcából egy nagy darabon a kilátást,

bájos gyermekleány jött velünk szembe, kecsesen tartva feje fölött az esernyőt.

Én már ki voltam merülve, lélegzetem fogyott, lábaim roskadoztak, de Pali, ki gyakran hátranézett, és biztatott, még jól bírta a két lábát, s olyan erővel rohant, hogy majd fellökte a leánykát.

— Pali, Pali, maga az? — szólítá meg a leány.

Erre a hangra megállt Pali és csodálkozva hebegte:

— Nini, Mariska! Hol veszi itt magát!

— A nénikéhez megyek. Magának megint valami baja van, Pali. Miért szalad? Egészen ki van vörösödve.

— Semmi, semmi — szólt szemlesütve Pali —, talán csak elpirultam, mert magát látom.

— Menjen, gonosz! Ó, be csúf, mikor így beszél.

Ekkorra én is odaértem és elbámultam, hogy Palit beszélgetésben találok egy leánnyal. Szép, barna szemű teremtes volt, hosszú, gesztenyeszín hajjal, melybe piros pántlika volt fonva. Karcsú természetéhez csodaszépen illett egy kis prémes bunda.

— Fussunk, fussunk! — kiáltám. — Mindjárt itt lesznek.

— Kik? — kérde a leányka ijedten.

— Üldöznek bennünket...

— Akkor fussanak, az istenért...

— Hasztalan! — szólt Pali csodálatos közömbösséggel.

— Az utca felső végénél is üldözőkkel jövünk szembe. Jobb, ha itt csevegünk még egy-két percig.

— Szent isten, mit csináljunk? — tűnődik a leány elhalványodva.

— Semmit. Bánom is én. Csak a kis öcsémet sajnálom. Szegény mama, kétségbe lesz esve.

— Micsoda, ez a fiúcska a maga öccse?

Végignézett rajtam, azután mintha egy anya lenne (pedig egyforma korú volt velem), szépen pártfogólag megsimogatta a fejemet.

— No, ne féljen. Magának nem lesz semmi baja. Jöjjön ide a kapu alá.

Gépiesen követtem. Az ijedelem nem válogatós.

— Szerencsére egy tarka alsószoknya van rajtam — szólt kedves, egyszerű hangján. — Vegye föl hamar.

Benyúlt a bundácskája alá, s a csípőjénél pepecselt valamit, majd megrázta a ruhácskáját, mire egy kék, takaros alsószoknya ereszkedett alá.

— Húzza fel hamar! — biztatott meg parancsoló arccal. — Itt van a kendőm is. Adj a azt a buksi fejét. Így ni! (Még egy barackot is adott rá tetejébe kedves mosollyal.) Most már elmenekülhet, az ördög sem ösmeri meg.

Hagytam magammal cselekedni mindent, volt valami ellenállhatatlan varázs a leánykában, de meg a helyzet sem engedte, hogy ellenkezsem vele.

— Hahaha — kacagott fel édesdeden, mintha ezer csengettyű csilingelne —, valóságos kis Ancsa. No, most már upre púpos, mehet, amerre akar, nem ösmerik meg az üldözőik. Hanem a Paliért aggódom. Mi lesz azzal szegénykével? (S egész testében megremegett.)

Mindez egy perc műve volt, amint kiléptünk az utcára, eszembe jutott megkérdezni:

— Hová vigyem el aztán a kendőt és a szoknyát?

— Ejnye, csacsi, hát maga azt se tudja, ki vagyok én? Én a Gábel Mariska vagyok, ahol a Pali lakik.

Pali ott künn várt bennünket. Rám nézett, elmosolyodék:

— Glück auf — kiáltá vidáman —, csakhogy a te bőröd már asszekurálva van, te most már sétálhatsz hazafelé, mint egy kanonok. Hanem én kotródom. Pá, pá, Mariska! Ha agyonütnek, magának testálom a növénygyűjteményemet.

S ezzel megeresztette az apostolok lovait. Hopp, hopp! Még ugrott is néha egyet, mint a kecskebak. Olyan vére volt, hogy mulattatta a veszedelem.

Pedig csakugyan veszedelem volt, mert az inasok rég fenik rá a fogukat. Aztán sem a hátuljövők, sem az elüljövők nem lehetnek nagyon messze. Már hallatszanak is messziről zúrzavaros kiáltások. Jó szerencse, hogy e pillanatban egy nagy izmos kofa lépett ki egy alacsony földszinti házból, roppant kosarat emelve hátán.

Pali megpillantotta, hogy a kosár üres, egyszerre le- rogyott a kövezetre roppant jajveszékeléssel és sírással.

— Mi bajod, édes fiam? — kérdé a jószívű asszony.

— Jaj, jaj, anyó, kitörtem a lábamat, végem van.

— Ne sírj no, fiam, majd mindjárt bekötözöm.

— Nem, nem, ne nyúljon hozzá, jaj, jaj, nagyon fáj...
hanem vegyen fel anyókám a kosárba, és vigyen haza; otthon
tudom megfizeti édesanyám a fáradtságát.

— Merre lakol gyermekecském?

— A szentháromság mellett, nénike.

A becsületes anyóka lekapcsolta a kosarát, beletette
Palit, aztán megint fölemelte a hátára roppant erőlködéssel és
szuszogással. (Ejnye, de nehéz vagy, édes fiam!)

A nagy kosár egészen elnyelte terhét, ropogott, csikorgott
alatta, a kofaasszony kétszer-háromszor felfohászkodék:

— Gazdag az édesanyád, fiaskám? Mert bizony egy
forint sem lesz sok. Olyan kolbászok támadnak a vállamon,
hogy két hétig sem hordhatok kosarat.

Pali, ki szerényen kuporodott meg bent, gyöngéden hátba
lökte a kosár bordáin keresztül a kofát.

— Ne beszélgessen nénike, mert lépteket hallok: szégyell-
ném magamat, ha valami ismerősök rajtakapnának, hogy én
ülök itt.

Érezte a szagot, hallotta a lábdobogásokat, amint el-
csörtettek mellette a hátulról jövő üldözők, s azt is meg-
neszelte, hogy nem messze a veres torony tájékán összejöttek
az előről rohanókkal. Képzelem, mekkora szemeket meresz-
tettek egymásra.

— Hát a diákok hova lettek?

— Csak nem nyelte el őket a föld? — kiáltá az egyik.

— Soha ennél csodálatosabb esetet!... — szól egy má-
sik.

— Bebújtak valahol a kapu alá.

— Az nem lehet, minden kapualjat megnéztünk.

Káromkodtak és tanakodtak. Pali nagy élvezettel hall-
gatta a kosárból addig is, míg szemközt tartott a sopánkodás,
alig várta azonban, hogy a háta mögött legyenek.

Az inasok gyanútlanul engedték átmenni a kofaasszonyt.
A hátul cammogó leányka — mármint én, sem tűntem fel
nekik, mindössze az egyik szurtos kölyök nyújtott rám nyelvet.

Hanem amint aztán túl volt Pali egypár lépésnyire az
ellenségtől, egyszerre hopp — kiugrott a kofa kosarából.

— Hahó! Hahó! — kiáltá. — Alászolgaja.

Fügét és számfüleket mutatott nekik, s ezzel rohant lefelé a dombon, ahogy a két lába bírta.

— Utána! — ordított a bőrkötős had.

A kofa, ki először nagyot bámult, hogy bír az a törött lábával fickándozni, rettentő átkozódásokban tört ki.

Pedig még hátra volt a feketelevés.

Mert az inasok látván, hogy most már hiába kergetnék a gyors lábú Palit, visszafordultak és nekiestek a kofának, amiért a diákot kicsempészte a kelepceből.

Elverték, meghajigálták, a kosarát lerántották és összetörték... Így jár a jószívűség ezen a gonosz világon.

Mi aztán szerencsésen hazaérkeztünk. Azalatt Gábel úr elbeszélte anyáknak a négy szemközi dolgot.

— Félttem vele előhozakodni — kezdé kedvetlen hangon —, mert nagyon elszomorítom magamat is, a tekintetes asszonyt is. De hiába, nem lehet a véka alatt tartani. Az imént mutattam a gyűjteményemet. Tetszik-e tudni, hogy ebből a gyűjteményben a legszebb darab hiányzik? Eltűnt. Egy diák, aki Madridban született, Török Gyuri nevezetű (Gábel bácsi szemei könnyel teltek meg), áldott jó fiúcska volt és okos, olyan verseket írt az kérem, hogy Horatius se különbet abban a korban. Mintegy tíz nap előtt vakációjuk volt a fiúknak, nekem meg a születésem napja, ők egy albummal ajándékoztak meg, melybe mindnyájan levetették magukat, én meg egy kis bort adattam nekik, igyanak az egészségemre, pedig nem szokásom. Nem vagyok barátja a bornak. Elhibázta az öreg Noé, mert az első szőlőtőkét, mielőtt elültette volna, megázta egy oroszlán, egy majom, egy disznó és egy bárány vérében. Azért aztán vagy oroszlánná, vagy majommá, vagy éppen báránykává, esetleg disznóvá válhat tőle az ember. Én rendszeren oroszlánná leszek.

— Térjünk talán a dologra, Gábel úr.

— Hát jól van, egy kis »beneficiumot« csaptam a gyerekeknek: ittak, mulattak. Gyuri azt mondta, kirándulást tesz ma a hegyekbe, hogy a szél kifújja fejéből a gőzt; vette kampós botját, a tarisznáját, elment — és sohasem tért többé vissza. Minden jel odamutat, hogy megölte valaki.

— Szent isten!

— Eleinte föl sem vettem. Természetesen a többi diákok

is csavargással töltötték a délutánt, este hazajöttek, természetesen sárosan, cafatosan, mint rendesen, csak Gyuri nem jött. Kérdém a többiektől, ha nem látták-e valahol? Nem. No, semmi, bizonyosan valamelyik pajtásánál hál. De Gyuri másnap se jött. Most már megijedtem, s legott bejelentém a tanároknak és a hatóságnál. Az eltűnt diáknak híre ment a városban, persze, mert ki is dobolták. Egy hevér asszony jelentkezett, hogy ő látta a Gyurit künn a hegyek közt a Korpona felé vezető úton egy pajtásával, de ő bizony meg se nézte jól, nem tudja leírni a kinézését, hanem azt mondja (különös történet ez, tekintetes asszonyom), hogy az én lányom adhatna fölvilágosítást a »másik«-ról, mert Mariska éppen azon az úton jött haza egy szekéren Korponáról, ahol a nagyanyjánál töltött egy hetet, tehát látnia kellett a diákokat.

— Tovább, tovább! — sürgeté a mama, gonosz sejtelmektől elborult arccal.

— A hatóság nyomban embereket küldött Gyurit nyomozni, de nem találták meg, ami nem is könnyű dolog, mert annyi ott a hófúvás, hegyszakadék, hogyha egy ilyenbe találta Pali belökní. . .

— Pali? Az én fiam? — kiáltá anyánk szívszaggató hangon, és zokogva rogyott a diványra. Majd fölemelte fejét és felugrott. — Nem igaz, nem igaz! Hazugság, rágalom! Az én fiam nem tett ilyet. Én ösmerem, én hordtam a szívem alatt.

— Nonono — csillapítá Gábel úr —, elszóltam magamat. Bocsánatot kérek, én csak a gyanút jeleztem. A gyanú még semmi, még az nem úgy van. De hát az ember azért nyitja ki a száját, hogy őszintén elmondja a dolgokat, úgy, amint vannak, vagy aminőknek látszanak.

— Mindent meg akarok tudni — sóhajta anyám, egész testében remegve —, mindent, mindent.

— Ott hagytam el, hogy a hatóság nem talált semmi nyomot, csak egy cseréppipát, melyet a nebulóim a Gyuriénak ösmertek fel. Tehát csakugyan ott járt Gyuri, és most már csak az a kérdést maradt fenn, ki volt a másik diák? És ha eddig olyanról volt szó, ami a tekintetes asszonyt keserítette el, most már olyanról lesz szó, ami engemet keserít el, mint apát. De azért nem hallgatok el semmit, mert ez nem tréfa-dolog.

— Köszönöm, Gábel úr.

— A Mariska lányomat, aki valóban Korponáról jött azon a délután, kivallatám, de ő makacsul tagadta, hogy látta volna a két diákot. Szurina András, a főkapitány azonban, aki — mellesleg legyen mondvá — keresztapja a Mariskának, és igen furfangos, okos ember, meg nem elégedett ezzel, eljött egy este, s szép tapintatosan kérdőre vette leányomat. Az amellett maradt állhatatosan, hogy senkit sem látott. Hát most már vége, ott vagyunk, ahol voltunk; de Szurina András, nemhiába keresztkomám, az az ember, aki az almafa virágjából is ki tudja nyomkodni a cseresznyeszemet, ott vacsorált nálunk, szétnézett a bútorok és csecsebecsék közt, mignem keze ügyébe akadt az album a diákok arcképeivel. Nosza nyomban jegyzékbe vette a benne levő képeket. Az első lapon van Szabó Laci, a másodikon Daróczy Misi, a harmadikon Török Gyuri, és így tovább mind a huszonhárom diákomat. Hogy mire való lesz, el sem képzelhettem, de feldiktáltam készsággal. Mit gondol a tekintetes asszony, mi sül ki ebből?

— Nem is képezelem.

— Az sült ki, hogy másnap a Szurina komám leánykája, akinek meg én vagyok a keresztapja, meghívta a Mariskámat uzsonnára. Szurina uram is otthon volt. Egyszer csak, amint ott fecsegnék, beállít Szurinához a hevér asszony, aki már be volt tanítva, mit mondjon. Szurina ott a lányok előtt kérdezi ki az esetet és hozzáteszi: »Megösmerné-e kend azt a másik diákot, ha látná?« — »Igenis, megösmerném« — mondá a hevér nő. — »De úgy gondolja meg, kend, szegény asszony, hogy ezzel vesztőhelyre juttatja azt, akire az ujjával rámutat.« — »Hadd lakoljon a bűnös, tekintetes főkapitány úr.« — A főkapitány gondolkozva járkált egy darabig a szobában, azután így szólt a lányomhoz: »Ejnye, Mariska, egy jó gondolatom támadt. Apád említette, hogy egy albumot kapott születésnapjára a diákjaitok arcképeivel, ugyan kérlek, fiacskám, ne restellj hazaszaladni érte, hadd mutassa meg ez a derék asszony, ki a bűnös.« A lányka megrezzent (legalább a koma azt mondja), de aztán szó nélkül hazament az albumért, s halott halvány volt, amikor elhozta. A főkapitány hirtelen átfutotta a lapokat, s legott észrevette, hogy az egyik diák innen is »eltűnt«. Hopp, megvan, akit keresünk. Megnézte a

jegyzéket, s kitűnt, hogy az a Pali gyerek. Az a béka kicsempészte. Meg akarta menteni, s éppen ezzel vitte be a hínárba.

Édesanyánk szemei megüvegesedtek, ajkai szederjes színt vettek fel, majd szaggatott jajkiáltásokban tört ki: »a szív-görcs!« hörgé.

— Hamar a morfium-csöppeket — futott ki lihegve Gábel úr a szakácsnéhoz.

Összerohantak a cselédek, kifűzték és lefektették, mire mi odaértünk, bágyadtan, halaványan feküdt a Pali ágyában. Én még künn az utcán vettem le a kendőt a fejemről, hámoztam ki magamat a szoknyából, és a hónom alatt vittem be. Jó szerencse, mert az új kaland rossz hatással lett volna most. Így is keserves fuldokló sírásra fakadt, amint megpillantá Palit. Gábel úr legott figyelmeztette, menjen ki, »Megölöd anyádat, ha itt maradsz«.

Egy óra múlva azonban jobban lett és Palit kívánta.

— Félek — vélte Gábel úr —, kártékony lészen a jelenléte.

— Nem, nem, ki akarom vallatni.

Ünnepélyes, idegbántó csend támadt, mikor Pali belépett. Gábel úr félénken húzódott a kályha mögé. Én nem tudtam, miről van szó, de éreztem, hogy az valami rettenetes dolog lehet.

— Jer közelebb! — suttogá az az örökké szelíd hang, melynek édes zenéje még most, sok-sok év múlva is a fülemben cseng.

Pali megriadva, bizonytalan léptekkel támolygott az ágyhoz. Anyánk fél könyökére emelkedett.

— Irtózatoss gyanú alatt vagy — kezdé —, nagy bűnnel vádolnak, melyet nem akarok megnevezni.

— Mamám! Mamám!

— Egy szót se felelj, mert egy szót sem kérdek, hanem emeld fel a fejedet, és nézz a szemembe!

Pali fölemelte a szemeit. A szép, fehér szegélyes, kék karikák őszintén, bizalommal tapadtak az anyai arcra. Az anya tudott azokban olvasni.

— Elég — szólt, láthatólag megkönnyebbülve. — Fölkelek. Kitisztázlak. Mikor lesz az a sedes?

— Holnap — felelte Gábel úr.

Valóban, másnap összeült a sedes. Szigorú arccal gyülekeztek fel a professzor urak a kis auditóriumba, ahol a zöld posztóval bevont nagy asztal állott. Az asztalon ott volt a rettegett »fekete könyv«, melybe az ítéleteket írják be, és a lélekharang, a kis csöngettyű, mely a pedellusnak szól, aki az ítéleteket végrehajtja.

Az iskolának nincsenek valami különös kiváltságai, de az éber protestáns szellem mégis kiszorított hosszú időközön át bizonyos úzust, a hatóság külön státusnak tekinti a líceumot és nemigen üti be az orrát mindenbe. Szurina uram ezúttal is fölment a direktor úrhoz, és jelentést tett az általa felállított albumcsapda sajátos eredményéről, mondván:

— Végezzenek előbb a gyerekek a tekintetes urak. Az nekünk nem árt. Mi, polgári hatóság, várhatunk. Van rá időnk. Elég fiatal a gonosztevő.

Délután egy órára volt kitűzve a sedes, amikor a nagy iskolaépület néptelen. Kísértetiesen kongnak a léptek a hosszú folyosókon. Vankovics Mátyás, a pedellus, ott járt fel s alá, vészjósón csörgetve a karcerkulcsokat. A szél gúnyosan kacagva süvített be az ablakon, s szilajon lógatta ott künn a tornászó köteleket és hintákat.

Mi anyámmal, miután Palit egy-egy csókkal beeresztettük az auditóriumba, szívdobogva húzódtunk meg egy fülkében, onnan lestük a jámbor Vankovicsot (ki úgy tűnt fel nekem, mint a hóhér, csak éppen a skarlátpiros köpeny hiányzott róla) és az érkező tanárokat. Legelőbb jött a direktor, Guzmiczky és Csacsatka professzor urakkal. Azután Koós Gábor professzor úr érkezett meg nagy, bozontos szőrű kutyájával, melyet kinn hagyott az ámbituson, míg maga eltűnt a nagy sárga ajtóban, mely mögött a mi Palink fölött ülik a törvényt. Majd előcsoszogott nagy köhögve Kapler, a matézis professzora, aki azt szokta mondogatni a diákoknak: »Minden tudomány csak a sírig tart, fiúk... latin nyelv, magyar nyelv csak a sírig való... mert ki tudja, milyen nyelven beszélnek odaát az angyalok; de a kétszer kettő, édes gyermekeim, még a síron túl is csak négy lehet.« Kevés vártatva erős »kip-kop« hangzott a lépcsőkön. Két famankóján érkezett Suhajda, a Petőfi poézis-professzora. Kiaszott, sovány, madárképű emberke,

sötétkéék Goethe-kabátban. Minden harmadik lépcsőn megáll, és szippant egyet a burnótszelencéjéből. Nyomában lépkedett, vattával bedugott fülekkel, arany foglalatú pápaszemmel Kecskéssy tanár úr, a történelem magyarázója, aki egy napon azzal lépett be a klasszisba, ahol Ausztria térképe lógott a falon: »No, fiúk, ez a mappa is összezsugorodott egy kicsit.« Vette a vastag kék ceruzát, keresztbe törülte vele Lombard-Velencét, és örvendezve mondá: »Ez sem a miénk már.« (A napfény besütött az ablakon, s nevetve táncolt a megkrikszkrákszozott országgrészen.)

Mind együtt voltak már az ítélő urak, csak még Gábel úr hiányzott, a mi Gábelünk bátyja, a természettudományok professzora.

Lihegve jött, sebesen aprózva lépteit kurta, húsos láb-száraival, mint olyan ember, aki siet. De a küszöbnél ijedten állott meg.

A Koós Gábor tanár úr fehér bundás kutyája keresztbe feküdt az auditorium küszöbén. Egy fenevad, aki rávicsorítja a fogait.

— No, Tisza, mi ez? — fenyegeté meg Gábel úr fennhéjázó hangon. — Mars innen! Takarodj, kutya! — S megpiszkálta a csontfoggantyús botjával, amire a Tisza dühösen mordult fel, de esze ágában sem volt elmozdulni.

Gábel úr hátrált vagy két lépést, s könyörgésre fogta a dolgot.

— Kedves Tisza, ne okoskodjon. (Már nem merte tegezni.) Eresszen be, kérem. Nonono, kedves Tisza, ne izéljen. Lássa, be kell mennem.

Az alázatos modor nem segített, gyámoltalanul állt ott egy darabig, mint egy féléves gyermek, aztán elindult Vankovicsot keresni, nagy kiáltozással verve fel a folyosó csendjét.

— Hej, Vankovics! Vankovics! Hol van ön, gaz kópé? Jöjjön, jöjjön! A Tisza nem akar beereszteni a sedesre. Jöjjön, kergesse el innen.

(A pedellus éppen akkor szaladt le egy percre, egyet húzni a pálinkásbutykosából, mely a földszinten, a könyvtárszoba kályhájában volt eldugva.)

Addig nyargalt föl s alá tombolva mérgében és félelmében Gábel úr, hogy végre ránk akadt.

— No mi ez? Ki ez? Illetőleg plurálisban szólva: kik önök?

— Én a fiamat várom itt — szólt anyám.

— Úgy? Hm... És?

De szigorúan összevont szemöldöke egyszerre elsimult, amint látta, hogy odaszaladok a kutyához, és egy rúgással elkergetem onnan.

— Bravó, bravisszímó, kis fiú... Belőled generális lesz. Hogy hívnak vakmerő gyermek?

Mondtam, hogy a Pali testvére vagyok.

— Abból a gyilkos vérből! Persze, persze. Értem már. Ti semmitől se félték, imposztorok.

Valami nevetéskéféle nyöszörgést hallatott, és kinyitván az ajtót, begurult rajta.

Egyedül maradtunk ketten. Édesanyám roppant izgatottságban volt, egész teste reszketett, s tanácstalanul tördelte a kezzeit. »Jaj istenem, mi lesz ebből, mi lesz?« Amilyen bátor volt, mikor idejöttünk, éppen oly csüggedt lett egyszerre, és nőttön-nőtt a kétségbeesése. »Becsukják, pandúrok fogják vinni szuronyok közt, penészes tömlőben fog rothadni, az én fiam... Belehalok, megőrülök.« Kezét a fejemre tette, s végtelen szomorúsággal mondá: »Ne légy pajkos soha!« Majd előtörték a könnyei, s görcsösen a szívéhez szorított: »Látod, látod, mi lett belőlünk.«

Azt hittem, a szívem hasad meg. Szinte megőrültem, mikor Vankovics megint eljött a kulcsokkal. »Ez a pedellus! — figyelmeztettem anyámat. — Ez szokta becsukni a diákokat.«

— Beszéljünk vele — szólt, hirtelen elhatározással hozzá lépve. — Kedves uram, bocsássa meg, hogy megszólítom, de én vagyok annak a fiúnak az édesanyja, aki fölött most sedest tartanak.

Vankovics egyszerre tekintélytől duzzadó ábrázatot vágott.

— Hja, bizony sok a szomorúság a gyerekekből... Súlyos eset! Valóban súlyos. Régen volt már ilyen súlyos eset. Valóban sajnálom az asszonytságot.

— Olyan súlyosnak tartja ön az esetet? — kérdé anyám félénken.

— Természetesen. Hogyne. Az ördögbe is. Egy diák eltűnéséről van szó. Egy élet. S annyi terhelő körülmény.

— És mit gondol ön, mi lesz ebből?

— Hát az lesz, kérem, hogy én becsukom a karcerbe, amennyire a professzor urak ítélik, tőlem meg aztán átveszi a drabant, és elcsukja a nagy szürke tömlőcbe, ahogy az ő világi törvényeik rendelik. A katonaságnál is úgy van: legelőször a kardbojtot tépik le az emberről, s azután adják át az igazságszolgáltatásnak. Ez a rendes út. Kicsapják a liceumból, s mi-kor már megszűnik diák lenni, átadják az államnak, csináljon vele, mit akar.

— Nagyon sötét a karcer?

— Olyanforma biz az, például augusztusban délben, mintha decemberben lennénk estefelé.

— Fűtenek ott?

— Fűt az isten. De az is csak egy kicsit, a kánikulában.

— De enni-inni adnak...

— Vízet és »bochnyát«. (Az alumneumbeli rossz cipőkenyeret hívják bochnyának.)

Anyám belenyúlt a zsebébe, és egy kemény tallért csúsztatott a Vankovics úr markába. (Édesapám huszonöt darabot adott volt át neki otthon, hogy ha valami nagy baj lenne, azok beszéljenek a fiú mellett.)

— Legyen elnéző a szegény, szerencsétlen fiam iránt. Vankovics arca csupa mosoly lett egyszerre.

— Hiszen tréfádolog, kérem, az egész. Legföllebb tizenkét órára csukják be. Az iskolai szabályzat nem tűr többet. Aztán be is gyújthatok neki egy kicsit, mert olyan kályha van, hogy ökröt lehetne benne sütni. De meg arra való ez a két nagy zseb, hogy befér egy kis kalács, egy kis pecsenye. Ne tessék félni, kutya baja sem lesz.

— De hát a többi?

— A többi? Hát a többi is. Hiszen végre is tegyük föl, hogy megtörtént az eset, nincs ellene komoly bizonyíték. És ha nem történt meg, kisülhet az ártatlansága igen könnyen, mert a direktor roppant okos ember, s az elnököl bent.

Édesanyám némileg megvigasztalódott.

— Ó, bárcsak bent lehetnék, bárcsak hallhatnám, mit beszélnek.

— Hm! Az nem éppen lehetetlenség — szólott Vankovics úr ravasz arcfintorítással, a kezeit dörzsölve.

Anyám még egy tallért vett ki a zsebéből, s átadta az öregnek.

— Van az auditórium-teremben egy karzat, amit nem használnak, tele van rakva székekkel, mindenféle szerszámokkal. Innen egy kis csigalépcsőről van a feljárás. Ha meghúzódnak ott, és megigérik, hogy nem köhögnek, mindent láthatnak és hallhatnak.

Egy pillanat múlva már ott guggoltunk összekuporodva a földön a tömérdek por és penész közt, pedig anyámon az ünnepelő fekete selyemruhája volt, de bánta is ő most a selyemruhát!

A professzor urak körben ültek a zöld asztalnál, Pali a középén állott, mint ahogy a vádlottak szoktak. Bátran, nyugodtan viselte magát, mint egy férfi.

Úgy látszik, egy csomó kérdésen már túl voltak.

— Igaz-e — kérdék —, hogy Gábel tanár úrnak te írtad a névtelen levelet, mely szerint ebben és ebben az órában rablók szándékoznak törni a lakására?

— Igaz!

— És miért írtad a levelet?

— Mert fogadtam Szeniczey Lacival, hogy másnap nem lesz növényteni óra, és meg akartam nyerni a fogadásomat.

— Miben fogadtatok?

— Egy ezüst húszasba.

— Szeniczey László, állj elő. Igaz ez?

— Igaz — hagyta rá Szeniczey, ki tanúnak volt a sedes elé idézve.

— És megkaptad az ezüst húszast?

— Megkaptam — felelé Pali.

— Mire költötted?

— Nem emlékszem.

— Én tudom — vágott közbe Szeniczey Laci —, egy koldusasszonynak adta oda, aki beteg leánykájának orvosságra gyűjtőgetett a líceum kapujában.

— Nagy könnyelműség — jegyzé meg Gábel professzor úr. — A koldusasszony hihetőleg csaló volt.

A direktor kedvetlenül jegyzé meg:

— Ne tessék fölösleges észrevételekkel nehezíteni a fel-

adatunkat. Ez inkább dicsérni való dolog. Hanem térjünk át a gombára. Te gyúrtad azt a gombát?

Gábel úr elvörösödött, mint a pipacs. A tanárok mind órá néztek mosolyogva.

— Igen, én gyúrtam, tréfából — vallotta be Pali —, s mikor egy idő múlva láttam, hogy úgy néz ki, mint a kövület, kíváncsi voltam kipróbálni, ha a tudomány igazán csalhatatlan-e, úgy adtam át tanár úrnak, mintha a Szittnya-hegyen találtam volna.

— Átkozott kölyke! — szisszent fel Gábler professzor úr.

— Ezek mind apró csínyek, édes fiam — kezdé most az elnöklő direktor ünnepélyesebben —, amik feddést érdemelnek, de most szállj magadba, s arra, amit kérdezni fogok, felelj töredelmesen. Úgy nézz bennünket, mintha szülőid előtt állnál, akik védeni fognak bajodban, akik előtt kiöntve szívedet, ha az indulatok gonosz szellemei rosszra is ragadtak, enyhülni fog lelkiismereted s majdan bíráid szigora. Mondd meg, hova lett Török György?

— Nem tudom.

— Te voltál vele azon a délutánon?

— Nem voltam.

— Hol voltál hát?

— Künn csúszkáltam egy jégtáblán az Ó-Várnál.

— Kivel bizonyíthatod ezt?

— Nem tudom bizonyítani, mert sok embert láttam arra, de egyre sem emlékszem.

— Látod, fiam, ez gyanús. Az is ellened bizonyít, hogy Török Györggyel gyakorta cívódtatok, ellenséges lábon álltatok.

— Hisz éppen azért nem jártam az ő társaságában — vágott közbe Pali zavartalanul.

— Hiába tagadsz mindent — folytatá az igazgató szigorral —, mert az ártatlan gyermekleány, akinek akkor az úton látnia kellett benneteket, a Gábel Mariska reád vallott.

— A Mariska! — dadogta Pali elhalványulva, és megtántorodott, szemei kidülledtek, keze remegett. — Mariska reám vallott...

— Igen, mert meg akart téged menteni és elárult. Most már veszve vagy. Vallj be mindent.

— Az nem lehet... Az teljes lehetetlenség — nyöszörgé.

A professzor urak egymáshoz hajoltak, tompa moraj hömpölygött végig a termen: »Ő volt a gyilkos.«

Ebben a pillanatban pattant az ajtó, és berohant lihegve egy gyermekeány.

— A húgom — hüledezik Gábel professzor úr.

Az arca piros volt, mint a bíbor. Egy könnyű batiszt-kendő tarkállott a nyakába vetve, az is kioldózott, a nyaka fehér volt, mint az alabástrom. Az egyik cipellőjén a zsinórok is kibomlottak, kurta szoknyáskája lefelé csúszott az egyik oldalán — de az mind jól illett neki.

A professzor urak elámulva néztek rá.

— Mit kíván, kis kisasszony? — kérde a direktor, ki meglepetve ment eléje. — Itt most tanácskozás van.

— Éppen azért jöttem, mert meg akarom mondani — hadarta gyorsan.

— Mit akar megmondani?

— Hogy nem láttam azt a két diákot, akikről a hevér asszony szólt. Azt akarom megmondani, hogy igazságtalanul akarják elítélni Palit, és azt én nem engedem.

— Hogy mersz így beszélni itt, te tacszó? — pattant fel Gábel úr föl-paprikázva. — Takarodsz haza mindjárt! No, nézze meg az ember.

A tacszó azonban nem ijedt meg erre, hanem dacosan toppantott a lábával. »Igenis, nem engedem!« — kiáltá, s ezalatt a hajából, amint szép fejét megrázta, kiesett egy fehér rózsabimbó. Pali lehajolt, és megdicsőült arccal vette fel.

— Jól van, jól, húgo eskám — vette fel a fonalat a direktor úr —, szeretem a bátor kisleányokat; de miként fogja azt nekünk megmagyarázni, hogy nem Pali a bűnös, hogy a föl- ismerhetés veszélye elől kegyed az ő arcképét csempészte ki az albumból?

A leány megakadt, zavartan sütötte le a szemeit és babrálta a piros fogakra szegett kötényét egy darabig. Azután fölemelte a fejét, mint egy hősnő, s bátor, csengő hangon kérde:

— Hát megmondjam?

— Igen, ezt kell mindenekelőtt tudnunk.

— Jó. Megmondom.

De mintha egyszerre elvesztette volna bátorságát, habozva eresztette el a két kezét, mint két letört virágágat.

— Hanem, hanem — rebegette, piros ajkát harapdálva.

— No, csak semmi habozás — bátorítá a direktor —, az igazság fegyver!

— Küldjék ki. . . — mond Mariska egy sóhajjal —, küldjék őt ki a szobából.

— Kit?

(A leány Palira mutatott az ujjával.)

Palit kiküldték az ámbitusra, és síri csönd lett a teremben. A mama ott fönn a karzaton hallotta a saját szíve dobbanását, a professzor urak még a lélegzetüket is elfojtották.

A gyermek kackiásan csípőjére tette kezét. Abban a hitben volt, hogy az bátorságot ad az asszonyfélenek, s egyet lépett előre.

— Hát megmondom. Azért vettem ki az albumból a Pali képét, mert. . .

Hirtelen behunyta szemeit.

— Mert szeretem a Palit. Szerelmes vagyok bele.

A csodálkozás felszisszenése hallatszott. Gábel úr eltakarta szemeit a tenyerével és közbekiáltott:

— Ó, gonosz, gonosz! Ily fiatalon.

A leány arca olyan lett, mint a láng. A szemei tündöklő fényben csillogtak.

— Azt gondoltam magamban, mikor keresztapám az albumot kérte, ha a többi diákjaink közül volt valamelyik a Török Gyurival, hadd ösmerjen rájuk a hevér asszony, de ha Pali lett volna ott, azt megmentem. Én csak Palit féltettem, tehát csak az ő arcképét vettem ki.

(Édes, édes leányocskám! — suttogta anyám a karzaton, s amint szorosan mellé voltam lapulva, néhány meleg könnycseppet éreztem a kezemre hullani, az ő drága szemeiből.)

Zűrzavaros zsongás keletkezett odalent, a tanár urak, úgy látszik, halkán tanácskoztak egymással, csak egyes töredezett szavakat lehetett hallani: »Bolondság az egész.« »Ezért kár volt sedest összehívni.« »No, no! Ki tudja?« — és a Gábel úr nyers hangját vehettük ki, amint Mariskának mondta:

— Most már elmehetsz, szép mákvirág. Gyönyörű koszorút kötöttél magadnak.

A leányka elment, a professzor urak is kezdék lassanként felszedegetni a felsőkabátjaikat.

— Az ítélet szövegezését a fekete könyvbe és a végrehajtást Gábel kollégára bizzuk — jegyzé meg az igazgató.

Ezzel egymás után elszállingóztak, csak Gábel úr maradt ott, az ő tollának percegése hallatszott, és a nagy falióra ketygett közbe. Olyan csöndesség volt, hogy nem mertünk megmoccanni. Kisvártatva azzal a kezével, amellyel nem írt, megrázta a csengettyűt, »csiling, csiling«!

Vankovics úr belépett:

— Hát maga hol volt, mikor az előbb kerestem? Halálos veszedelemben forog az ember, és ön nincs itt!

— A falitáblákat mosogattam, kérem alássan.

— Valde bene. A diák odakünn van-e, ugye?

— Igenis, odakünn járkal.

— Hát vigye be, és csukja el a kisebbik karcerbe. Ott lesz reggelig. De jól vigyázzon rá, és szigorúan bánjon vele, mert értse meg, egy gyilkossal van dolga.

— Igenis.

— Aztán jöjjön vissza, mert egy írást fog vinni a főkapitány úrhoz, addig elkészítem. S ott kapja a további rendelkezést, hogy a diákot kiereszti-e reggel, vagy pedig hatósági közeg jön érte? Úgy, úgy!

Kegyetlen mosoly játszadozott a gyámoltalan emberke ajka körül.

Vankovics eltávozott, ő pedig tovább írt; szerettük volna mi is elhagyni a karzatot, de lehetetlen volt úgy, hogy észre ne vegye, vártunk tehát, míg abbahagyja.

Ezalatt éktelen lárma, zaj keletkezett odakünn az utcán. Zúrzavaros kiáltások hangzottak:

»Éljen!« »Hurrá!« Hihetőleg a diákok kezdenek már gyülekezni a délutáni leckére, s azok zsi bonganak olyan nagyon. A szegény Palit most viszik a karcerbe. Arra kiáltozzák a »Hurrá«-t. Az utcai zsvaj nőtt, mint az áradat, s hömpölyögve egyre közelebb, közelebb hangzott. Végre beömlött a kapun, és az ámbitus csöndjét verte föl. Tomboltak, ujjongtak, az orkánszerű bömböléstől kezdve a hahota, az üvöltözés, visítás

minden skáláján. De az egy cseppet sem confundálta a professzort. Hozzá volt ő már ehhez szokva.

Csak akkor ütötte fel a nagy buksi fejét az írásból, mikor az ajtó felnyílt, és nagy sebbel-lobbal berohant Vankovics úr.

— No, hát elcsukta, amicenkó? — kérdé a professor úr szokott tótos szólásmódjával.

— Nem biz én. Szabadon eresztettem.

Gábel úr nagy szemeket meresztett, amiket hirtelen elfutott a vér.

— De hát megőrült maga, ember?

— Nem biz én, kérem alássan, hanem hát megjött a Török Gyuri.

— Az nem lehet! — A professor úr felugrott, és az asztalt verte dühében. — Az teljes lehetetlenség!

— Odakünn van az ámbituson. Őt éljenzik a diákok.

— De hiszen az meg van ölve.

— Nincs annak kutya baja se.

Gábel úr kékült-zöldült mérgében, egyszer-kétszer fogcsikorgatva nyargalt végig a termen.

— Hát hogy merte maga eleresztteni a diákot?

— Hiszen ártatlan, kérem alássan, most már a vak is látja.

— Az mindegy! — tombolt a kis kövér emberke. — Be kell azért mégis csukni.

— De mondom, kérem, hogy a Török Gyuri megkerült.

— Azt is azonnal be kell csukni. Az előbbi azért, mert már el van ítélve, a másikat azért, mert a pajtását a veszedelemben hagyta. Önt pedig azért kell becsukni, mert nem teljesítette a sedes parancsát. Most én vagyok itt a diktátor, érti-e? Egy, kettő, három... takarodjék rögtön, és teljesítse a három parancsomat.

Vankovics bácsi alázatos képet vágott, de azért eszé ágában sem volt elkotródni.

— Amit kívánni tetszik, az lehetetlenség. Az első diákot azért nem csukhatom el, mert már eleresztettem; ki tudja, hol szaladgál azóta; a másikat azért nem csukhatom el, mert az megszökött Korponára a színészek közé, úgyhogy most a truppal jött ide, és estére ő lesz a Mátyás király; magamat pedig azért nem csukhatom el, mert ha én leszek a rab, ki az ördög lesz a porkoláb?

— Csodálatos konfliktus! — hörgé a professzor úr. — Adja fel hát, amicenkó, legalább a kabátomat. Különös időket élünk. Mit szólnak majd ehhez a kollégák? Én utoljára is nem bánom.

S ezzel nagy dümmögve, morogva ő is eltávozott, indulatosan becsapva az ajtót maga után.

Most már mi is lejöhettünk a karzatról, édesanyám arca sugárzott a boldogságtól.

— Sohasem hittem volna, édes fiam, hogy ilyen jó az isten.

Gábel úrhoz érve már ott találtuk Palit, ki vígan ugrándozva sietett elénk, maga Gábel úr azonban haragos volt, s a kis Mariska zokogása kihallatszott a szobácskájából.

Anyám bement hozzá, és összevissza csókolta...

— Ne sírjon, kedves szívem. Magácska a legnemesebb szívű gyermek a világon.

— Hagyja a tekintetes asszony, ne kényeztesse... nagyon megszorított engemet. Nem is tűröm tovább a háznál.

— Tudja mit, Gábel úr, adja hozzám magyar szóra, cserébe. Hadd legyen ő az én leányom.

— Cserébe? — szólt Gábel úr. — Mond a tekintetes asszony valamit.

— Ezért a boglyas gyerekért. (Engemet értett a boglyas név alatt.) Hadd maradjon ez itt, és tanuljon meg németül. Ráállasz?

— Ráállok, mamám.

— No, akkor én is ráállok — fejezé be Gábel úr. — Mennyi ruhát csomagoljak be neki?

— Valamennyit — mondá az anyám mosolyogva. — Mert az is meglehet, hogy vissza sem adom többé.

Úgy is történt, én magam ott maradtam Gábel bácsinál német szóra. Mariskát pedig anyám vitte haza magyar szóra. Aminek aztán az az eredménye lett, hogy én még mai napig sem tanultam meg németül, Mariska pedig, az igaz, megtanult magyarul, de a német szót meg elfelejtette. Ha mostanában néha-néha ellátogat Palival (a férjével) Selmece, csak töredekezve tud a rokonokkal beszélgetni.

HÁROM KIRÁLYOK

Alkalmi dzsentri tárca

A tarokk csak tranzit. A skíz elvégre is még kedves kölyök, aki megérdemli, hogy sok családapa éppen olyan nagyon szeresse, mint a saját gyermekeit. A pagát se kutya, kivált akkor, ha a tarokknyáj legvégén szalad, éppen mint a kutya.

Egyszóval, a tarokk jó játék, szolid embereknek való.

Én még gyermekkoromban megtanultam, s ki tudja, milyen irányzatot vesz életpályám, ha nem kellett volna abbahagynom. Azóta már sokra vihettem volna. Mert a tarokk nagy kvalifikáció Magyarországon.

Ugyanis az édesapám azért tanított meg egy télen át a tarokkra, hogy a másik télen már én is játszhassem az öregapámmal, aki rendkívüli szenvedéllyel űzte a tarokkot.

De fájdalom, csak egyetlenegyszer játszhattam a nagypával.

A nagyapa ugyanis nyolc tarokkra lecitált, s egy rossz kettést vett, amiért erősen bosszankodék.

Nekem kilenc tarokk volt a kezemben, hát természetesen hirtelen elkiáltom magam:

— Kontra!

A nagyapa dühösen ugrott fel:

— Ejnye, akasztófára való kölyke, hát az öregapádat mered megkontrázni?

S ezzel megfogott, előkereste valahonnan a nádpálcát, és úgy elagyabugyált azon melegiben, hogy örök időkre lemondtam a kártyajátékról. Nem is lett énbőlőlem azután soha semmi. A társaságokba bele nem olvadhattam. Az emberek azt mondták rólam: »hasznavehetetlen fickó«. Még ma is bírósági végrehajtó vagyok.

Az életben, nem tagadom, sokszor lett volna némi szerencsém és az mind a kártyán múlt. Egyszer községi jegyzőnek akartak megválasztani Bárányszékén, de a plébános, mikor már teljesen meg volt nyerve, egyszer azt találta kérdezni:

— Richtig! Tudja ön a kalabriászt?

— Semmiféle játékot sem játszom — mondtam önérzetesen.

— Hm, az baj, az baj — szólt hirtelen savanyúra vált

ábrázattal. — A tél hosszú, amice, és az élet rövid... Hm, az élet rövid, a tél hosszú. Itt pedig csak hárman volnánk partnerek, ha ön tudná a kalabriászt.

Láttam az arcáról, hogy végem van, megbuktat.

Máskor útitársnak akart elvinni egy gróf külföldi útra, de a pikét tudását követelte tőlem. Itthon csöppentem. Valóságos aranymadarat szalasztottam el. Azután egy doktorhoz kerültem titkárnak, ki olyan szenvedélyes játékos volt, hogy a betegek érverését így olvasta: egy... kettő... három... négy... öt... hat... hét... nyolc... kilenc... tíz... al-só... felső stb. Egyszer, ki tudja, kihez vitték ki falura kocsin, a kocsi feldőlt útközben, és a doktor kitörte a lábát. Az ágyban kellett feküdnie sokáig.

— Tud ön tartlizni? — kérdé.

— Nem.

— Sajnálom, de akkor elbocsátom, mert nekem most már olyan titkárra van szükségem, aki néhány hónapig tartlizzék velem az ágyban.

Mondom, amiért nem csináltam az életben egy kis szerencsét, azt a kártyában való járatlanságomnak tulajdoníthatom, és mégis, ha átgondolom az életet, vigasztalásul szolgál, hogy végre is tulajdonképpen a kártyából élek, mert mint bírósági végrehajtónak félannyi egzekúcióm, licitációm se lenne, ha az emberek nem kártyáznának. Logikai egymásután az. A keverés után jön az osztás, az osztás után a kiadás, aztán a pénzcsengés, aztán a dobpergés...

Sok nemesi kúriát elkeverték, elosztottak már így.

Hanem egy helyütt sem volt olyan érdekes esetünk, mint a Miliczey-kúriában, ahol Brüll Jakab javára foglaltuk le egy év előtt az özvegy Miliczeyné ingóságait.

Készséggel engedték a holmit felírni az asszony is, a kis-asszonyok is. Felnyitogatták a szobákat, szekrényeket, magok is feldiktáltak egyet-mást, ha mi elfeledkeztünk róla az ügyvéddel, csak éppen egy ajtónál vettem észre némi aggodalmat az arcukon.

Ezt az ügyvéd is észrevette. Majd az ne venné észre.

— Hová nyílik, kérem, ez az ajtó?

— Ez egy egészen üres szoba — mondá az özvegy némi zavarral.

— Szabad megnézni? — kérde az ügyvéd némi szemtelenséggel.

— Nem is tudom, hol van a kulcsa. De biztosíthatom az urakat, hogy nincs a szobában semmi bútor, csak egyetlen rossz asztal.

Az ügyvéd nem tágitott. Neki, úgymond, kötelessége mindent megnézni. S még mosolygott is ehhez a mondásához a hóhér!

Végre is ki kellett nyitni a szobát. Egy kis fülke volt egyetlen zsalus ablakkal a kertre. Olyan kamaraféle. A közepén egy asztalka állt fehér lepedővel leterítve.

Az ügyvéd rögtön fölemelte a lepedőt.

— Hm. Azt hittem, valami emailírozott mahagóni — szólt csalódva, mert csak egyszerű fényezett asztalka volt —, de nini, nini, mi ez rajta? — kiáltá fel élénken.

Az asztal hátához nyolc rózsaszín felületű kártya volt lepecsételve. Mindeniken négy-négy pecsét, címerrel. Szárnyas sárkány röpködött az egyik címerben, egy menyét volt látható a másikon.

— Ne írják fel, kérem, ezt az asztalt — kezdé az özvegy —, hisz úgylis értéktelen, inkább készpénzben fizetem ki az árát.

— Mit jelentenek a kártyák?

— Ezeknek nagyon szomorú története van — szólt az úrnő egy mély sóhajjal.

— Miért nem veszik le?

— Ezek a mi bizonyítékaink. Egyebünk sincs most már, csak ez a négy kártya.

— Különös dolog!

— Lehetetlen, hogy önök ne tudnák az esetet.

Kértük az özvegyet, beszélje el, mert semmit sem hallotunk.

— Nem tudom én azt elmondani, hanem majd az ebédnél elbeszéli a nagyobbik fiam.

Az ebédnél aztán el is mondta a fiatal Miliczey. Úgy látszik a szakszerű előadásáról, ő maga is ért már hozzá.

»Néhány hét előtt történt. Egy idevaló komposzesszornak egy gazdag hírben álló vendége volt, Kerekesy József Biharból. Egy délután ferblizni kezdtek a komposzesszornál.

Atyám is játszott, mégpedig nagyban. Sok pénz volt nála. Azelőtt két nappal adta el a birtokát, hogy újat vegyen, egy kisebbet, és az eddigi terheket kifizesse. Szenvedélyes játékos volt szegény. Atyánk folyton vesztett, s mindig jobban-jobban melegegett bele. Egyszer a nábobnak négy felsője jött, apánk előtt pedig két király volt kicsapva.

A nábob nagy összeget hitt, apám megadta, és belenyúlván a tárcájába, minden pénzt kivette, amije volt.

— Még nyolcezer forint — mondá.

Kerekesy kívágta a nyolcezer forintot, aztán kivette a nagy bőrbuagyellárisát, s leolvasott tizenhat darab ezrest.

— No, hát még tizenhatezer forint!

Atyám a zsebéhez nyúlt.

— Megadom — szólt mohón —, hogyne adnám.

— Tessék kitenni.

— Nincs pénzem, de megadom.

— Nem lehet, kérem, tessék kitenni. Az a szabály!

— De ha mondom, hogy nincs nálam. Hozom. Egész vagyonommal jót állok.

— De hisz ön a vagyont már eladta. Tessék más biztosítékot jelölni ki. Különben behúzó a zsinórt.

A játékosok sápadtan nézték az impozáns jelenetet, a rettenetes halom bankót, egy nagy vagyont; a két küszködő halálos verejtéket izzadt

— Jól van — hörgé apánk —, pecsételjük le a kártyákat. Én meg hozom a pénzt vagy a biztosítékot.

Ebben bele kellett nyugodni, lepecsételték a kártyákat, az apám és a Kerekesy pecsétjével, és egy órára fölfüggesztették a játszmat.

Atyám rohant a takarékpénztárba, hogy ott kölcsönözzenek a kártyájára tizenhatezeret, de a takarékpénztár már be volt zárva, akkor egy gazdag jó barátjához futott, hogy az adjon neki vagy váltót — de a jó barát megtagadta a kérését.

Erre mintegy félőrülden visszaroht.

— Hoztál-e pénzt? — kérdik mohón.

Atyám kivette feleletül a revolverét, eldördült a lövés, és halva rogyott össze, mintha mondaná: nem hoztam.

A játékosok felugráltak, Kerekesy elsápadt, s ezekkel a szavakkal rohant el:

— Szegény ember! Ha tudtam volna, inkább elcsapom a négy felsőmet.

A roppant összeg pénzt is ott hagyta.

Az egyik partner, a járásbíró, magához vette az összeget, de eszükbe sem jutott konstatálni a rettenetes megdöbbenésben és zavarban, ki volt »erősebb«.

Az asztalt azonban a lepecsételt nyolc kártyával elhoztuk, nem is a mienk az, azért hát ne tessék felírni.

Most a levegőben függ a dolog. Írtunk már Kerekesynek, hogy jöjjön a kártyák felbontásához. Mert az ő jelenlétében kell annak történnie.

Tehát csak az a kérdés, hárman vannak-e a királyok vagy négyen?

Mert ha hárman vannak, nem fogadjuk el a pénzt, de ha négyen vannak, még pörrel is készek vagyunk azt elvenni.

(Igen ám — de ha négyen vannak, hogy lesz akkor ebből az esetből alkalmi tárca a Három királyok napjára?)

— Hm — szólt a foglaltató ügyvéd — kár, kár... hogy azokat a lepecsételt királyokat nem lehet lefoglalni... Mit gondol, végrehajtó úr, nem lehetne? — súgta azután, engem egy ablakmélyedésbe vonva.

— A királyok fölötte állanak a törvénynek — mondtam, s ez volt az első és utolsó szellemesség tőlem életemben.

Mert jól tudom, hogy egy bírósági végrehajtónak nem illik szellemesnek lennie.

AZ ÉGI MÉRNÖK

Egyszerű paraszt szekéren utaztam Torontálban. Süppedékes, bolond egy talaj. Könnyen beleveszhet az ember, aki az utat nem ösmeri, még nappal is.

Hát még éjjel!

Pedig én éjjel utaztam arra és mennem kellett, fontos terminusom volt.

Nádasok, rekettyések terülnek el csalogán hosszú darabon, a szem könnyen nézi pallósima útnak, ami végzetes pocsolya. Istenkísértés erre éjjel járni. Igaz, hogy a holdvilág sütött és a csillagok ragyogtak, de nem mindig, néhány bolond

felhőcske ott szaladgált örökké a nagy égi lámpás körül, hol kitakarta, hol betakarta.

Egyszer el is tévedtünk. Volt nagy ijedelem. A sváb kocsis rettenetesen jajgatott: »Herr Gott, Herr Gott!«

— Hát nem tudja az utat?

— Nem én, kérem alássan. Nem lehet azt sehogy se tudni.

— De hisz ide való születésű.

— Nem ér az, kérem alássan, semmit. Olyan förtelmes vidék ez, hogy itt nem lehet megjegyezni semmit.

— Nem mondhatnám, hogy valami nagyon okos ember kend — szóltam bosszúsan.

— Az ördög legyen itt okos. Olyan vidék ez, kérem, mintha egy szürke őzbőrt kiterítenének a földre és a közepére letennének egy bolhát, hogy az mondja meg, melyik szőrszálnál jár.

Ezen az idétlen hasonlaton, dacára a kellemetlen szituációnak, elnevettem magam, s valóban igazat kellett adnom fuvarosomnak; a vidék olyan egyhangú, egyforma, hogy semmiben sem különbözik egyik része a másiktól. Domb, fa vagy valamely különböztető jel sehol sincs.

— Mármost mi az ördögöt csináljunk?

— Nem tudom én, uram. Ha beljebb megyünk, meglehet, menthetetlenül bemászunk valami rossz helyre, ha pedig visszamegyünk, akkor is csak ott leszünk, ahol voltunk. Ha nappal volna, még tán rátalálnánk a gázlóra, de így pusztá szerencse dolga.

A szekér küllőig érő lucskos sárban gázolt, a lovak ijedezve prüszköltek a kocsis megállította őket, és pokrócokat terített rájuk.

Így álltunk egy darabig tanácstalanul, végre eszembe jutott, hogy nem messze az úton valami világosságot láttunk volt derengeni.

— Az a biláncsai tanya — felelte a kocsis.

— Menjünk vissza a tanyára és ott kérdezősködjünk.

— Hasztalan uram. Hisz azt úgy sem lehet tudni, hogy a gázló merre van, az effélét a lónak kell kitalálni.

— Meglehet, hogy igaza van, de azért csak mégis menjünk. Ott bizonyos találunk embert.

— Legfeljebb egy vén juhászt a bojtárjaival, az öreg Gerzson apót.

— Hátha az tudni fogja?

— Ejh, hisz ha tudja is, nem magyarázhatja meg, uram, mert lehetetlenség!

De addig-addig nyaggattam, hogy végre is visszafordultunk, és a tanyáig döcögtünk.

Az öreg Gerzson juhász az akla mellett egy bundán aludt, rettenetes hortyogása messziről hallatszék, az vezetett oda.

Amint odaértünk, a sváb kocsisom ráncigálni kezdé, mordult egyet, de a szemeit ki sem nyitotta.

— Ezt nem lehet fölrázni — szólt —, ha nem hortyogna, azt mondanám, hogy meg van halva. Hej apó, apó! Keljen fel, Gerzson apó!

Meg se moccan.

Az öreg holt részeg! — gondoltam magamban, de lesz itt bizonyosan valami bojtár is.

Menjünk beljebb a tanyához.

Alig tettünk azonban egy-két lépést, egyszerre elvakkantotta magát valami komondor.

— Hopp! Hopp! — kiálta fel erre Gerzson apó és felugrott egyenesre, mint a gyertyaszál. — Ki az? Ki van itt?

Csodálkozva közeledtünk az öreghez:

— Eltévedt utasok vagyunk! Költögettük már apó, de nem bírtuk fölébreszteni.

— Hja, édes fiaim — szólt az öreg nevetve. — Engem akár kerékbe törhettek, én addig föl nem ébredek, míg a Bodri kutyám nem ugat, de ha az egyet nyikkan, hát még a síromból is kiugrom. Megszoktam már én ezt harminc esztendő óta, mikor még a Bodri öregapja szolgált a nyájamnál. Az öregnek is szakasztott ez a hangja volt, ami az unokájának, azért becsülöm sokra ezt a kutyát. Az apjának már nem volt az a finom gyönyörű hangja. Hát mi bajotok van, édes gyermekeim?

— Az a bajunk, atyus — szólt a sváb kocsis —, hogy betévedtünk a nádasba és nem tudjuk a gázlót megtalálni.

— Semmi sem könnyebb annál, édes fiam, mindjárt megmutatom nektek az utat. Menjünk csak kijebb egy kicsit! Jól

van no. Itt álljunk meg. Erről éppen jól látni. De jól megfigyeljétek. Nézzetek csak oda, amerre az ujjammal mutatok.

Az öreg felmutatott az ujjával az égre. Azt hittük meg van bolondulva.

— Nini ott van az a kis eleven szemű csillag... Látjátok ott azt a csillagot jobbra amellet a szikrázó csoport mellett? De látjátok-e?

— Látjuk. De hát aztán?

— Mellette balról van a másik csillag, az a bágyadt. Látjátok-e azt is?

— Látjuk.

— No hát az a petrence csillag. A két csillag között a kellő közéről vonjatok le az eszetekben egy rudat a földre, aztán menjetek egyenesen annak a rúdnak. Ott van a gázló, édes gyermekeim.

Nem hittük el egészen, de hát mit lehetett cselekednünk egyebet, megfogadtuk a Gerzson apó tanácsát és csakugyan ott volt pontosan a *gázló* a két csillag között.

Szerencsésen eljutottam, ahova kellett s harmadnap visszafelé jövet meg nem állhattam, hogy be ne nézzek a biláncsai akolba megköszönni az öreg útbaigazítását s csodálkozástomat fejezni ki a tudománya felett.

Elhárító kézmozdulatot tett a kezével:

— Szót sem érdemel. Ha még azt sem tudnám. Régen kiméricskéltem már én az égen Szegedtől Pancsováig ezt az egész vidéket.

MÉG EGY MEGYEI TÖRTÉNET

Ha elmondom, hogy fiatal koromban én is a megyénél szolgáltam, gyanús, fürkésző szemmel fordulnak felém az emberek. Egy gunyoros kérdés látszik tolakodni az ajkaikra, melyet erőszakosan tartanak vissza.

Nos, uraim, ha éppen tudni akarják, hát igen, én is sikasztottam.

Egy nap, amint a hivatalszobámban pipázgatnék, belép Paróczy Márton, a megye egyik legkülönösebb embere, akit szigorúnak, erőszakosnak és kegyetlennek tartanak. De azon-

felül még fösvénynek is. Majdnem rossz ember, de nagy vagyona és széles nexusa van, tehát nagyon jó ember.

— Mit parancsol? — kértem, előzőkenyen felugorva.

— Az egyik fiamat szeretném kitagadni — szólt közömbösen.

— A fiát? Melyiket?

— Az öregebbiket, a Károlyt.

— De hiszen az sem nem kártyázik, sem nem iszik, sem adósságot nem csinál.

— Megházasodott a gazember.

— Megházasodott? Lehetetlen. Kit vett el?

Az öreg leült, kifújta magát előbb, aztán megrángatta kétfelől mérgesen a bajuszát, és megcsikorgatta a fogait.

— Hát azt a személyt, akivel az a viszonya volt... Nem rettenetes ez?

— Én nem találom olyan rettenetesnek. Sőt, egyrészt szép vonás Károlytól, mert gyermeke is van... egy fiú, és már úgy hallom, négyesztendős.

— Egy új Paróczy, hahaha! — kacagott fel keserűen. — Megfojtom azt a porontyot, ha valaha meglátom. Kétfelé szakítom, annyi bizonyos.

— Legjobb volna pedig belenyugodni.

— Belenyugodni? Én? Hát az ősök? Egy polgárleány legyen a családomban, aki előbb évekig a szeretője volt férjének. Égre kiáltó dolog ez... S még idehozta a városba, szégyenszemre.

— Ugyan, ugyan, nagyobb dolgok is történtek már, s a világ mégis forog.

— Ilyen nem. Ilyen sohasem történt. Hiszen ha még volna valamije, de stafíringot sem hozott... Tudom, egy jó szoknya sincs rajta. Ki hallott már olyat valaha, hogy egy polgárleánynak ne legyen semmije, s mégis nemes emberhez menjen férjhez. Irtóztató ez. Szegény őseim, mit fogtok ehhez mondani?

— Semmit. Higgye meg a tekintetes úr. Nekem is vannak őseim. Sok bolondságot csináltam, de még eddig soha közbe nem szóltak. Egyébiránt nem is tanácslom nekik.

Az öregúr olyan vörös lett, mint a kakas, toporzékolt, vérbe borult szemeit vadul forgatta. Hol a családi kevélység

kerekedett benne felül, hol a fös vénység. E két hullámon billegett ide-oda.

— Ha az ősök nem szólnak, hát beszélek én (és kevélyen ütött a mellére), majd megmutatom én annak a kölyöknek, ki vagyok. Itt van, elhoztam a konceptust.

Kihúzott a zsebéből egy ív papírt, és olvasta, hogy alulírott elkeseredett atya kitagadja úgy atyai szeretetéből, mint mindennemű jussából Paróczy Károlyt, akit senki többé az ő fiának ne tartson, akinek senki kölcsönt ne adjon, mert ő azt ki nem fizeti.

— Mennyibe kerül ennek a beiktatása a »Hivatalos Hírlő«-be?

Kiszámítottam neki a taksát.

— Tizenegy forint ötven krajcár.

— Sok, sok — jegyzé meg sopánkodva. — Nem lehetne olcsóbban?

— Ez a hivatalosan kiszabott ár...

— Úgy? De tessék meggondolni, hogy ez nekem nem kedvezmény, mert ha jól felvesszük, én a gyermekemet veszem el. És még rá is fizessenek tizenkettőfél forintot?

— Hja, ez a szabályzat!

Egy hörgésszerű sóhajjal benyúlt a tárcájába, megnyalva előbb a mutatóujját, kiszedegette a forintosokat egyenként; az első forintosnál így szólt, mialatt morzsolgatta az ujjai közt:

— És mikor jelenik meg az?

— A legközelebbi számban.

Erre a biztosításra letette a forintost az asztalra.

A második forintnál a lelkemre kötötte:

— Nagy betűkkel legyen, jó nagy kövér betűkkel, hogy a pápaszemes emberek is elolvashassák.

Majd idegesen csapott ki egy ötöst.

— Nyomdahiba ne legyen benne — kiáltá egy diktátor dölyfösségével. — Mennyi is már?... Hét. Űgye hét? Itt van még a többi Istenem, istenem, hát érdemes apának lenni?

Nyögve olvasta le a hiányzó részt, vette a kalapját, megszorongatta a kezemet, az ajtónál még egyszer visszafordult, és így szólt:

— Aztán, ha valami akar lenni, uramöcsém, itt vagy a minisztériumban, csak nekem szóljon.

Az egész vármegyét ezzel a mondattal dolgoztatta. Mert rengeteg ügye-baja volt mindig: a pertárban, a telekkönyvnél, az árvaszéknél díjnoknak, írnoknak, apró tisztségviselőnek mindig tudott adni valami privát munkát. Minden héten bejött Parócról kis vedlett csészáján, és beszaladgálta a kancelláriákat, hogy ott megsürgesse a dolgait. Nagy virtuóz volt a zaklatásban. Mindenki félt tőle, s éppen ezért teljesítette, amit kívánt, pedig tudták, hogy a fizetség mindig az: »Ha valami akar lenni itt vagy a minisztériumban, csak nekem szóljon.«

Én még nem ösmertem eléggé, nem tudtam, mit vettem a nyakamba a tizenkettedfél forintjával.

Minden héten feljött tudakozódni, mikor jelenik meg már a kitagadás. Hétközben is beküldte a béresasszonyt vagy a kasznárját, s csak annyit írt egy cédulára: »Mi lesz már?« (Éppen az bosszantott a legjobban.)

Hát az lesz — üzentem neki —, hogy még azóta nem jelent meg a Hivatalos Hírlő. Ez ugyanis nem volt időhöz kötött folyóirat, hanem csak akkor jelentettük meg, mikor a vármegyében annyira felgyűlt a körözés alá eső gazemberek, elvesztett ökrök és talált lovak száma, hogy betöltötte a két oldalt. A viceispán, aki mindig attól félt, hogy egyszer majd napilappá találjuk magunkat kinőni, kevély volt rá, ha a lap sokáig nem jött. (Jó tisztségviselő voltam: szerettem örömet okozni föllebbvalóimnak.)

Hanem aztán egyszer csak megjelent a »Hivatalos Hírlő«, és nem volt benne a Paróczy nyilatkozata. Elfeledkeztem róla.

Nosza, ott termett nyomban a tekintetes úr rettentő lármával, az egész megyeháza csattogott tőle.

— No, szépen vagyunk! — kiabálta. — Mi történt az én pénzemmel? Nem olyan jó az én pénzem, mint a másoké? Hát még a tulajdon fiát sem tagadhatja ki az ember ebben az országban? Botrány, gyalázat! Mindjárt szélsőbali leszek, ebben a pillanatban.

Valahogy sikerült lecsillapítani; megmutattam neki a fiókban a pénzt az aktával együtt, bocsánatot kértem feledékenységemért, megígérve szentül, hogy még ma beadom a nyomdába.

De bizony csak megint eltemetődött az eszemben, pedig időközben kétszer is találkoztam Károlllyal, ki közel a megyeházhoz bérelt egy szegényes lakást.

Csak akkor ütöttem mérgesem a homlokomra, mikor úgy nyolc nap múlva egy délután ismét begurult az öreg, s elém állt, apró szűrés szemeit rám meresztve:

— Nos?

— Leadtam már, kérem alássan — mondám ijedten (s egy kisé tá el is pirultam e föllentésre) —, azóta ki van nyomva.

— Helyes — szölt megelegetetten —, nagyon helyes.

Megveregette a vállamat és eltávozott. Szilárd, erős léptei kevélyen kopogtak a kövezeten.

(Hanem most már — gondoltam magamban — csakugyan leviszem azt az átkozott pénzt, beadom az iktatóba, s kiszedetem legott a közleményt.)

De még előbb vagy egy félóráig pizmognom kellett valami aktával. Akkor aztán igazán zsebre vágtam a tizenegy forintot az írással, és éppen megyek lefelé a lépcsőkön, mikor szembe jön az öreg lihegve, kipirosodva, mint a bazsarózsa, és egy kis szöke fickót cipel a karján, ki makrancosan kalimpál a lábával.

— Éppen önhöz jövök — szölt izgatottan.

— Hozzám? — dadogtam. — Hisz már ki van nyomva, kérem.

— Hm, hm... de menjünk be, kérem, a szobába. Uccu, kisember, most már leteszlek, itt már nem romlik a mellecskéd.

A fiú kezében egy ostor volt, s amint ott tipegett az öreg mellett, végig a hosszú ámbituson, meg-megsuhintotta vele: »Gyü te, Sármany, gyü!«

A »Sármany« édesdeden morgott a nagy bozontos bajusza alól: »Ejnye, mákos kutyka, hát a nagyapadat teszed lóvá.« A napfény aranyos sávokban ömlött be a folyosó ablakain. A hajdúk sarkantyúja vígan csengett, a kis ostor csatogott.

— Hová megyünk? — kérdezgette váltig útközben, kíváncsian forgatva szanaszét a kis buksi fejét. — Istállóba megyünk?

— Nem, fiam, ehhez a bácsikához megyünk.

Sehogy sem tudtam elgondolni, mit akarhat.

— Nagy baj van, kedves uramöcsém — kezdé odabent, s hangja egyszerre alázatos, szelíd lett —, hát csakugyan ki van nyomtatva már az izé?...

— Igen, már ki van nyomva.

Az öreg a fejét vakarta kedvetlenül.

— Ejnye, ejnye, hogy lehetne azon segíteni.

— Sehogy. Azon már nem lehet segíteni.

— Pedig annak nem szabad megjelenni.

— De hát mi történt?

— Az történt, kedves uramöcsém, hogy megtaláltam ezt a gyermeket. Én találtam meg. Azazhogy ő talált meg. Azazhogy egymásra akadtunk.

— Hát ez a kis fiú talán...

— Igen, ez az. Apró fickók játsztak egy kapu alatt, öten-hatan, amint itt a megyeháznál bekanyarodom. — Egyszerre csak elémbé áll az egyik, képzelje csak, szóról szóra így szólít meg: »Ember-bácsi, azt mondják ezek a gyerekek, hogy te az én nagyapám vagy.« Ránézek, megösmérem rajta a Károly gyermekkori vonásait, de mindegy, ellököm. »Takarodj utadra.« Erre szembe áll velem, adta kölyke s visszafejesel: »Ne lökdösődj, bácsi, mert visszalöklek!« Kiesett szememből a könny... Meglágyultam, ember vagyok. Hát mondom neki: »No és mit akarsz?« Bátran a szemembe néz: »Cukrot akarok tőled, ha a nagyapám vagy.«

A kisfiú éppen ebben a pillanatban döntötte fel a kalamárismat, felágaskodva az íróasztalig, és élénken közbeszólt: »Nini, lekvár.«

— Mordizom adta gyereke — kiáltott fel vidáman az öreg. (Megtetszett neki a csíny.) — No, no nem tesz semmit... ne ijedj meg, nem bánt a bácsi. Hát mondom, így történt, kedves uramöcsém. Nem állhattam tovább, kibuggyant a könny a szememből, fölkaptam a gyermeket, összevissza csókoltam, és azóta viszem, viszem, többé vissza sem eresztem. Mert ilyen gyereket még anya nem szült. Nézze meg ezt a fiút, ezt a növést, azokat a szemeket. Fordulj errefelé, fiacskám!

— Kedves jószág, valóban...

— Ugye, ugye — vágott közbe elérzékenyülten —, an-

nak a közleménynek most már nem szabad megjelennie. Van-e erre valami mód? — nyöszörögte félénken.

— Ó, igen, vagy egy. Más lapot nyomtatni.

Nyakamba ugrott örömében.

— És mibe fog kerülni? — kérde izgatottan.

— Körülbelül negyven forintba. Majd elcsinálom én azt már.

— Amibe kerül, abba kerül — kiáltá —, csak tessék aztán megmondani, és én köszönettel kiegyenlítem. Hát bízhatom, hogy nem lát napvilágot?

— Olyan bizonyos, mint hogy most a nap süt.

— Isten önnel hát. Gyere no, kis pajtáskám, fogd meg a kezemet, így ni... Ajánlom magamat, kedves uramöcsém. És ha valami akar lenni itt vagy a minisztériumnál, csak nekem szóljon.

— Köszönöm.

Sejtettem, hogy ezzel ki vagyok most már fizetve.

S valóban, az öreg soha azóta felém sem jön, az utcán kikerül; a társaságban megszökik előlem.

Azt hiszi a vén bolond, ő tartozik nekem negyven forinttal, pedig voltaképpen én tartozom neki tizenegy forint ötven krajcárral.

A BECSÜLETES GYURI TÖRTÉNETE

Önök nyilván tudják, hogy a Majornoky Ferenc és Gál Katalin házasságából két fiú született. Bizonyosan azt is hallották, miért vált el az öreg a feleségétől. El volt, kérem, ez a házasság hibázva eleitől. Egy ügyvéd útján kötötték, pedig úgy látszik, mégiscsak az égben kell azt kötni, és nem az ügyvédi irodában.

Különben is az öreg Majornoky teljes életében szeles, makrancos bolond volt, hiszen éppen azért házassították is meg, ekképpen okoskodván a rokonai:

— Ferinek asszony kell. Az asszony rendesen elferdíti a férje esztét. Okos emberből bolondot csinál. Miért ne csinálhatna bolond emberből okosat? Egy fáradsággal megy a kettő!

Ami Gál Katát illeti, csinos leány lett volna, ha természetben nem olyan apró, s valószínűleg jó asszony válik belőle jó férj mellett, ha apja, a gazdag szappanos, alaposan el nem rontja a nevelését. Fölébreszté benne a rangkórságot, mely kivált a polgári osztályból bőven szedi az áldozatokat.

Szerencsét csinálni! Erről álmodnak azok a szegény polgárleányok... Nemesi koronát a zsebkendőik csüskébe. Szerencsét csinálni? Hát ugyan szerencse: átmeneti idegen földbe, idegen levegőbe?

Ha a venyige mondaná: »Ültess át engem le a virágos völgybe«, azt felelné a vincellér: »Kiment az eszed, kis venyige, hisz ott nem sütné rád a nap, a kövér föld kiégetne...« Vagy ha a fűzfa vágyakoznék: »Ássátok ki gyökereimet, ott fönt akarok élni a hegyormon« — hogy dognák össze fejeiket a bujasások, gólyabegyek, mocsárvirágok alatta, nevetnének, kicsúfolnák: »Jámbor fűzfa, a hegyormra feljuthatsz, de nem élni, csak elhervadni...«

Hja, Gál Katalinnak senki sem szólt semmit!

Ferenc úr, azt mondják, eleinte, mikor meglátta, tett ugyan némi kifogásokat az apró termete miatt, de arra állítólag azt felelte volna vissza a leendő anyósa:

— Ne búsoljon, Majornoky úr, semmit. Majd elég magas lesz a Katka, ha a pénzesládájára ültetjük. (Hát persze hogy az elég magasság!)

El is vette, de bizony csak három évig éltek együtt. (Ha udvarias volnék, hatnak is mondhatnám, mert a háborús esztendők kétszeresen számítanak.) A harmadik évben valami pletyka kerekedett a környéken. Nem is érdemes beszélni róla, a régi sablon: katonatiszt... párbaj... elválás. (Ismeretes három állomás a házasság országában.)

Ferenc rosszul bánt a nejével, az asszony ennél fogva túlságosan jól bánt másokkal. Egyéb iránt az ördög tudja, igaz-e? A válóperben az a bizonyos »engesztelhetetlen gyűlölet« volt fölhozva. Két szó, olyan széles és mély, mint két nagy zsák, amibe két ember szennyese belefér.

Ők nem oldozgatták, én sem rázogatom. Nekem úgyis csak a fiúkkal van dolgom, akik az anyjuknál töltötték gyermek éveiket az öreg szappanosék körében, mert az elvált asszony a szüleikhez ment szalmaözvegyeskedni. (Nem is tudom,

miért nevezik szalmának, ami voltaképpen tövis?) A szappanosék még úgylis büszkéek voltak Katira, nincs az az alkalom, hogy a nagyasszony ne úgy említse: »Leányom, Majornokyné«. Hát még a két kis kölyköt hogy kényeztették, becézgették. Egész nevetség volt, mikor a vén Gál Péter minden évben verset tanult be az unokái névnapjára, és rigmusokban köszönté föl »Majornok urait«.

A fiúk valóságos ellentétei voltak egymásnak. Gyuri bar-na, Pali szőke; Gyuri jámbor, mély érzésű, Pali pajkos és léha természetű; Pali korán elárulta, hogy úrnak született, fintorította is az orrát a szappanszagra, hanem a szelíd lelkű Gyuri hévvel ragaszkodott a nagyszülőkhöz. Öröme is telt benne emiatt a nemzeti uramnak.

— Ez a miénk. Ez a hajlékonyabb ág, Pali meglássátok, reánk nem ismer, ha majd négy lovon jár, de a Gyurikában megbízom, az ide hajlik.

Mikor aztán a nyolcadik évben átvette a fiúkat az apjuk, hogy a városi iskolákban kezdje meg neveltetésüket, az elválás annyira elkeseríté az öregeket, hogy Gál Péterné asszonyom a nagy búsulásba belehalt. Utánament az ő hites feleségének Gál uram is. Mert minek is élt volna már? Átkozott agyvelők kitalálták a milligyertyát. A szappanért pedig tulajdonképpen nem érdemes életben lenni, mert a gyertyamártás adja a jövedelmet.

Hiszen, ha a milligyertyákat föl nem találják, akkor az öreg nagy vagyont hagyott volna a leányára, és én most meg sem írhatnám ezt a történetet, de mivel a milligyertyákat csakugyan feltalálták, Gál uram ennek ellensúlyozásául min-denféle vállalatokba belekapott, és mire szemeit behunyta, annyira leolvadt a nagy hírhedt vagyon, hogy maradt is, nem is valami a szalmaözvegynek.

Pedig elkelt volna a sok is, kivált aztán, ahogy a két haragvó szülő közt, akik sohasem találkoztak, sohasem látták egymást azóta, megindult az elkeseredett verseny — a két fiú szeretetért.

Sajátságos harc volt az! Olyat még nem jegyeztek fel annálék.

A fiúkról most már az apa tartozott gondoskodni, de tehetette az anya is. Minden héten ment a sok friss kalács Sel-

mece, ahol tanultak. Erre megharagudott Majornoky Ferenc, és kontraktust csinált az ottani cukrásszal, hogy az ő fiai annyit ehessenek a boltjában, amennyi a bőrukbe fér. A karácsonyi szünetekre ezüst órát vett nekik ajándékba; fogta magát az asszony, és a húsvéti szünetekre (ki volt kötve, hogy az minden évben nála töltsék) arany órákkal lepte meg őket. No, ez már olyan tromf volt, hogy a tekintetes úr nem tehetett mást, mint pónifogatot szerezni be nekik a nyári szünnapokra. Ezt tessék aztán túlicitálni.

Bizony az anyai leleményesség nem pihent... S amit az elméje kigondolt, azt bármi áldozatokkal megszerezte, hogy a gyerekek szeressék. Majornoky Ferenc váltig erősködött: »Nem hagyom magamat; nem fog ki rajtam!«

Így folyt ez hosszú tíz éven keresztül; ha az asszony insturktort fogadott a fiúkhöz, Majornoky mindjárt egy prefektust szerződhetett hozzájuk. Mikor képeskönyveket, ifjúsági olvasmányokat kezdett küldözgetni, ő megvett a licitáción egy egész bibliotékát, s béresszekéren vitette föl Selmece.

A nebulók természetesen jól érezték magukat a vetélkedés mellett. Tejben-vajban úsztak, bársonyban jártak, selyembe törülköztek. Pénzük meg annyi volt, hogy a tizedrészt sem bírták elhajigálni.

De a tizenegyedik esztendőben láthatólag meglankadt a küzdelem. A mama már csak hímzéseket, kézimunkákat küldözgetett.

Palinak nem tetszett az időknek ez a jele, de a »hajlékonyabb ág« szépen elrakosgatta e csekélységeket is, sokra vette, megbecsülte, amikor megkapta, meg is csókolgatta: »Szegény édesanyám, hány ezer öltést tett, míg ezeket varrta!«

Az igazat megvallva, utóbb Majornokyn is észre lehetett venni némi »fáradtságot«. Hja, a múlt ősszel állott ki egy követválasztást. Sok vérvesztéssel jár az!

De mindegy, hisz már úgyis be van a fiúk neveltetése fejezve. Most teszik le az érettségi vizsgát. Az pedig elég tudomány egy-egy Majornokynak.

Maga az öreg is feljött a vizsgára. (Mióta képviselő lett, szerette magát mutogatni mindenfelé.) Mindjárt feltűnt neki, hogy Gyuri igen kopottasan néz ki az idén.

- Neked nincs külön ruhád?
- Nincs, édesapám.
- Hát hova teszed azt a sok pénzt, amit küldözgetünk?
- Elköltöm — felelt könnyed vidámsággal.

Az apa kedvetlenül simogatta szakállát.

— Hogy változtál át úgy egyszerre? Tavaly még megta-
karított pénzed is volt, és amellett úgy néztél ki, mint egy
herceg! Mi történt veled, te fiú? Nini, hát az órád, ékszereid,
gyűrűid?

- Nincsenek meg.
- Szépen vagyunk. Neked van valakid, te gazember.
- Igen, van valakim.
- No, ez bizony elég korán van, te tejfelszájú — dör-
mögte az öreg, összeráncolt homlokkal, de azért a tömött,
őszülő bajusza mosolyra görbült titokban. — Ej kópé, hát
nem mondanád meg, ki?
- Nem mondom meg, apám.
- Jól van, jól: most már csak siessetek hát a vizsgára,
majd én is utánatok megyek később.

A képviselő úr még egy szivart akart elszíni előbb, de
nem volt neki. Talán csak lesz a fiúknak valahol. Kinyitogatta
sorba a kis mahagónifa szekrényeket, s kezébe akadt egy cso-
mó postai levél... ötven... hatvan... negyven forintról
szóltak.

— Aha! — dünnyögte — megvan a valaki!

Nosza, hol a pápaszemem? Föltette hirtelen és fölszisz-
szent. Ez a név volt ott a levélkeken: »Gál Katalinnak«.

Hát már ennyire jutott az az asszony.

Úgy kell! Úgy kell! Valami ördögi ösztön ujjongni kész-
teté, mint diadalmast. A káröröm démonai körüláncolták, s
delejes ujjakkal csiklandozták, mígnem egyszerre jött egy
fagyos kéz; s rácsapott a szívére, hogy megremegett és hátra-
tántorodék.

— Hozzá szít, engem pusztít, őt szereti! — és fölemelte
ökleit dühösen. — No megállj, kígyókölyök!

Erőt vett magán, elment, és végighallgatta a vizsgát, lát-
szólag nyugodtan, csendesén, de lelke háborgott belül.

Mikor vége lett, a tanár urak kihirdették az eredményt:
Pali megbukott, Gyuri kitűnő sikerrel ment át.

Az apa odalépett ahhoz a fiához, amelyik megbukott, s gyöngéden csókolta meg homlokát:

— Ne félj semmit, azért te mégis úr leszel.

A másik lehajolt hozzá, hogy a kezét megcsókolja: viszsavonta, s szemeiből haragos villám lövellt feléje.

— Eredj a szemem elől... Megátkozlak!

— Atyám! — kiáltá Gyuri elhalványodva. — Hát mit cselekedtem?

— Mit? Elárultál! Anyádnak küldözöd a pénzt. Tudom már, hova lett az órád, hol vannak ékszereid. Meglopsz engem őmiatta...

— Tudd meg, hogy ő nagy szegénységben van — rebegte Gyuri, és előtörték szemeiből a könnyek.

— Semmi közöm hozzá — szólt a szívtelen Majornoky.

— Hozzád se többé. Mehetsz, ahova akarsz.

— Bocsáss meg — esengett a fiú szívszaggató hangon —, én csak a természet törvényeit követtem.

Az öreg gúnyosan kacagott fel.

— A természetét? Nem ismerem azt az urat mint törvényhozót. Tudtommal egy kerületben sem választották meg. Különben eredj hozzá, ha az ő törvényeit követed. Én többé nem ismerlek.

Így tagadta ki Majornoky a Gyuri fiát, aki elhagyatva, gyalogszerrel indult a városka felé, ahol az anyja lakott, míg Palit négylovas hintó vitte az ősi kastélyba. Hanem a városban ők is megálltak, Majornoky bemutatta a fiát az alispánnak.

— Ajánlom Palit a szívességedbe. Nem iskoláztatom többé, ennélfogva végzett ember. Gondoskodjál, kérlek, számára valami hivatalról.

Az alispán nyájasan fogadta őket.

— És mire volna leginkább alkalmas a Pali öcsém?

— Arra, ami legelőbb megüresedik — felelte természetesen hangon idősb Majornoky úr.

Az isteni gondviselés úgy akarta, hogy Lázár János úr, a megyei számvevő költözzék el leghamarább az élők közül, lőn hát Majornoky Pálból néhány hónap múlva számvevő a megyénél: míg a hajlékonyabb ág, a becsületes Gyuri egy vén prókátorhoz állt be írnoknak, hogy anyja nyomorát keresményével is enyhíthesse.

Mert bizony gyöngén állt már a szalmaözvegy; ami kis pénze volt, elfogyott, a nagy kőházából kilicálták, értékes ingóságai elvándoroltak. (Milyen gyors lábuk van azoknak, ha úgy megindulnak!)

Hónaposszobába húzódott a fiával, annak a bérét is varrással kellett megkeresnie. A toll is rossz kenyérkereső, de, hát a tű! Az még tekintetes úrnak szólíthatja a tollat is. . .

Szegényesen tengtek, de nem minden öröm nélkül, kivált az asszony; élt még a férje, gyűlölhette; ott volt az egyik fia, és egészen az övé volt, szerethette. Sőt szerethette a másikat is, habár az csak hébe-hóba írt egy-egy levelet. Eljönni nem ért rá. Élte a világát, udvarolt. mulatott, adósságot csinált.

Sokszor is ülte meg emiatt a szegény anya homlokát a ború, s megrezgette hangját a keserűség.

— Egyedül állunk, édes fiam. Pali sem a miénk. Nincsen nekünk senkink ezen a világon.

Igaz, úgy volt; a másvilágról kellett jönnie valakinek, hogy kisegítse őket. Egy nap néhai Gál Mátyás budai csizmadia végrendeletét bontották föl a budai tanács előtt, melyből kisült, hogy a becsületes mester kétszázezer forintnyi vagyont hagyott a testvérbátyja, Gál Péter, Katalin nevű leányának, ha még életben vagyon. (Ugyan hány pár csizmát varrhatott az meg életében!)

Bezzeg fölvirradt megint a Majornoky fiúknak! Gyuri otthagya a principálist, Pál úrfi is legott ráért édesanyját látogatni. De amikor itt felbukkant arany pompájával a nap, éppen akkor áldozott le odaát. Majornoky Ferencet tönkretette a képviselőség. Hja, a népbizalomnak nagy a gyomra. Most, hogy nem kapott többé mandátumot, kénytelen volt szolgabíróságot vállalni, s mindig alább-alább merült az uzsora hullámaiban. A Majornoky-kastély és a birtok árverésre került.

Kapóra jött a szalmaözvegynek. Milyen elégtétel lesz az! Ki is adta legott a parancsot:

— Ülj kocsiba, Gyuri, és meg se állj Majornokig. Vedd meg, akármibe kerül is.

Majornoky Ferencnek már nem volt semmije, de még úr volt, éspedig mekkora úr! Gyuri éppen a járásán át utazott

a majornoki árverésre, s ahol éjszakára megszállt, egy falusi kocsmában valami ennivalót kért.

A kocsmáros gondolkodóba esett, hogy mit adhatna.

— Csináltasson egy kis rántottát — szólta a vendég.

— Rántottát? — kiáltott az föl csodálkozva. — Jó helyen beszél az úr. Az egész környéken nincsen tojás.

— Hát hová lettek a tyúkjaik, azaz mivel foglalkoznak?

— Megvannak, kérem alássan, hanem a kakasok pusztultak el. Rettentő öldöklés van itt egy év óta, ahogy Majornoky úr a szolgabíró.

— Nem értem.

— Nagyságos úr ideges, nem tud aludni, s amelyik faluban meg a járásban, ott az előjáróság kiöldösteti a kakasokat, hogy éjjelente föl ne keltsék ostoba kukorikolásaikkal.

Ilyen volt a szolgabírói nimbusz valamikor. Hanem a ketszerkettő már akkor is örökké négy volt. Aki nem tudott számolni, biz az arra jutott, hogy aztán nem tudott aludni. A kakasokat még ki lehetett végeztetni, de a hitelezők éltek, és ébren voltak.

— Hanem iszen — fecsegett tovább a kocsmáros — nem sokáig lesz már ő szolgabíró. Nagyon a végét járja már.

— Hogyhogy?

— Éppen holnap árverezik Majornokot.

— Tudom. De szolgabíró azért megmaradhat.

A kocsmáros szemeivel hunyorgatott.

— Hát tetszik tudni, ahogy vesszük. Sok mindenféle tarka macskája van Majornokynak. Egypár nem tiszta természetű adósság, hiszen tetszik engem érteni... a kezelés körülnémi formátlanságok. Én tudom ezeket, mert a fiam az írnoke. Az nekem mindent elmond. Ezek a dolgok előbb-utóbb megfojtják. Pedig sajnálom szegényt, igazi úr volt.

A vendég szomorúan sóhajtott, gondolkodva hajtotta le fejét az asztalra, majd élénken kérde:

— Hogy hívják önt?

— Engem Balics Gábornak.

— Akar-e egy szívességet tenni, s amellet egy jó cselekedetet?

— A dolog minéműsége válogatja — felelte ékesen Balics Gábor.

— Én Majornoky György vagyok, a Majornoky Ferenc fia.
Az öreg kocsmáros agyaráról ijedten fordult le az ezüst-
kupakos pipa.

— Ejnye, ejnye! — dadogta kétségbeesve. — Inkább a
nyelvemet vágtam volna ki... Itt állok, kötözzenek meg.

— Semmi baja sem lesz, Balics bácsi — biztatta Gyuri
nyájasan —, sőt inkább köszönöm, hogy szólt. Hanem egyre
kérem...

— Életemet! — kiáltá a csacsogó öreg éledezve.

— Nem kell az élete, Balics bácsi... hanem beszéljen a
fiával, és valahányszor olyan dolog talál felmerülni, ami árt-
hatna atyámnak, jöjjön hozzám, én rendbe hozom azt úgy,
hogy ő észre se vegye, önnek is megfizetem a fáradságát.
Megígéri?

— Itt a kezem rá. És hol keressem az úrfit?

— A Majornoky-kastélyban.

— A Majornoky-kastélyban? De hisz azt holnap eladják.

— Éppen azért — felelte mosolyogva Gyuri. — Csak
keressen föl ott; vagy ön, vagy a fia.

Másnap a Majornoky-kastély és birtok Gál Kataliné lett
mindenestül. Nem kellett megmozdítani semmit. A címer (a
kard élére szúrt török fő) ott maradhatott a homlokzaton, az
ősök sem voltak kénytelenek elkötözködni a falakról; otthon
voltak itt ezentúl is.

Nemsokára beköltözködött a szappanosleány azokba a
termekbe, hova annyi édes reménnyel lépett egykoron fiata-
lon, s hol annyit szenvedett azután. Bejárta a kertet, fölke-
resté az ismerős bokrokat. Nini, a szegény galagonya innen
kiveszett. Pedig abban hasítottad fel egyszer homlokodat,
Gyuri fiam. Ó, ó, a kis körtevevő hogy megnőtt, hogy elag-
gott... Az volna ez? Nézd csak, Pali abban az évben ültet-
ték, mikor te születted. Hát a patak a kert végében megvan-e
még?... csörög-e még?

Biz az csörgött-csacsogott, és mert ősz eleje volt, ringatta,
vitte az elszáradt faleveleket a tengerbe.

Mikor aztán kigyönyörködte magát az úri birtokban, föl-
osztotta a szerepeket fiai közt.

— Pali hadd hivataloskodjék tovább. Házasodjon meg
jól, hozzon menyecskét a házhoz. Elég tág a kastély. Évenként

pótolom a fizetését négyezer forinttal. Mi pedig Gyurival itt maradunk gazdálkodni, és élvezzük a csendes falusi örömeket. Azért te is úr leszel, édes fiam, neked is kiadom a négyezer forintot itthon, négy lovon járhatsz, inast tarthatsz, pezsgőt ihatol.

Gyuri otthon cseppent, s egész odaadással vitte a gazdaságot. Négy lovat ugyan nem tartott, pezsgőt sem ivott, de azért boldognak érezte magát, csak néha komorodott el napokra.

Akkor aztán hiába simogatta forró fejét lágy ujjaival édesanyja.

— Neked valami rejtett bajod van. Mi bánt, kis fiacskám?

— Csak úgy elgondolkoztam egyről-másról.

No, ugyan miről? Hiszen nem volt semmi oka a búskomorságra, mely egyre gyakrabban lepte meg. Szerelmes nem lehetett, nem járt sehova, nem ismert senkit. Óhózzá sem jártak. Csak egy öregember fordult meg nála egy idő óta sűrűbben, azzal aztán bezárkóztak a kerti házba, és tárgyaltak órák hosszáig. Rendesen olyankor mutatkozott rajta az a méla levertség.

Az édesanyja kérdezte.

»Ez az ember szállítja valahonnan azt a sok bánatot, de megtudom, rájövök, ha másképp nem, fortéllyal.«

A fia éppen künn járt a mezőn egy délután, mikor Balics Gábor, mert ő volt, beállított.

— Jöjjön be hozzám — hívta nyájasan az úrnő.

— A fiatal úrhoz jöttem — húzódozott Balics uram.

— Tudom — ravaszkodék ez —, mondta a fiam, és megbízott, intézkedjem helyette. Hát mi baj van?

— Hja bizony, megint pénz kell.

— Még mindig? De hát mire kell az a sok pénz? — kérde s szalmaözvegy találomra.

— Hja, hja — vakarta fejét az öreg —, a vármegye nagy kemence...

— Hozott-e valami írást?

— Hogyne? Itt a levél magától az öreg nagyságos úrtól. Tegnap függesztették fel szegényt. Hja, a vármegye nagy kemence... Mennyi pénzt hordtam, és mégis fölfüggesztették!

Míg az öreg fecsegett, addig az asszony reszkető kezekkel tartotta azt a levelet, és olvasta villámló szemekkel:

»Kedves Gyuri fiam! Küldj a becsületes Baliccsal száz forintot. Majornoky.«

Az asszony olyan sápadt lett, mint a fal, majd vörös, mint a skarlátposztó, apró szürke szemei kidülledtek, és kékes lángokat lövelltek, mint a kígyóé.

— Távozzék! — hörgé fogait megcsikorgatva. — Mert mindjárt keresztülmegyek a lelkén! Egy garast sem kap. Takarodjék!

Egyszerre levált róla minden máz, ami a nevelőben ráaggattak, amit a fényes kastély, a selyemkelmék kölcsönöztek neki. Egészen kihámozódék a szappanosleány.

Ökleit fölemelte, s nekirohant sziszegve körmeivel Balics uramnak úgy, hogy az vad futásban keresett menedéket.

És e rettenetes fúriában összeszaggatott magán minden ruhát, a földhöz vagdalta a porcelánokat, a vaskályhákhoz paskolta az üvegeket, végigfutott a folyosókon, fölrúgott dézsát, virágcserepet, amit előtalált, beszaladgálta a cselédszobákat, s ütötte-verte ádáz dühvel agyba-főbe a szolgálókat.

Ekkor érkezett Gyuri. Vidáman fütyürészve lépegetett a gyalogúton a kastély felé. A nap utolsó bágyadt fényét nevetve szórta le a halmokra és völgyekre. Az égbolt olyan volt, mint a frissen szűrt tej. Balról az erdő zúgott rejtélyesen, elálmosítón.

— Csukjátok be a kapukat! — rikácsolá a bősziült asszony.

A megriadt cselédek összeugráltak, s az ősi nehéz vaspántos kapu, mely már százötven esztendő óta nyitva áll éjjelnappal (mióta a törökök elmentek innen), dübörögve csapódott be Majornoky György előtt.

— Ej no, hát mi ez? — bosszankodott Gyuri, s zörgetni kezdett. — Nyissátok ki!

Semmi nesz. Hallgatódzott, s úgy rémlett előtte, mintha belül halkan beszélgetnének. Egy-kettőt csapott öklével a kapura:

— Hej emberek! Én vagyok itt!

Fojtott, visszatartott kacaj volt a felelet.

— No, megálljatok, gazemberek.

Türelmetlenül járt föl s alá. Majd fölvelt egy követ, s azzal kezdte döngetni a vaspántokat.

Egy ablak nyílt meg az emeleten. Hallani lehetett a nyikorgását.

— Miféle zaj ez? — kérde egy százszor hallott hang, de mégsem ismerős.

— Én vagyok, mama.

— Kicsoda?

— Hát rám nem ismersz? — kacagott föl Gyuri. — Persze, a méreg megváltoztatta hangomat. Képzeld, becsukták a kaput az orrom előtt.

— Én parancsoltam.

— Te? — kérde Gyuri meghökkenve. — Te rendelted! Hogyan kell azt magyaráznom?

(Most kezdte csak észrevenni, hogy ez aligha pusztá tréfa.)

— Anyám! — kiáltá remegő hangon. — Hát mi történt?

— Az történt, hogy az apáddal tartasz, megloptad a szeretetemet, kijátszottad jóhiszeműségemet, pocskoltad a vagyonomat. Neked nincs jellemed, kitagadlak.

Ez volt az utolsó szó. Az emeleti ablak még egyszer zörrent, mikor becsapódott. Vége volt mindennek.

Gyuri odatámasztotta fejét a kapuozslophoz, s hosszasan megüvesedett szemekkel nézte a felhőtlen eget, ahol éppen most gyulladozott egy virgonc csillag. Nézte a csillagot, de az meg nem szólította.

Azután kitörülte szemeiből a könnyeket és elindult a gyalogúton. Most már jobbról maradt el az erdő. És az meg is szólította: »Neked nincs jellemed« — zúgta utána. — Fönt a dombon, a Pap István-féle majornál egy mogyorófabokor szólt hozzá: »Vágj le rólam vándorbotot!« Sokáig keresgélt a hajtások közt, míg végre letörte a leghajlékonyabb ágat.

Hova ment, mi lett, nem hallottam, de majdnem bizonyos, hogy mindig a rövidebbet húzta, míg a léha Pali nyilván csillogott a jólétben, mert mindig a jóléthez húzódott.

Amit én elmondtam, hajszálig így történt, de azért, amit Balics uram fecsegett, jót nem állok. Hiszem ugyan, hogy az öreg Majornoky elkezelte a vármegye pénzeit, de hogy föl is függesztették volna, az az egy például, nem valószínű.

A GÓBÉK GÓLIÁTJA

(Öreg krónikákból)

Karácsonfalván még ma is mutogatják a Dimén József uram portáját, aki anno 1820. aug. 21-én szenderült jobb létre. A »Tarka« nevű lova megbokrosodott és levetette. Olyan szerencsétlenül talált leesni róla, hogy szörnyet halt. Ha lóra nem ül, talán ma is élne, mert lehetetlen az, hogy a halál az igazi alakjában bántani merte volna Dimén uramat.

Pásztortüzek mellett, búbos kemencék kedélyes melegénél még ma is emlegeti a székelység az öreg Dimént, pedig már ritka az olyan eleven ember, aki emlékeznék rá kisgyermek korából. S minél tovább tologatják a régi esztendőket az újabbak, annál nagyobbá, ragyogóbbá válik alul a Dimén alakja; a legendák dics-sugarai rásütnek; a regés, rózsaszínű köd belepí, és mint a balzsam, épen tartja.

Ha ez így megy, nagyobb lesz idővel őkegyelme vitéz urunknál, Csabánál, különb lesz a rabonbánoknál, okosabb lesz a nagy-magyarországi Deáknál, és furfangosabb, elmésebb lészen a keletiek híres Hodzsájánál, akinek annyi pajzán tréfát, annyi virgonc ötletet tulajdonítanak az igazhivók utólagosan, hogy szeri-száma sincsen.

Ám hogy ne essék igazságtalanság se Csaba királyfin, se a rabonbánokon, írásba szedem Dimén József uramat, hogy »ennyi volt és nem több«.

Egy ölesnél magasabb ember volt, s e roppant izomú testben éppen olyan nagy lélek lakott. Bölcsességének, velős mondásainak egész Székelyországban híre vala, úgyhogy messze vidékről jövének hozzá tanácsadásért egyesek úgy, mint küldöttségek, s amire Dimén azt mondta: »úgy van és nem másképp«, az annyit ért, mintha a törvényben lenne megírva. Azzal nem is ellenkezett a székelyek közt senki: »ha Dimén mondta, akkor úgy van«.

Vagyontalan ember volt, és az iskolákból sem frekventált többet egy-két klasszisznál Enyeden, hanem a természetes esze nemcsak kipótolta a műveltség hiányát, hanem túlragyogta a tudományosságot.

Hol született, nem tudni, hanem annyi bizonyos, hogy Uzonban lakott akkoriban, midőn a karácsonfalvaiak hozzájővénnek egy nagy pörükben tanácsért. Dimén megmondta, mit tegyenek, és a karácsonfalvaiak azt kérdezték tisztességtudóan, mivel tartoznak a jó tanácsért.

— Semmivel. De ha a pört megnyerik kegyelmetek, olyan darab földet tartoznak kihalásítani nekem a határból, aminőt tizenkét miatyánk elmondása hosszág körül tudok szántani.

— No, az bizony nem lesz sok — mondá nagy nevetve Kriston János, a bíró —, azt ugyan szívesen megadjuk.

— Tegyük írásba — sürgette Dimén.

Szerződést kötöttek, és meg is nyerték a pört, egy több mint ezerholdas pusztát. Üzentek is nyomban Diménnek nagy örömben, hogy álljon be immár az ekével, s isten nevében szántsön körül magának, amit bír. Ők a maguk részéről a falu leghebegőbb emberét, Lisznyói Gábor uramat jelölik ki a miatyánkok elmondására, aki minden szót háromszor mond, s minden kimondásnál kétszer megáll.

A kitűzött napon megjelent a népszerű óriás a határ azon részén, amelyet kijelöltek, s ahol már együtt várta a magisztrátus.

Nézték, de eke nem jött utána. Egyedül jött, csak a vörnyeges »Mulko« vizslája poroszkált mellette, és a hóna alatt látszott hozni valamit, de azt a szásrétű szürke köpönyege eltakarta.

— No, hát itt vagyok, atyafiak — szólt Dimén —, lássunk a dologhoz.

— Az ám — mondá a bíró —, de hol van hát az eke?

— Minden meglesz. A két tanúm is mindjárt utánam jön, aki majd ellenőrzi a Lisznyói uram miatyánkjait. Itt van-e Lisznyói uram?

— I-itt va-va-gyok-gyok — jelentkezik egy tömzsi, madárfejű alak.

— Szép beszédű ember kegyelmed! Már látom, hogy sok holdat ér nekem az elokvenciája.

A két elmaradt tanú is megjött, de biz azok sem hoztak magukkal ekét.

— Hát az eke? — türelmetlenkedett bíró uram újólag,

— Itt van a hónom alatt — szólta Dimén uram egykedvűen, s kivett egy filigrán gyermekjátéknak való ekécskét egy késpengényi nagyságú lemessel.

— Mi légyen ez? — kérdezők csodálkozva a karácsonfalvaiak.

— Hát ez az eke.

— No, ez ugyan furcsa tréfa. Hol vesz Dimén uram ehhez való jármos jószágot? — nevettek a székelők.

— Majd mindjárt meglátják. Pszt! Gyere ide, Mulko. Pszt!

A vizsla odaszaladt a gazdájához, az kivett a zsebéből egy arra a célra készült hámot, és befogta a betanított vizslát az eke elé. A karácsonfalvai székelők elkezdtek a fejüket csóválni.

— No, most már kezdje el Lisznyói uram azt a miatyánk mondást, egy... kettő... három...

Lisznyói uram elkezdte, de a vizsla is elkezdte a népek nagy bámészkodása közt az útját, irtóztató gyorsaságban nekiindulván egy rettenetes tág cirkulusnak, mialatt a furfangosan készült kis eke pengéje spárga vékonyságú barázdát vágott mindenütt a vizsla után.

Mulko úgy be volt dresszírozva, hogy mire Lisznyói uram a kilencedik miatyánkot elhebegte, vissza is került, de egy olyan nagy kört kerített be ezalatt, hogy nem annyira ő izzadt bele, mint inkább a tisztelt karácsonfalvai magisztrátus, kiknek homlokáról kínos verejték gyöngyözött, a krónika szelint. Mert hát egy egész kis dominium esett ki a közösből Dimén József uramnak.

A nagy csúfság megtörtént, de már ebbe bele kellett nyugodni, nem volt más mód, mint jó képet vágni az egészhez. A gonosz Góliát még ki is gúnyolta őket:

— A három miatyánkot, ami még járna, odaajándékozom a falunak, de minden lakos tartozik egy szekérnap számat adni, ha majd a házamat fölépítem.

Dimén uram odaköltözködött aztán végképp Karácsonfalvára, s az így szerzett birtokon valóságos mintagazdaságot vitt, mai napig is a »Dimén paradicsomá«-nak nevezik azt a darab földet. Ez a csíny meg csak öregbítette nevét és népszerűségét, s később Karácsonfalva is belenyugodott a dologba, mert más révén sokat használt nekik a hatalmas székelő,

kit marcona alaknak, de mégis bárányszelídnek és jószívűnek rajzolnak a róla keringő hagyományok.

Később dulló-nak is megválasztották, s a megyében csakhamar legelső tekintéllyé nőtte ki magát. Olyanná, hogy mikor a székelyek lázongtak, II. József császár Dimén uramat hívatta fel Bécsbe, hogy csendesítse le őket. Dimén nagyon megtetszett a császárnak, ott tartotta több napig.

A későbbi években többször hitták Bécsbe az egyszerű székelyt, ki otthon nem volt több dullónál, s fontos diplomáciai küldetésekkel bízták meg a magyarországi részekben is.

— Sohasem láttam ilyen nagyeszű embert — mondá róla egyszer József császár. — Mi lett volna ebből, ha valamit tanul is még?

Annyira kegyelték mindenfelé, a miniszterek, a nádor, a császár, hogy később nagyon elbizakodott ökelme, lemondott a dullóságról, és a főkirálybírákkal is felvállról beszélt.

Dicsősége akkor érte el tetőpontját, midőn József császár Erdélyben utazván, Dimén uramat vette a hintójába maga mellé, hogy az adjon neki információkat mindenről.

Egy ilyen párbeszédje hiteles alakban felmaradt, s megmutatja, hogy a góbéóriás milyen hangon diskurált öfelségével is.

Midőn a Balambánya felé menvén, a »Pásztor-bükke« alatt haladt el a császár kocsija, odaszól Dimén uram:

— Hic unus princeps occisus fuit.* (Itt egy fejedelmet megöltek.)

— Quare? — kérdé II. József.

— Quia malus fuit. (Mert rossz volt.)

A Rikán menve, aggódva kérdi a császárt:

— Sunt latrones in silvis, Domine Dimén?

— Sunt, Domine Rex — felelte Dimén egykedvűen.

A császárnak nagyon tetszett egyszerű, természetes beszédmodora és rossz kulináris latinsága, melyet néhol oláh szavakkal pótoló Dimén uram, öfelsége nagy multságára.

* Báthory Endre, a kardinális.

Hanem a góbé magát a császárt is éppolyan furfangos módon főzte le, mint a karácsonfalvaiakat — de azt majd máskor beszélem el önöknek.

MAGYAR BOSZORKÁNYOK

(Ős mitológia)

Hogy fogy és törpül az idők végtelenségében minden. Vegyük például a boszorkányokat. Valaha az ősidőkben várakban laktak, szépek, délcegek valának, arannyal átszótt bíboros rokolyát viseltek, fényes négy lovon jártak, hadakat viseltek, királyfiakat vertek szerelem bilincseibe, varázslatos füvekkel, bájitallal, selyem hajzatuknak bűverejével.

Később azután oda lett a szép pofa, a vár, a négyes fogat, egyszerű seprőn vagy pemetén lovagolgattak a Gellérthegyre, kecskebak, esetleg varangyos béka képében. És égeték őket Szegeden, Nagyenyeden, mindenfelé.

Ma már az sincs. Ma már a Gellérthegy sem az övék, hanem Kerkápolyié. Sőt nem is lovagolnak ma már a boszorkányok, otthon húzódnak meg a csendes falukban, egyre szűkebb helyecskén, a néphit egyik szögletében. Nincs is már egyéb foglalatosságuk, csak hogy a tehenek tejét megrontsák.

Hanem valaha a pogány időkben, mikor még a rabonbárok osztogatták a parancsokat a székely földön, mikor még álltak a büszke várak, a Veneturnée és Rapsonnéé.

Én istenem, milyen asszony volt az a Rapsonné !

Milyen harmatos volt annak az arca, milyen édes a kacsinása, hogy ringott az a szép sugár termete, mikor a tordai templomban megjelent. Nem volt az a közönyös szem, amelyik rajta ne veszett volna !

Varának nyomai még most is állnak. Még az útnak is ott van némi helye a kősziklák között, amelyiken járt prűszkölő deres paripáin Tordára.

Az út nem emberi mű; sok is volna az embertől. Rapsonné asszonyom az ördögökkel csináltatta azt.

Egy nap ugyanis magához idézte Rapsonné a főördögöt és így szólott hozzá:

— Csinálj nekem egy bűbajos utat Tordáig, alkudjunk meg, mit kérsz érte?

— Mit ígérsz, szép asszony?

— Egy hegy aranyat és egy völgy ezüstöt — mondá Rapsonné.

— Kész az alku — szolt az ördög —, tegyük írásba...

Ős székely betűkkel felírták a Rapsonné patyolat karjára az alkut, a másik példányban az ördög piszkos fekete bőrére. Ez pótolta akkor a közjegyzői intézményt.

Az út készen lett hat nap alatt és mikor Tordán az istentiszteletre harangoztak, Rapsonné akkor indult meg aranykerekű kis kocsiján olyan szélesebesen, hogy mire beharangoztak, már akkorra ott imádkozott a templomi ülőhelyen.

Egyszer a Gergely nevű kocsisának, amint a négy lovat hajtotta, lefordult a kalapja a fejéről és leesett az útra. A kocsis le akart szállani, hogy fölvegye.

— Ne bánts, Gergely fiam — figyelmeztette Rapsonné.

— Úlj vesztég. Öt óra járásnyi föld az, innen a kalapodig.

Pedig éppen csak abban a szempillantásban esett le a Gergely kalapja s mégse volt más megoldás, mint újat venni a tordai kalaposnál.

(Bezzeg milyen utak voltak addig, míg az ördög csinálta őket és nem a vármegye.)

Hanem az ördög is megjárta. Hiába, nem jó az asszonyokkal üzleti vállalatokba bocsátkozni. Mikor sátán uram eljött a fizetségért, az asszony gúnyos nevetésben villogtatta meg a hófehér fogsorát.

— Hát a hegy aranyért, völgy ezüstért jöttél?

— A szerződés szerint, szép nagyasszony!

— No, hát jól van.

Kivett a zsebéből egy aranypénzt és egy ezüstpénzt. Összeszorította kis kezét ökölre és a kidudorodó ujj-csuklókra rátette felül az aranypénzt.

— Itt a hegy arany, jó ördög.

Mire egy szempillantás alatt egyet fordított a kezén és a tenyér mélyedésbe odatette az ezüstpénzt, pajzán mosollyal mondva:

— Itt a völgy ezüst. Ki vagy fizetve.

Az ördög ámult-bámult s kétségbeesetten rohant... azaz

csak rohant volna a fiskálishoz — de mikor még az ördögök itt fenn éltek, fiskálisok még nem éltek. Bölcs az isteni gondviselés: elég egy fajtából egy szakosztály; minek csináltak volna egymásnak konkurrenciát.

Ilyen pajkos, tűzről pattant s amellett szeretetreméltó boszorkány volt Rapsonné. Kifogott még az ördögön is. Nem is lett semmi baja egész holtá napjáig.

Lám Veneturné asszonyom csúfosan megjárta! Nagy baja keveredett a gonosz lányai miatt.

Pedig gyönyörűek voltak. Nemere szőke, Bóra barna.

Egyszer két fiatal levente jött a házhoz, azt mondták, hogy testvérek és megkérték Veneturnétól a két testvérleányt.

— Mi csak úgy megyünk férjhez, ha házasságunk után is együtt maradunk.

A leventék beleegyeztek.

— És csak úgy megyünk hozzátok férjhez, ha egy olyan várat fogtok nekünk építeni, amelyet az isten se tudjon bevenni.

A két levente hozzáfogott és fölépítette az erős, büszke várat, melyet ma is »Veneturné várának« neveznek a székelyek.

Mikor a Veneturné vára elkészült, az asszony a leányai-val belement lakni legott, de amint beléptek a termekbe és körüljárták, egy nagy földrengés támadt legott s a vár összedült, részint lesüllyedt a két lánnyal egyetemben.

Több ezer év múlt el azóta, de a két leány még mindig ott jár-kei a föld alatt s jajsavuk kihallik a hegy gyomrából szélcsendes éjszakákon.

Egyszer a minap (úgy körülbelül a Mátyás uralkodása idejében) egy székely pásztorgyerek hozott hírt róluk.

Bemászott ti. egy sziklaüregbe kincset keresni s addig ment ment egyre beljebb a hegymélybe, hogy egyszerre rábukant a Veneturné két leányára.

Akkor is sirtak és zokogtak.

— Meddig fogtok még itt senyvedni? — kérdé a pásztorfiú.

— Mikor jöttek ki a napvilágra?

— Különböző idő múlva — feleltek a várkisasszonyok.

— Hogy értitek azt?

— Én mindaddig itt maradok, míg az asszonyok kovással dagasztanak — zokogta a szőke Nemere.

— Én meg addig maradok — jajveszékelt Bóra —, míg a tehenek melegen adják le a tejet.

Tisztességes terminusokat szabtak a tisztelt kisasszonyok. Úgy látom, nem igen lesz többé szerencsénk hozzájuk.

A KURUCOK »LÁTÓJA«

(Régi krónikákból)

Úgy áll a krónikákban, hogy a híres Czinka Panna anyja a mátyusföldi Tallós nevű községben lakott. Ott született a mi hősrünk is Koncz Marci, atyja Koncz József molnár, anyja, aki korán elhalt tüdősorvadásban, Galamutha Zsófia.

Beteges vézna gyerek volt a kis Marci. Az öröltetők nemegyszer mondták a szülők szemébe is:

— Vékony jószág biz ez! Nem telelni való fiú.

Egy alkalommal az öreg cigányasszony, a Czinka Panna anyja is jelen volt egy ilyen megjegyzésnél, mire magához intette a kis Marcit:

— Gyere csak idebb, fiacskám. Hadd nézem meg a tenyeredet.

A nyomott képű szöszke kölyök félénken lépett a banyához, ki nagy figyelemmel nézegette a kék erek útját, melyek a sovány tenyerét keresztül-kasul szeldelték, azután élénken kiáltott fel:

— Hová beszélnek kendtek, hogy nem telelni való a gyerek? Úgy nézzék meg kendtek ezt a fiút, hogy ez *generálist fog egykor vezetni s fejedelmek hajlanak a szavára.*

Egy-két kételkedő mosoly futott át az öröltetők ajkán, sőt még a molnárné is azt mondta, igaz, hogy végtelen nyájasan:

— Ugyan ne beszéljen bolondokat, *nénike*. (Ez a »nénike« szó az anyai szívből cseppent el önkéntelen.)

— Itt áll a fiú tenyerén felírva — bizonykodott a banya. — Vakuljak meg, ha nem igaz. Ne félj, kis Marcikám, terád nagy dolgok várnak.

Ezzel a jóslattal, amelyben hittek is, nem is, nevededett Marci, de csak örökké olyan nyápic átlátszó fülű maradt, hogy mikor aztán a szülei elhaltak és a malom rámaradt, nem

bírt bele »molnárnét« kapni, mert az alsóbb népnek jóval több esze van, mint az úri renden levőknek, legelőbb is azt nézik a vőlegénynél, menyasszonynál: elég egészséges-e, nincs-e valami belső baja. Józan eszű faluban az a lány a legjobb parti, aki a legnehezebb zsákot a legkönnyebben emeli fel.

A malom meglehetősen prosperált, az egész Mátyusföldről odahordták öröltetni a kalácsra valót. Vize is volt örökké, a csöndes folyású Dudvég nem hagyta cserbe. De a fiatal molnár egyre haloványabb, merengőbb lett, száraz, ijesztő köhécselés szakadt fel koronkint a melléből, beesett szemei ábrándosan villogtak üregeikben. Egész naphosszat elbáméskodott szótalánul a hegyeken, este kifelé a víz partjára egy bundán és a csillagos eget nézegette. Olyan volt az egész emberke, mintha hiányoznék egy kereke. »Az egyhangú malomzúgás, vízlocogás halk zenéje mellett — mint a krónika írja — olvasgatta a szentírást és a próféták könyveit«, s ezekben habarodék meg. Valószínűleg a cigányasszony jóslata is turkálta az elméjét.

Lőn, hogy Bercsényinek, aki ott táborozott azon időben a környéken, sokat beszéltek Konez Marciról, aki a kuruc fegyverek diadaláról, Bécs megvételéről, a labancok irtóztató veszedelméről mond jóslatokat.

Bercsényi maga elé rendelte a falusi prófétát és meghallgatta a jövődöléseit, amik futótűz gyanánt terjedtek aztán a hadseregben, nevelve a lelkesedést és önbizalmat.

Bercsényinek megtetszett a próféta és állandóan maga mellé vette a rajongó embert. Meglehet hitt is jóslataiban, de az még valószínűbb, hogy csak a hadsereg babonás érzelmeit akarta kiaknázni. Azután akkoriban ugyancsak babonások voltak a vezérek is. A lőcsei kalendárium volt az irányadó. Amely nap mellett ott állott az SS, ami azt jelentette »Superat Soldat« a viláért sem ütköztek meg a kuruc hadak, hanem ha C. V. volt bejegyezve a kalendáriumba, akkor elemébe jött a felkelő tábor, mert azt tartották, hogy ez azt jelenti: »Curutz Vincit«.

Mártonból minél inkább nélkülözhetetlen ember lett a Bercsényi oldalánál. A stratégiai mozdulatok helyességét ő jóslta meg, a német generálisok terveit kitalálta a csillagokból — már ti. amikor kitalálta. De bár egypárszor felült a sereg Mártonnak, úgy el tudta azt bibliai mondásaival csavar-

gatni, hogy jóslatai, a kudarcok dacára is, készpénznek járták a táborban.

Bercsényi maga mellett hordta hintaján, s jóslatait, megjegyzéseit levelekben közölte magával a fenséges fejedelemmel is, ki szintén több ízben tudakozódik leveleiben: »mit mond erre Habakuk?« Mert a fejedelem és Bercsényi »Habakuk prófétának« nevezték Mártont egymás közt.

A próféta, ki valószínűleg kémszolgálatokat teljesített a Vág vidéki táborozásoknál, ahol igen jól ismerte az egész környéket, egyre nagyobb és nagyobb befolyásra tett szert. Később annyira elbizakodott őkegyelme, hogy akárhányszor bement a haditanácsba és megkorholta a vezéreket:

— Így van az, ha nem hallgatnak rám. Ugye megmondtam?

Csáky uram meg is apprehendált rá egyszer, de Bercsényi gróf elsimította a kedvence elleni bosszúságot. Marci folyvást jósolt s járt-kelt az ellenfelek táborában, mint az Orbán lelke, átöltözködve s a néphit szerint ezer alakot öltve.

Pedig már beteg volt. A hektika nem pihent, rohammal rága az életgyökereit. Vért hányt. De exaltált természete nem hagyta pihenni, folyton a tábor mellett maradt és még évekig segített csinálni a stratégiát Bercsényinek.

Sajátságos alakja volt ő a Rákóczi-kornak. Thaly, aki őt a homályból előhozta, érdekesen és szépen ír róla, de ő sem dönti el egészen: egyszerű szélhámos ember volt-e vagy pedig egy hóbortos rajongó?

Átláthatlan homályban marad az is, hitte-e Rákóczi és Bercsényi a jóslatait vagy csak felhasználta.

Annyi bizonyos, hogy nagy súlyt fektettek rá. Mert mikor 1702-ben Heister fogságába került Mártonunk, Bercsényi követet küldött Heisterhez s egy csomó labanc tiszt szabadon bocsátásával akarta kicserélni tábori prófétáját.

Hanem a követ Domaházy Gábor szomorú válasszal tért vissza Nagyszombatba Bercsényihez.

A német tábornok egy memorandumban kifejtette az okokat, hogy miért nem bocsáthatja vissza Mártont.

Először azért, mert a hadi szabályok szerint Márton nem tekinthető egyszerű hadifogolynak, minthogy kém szolgálato-

Másodszor azért nem eresztheti vissza, mert már egy hete, hogy *felakasztották*.

De ha nem akasztották volna is fel, nem teljesíthető a Bercsényi kívánsága a következő indokokból.

S itt következett aztán egy terjedelmes, igen szép logikával írt alapos indokolás, annak bizonyítékául, hogy az osztrák generálisok már kétszáz év előtt is éppen olyan *praktikus és okos* emberek valának, mint a maiak.

BESZÉLGETÉS A KÖZVÉLEMÉNNYEL

(Interjú)

Tegnap kijelentette a szerkesztőnk, hogy igyekezzünk, csináljunk húsvétra valami jó lapot: mert egy idő óta szűkiben vagyunk az érdekes eseményeknek. »Ház« nincs, az egy kolumna üres tér, háború-kilátás sincs, az meg a táviratrovatot teszi tönkre. A cár ruhákat varrat a feleségének, Vilmos alszik, Bismarck a legyeket kergeti róla. Egyszóval nem történik semmi. Hát csináljanak, amice, valamit!

Ezeket a szerkesztő mondta.

De hát én istenem, ugyan mit csinálhatnánk mi? Az ilyen apró újságíró legfeljebb főbe lőheti magát, de az is csak kétsoros hír és csak borgis betűkkel.

Komor szerkesztőségi ráncok ültek ki a homlokokra.

A vezércikkíró így szólt:

— Majd csak *találok* valamit. (A vezércikkíró rendesen talál.)

— Majd csak *jön* valami — vigasztalódék az újdondász (mert ennek már *jön* az anyag, aminthogy jött is a Pécselyeset — de ez »latinul« van írva).

— Majd csak *kigondolok* valamit — erősködött a tárcaíró (mert csak ez dolgozik a levegőből).

A külföldész vígan csörömpöltette az ollóját, a színházi rovatvezető fumigatíve dőlt el karszékében, mint egy hárem pasa; mert őneki éppen megfordított hivatása van. Annak, ki a politikusokat tartja szemmel, abban áll a dolga, hogy azt,

amit embereiről megtud, minél érdekesebben írja meg, míg ellenben a színházi rovatvezető abban virtuóz, hogy amit a személyzetről megtud, azt minél érdekesebben hallgassa el.

De a legnagyobb úr mégis a »választási mozgalmak« vezetője, mert ez tetszés szerint kezeli a kerületeket, elhelyez jelölteket, »több, mint bizonyossá« teszi győzelmeiket és vereségeiket. Ellenjelölteket megsemmisít. Amit ötszáz hordónyi folyadék megteremtett, azt egy csöpp tintával tönkre veri, megírván: »az ellenjelöltnek nincsenek sanszai«.

Ezek mind urak, de én szegény jámbor reporter mivel biztassam meg a szerkesztőmet. Azt ígérem neki, hogy: »majd megtudok valamit« (mert a reporternek a *megtudás* a vezénylő műszava).

— Hát ugyan mit tud meg, amice?

— Hiszen ha én azt tudnám, hogy mit lehet megtudni...

— Hát tudja mit, interjувoljon meg a holnapi számra valakit.

— De kit?

— Akárkit. Valami nagy potentátot, aki most divatban van.

Hm, de hát ki van most divatban? Az öreg Deák Ferenc már meghalt, Tiszát nem érdekes interjувolni, mert ő maga magától is elmond mindent, amit el akar mondani, Apponyit pláne abszurdum lenne, mert az még olyanokat is elmond magáról, amit nem akar elmondani. Kit ostromoljak hát meg?

Szerencsére van egy ismerős képviselőm, akivel véletlenül találkoztam este hazamenet.

— Képviselő úr, kérem, egy szóra.

— Tessék.

— Ki most a legnagyobb és legérdekesebb potentát Magyarországon?

— Most? — riadt fel csodálkozva s ijedten tapogatta meg a kabátja belső zsebét. — A közvélemény, édes barátom. Teringette senki más, a közvélemény.

No, az igaz. Ezzel volna most a legérdekesebb szóba állni — gondoltam magamban nevetve, hiszen tulajdonképen az ő livréjét viselem. Csodálatos dolog az, hogy olyan urat szolgállok, akiről sem én nem tudok semmit, sem ő nem tud

rólam semmit. Sem ő nem látott engem s én sem láttam őt. S mégis neki mondom el mindennap, amit tőle szedek fel mindennap.

Ezen a témán csavargott az eszem egész este, ezzel is dőltem le ágyamba, hanem hohó, úgy látszik, az ajtómat elfelejtettem becsukni, mert íme megnyílik csikorogva és belép rajta Kopek Miska, facér újságíró, aki már nyolc hónap óta be akar jutni a lapunkhoz.

— Szervusz Miska! Hol veszed itt magadat ilyenkor? Mit akarsz?

— Öltözz fel hamar — mondá lelkendezve. — Menjünk!

— Hová?

— Megtudtam a Közvélemény lakását, elvezetlek oda.

— Lehetetlen.

— Tudom, hogy meg akarod interjuvolni.

— Igen. Menjünk.

Felöltöztem és megindultunk; hol jártunk, merre mentünk, nem tudok róla számot adni, városok, falvak között mintha tündérbockor volna a lábunkon, átfutottunk, majd egy kietlen mező következett, utána erdő és rét, míg végre így szólt Miska:

— Mindjárt ott vagyunk. Vigyázz, meg ne botolj itt valamibe.

Tele volt hordódarabokkal, tört zászlónyelekkel és kövekkel a hely körös-körül.

— Lassan, szépen lépdelj, mert sok harapós kutyája van.

— Kinek?

— Hát a Közvéleménynek. De hopp, helyben vagyunk.

Egy elég nagy, félig zsuppal, félig zsindeellyel fedett háznál állottunk. Miska dörömbözött az ajtón.

— Ki az? Ki van odakünn? — hangzott egy szapora hang.

— Én, a »Pesti Hírlap« reportere.

— No, hát gyere be, szolgám, ha te vagy — s eltolván belülről a závárt, egy kackiás menyecske állott előttünk, szép lett volna arcban, villogó szemeinél és magas fehér homlokánál fogva, de akkora nyelve volt, hogy egy félrófnyire lógott ki a szájából.

— Mit akartok? — szólt, amikor beeresztett.

— A Közvéleménnyel akarok beszélni — mondtam. —
Kihez van szerencsém?

— Én a felesége vagyok az öregnek, a »Szabadszólás«.
Vele akartok beszélni? Az nem úgy megy. Menjetek, beszéljé-
tek helyette lányaimmal. Az öreg még alszik. Várjatok a soro-
tokra.

— De nem lehet ám, mert a hólnapi számra kell.

— Micsoda?

— Az interjú.

— Hát nem követjelöltek vagytok?

— Nem.

— No, az más, mert azok alkalmatlankodnak mindunta-
lan, pedig még korán van, az öreg még szundikál. A kedvete-
kért azonban fölébresztem. Azok a szemtelenek rá sem hederít-
tettek három év óta!

A Szabadszólás bement egy kamrába, de az ajtóban meg-
fordult.

— Jó ideig kell várakoznotok. Mert az uram aluszékony,
nehezen ébred, de meg be is van hanyva mindenféle szeméttel,
gazzal, három év óta nem sepergettük le róla, hát eltart egy
jó ideig, míg kihámozom.

El is tartott egy óráig, míg a Szabadszólás az urát feléb-
reszté és felöltöztette.

Koronkint hallottuk a mellék kamrából, amint diskurál-
nak egymással.

— Ébredj, öreg.

— Ugyan hagyj békét — morgott a Közvélemény durcá-
san.

— Megjött az időd. Most már megint te leszel az úr,
öreg. Hát ne okoskodj; kászmálódj. Glédába, ha mondom.
Urak várnak reád odakünn.

— Tudom, az Eötvös Károly meg az Éles Henrik. Régen
megmondtam nekik, hogy semmi keresetük nálam.

— Nem, nem, újságírók várnak rád.

Kevés vártatva bevezette a felesége karonfogva, de a
szeme akkor is be volt hunyva félig.

Nagy, izmos ember az öreg, vastag erőteljes karokkal, de a
lábai meg vannak dagadva úgy, hogy csak támolyogva tud men-
ni. Bozontos szemöldei parancsolón árnyékolják be szemeit.

Meghajtottam magamat; mire a Közvélemény lustán leereszkedett egy karosszékbe, s halkan recsegettette a szavakat:

— Mi tetszik, uram?

— Hát kérem én a Pesti Hírlap reportere vagyok és azért jöttem *méltóságodhoz*, hogy eszmeeserét folytassunk együtt s azt olvasóimmal közölhessem.

— Ne címezzen engem, barátom. Köszönöm a Kaas Ivor szíves jóindulatát, de nem élek vele. Én csak egy szegény köhögős öregember vagyok. Én nem csinállok semmit, én semmi sem vagyok, nekem semmi cím sem dukál. Én már csak alszom. Én már csak arra vagyok jó, hogy a feleségemnek legyen kit ápolni.

— De kedves bátyám — kezdém felbátorodva —, hogyan beszélhet így? Hiszen valóságos fejedelem, úr, aki diktál.

— Diktálok, édes fiam, de csak a papírkosárnak. Vissza-vonultam már én a közügyektől teljesen.

— Sajnálom, hogy meg kell önt cáfolnom, mert a választásokat mégiscsak ön csinálja.

— A választásokat? — mondá a Közvélemény mélabúsan. — Csalódik, fiatal ember. A választásokat a lányaim végzik el. Én már semmit sem csinállok. Be is adom nemsokára a kérvényemet Tiszához, hogy belügyminiszteri engedéllyel változtassa át a nevemet valami egyébire. Mert csak alkalmatlanságomra van ez a név. Mit gondol, uram öcsém, kell arra valami stempli?

— Ötven krajcáros!

— Az isten verje meg, aki kitalálta — pattogott az aszszony.

— Csitt, anyjuk, csitt. Ne zúgolódj. Minek az? Mit érsz azzal el? Ne koptasd a szádat, anyjuk. Minden úgy van jól, ahogy van.

Felette csodálkoztam a Közvélemény e rezignációján, de hogy valami érdekeseget mégis megtudhassak, ismét átvittem a szót a közelgő választásokra.

— A leányaim csinálják — ismétlé az öreg álmosan.

— Hogyan, önnek lányai vannak?

— Három lányom van — szólt szerényen. — Eredj anyjuk, szólítsd be őket, hadd lássák az urak.

Az asszony elkurjantotta magát, s a három leány megjelent előttünk sorba.

Az első, aki jött, ígéző szépség volt, hosszú hajjal, piros pozsgás arccal, szép termettel.

— Ez a legidősebb leányom — mondá.

— Nagyon szép.

— Csinos, becsületes, de nem lát szegényt, mind a két szemére *vak*.

Valóban hályog borította a szemeit.

Utána egy szőke futott be szétszórt hajjal, égszín szemeiben ábrándos tűzzel. Csupa pántlika, csupa csipke; az utálatig kacéran nézett szét, s amint a lámpához közelebb jött, észrevettem, hogy szemöldöke, arca ki van festve.

— Ez jó gyerek — súgta az öreg apó —, de végtelenül *hüü*. Minden szép szót készpénznek tart.

Végre bejött a harmadik leány, egy zsákot tartva a kezében. Alacsony, sovány teremtés volt, zöldes sárga arccal, kidülledt szemekkel.

— Ez a legfiatalabb leánykám. Ez is áldott jószág, csak az az egy baja van, hogy roppant *kapzsi*.

— Űgy? Azért van hát a kisasszony kezében a zsák?

— Természetesen — nevetett fel lustán az öreg. — Csak azt nézi az én leányocskám, ki vet zsákjába többet... Nos, mit szól a családomhoz, amice?

— Derék leányok!

— Amilyenek olyanok — morgott a foga között. — De hát mit csináljak? Én nem vesződöm semmivel. Teljesen ők viszik a választásokat. Írja ezt ki kérem a »Pesti Hírlap«-ba. Mit alkalmatlankodik nekem a programjaival az a sok ember? Én már semmi sem vagyok. A lányaim sem vesznek sokba. Ők sohase mondják senkinek, hogy »beszéljen a papával«... Hát én velem már ne is beszéljen senki. Írja ezt ki kérem a »Pesti Hírlap«-ba.

Búcsúzáskor kezét szorította velem és miután megígérte, hogy örökké jártni fogja a »Pesti Hírlap«-ot, én arra figyelmeztettem szerényen, hogy talán ideje volna már, ha a kisasszonyokat *férjhez adná*.

Kacagott és még jobban behunyta a szemeit.

— Oh oh! Ne is beszéljünk róla.

Erre aztán — igazán nem emlékszem, hogy mit álmodtam.

KOÓS ISTVÁN REMEKELT CSIZMADIA

Váltig kapom a szemrehányó leveleket az olvasóktól, hogy csupa miniszterekről és politikusokról írok egy idő óta, pedig jó volna ám — így írják — visszamenni megint a csendes falvakba, lerázni hajnalonkint a harmatcseppeket az ákác-fákról, meglegeltetni a pegazust a taposatlan fűben, kihallgatni a zsuppfedeles méhesekben a köpűk lakóinak szelíd döntését. Azoktól lehet ám tanulni szépeket, nem abban a »tiszelt Házban«, ahol annyira megragadtam. (Dehogy ragadtam, dehogy — azaz éppen abban járok, de nincs elegendő enyvem hozzá.)

Azt is írja az egyik »jóakaró«, hogy hol van a derék becsületes Filcsik, akiről egykor annyit írtam, az volt nekem a legjobb emberem, aki tolt fölfelé. De úgy látszik, kifogytam a Filcsikekből? stb.

Mit? Hogy kifogytam? Hiszen nekem Filcsik tulajdonképp se ingem, se gallérom. Nem varrt nekem soha. Őröla irkáltam, az igaz, mert nekem úgy tetszett, de semmi közöm az öreghez. Az apám se szerette. Az egész famíliám nemzetes Koós István uramnál dolgoztatott, később Imrik Jánosnál a felsősoron, még később Tutaji Gábor uramnál. Valamennyit ösmertem. Micsoda? Hisz, ha megharagszom, egész életemben csupa merő csizmadiákról írok, annyira nem fogytam ki belőlük.

Szerettem is őket mindég. Mikor a csizmaimat varrta Koós István, reggeltől estig ott ültem a háta mögött a kerek széken. Hatalmas perszóna volt, nagy parancsoló szemekkel, szigorú ráncos homlokkal, öklelőre kifent bajusszal és deres szakállal, melyet csak az álla alatt hagyott meg, s onnan vezette fölfelé a füléig. Úgy vette ki magát a méltóságos ábrázata, mintha egy szakáll-rámából kukucskálna ki.

Roppant nagy embernek néztem az öregot, de csak addig míg az én csizmaomat varrta, feszült érdeklődéssel lestem min-

den öltését, minden mozdulatát, amint hol a furda, hol a lapos tűhöz nyúlt, amint vagy a bieskiát, vagy a hovájt, vagy a csirizt, vagy a sodrót, vagy a kármentőt, vagy a cifrázó kérget, vagy a kaptát, vagy az árt, vagy a csutakot, vagy a szöget, vagy a kalapácsot vette elő. Istenem mekkora lángész kell ahhoz, hogy annyi szerszám közt eligazodjék.

Éppen akkoriban (az én gyermek koromban) jelent meg a Jókai regénye, az »Elátkozott család«, ahol egy csizmadia van leírva, gondolom nemes Bajcsi András Komáromból, akit dachból alispánnak választottak meg a komáromiak, s akiből olyan alispánt csinált Jókai, hogy azóta se termett párja.

Mikor elolvastam, vittem a regényt Koós uramnak, hadd örüljön ennek a történetnek ő is, hogy mivé lehet egy csizmadia a gondviselés különös vezérletéből.

Elolvasta egy vasárnap délután.

— No, hát mit szól hozzá, Koós bácsi? — Kérdeztem másnap.

— Nem volt valami nagyon derék ember.

— Micsoda, hogy Bajcsi nem volt derék ember?

— Nem szerette a mesterségét. Bolond volt, punktum. Hát nem szebb dolog szabni, vágni, tűvel öltögetni a gyönyörűséges, szebbnél szebb kordován és karmazsin bőrt, mint a pennával festegetni azokat a bolhányi betűket. A sok megfirkált papír-paksamétákban molyok devernálnak, a szép karmazsin csizmákban fehér lábú menyecskék lépegetnek begyessen. Hát szeretném tudni, melyik a különb mesterség?

— Igen, de egy vicispán mégiscsak szörnyű nagy ember.

— Nagy ember, hát miért nagy ember — pattant fel. — Azért mégse tudok én olyan viceispánt, aki a csizmát meg tudná fejelni, de sok olyan csizmadiát tudok, aki jó ítéletet tudna hozni.

Nagy hatalmas perszónának látszott előttem ilyenkor Koós uram, aki fumigatíve nyilatkozott a tudósokról és a nagy emberekről. Semmi tekintélyt el nem ösmert. Még a királyt is csak annyiba vette, mint egy kuncsaftot — aki azonban másutt dolgoztat. Mert hát fogalma sincs róla, mi az igazi csizma, amit igazi régi módi, céhben növekedett, remekelt mester készít, és nem holmi dibdáb fuser, aki a remeket le se tévén, avatatlan kézzel nyúl hozzá a nemes szerszámokhoz. De

még jó, hogy az a szerencsétlen kapta rá nem kiált egynémelyikre: »takarodsz innen, te számár«.

Történt, hogy a vármegye kézre kerített egy Kusza Pista nevű, rablógyilkossággal gyanúsított egyént, aki állítólag megölte a pörmetei zsidó kocsmárost, s elszedvén a pénzét, bejött hajnalban a városba, ahol is a Koós uram csizmás boltjában megvett egy bornyúbőr csizmát hat pengő forinton és egy százassal fizetett.

A gyanúokok összegyűlvén mindenfelől, elfogták Kusza Pistát, de a dacos legény vakmerően tagadott mindent, s olyan ügyesen tagadott, hogy immár lehetetlen volt elítélni, noha a vizsgálóbíró kétségtelenül látta bűnöségét.

Természetesen Koós uramat is kihallgatták a csizmavásárlás körülményeire nézve, eleibe hozván a csizmákat.

— Valóban, ezek a csizmák tőlem valók — szólt Koós István.

— És egy százassal fizetett értök?

— Valóban egy százassal.

— Tagadja a gazember.

— Az lehetetlen — mondá Koós István rendületlen hitel. — Azt szeretném én látni.

— Hiszen előttem is mindent megtagad.

— A tekintetes úr előtt? Azt elhiszem. De én előttem, Koós István remekelt csizmadia mester előtt? Azt nem hiszem. Ohohó! Hogy gondolja azt a tekintetes úr? Hát kinek néz engem a tekintetes úr?

A vizsgálóbíró, a hiú Bubly Jánost bántotta a kevés csizmadia hencegése.

— No hát jól van, Koós uram, mindjárt megmutatom az állapotot.

S intett a hajdúnak, hogy vezettesse elő a rabot.

Szép szálás legény volt Kusza István, egyenes, mint a gyertya, és vad mint egy medve.

— Nézd meg ezt az urat, Pista — kezdé a szolgabíró —, nem ösmered?

Kusza Pista rápislantott úgy féloldalt Koós uramra, aki élesen merőn tekintett a betyár szeme közé.

— Sohasem láttam — felelte a vádlott nyugodtan.

Koós uram megcsóválta a fejét, mire diadalmas tekintettel folytatja a szolgabíró:

— Pedig azt állítja, hogy nála vetted a gyilkosság után való hajnalon azt a borjúbőr csizmát.

— Valóban azt állítom — vágott közbe Koós István. — Hát nem eljöttél a boltomba és nem ezt a párt választottad ki a nagy ládából, miután széthánytál vagy száz párt? Hát nem igaz?

— Nem igaz — ismétlé a betyár jámbor arcával.

Koós uram még jobban csóválta a fejét, de azért még nem mondott le a reményről:

— Nézz meg csak jól, hékás! És tudd meg, kivel beszélsz, hékás! Mert Koós István remekelt csizmadia mester vagy on előtted, hékás, és nem valami bolond ember. Hát úgy felelj, hékás, hogy valami cáfolat ne legyen, mert különben hiába léssen, hékás. Mondjad csak meg egyszer a szemembe, hogy nem igazba járó a mondásom.

— Mondtam már, hogy sohasem láttam az urat, se a csizmáját.

— No, úgy is jól van, hékás.

Egyet köhintett Koós uram, aztán nagy lelki nyugalommal megtörülgette gyöngyöző homlokát a keszkenőjével.

— Már most hát nem beszélek ezzel a tácskóval tovább, tekintetes uram. Most már a tekintetes úrhoz szólok. Hozassa csak elő azt a csizmát még egyszer.

— Mire való ez, Koós uram?

— Mintsem az én becsületemen essék csorba, tekintetes uram, azt gondolom, mégis csak inkább essék csorba a csizma becsületén.

— Nem értem.

— Ha már szégyennek kell történni, hát a csizmán essék a szégyen, ne rajtam, pedig szeretem a kezem munkáját. Érti-e már a tekintetes úr?

— Dehogyan értem, dehogyan.

— Hát tessék azt a csizmát megvizsgáltatni, szakértő remekelt mesterek által kifejtetni.

— Minek?

Koós uram zavartan küszködött egy darabig, kereste a szavakat, amikkel a nagy titkot elárulja.

— Vagyon pedig azon balról a sarkától kezdődve, a második öltésnél egy *vak vágás*. Punktum.

S mint aki egy nagy lelki tehertől menekedett meg, megkönnyebbülten fordult a gyilkos felé, hogy igazolja előtte az eljárást.

— Azért volt az a csizma hat forint, hékás. Mert különben hét forint lett volna és ötven krajcár.

A csizmát csakugyan felfejtették szakértők előtt és megtalálták a vak vágást a második öltésnél, ahol Koós uram mondta, aki valamennyi csizmájának, amit ő varrt, minden ráncára emlékezett még évek múlva is.

Most már nem mondhatta Kusza Pista, hogy nem tőle való a csizma.

De nem is mondta többé, bevallott mindent a Koós uram nagy dicsőségére, akihez fogható csizmadia nem létezik már manapság.

Olyanok ugyanis vannak még, akik vak vágásokat tesznek a csizmákon, de olyanokat mondok, hogy nincsenek, akik az árszabásnál emlékeznének a vak vágásokra.

SOMLYÓ VÁRA

Apafi Mihály ravaszága

A Magura hegység hármás bérce olyan, mintha az ország címeréből a hármás halom lenne. Ez alatt porladozik a somlyói vár, mely a fellekvárból, az erődből és a tulajdonképpeni várból állt.

A somlyói vár sohasem volt valami nagy erődítmény, híré, nevét is onnan veszi, mert a Báthory-ház somlyói ágának (s ebből támadtak a fejedelmek és a nagy lengyel király) praedikátumául szolgált. A Báthoryak bölcseje a somlyói vár, melyet egykor Báthory László szerzett volt, a felesége, Pókay Anna útján.

A Magura hegységgel szemben fekvő »Púpos« hegy oldalában ma is mutogatják a szilágysomlyói lakosok azt a kis barlangot, ahol az őskorban egy sárkánykígyó lakott, melyet a Báthoryak őse ölt meg. Innen is van a címerükben a három

sárkányfog. Természetesen mese az egész. S hogy több legyen egygel a csodadolog, ott van a Magura völgyében a »Pokoltó« is; egy kis tavacska, melynek a néphit szerint nincs feneke. Aki abba beleesik, csak a pokolban áll meg. Ez a legbiztosabb útja a poklokra való jutásnak.

A vár a Báthoryak idejében élte fénykorát, ezek szívesen tartózkodtak itt, s egyre építgették, szépítették. Maga a lengyel király és testvérei itt születtek, és a somlyói ág utolsó gazdag örökösnőjét, Báthory Zsófiát is itt kérték ki II. Rákóczi György erdélyi fejedelem részére. Történeti eseményeket azonban Somlyó nemigen ért meg, mert a félreeső helyen nemcsak hogy a hadak útjába nem esett, de egy csomó vár: a nagyváradi, székelyhidi, ecsedi, erdődi és szatmári erődök valóságos védgyűrűvel vették körül.

Egyetlenegyszer közelítette meg az ozmán uradalom fénykorában egy jókora török csapat, miről ijedten értesíté az »Órhegyen« állandóan tartózkodó őrszem a vár Somogyi nevezetű parancsnokát.

Somogyi uram maga is meghökkent, alig volt néhány száz ember őrsége: itt bizony a védelem lehetetlenség.

— De hát mit csináljunk? Fölvonassuk a csigahidat? — kérdék az udvari cselédek.

— Hasztalan. Az csak gyerekjáték! — felelte a várparancsnok, s kétségbeesetten tördelte a kezait.

— Mennyi lehet az ellenség? — kérdé most Koczka Gábor nevű dobos.

— Lehetnek vagy négyszázan — világosítá fel az őrszem.

— No, akkor szüret — kiáltott fel a dobos. — Elkergetem én azokat egymagam.

A többiek nagy szemeket meresztettek Koczka Gáborra, hogy talán megbolondult.

De Koczka jól tudta, mit beszél. Fogta a dobot, s elballagott vele a völgybe, ahol elkezdte teljes erejéből verni.

A doboszó ezerszeresen visszhangzott a Magura völgyeiben. Azt vélték a hegyek mögül közelgő törökök, hogy óriási táborba találnak belebotlani, ahol több a dobos is, mint náluk a harcoló, s olyan szépen visszafordultak, mintha Koczka Gábor uram diktálta volna nekik. Még tán ma is szaladnak, ha valahol meg nem álltak.

A Báthoryak kihaltával a vár is nagy hanyatlásnak indult. I. Apafi Mihály idejében már inkább hadiraktárul szolgált, s az egyik részében halálra ítélt közönséges gonosztevők, gyilkosok, gyújtogatók tartattak fogva. Olyan hely volt, mint most Illava. Még a gazembereknek is csak a söpredékét, a legalját zárták Somlyóra.

Ezen időben a krónikák szerint Tapolcsányi Ferenc uram volt ott a várnagy. Egy éjjel azzal költözték fel őkegyelmét, hogy megérkezett Gyulafehérvárról a hóhér.

Legott felkelt és felöltözködött.

— Mi baj van? — kérde a bakótól.

— Alkalmasint munka lesz, mert parancsot kaptam idejönni.

— Az lehetetlen. Rab ugyan van vagy huszonkilenc, de még egyik ellen sincs ítélet.

— Hm, azt én nem tudhatom. Az én parancsom a fejedelemtől jön.

Erre aztán nagy tűnődések és fejtörések mellett megint levetkőzött Tapolcsányi Ferenc uram és elaludt. De csakhamar megint felrázták.

— Egy szekér van itt a fejedelem őnagyságától és egy staféta.

— A fejedelemtől? — hebegé aztán észre térve. — Mit parancsol őnagysága?

— Keljen fel kegyelmed azonnal, és jöjjön ki az udvarra, ahol a szekér van — mondá a fejedelmi megbízott suttogva. — Ott megtudja a többi.

Egy nehéz láda volt a szekéren, s abban, mikor felbontották, tíz rendbeli aranytól, ezüsttől csillogó főúri öltözet. A kihímezett csipkés ingtől kezdve egész a kócsagos, bogláros kalpagokig, csalmákig. Fölséges szattyán csizmák, aranyos sarkantyúkkal, bíboros dolmányok, drágaköves gombokkal.

— Kie ez a nagyszerű ajándék? — kérde a várnagy elcsodálkozva.

— Ebbe beleöltöztet kegyelmed tíz rabot.

— Rabot? — hűledezék ez. — Hiszen sohase volt ezeken egy becsületes ruhadarab. Mind ágrólszakadt tolvajok és gyilkosok. Ne tréfáljon velem kegyelmed.

A fejedelmi megbízott megmutatta Apafi parancsát, hogy a várnagy mindenben engedelmeskedni tartozik a kiküldött parancsainak, s titokban tartani mindeneket, fejjesztés terhe alatt.

Mit volt mit tenni, mint nyomban felöltöztetni a rabokat a ragyogó köntösökbe. Azok ugyancsak csodálkoztak. Szuricska János, a megrögzött híres nagyenyedi tolvaj, mindjárt le is szaggatta a saját dolmányáról az aranygombokat, és elrejtette egy, a börtön falába vájt lyukba. Annnyira vérében volt a lopás, hogy önmagát is meglopta.

Nagy ujjongás támadt közöttük, mikor ilyen díszben látták egymást.

— Mi lehet ez, atyafiak? — tanakodának egymás közt.
— Talán megalondult a fejedelem?

— Hátha megesett rajtunk a szíve? Láttá, hogy szegény embereknek nem vagyunk alkalmasok, és most megtesz bennünket főuraknak.

Eltalálták félig. Ott künn a hóhér ezalatt kovácsolta a vérpadot a legényeivel. Mire megvirradott, már készen volt. De jó is, hogy sietett, mert alighogy elvégzé, ismét dörömböztek a várkapun.

— Hej, ki van odakünn?

— Nem kisebb perszóna, hékás — felelte egy hang kívülről —, mint maga Teleky Mihály uram és a török császár biztosa.

Persze hogy rögtön nyílt a kapu, s hajadon fővel fogadta az őrség Teleky uramat, az Apafi hatalmas miniszterét.

Néhány kocsin jöttek. Náláczy uram és a török császár biztosa, egy pocakos, Tahir nevű csausz. A másik kocsin Pataki uram ült, az országos ítélőmester, és Krista Mihály a kancellista, egypár udvari drabant ült a harmadik kocsiban.

Teleky Mihály legott félrehívta a várnagyot.

— Fel vannak a rabok öltözve? — suttogta.

— Igen.

— Helyesen van. Ki fogunk belőlük végeztetni néhányat, érte-e kend? Az ítélőmester olvasni fogja a neveket, aztán ha egy-egy nevet kikiált, kegyelmednek helyén legyen az esze, ne törődjék semmivel, csak hozza a rabok közül azt, amelyik a keze ügyébe esik. Érte-e?

— Megértettem.

— No, hát lássunk hozzá.

A vérpad már készen volt, a hóhér is a bárdjával. Teleky Mihály uram két széket hozatott a maga és a csausz számára, A többiek hadd nézzék a kivégeztetést állva.

Az ítélőmester elkiáltá az első nevet:

— Bánffy Gábor!

Erre aztán elővezették Valics Juont, aki az apját gyilkolta meg, s akin csak úgy tündökölt a sok boglár, és csak úgy zörgött a rengeteg aranycsat.

A hóhér suhintott egyet, és leesett a Juon feje.

A csausz pedig felírta a noteszkönyvébe ékes török betűkkel; Bánffy Gábor.

Az ítélőmester új nevet kiáltott ki:

— Béli István.

Nemsokára a Béli István feje is legördült. (Tulajdonképp Pató Marcinak hitták a kivégzettet, a mordályégetők bandájából való volt.)

A csausz meglegegedetten mosolygott. Hát még mikor aztán sorba jöttek Erdély legfényesebb nevei: Kemények, Zeykok, Bethlenek.

Midőn végre a tizedik vére is szétfreccsent, a fölbukkanó nap sugarainál, Teleky Mihály fölkelt ünnepélyesen, és megszorongatta a csausz kezeit.

— Most immáron eleget tettünk a felséges szultán parancsának.

Mire a csausz kötekedve jegyzé meg:

— A felséges szultán mintegy tíz főúr kivégeztetését követelte példaadás végett az iránta tanúsított engedetlenségért, és a »mintegy« alatt tizenegyet is kívánhatna az ember.

— Igen, de kilencet is.

— Jól van jól, de én a tizenegyhez ragaszkodom.

— Hm, akkor én meg a kilenchez.

— Feljebbezzük a dolgot a nagyvezírhez — mondá a csausz —, ha ő kerek számba tíznek mondja a »mintegy tíz«-et, én nem bánom, még azt se bánom, ha kilencnek mondja.

— Jól van! Feljebbezzük — szólott Teleky Mihály —, de akkor támassza fel nekem előbb csausz uram a tizedik lefejezett urat. Ahol van ni a törzse... és imhol a feje...

Erre aztán elnevette magát a csausz, és aláírta a protokollumot, hogy az ő jelenlétében lőn elég téve a felséges szultán kívánságának.

Ilyen bolond dolgok is történtek valamikor azokban az időkben, amiket mi sóhajtozva nevezünk: »régi jó világ«-nak.

CSEJTE VÁR ÉS ASSZONYA

Nyitra vármegyéről azt szeretik énekelgetni a tótok:

Nyitra, drága Nyitra,
Mikor még te nyíltál:
Történet könyvébe
De sok szépet írtál.

Hát igaz, írt sok szépet, hanem van egy-két olyan »beírás« is, ami bizvást elmaradhatott volna. A legborzasztóbbat egy asszony csinálta, aki ott székelte Nyitra megye tömérdek várai közül az egyikben: a csejteiben.

A várnak, mely a Nádasdyaké volt, elég hosszú és viszonytagságos története van, de azt mind feledékenységre temette ez az egy eset.

Magyarország majd minden várát áztatta a vér: küzdő daliák kiomlott vére, de egyet se több vér, mint a csejteit.

S egyik sem olyan égre kiáltó. Mert ez *leányvér* volt. (Hetedfélszáz leánynak a vére — egy akkori elég hiteles jegyzék szerint.)

1610-ben éppen törvényt ül vala Pozsonyban a palatinus Thurzó György, mikor jelenti az ajtónálló huszárhoz, hogy egy lutheránus pap szeretne vele beszélni.

— Mi a neve?

— Ponikan János.

— Ebből semmit sem tudok. Hová való?

— A csejteit pap.

— Be kell ereszteni — mondá a nádor, s mosolyogva fordult a környezetéhez —, hátha szerelmes üzenethordó lesz a jámbor lelkész, a szép csejteit asszonytól.

(Akkoriban a gróf Nádasdy Ferenc főlovászmester és a híres hős feleségét, Báthory Erzsébetet hitták „csejteit szép asszony«-nak.)

Belépett a lelkész.

— Mi újság, atyám, azon a vidéken? — kérde a nyájas modorú nádorispán, ki kivált alsórendűekkel igen egyszerű és familiáris tudott lenni.

— Nagy baj van ott, kegyelmes uram — kezdé Ponikan János —, éppen panaszt tenni jöttem.

— Nono — vágott közbe Thurzó tréfásan —, mi a baj? Bizonyosan a stóla körül lesz valami hiba.

— Eltalálta, kegyelmes uram — szolt rendíthetetlen nyugalommal a lelkész —, az én vidékemen nem lesz többé se házasság, se keresztelő.

— Hogyhogy? — kiáltott fel a nádor csodálkozva.

— Báthory Erzsébet kiirtotta leányinkat, kegyelmes uram. Minden rózsát leszakított, hogy rózsavízben mosakodjék.

— Világosabban beszéljen.

— Vért használ mosdásra, fürdésre, s eddigelé hatszáz leányt öletett meg iszonyú kínzással. Irtóztató az, kegyelmes uram.

A nádor hátratántorodott.

— Gondolja meg kegyelmed, mit beszél, gondolja meg kegyelmed, kit vádol.

— Öreg ember vagyok, ősz hajam van, kétszer gondolom meg, ha egyet mondok, tudom, hogy a fejemmel játszom, ha beszélek, de azt is tudom, hogy a lelkemet játszom el, ha hallgatók.

A nádor belenézett a tisztas aggastyán okos, őszinte szemébe, és így szólt:

— Hinnem kell kegyelmednek, és mégis... érthetetlen az egész. Beszéljen el körülményesen mindent, amit tud.

Erre aztán előadta a pap, hogy a szép Nádasdyné dolga hogy kezdődött; arcul ütötte egyszer a kiszolgáló frájját oly erősen, hogy annak a vére kiserkedt, és az ő arcára freccsent. Mikor letörülte, a tükörbe nézett, s az idegen vércsepp alatt az ő arcőre mintha virulóbbá, üdébbé vált volna egy lehetetlenség. Így támadt benne a szörnyeszme, leányok vérében mosdani, fürödni.

Hiú asszony volt, sokat mosdott, fürdött, tehát sok vérre volt szüksége. A leányokat összefogdosták, s addig verték, míg

a testük meghasadt: kezüket ollóval metélték, hátukat fodor-sütő vassal égették.

Thurzó György nagyon felindult e vádra, s rögtön útnak indult a megfelelő személyzettel Csejte várába.

— Olyan előkelő a bűnös — mondá —, hogy csak a nádor meri ott az igazságot megtalálni.

De meg is találta. Mikor a semmit nem gyanító Nádas-dyné várába egy délután betoppant, éppen akkor is talált ott egy leányt agyonkínózva, két másikat meg kínzás alatt.

— Hogy tetszik a vár kegyelmeteknek? — kérdé a fonnyadó szépasszony a vendégeitől, amint azok a várat körül-nézték. — Hát a szobáim, kamaráim milyenek?

— Bizony elég szépek — mondá a legidősebb lovag —, szinte sajnálom a kegyelmes húgomasszonyomat, hogy ki kell innen költözködni.

— Nekem? Hová? — kérdé Báthory Erzsébet gúnyosan.

— Igenis kegyelmednek.

— Ugyan? Talán kegyelmed kedvéért?

— Igenis az én kedvemért.

— Hát kicsoda kegyelmed voltaképpen?

— Én Thurzó György vagyok, a nádorispán.

— Úgy — pattant fel Erzsébet, és még mindig felbigy-gyesztett ajakkal viszonzá. — Szép dolog, hogy a saját várá-ban rendelkeznek gróf Nádasdy Ferencnével. És vajon hová szállásol kegyelmed, ha szabad kérdenem, talán a földszintre, a cselédek közé?

— Nem; *még lejjebb valamivel.*

Báthory Erzsébet most sápadt el, megértette, hogy mi van lejjebb: a börtön.

— Kegyelmed foglyom, asszonyom.

Legott bezáratta a vár egyik börtönébe, amely legalul volt, s megtartván a vizsgálatot, kitűnt az évek óta úzótt leánygyilkolás idegrázó borzalmaival.

Erzsébet cinkosait is összefogatta, s 1611. január 7-én kivégeztette Furkó Jánost, Jó Ilonát és Szentes Dórát, mint akik segítségére voltak a leányok kínzatása és megöletésében.

A szépasszony sem került fel többé a föld alatti börtön-ből, hanem inkább nemsokára még lejjebb jutott: a kriptába.

Ott múlt ki a börtönben, ijesztő vázzá soványodva.

Szörnyű dolgairól sok tarkabarka, megrázó történetet és mesét írtak azóta.

Míg végre nemrégén akadt egy krónikás, aki most harmincfél száz év múlva figyelmeztette Thurzó György kegyelmes uramat, hogy talán nem is börtönbe kellett volna csukatni azt a szegény, nyomorult asszonyt, hanem az — örültekházába.

AKI MER, AZ NYER

(Kulissza-történet)

Kulissza-történet igenis, de nevek nélkül.

Önagyságának nem írjuk ki a nevét, azaz megkereszteljük más névre, mondjuk, hogy Borosnyói Pálnak hívják.

Valamikor képviselő volt, de a kerülete unt rá, akkor aztán kiküldték valahová tanfelügyelőnek, de ott meg a megye unt rá, visszaküldte képviselőnek.

Itt ráunt a miniszter és megtette jószágigazgatónak. Egyebet lehetetlenség volt belőle faragni. És ez is volt neki a legjobb: mert az állami jószág nem unhat rá. Azok roppant türelmes ingatlanok.

A jószágigazgató úr egész meglegedetten adta át magát az új pályának, vadászgatott, kártyázott, ebédeket adott, udvarolt a környékbeli szép asszonyoknak és hogy semmit se felejtsek el a tevékenységéből, csibukozott és kocsikázott, növesztve a potrohát és a tokáját.

Hogy azonban az ügyek mégis menjenek valahogy, ott volt a titkára Koczó István (ennek se ez az igazi neve) az intézkedett helyette, vezette a könyveket és vitte a korrespondenciát. Borosnyói úr csak a nevét írogatta alá. Hanem iszen elég unalmas dolog az is, hogy mikor az ember ferblizik, minduntalan elszólítsák valamit aláírni.

A jószágigazgató úr nőtlen ember, de csak annyiban, mert özvegy. A felesége még előbb unt rá, mint a kerülete, elhagyta, meghalt, hanem egy szép leányka maradt utána, a kis Nina. Ez ennek a történetnek a hősnője. Ez a mozgatórugó. Szép, barna és kevély. Ezek az alapvonásai.

Természetesen, a titkár úr udvarol neki, de Nina kineveti. Hogy merészkedik ez az ember őhozzá emelni fel a szemeit? Pedig Koczó barátunk érzi, hogy tetszik a leánynak és csak a rangkórság tartja hidegen a szívét. A nagyságos papa is észrevette a titkár úr gerjedelmét s egy idő óta feltűnő hidegen kezd bánni a saját »jobb kezével«.

Koczó úr el van keseredve. Képzeljék, uraim, hiszen önök is voltak már abban a helyzetben, nemhogy jószágigazgatói titkárok lettek volna, hanem hogy beleszerettek valakibe és gátakat találtak. Természetesen el voltak keseredve a gátak iránt.

Történt ezen elkeseredés tartama alatt, hogy a miniszter rövidebbre kezdé fogni a kantárszárat: leírt a jószágigazgatónak, nincs megelégedve a jószág jövedelmével, különösen az erdők kezelését kifogásolván, utasította, terjesszen fel memorandumot, miként lehetne okszerűbb kezelés mellett jövedelmezőbbé tenni a nevezett birtokot.

Borosnyói úr a szekretáriusát hívatta.

— Amice Koczó, meg van-e jól pihenve az esze?

— Meg, kérem.

— Hát olvassa el ezt a rendeletet és tákolja össze azt a memorandumot.

Koczó úr (aki igazán zseniális gyerek) harmadnap már előállott a tervvel. Pompás ideái voltak. Mikor kifejtette a principálisa előtt, az odavolt örömeiben és kevélyen simogatta meg a hasát.

— Hát tessék — dörmöge. — Én igazán megérdemlem, hogy megbecsüljön ez a kormány. Nagyon jól van, Pista öcsém. Maga egy aranyos gyerek. Amit itt kifejtett, tegye írásba, hadd küldjük fel. Tudom, megörül neki a miniszter. És ha magának is van valami kívánsága, amice, szóljon, protezsálni fogom. Mert ön is megérdemli.

A titkár szomorúan sóhajtott:

— Nekem a miniszter nem adhat semmit.

— Ne beszéljen ilyen fumigatíve öccsellenciájáról, amice. A miniszter mindent adhat. Hát mi kellene magának?

— Egy lány — hörgé a szekretárius tompa hangon.

— Lány? Hiszen lányt minden bokorban találhat.

— De nekem csak az az egy lány kell.

— Melyik?

— A Nina kisasszony.

A jószágigazgató úr felkacagott.

— Ne bolondozzon, amice. Hogy gondolhat maga olyat? Hát azt hiszi, hogy én a szemeten szedtem fel a lányomat vagy hogy a kormánytól kaptam, és most állami dologban odaadom ösztöndíjnak a titkárom számára?

Koczó úr még jobban elkeseredett, de magába fojtá mélységes bánatát, s néhány nap múlva előterjeszté a nagyszabású memorandumot, egész vastag csomag volt, tán kilenc vagy tíz ív, szépen kaligrafice leírva.

Izgatott volt, szemei lázban égtek, a jószágigazgató úr megsajnálta, és így szólt nyájasan:

— Tíz forinttal fölemelem a fizetését, Pista öcsém. Ez derék munka volt.

— Köszönöm — szólt a fiatalember reszkető hangon —, méltóztassék átnézni a memorandumot. Azt hiszem, tökéletes.

— Majd átolvasom az este.

Másnap reggel halványan jött be a fiatalember az irodába.

— Át méltóztatott olvasni? — kérdé.

— Már be is csomagoltam, el is küldtem.

Amice Koczó szabadabban lélegzett fel. A memorandum el volt küldve.

Három vagy négy hét múlt el azóta, a jószágigazgató mindenütt nagyra volt a memorandumával és az új kezeléssel: és már türelmetlenül várta a felsőbb dicséretet, midőn végre megjött a hivatalos levél a minisztériumtól. Feltöri, elolvassa és belesápad:

Ez áll benne szórul szóra:

»Bizalmas fölterjesztését mindenben helyeslem és annak alapján ezennel fölmentem a szolgálattól, egyszersmind köszönettel veszem az ön ajánlatát leendő utódjára, Koczó Istvánra nézve, felkérve önt, hogy addig is, míg e tekintetben véglegesen határoznék, az ügyeket ön vezesse.«

Borosnyói Pál úr azt hitte, az ördögök incselkednek vele, tízszer, százszor átolvasta a levelet. Ej, ej, miféle misztifikáció lehet ez!

De minden bolondossága mellett mégis olyan komolyan nézett ki a dolog, hogy rögtön felült a vasútra, rohant Pestre

és egyenesen a miniszteriumba; nem árulom el, melyikbe, a pénzügyibe-e vagy vallásügyibe?

Ott már akkor minden díjnak és számtiszt gúnyosan mosolygott a szeme közé. Érezte, hogy őt nevetik.

Szívdobogva nyitott be az osztályfőnökhöz, annak is nevetésre ferdült a szája mihelyt megpillantotta.

— De hát mi történhetett? — kiáltá önkéntelen. — Mit röhögtök?

— Hát még most sem tudod? — vigyorgott az osztálytanácsos.

— Semmit sem tudok — dörmögte Borosnyói kétségbeesve.

Az osztálytanácsos úr kikereste neki az akták közül a saját memorandumát.

— Itt van ni. Olvasd el a kék ceruzával aláhúzott helyeket.

Borosnyói átfutotta az egyes passzusokat s kékült, zölösült mérgében, mert ilyesfélét olvasott fel.

»Jelentem excellenciádnak, hogy én egészen tehetetlen vagyok és képtelen minden munkára, az összes dolgaimat Koczó István csinálja, ezen memorandum is az ő műve, én csak aláírni szoktam a számlákat, levelezéseket, okmányokat és jelentéseket, de azokat is a nélkül, hogy átolvasnám. . .

. . . Odáig terjed alázatos kérésem, méltóztassék engemet e nem nekem való állástól fölmenteni s ha ezen művecske megnyeri magas megelégedését, helyettem Koczó István titkáromat, aki eddig is vezette az ügyeket, kinevezni.«

Borosnyói úr fölördított dühében, és belemarkolt a hajába.

— Ármány, gyalázat! Megyek a miniszterhez!

— Oda már hiába mégy. Excellenciája éppen most táviratoztatott Koczónak, hogy jöjjön fel. Tudod-e, hogy ez a memorandum nagyszabású munka. Koczó kinevezése bevégzett tény. Csak nevetne rajtad a miniszter, ha hozzá mennél.

— Az a gazember megcsalt, megölt — jajveszékelt Borosnyói úr —, tönkretett. S mind ezt csak azért, mert a lányomat akarta. . .

— Hát mért nem adtad oda neki, te bolond?

— Hiszen ha tudtam volna, hogy mi forr az alattomos eszében. De megyek, fölfedem gazságát a miniszternek.

— Inkább siess haza, és add oda neki hirtelen a leányodat.

— Hm, mondasz valamit, bizony Isten, mondasz valamit.

S nagy dörögve ott hagyta a bürót és lihegve, magával beszélgetve csoszogott le a miniszteri palota lépcsőin vissza a vasúthoz.

A ROMANTICIZMUS

[Az elbeszélés szövege már megjelent a Krk 4. kötetében *Galamb a kalitkában* c. kisregény első elbeszélésének vázlataként a Függelékben a 155—164. lapokon.]

BREVIARIUM BEÖTHYANUM

(Bevezetés)

E gyűjtőcím alatt kívánom közrebocsátani az utókor számára azokat a történeteket, amiket a derék Beöthy Algernon elhullajtgat. A bájos Sherezade szultána minden éjjel mondot egy regét s ezzel vitte ki, hogy nem kellett meghalnia; a jó Beöthy Aldzsi mindennap mond vagy csinál egy vagy két dévaj történetet és mégse legyen halhatatlan? Nem, azt nem engedhetem. Felnyitom a szemeit — mert őneki fogalma se volt arról, hogy derűre-borúra lopják.

Vagy hat író lett már utána gazdag ember, egynémelyik akadémiai tag. Én is az övéből éldegéltem eddig, de biz én nem sokra vittem, hát kivallom bosszúságomban a kincses forrást.

Észrevehették önök, hogy egy-egy jeles írónk egyszerre kiapad. Mit jelent az? Azt, hogy Beöthy másüvé jár vacsorálni. Töri rajta a fejét mindenki, hogy mért nem tudja befejezni Gyulai Pál Romhányit? Hm, mert bizonyosan Aldzsi nem mondja neki tovább.

A Pesti Hírlapban néha sokáig nem jön »Tisztelt Ház«. Kapom sorra a szemrehányó leveleket az olvasóktól, engem szidnak a lustaságomért, pedig nem én vagyok az oka, hanem Aldzsi van oda vadászaton.

Egyszóval hadd süljön ki már egyszer a dolog úgy, amint áll. Elvégre is legyünk igazságosak, osszuk meg a dicsőséget, azaz hadd legyenek a tőle hallott történetek egészen az övéi, én csak a honoráriumokat szedegetem fel értük.

Kezdjük az elsőt.

I. A bolondos báró

Kupiczky Károly egyike volt a legügyesebb embereknek a vidéken, csakhogy sohase volt egy ügye se. Ami elég kellemtelen állapot, mert mesterségére nézve prókátor.

Hasztalan folyamodott fűhez-fához, készített elő mesterségesen zavaros helyzeteket, egyikből sem lett soha pör; sőt annyira szerencsétlen keze volt, hogyha valami csirkepörre mégis rátette, abból okvetlenül békés kiegyezés lett.

Képzeltetni, mennyire megörült egy napon, mikor az odaváló viceispán hivatja, tudtára adván, hogy beajánlotta teljhatalmú ügyvédnek egy főúrhoz, név szerint báró L...sti-hez.

— Lehetetlen az! — dadogta elálmélkodva.

— Pedig már fait accompli. A báró beleegyezett. Utazék le azonnal.

Soha még álmodni sem mert volna az efféléről. Ez meghaladta a legkövérebb reményeit. A báró ugyan megrögzött különc. De végre is egy okos bárónál mindig különb fejőstehen egy bolondos báró.

Rózsás kedélyben utazott le az alispán kártyájával új klienséhez, aki elég udvariasan fogadta.

— No jó, hogy megjött. Isten hozta! Vegye át az ügyeket, mert tömérdek pörünk van, kedves barátom. Pörölnek minket, jól teszik. Mi azonban nem fizetünk és mi is jól tesszük. A jelszó a nem fizetés, kedves ügyvéd úr. Ön mátol fogva családí ügyvédem. Jean majd elvezeti a szobájába és megmutatja a kancelláriát is. Ott abban a három hátikosárban vannak az akták. Nézegesse át egypár napig és csinálja meg, amit szükségnek lát, a jövő héten majd felutazunk Pestre; egy kis kölcsönt szeretnék fölvenni, mert pénzre van szükségem. Megértette, kedves barátom uram?

— Igen is, méltóságos úr.

Kupiczky hozzálátott a tömérdek idézés, kereset átnézéséhez s már jól megéhezett, midőn végre bejött az inas, hogy ebédhez hívja. Lehetett vagy délutáni négy óra, úgyhogy már jó ideje morogta magában az egészséges gyomrú fiatalember: »ejnye, be átkozott későn ebédelnek ezek a nagyurak«.

Amint az ebédlőbe lépett, a báró már ott ült az asztalnál a nyakába kötött szalvétával, s mogorván intett a fiskálisnak, hogy üljön le a másik üres terítékhez. Csak kettesben ettek. A bárónak nem volt családja, csupán egyetlen testvére, akivel haragban éltek.

Némán ültek szemben egy darabig, míg végre Kupiczky törte meg a csendet:

— Ma hűvös időnk van — mondá fázékonyan.

— Meglehetősen — szolt a báró kezeit dörzsölve. — De annál jobban megmelegsünk ebéd után, ha nem lesz ellenére egy kis commotio.

— Igen szívesen.

— Tud ön a puskával bálni?

— Valóságos szenvedélyem.

— Annál jobb. Akkor hát lövünk egypár foglyot. De az ördögbe is, mért nem hozzák már azt az ételt?

Éppen e percben jelent meg az inas egy nagy fehér tállal és letette az asztalra.

— Tessék, domine spektabilis. Semmi ellenkezés. Nálam a vendég az első.

Kupiczky barátunkban megfagyott a lehellett, amint oda-nézett a behozott kommedenciára.

A tál teliden tele volt fagylalttal.

— Köszönöm alássan, nem eszem — dadogta és a foga összevacogott.

— Nem eszik? — csodálkozott a báró. — Hát nem szokott ön ebédelni?

— De igen. Csak éppen a fagylaltnak nem vagyok barátja ilyenkor.

— No, az különös. Ez hallatlan. Hja, nálam az ebéd a fagylaltozásból áll.

S ezzel nekilátott, bekanalazott derekasan és jóízűen, hogy csak úgy csorgott a verejték a homlokáról.

— No, domine spektakilis — mondá a szalvétát leaszkasztva a nyakáról —, vegyen le egy puskát a falról, mert most már indulhatunk.

Micsoda, hát csakugyan nem hoznak az asztalra egyebet?

Nem ott; az inas megint eljött, elszedte a tányérokat, elvitte a kanalakat, lehámozta az asztalról az abroszt olyan egykedvű kimért pofával, mintha ez lenne a legrendesebb állapot a világon. »No, ugyan szép helyre kerültem« — tűnődött magában az új fiskális.

Azazhogy még a tűnődésre sem jutott ideje, annyira sürgette a báró:

— Menjünk az ördögbe, menjünk! Ilyenkor a commotio a fő... Gyújtson rá, spektakilis! — s odanyomott markába egy erős havanna szivart.

Egész estéig csavarogtak, de kevés vadászszerencsével, az ügyvéd már majd holtan rogyott össze az éhségtől és fáradtságtól, midőn végre a báró egy foglyot lőtt.

Nagy hirtelenséggel és ügyességgel lekopasztotta a tollait.

— Ejnye, beh szép fehér húsa van.

Megveregette a picike combjait.

— Elég kövérke — dünnyöge megélegetten.

Majd egy salamoni rántással kétfelé szakította a madár még félig meleg testét, s lekötelező udvariassággal nyújtotta oda az egyik felét:

— Tessék, ügyvéd úr. Ejnye beh jó!

Ti. ő már akkor kannibali mohósággal beleharapott a maga részébe, s nagy csámesogással szopogatva, rágt a róla a nyers húst.

A fiskális háta megborzongott, de olyan éhes volt már, hogy ő is hozzálátott s ugyancsak megnyalta még az ujját is utána.

Ez az élet így tartott a kastélyban öt napig. A szegény ügyvéd föltette magában, hogy kiállja, ha belehal is. Hátha ez csak valami juksz. Hátha csak próbára akarja tenni a méltóságos úr, s aztán jutalmazza csak meg rendületlen hűségét és alkalmazkodását.

Valóban ötöd napra változóba indult a dolog, az uraság befogott.

— Pestre megyünk, domine spektakilis. Készüljön fel. Vegye a felsőkabátját! Pénzt kell ott minden áron kerítenünk.

Pesten legalább kedvére lehetett ennie, mert külön lótotfutott az uraság is, az ügyvéd is, pénzintézetből pénzintézethez, tőzsértől uzsoráshoz. A végzet üldözte őket. Napokig szaladgáltak, könyörögtek, fenyegetőztek, ígértek, de pénzt sehol sem bírtak felhajtani, se birtokra, se váltóra.

— Micsoda fiskális maga? — toporzékolt az uraság. — Ha pénzt nem bír nekem szerezni. Hát mért tartom én magát?

A fiskális türelmesen nyelte el a báró kitöréseit, s csendes megadással kezdte megint a sziszifuszi munkát, de napról napra eredmény nélkül.

Egy este elkeseredetten feküdt le szobájában a »Magyar király«-ban, mert ma is csalódott azokban a kölcsönadóknak, akik tegnap még biztatták, mint ahogy csalódni fog azokban, akik holnapra biztatják.

Nyugtalan lelkét csak nagy nehezen nyomta el az álom, de nem sokáig alhatott, mert éjfél tájban megjött a báró (aki a szomszéd szobában volt szállva) s nagy csattogtatva nyitván be az ajtót, vidám heveskedéssel rázta fel az alvó prókátort.

— Keljen fel, spektakilis!

— Mi baj van? — riadt fel a jurium direktor.

— Megvan a pénz, amice — kiáltá örvendezve a báró.

De már erre csakugyan kiment a Kupiczky szemeiből az álom. Mert ebből a pénzből ő is megkapja az évi fizetése felét: kétezer forintot.

— Mennyi? — kérdé felugorva.

— Húszezer forint.

— Bravó, méltóságos uram! És mennyi a kamat?

— Semmi, amice, egészen semmi.

— Hogyhogy?

— Úgy kapjuk a pénzt.

— No, az derék. És kitől kapjuk? Szabad tudnom mégis a közelebbi föltételeket.

— Egyszerű a dolog, spektakilis. Jól kieszeltem én azt. Itt van most az a Batty, az állatszeliídító, és azt ígéri a plakátokon, hogy aki az oroszlanýketrecbe be mer menni, húszezer forintot kap.

- No és?
— Hát bemegyünk, amice, holnap délelőtt... természetesen bemegyünk.
— A ketrecbe? A fenevadak közé? — kiáltott fel az ügyvéd.
— Nos, természetesen a ketrecbe — mondá a báró rendületlen nyugalommal. — El vagyok tökéelve rá. Ön megy be elől, én pedig utána megyek önnek, mert az orosz lány rendesen a hátuljövőket támadja meg... De most már nem háborgatom önt, lefekszem. Apropos, reggel majd bejövök önért, s aztán föl vesszük azt a kis pénzecskét...
Be is jött reggel a báró, de már akkor hült helye volt a becsületes jurium direktornak.

II. Hogy oszlott fel a Pakas-banda?

Ebben a történetben már maga Beöthy a főszemély, mint az arab imposztorságok élénk kedvű, csínyeket kigondoló Hodzsája.

Incselkedő nyila, melyet a humor mézébe márt, ezúttal a szegény Pakasékat járta át, amely név alatt egy nagy alföldi város egyik cigánybandája virágzott. Nem az első banda volt, mert az a mai rangkóros világban »műtársulat« lett, sőt a második is már a »népzene társulata« címet vette fel, csak Pakasék maradtak örökké »malacbandá«-nak.

Régi firma voltak a Pakasék. Szegény emberek kedélyderítői. Nagyobb virtus az, mint a nagyságos uraknak húzni, mert nagyobb ott a bánat, vastagabb kérget kell a szívről levakarni a vonóval. Sok ideig élt együtt békés lábon a malacbanda. Olyan menyasszonynak is muzsikáltak már Pakasék, akinek a keresztelőjén is Pakasék »cselekedték«.

Éppen azon a ponton voltak már, hogy a huszonöt éves jubileumot ülik meg, amikor a patrónusuk, a városi »cassa perceptor« megígérte, hogy a nemes város költségén veres nadrágos uniformist szabat Pakaséokra. Már csak egypár hónap hiányzott ehhez a nagy naphoz, amikor váratlanul, hallatlan szerencse érte a harmadik bandát.

Képviselő urak érkeztek a városba az esteli vonattal és minthogy muzsikát akartak hallgatni és minthogy két házi multság volt a városban, ahol a két előkelő banda húzta, a »Bikához« címzett hotel »borgyereke« lélekszakadva futott az »Arany Rozmaring« csapszékbe s fülébe súgta az öreg Pakasnak, jöjjön azonnal az egész bandájával együtt a »Bikába«.

A »Bikába«! Az öreg Pakas arca olyan vörös lett a megdicsőüléstől, mint a láng. Ott a Bikában fognak játszani. Hát lehetséges ez? Nem álom, nem káprázat ez? Holnap az egész város arról fog beszélni csodálattal: »Tegnap ott húzták Pakasék a Bikában«. Azután hozzátesszik: »Nini, bizony mégis vitte valamire az öreg Pakas.«

Cihelődött is nyomban az egész banda: »Csülökre, more, utánam.« A brügöst megpirongatta: »Mért nem igazítod meg a nyakkendődet, te csóré, nagy helyre megyünk.« Azután oda-szólt a klarinétoshoz: »Aztán te, bibasz, befelé tartsd a könyöködet!« (Ti. a könyökén rongyos volt a kabátja.)

Egyiken is, másikon is igazított valamit, s végigmérvén az »Arany Rozmaring« facér kocsisokból és vándorló legényekből álló közönségét, felibe szakítván a nótát, a hóna alá csapott hegedűvel kivonult a banda élén.

A Bikában csakugyan urak mulattak, nagy nevű, országtartó emberek, köztük Beöthy Aldzsi. Egy-kettőt meg is ismert az öreg Pakas és felkiáltott örömeiben: »Örülj, tányér, nem csörömpölsz.« (Hogy ti. hitvány piculák meg nem reszelik azt a drágalátos hófehér porcellán testét.)

A tányér. Persze a tányér. Az anyagiság ördöge bevette már magát a madárlelkű barna fickók közé is. Csak a fülemüle csinálja még ingyen. A bandában is már a tányér a főfaktor. Erről álmodnak, erről beszélnek, ezt őrzik. Olyan az nekik, mint ott az asztalnál a képviselő uraknak az alkotmány. Körülbástyázzák rendszabályokkal, óvintézkedésekkel, a cigányfurfang hatalmas lakatjaival teszik hozzáférhetetlenné.

Úgy rémlik előttem, hogy évekkel azelőtt Murka Tóni, a gordonkás volt a tányérozó, s nem tudom ráfogás-e vagy valóban a Pakasékkal történt, hogy egy eleven legyet kellett vinnie Murkának mutató és nagyujja közt, mikor tányérozni

indult s azt elevenen visszahozni. Hathatós ötlet volt ez arra nézve, hogy a hatosokból el ne vehessen útközben egyet sem.

Azonban állítólag Gilagó a cimbalmos mégis rajta érte volna Murkát valami turpisságon, s azóta akként módosultak a szabályok, hogy sorba járjanak a tányérral. Mert hiába, nincs tökéletes törvény a világon. S ha már lopni lehet, lophasson valamennyi. Így mégis legközelebb járnak a tőkélyhez. És aztán nem is olyan nagy baj az, hiszen annyi becsület ugysis mindenikben van, hogy csak egy csekély »körüljáráskálási illetéket« csíp ki a telerakott tányérból. No bizony, jut is marad is.

Ma is azonképpen történt. Meg kell adni, szépen húzták, kitettek magukért. Sírt-rítt a hegedű. A kevélység, hogy ilyen uraknak játszhatnak, kicsalta a húrokból a legédesebb hangokat. A nagyságos urak is pompásan mulattak, s ugyancsak megtelt forintokkal a fehér tányér, valahányszor útra indult, sőt vagy háromszor-négyszer egy-egy ötös is mosolygott a garmada között.

Hanem ki is használták Pakasék az alkalmat, minden második nóta után ment a tányérral valaki; már egy kicsit talán sok is volt: no, de akkor kell a szerencsét megfogni, amikor közel van.

Éppen maga Pakas indult a tányérral, mely talán tizenkettedszer is megfordult már. Mindegy, azért az urak mégis rangosan csapkodták be a szép zöldhasú egyforintosokat. Csak mikor a Beöthy nagyságához ért a Pakas, az mondá félbosh-szúsan:

— Már megint itt vagytok? Hiszen az imént adtam egy százast.

A Pakas szíve nagyot dobbant erre a szóra. Elsápadva, izgatottan szaladott a bandához. Ott nagy morgás támadt, dühös szemforgatások és élénk gesztikulációk. Az urak is észrevehették, mert a nóta is abban maradt.

Pakas feldúlt arccal rohant vissza az uraságokhoz:

— Melyiknek tetsett adni azstat a sászast?

— Tudja az ördög — felelte Beöthy Aldzsi. — De adtam valamelyiknek, az bizonyos.

A többi urak is erősítették a Beöthy állítását.

— Nem tetsene kérem semély szerint megösmérni? — kérdi tompán Pakas. — Hej ide, ide! Gyepre more! — kiáltá izgatottan. — Ide cigányok! Vigyen el benneteket a devla!

A cigányok előjöttek, mindenik mint vádlott és vádoló, a düh és kétségbeesés tükröződék minden arcon.

— Melyik volt, nagyságos uram, melyik volt?

Beöthy végignézegette valamennyit, s eltűnődött felettük:

— Ez volt, de talán mégsem ez volt... azazhogy... Ejh, ki emlékeznék már erre? Hagyjatok nekem békét!

A Pakas szeme lángot vetett, ökleit felemelte s ádáz haraggal fenyegette meg a bandát:

— Vetkezsés les ebből!

A mulatságnak vége szakadt: kiütött köztük a forradalom. Elhajigálták a hegedűket, irtóztató lármával követelve a vetkezsést.

De hiába vetkőztek le valamennyien sorba, a százas elő nem került (amint hogy nem is kerülhetett elő, mert az a Beöthy zsebében van még ma is), mi természetesebb tehát, mint hogy a végén összeverekedtek, brugót, hegedűt, klarinétot egymás fején összetörtek s még aznap feloszlottak.

Így lett csúfondáros vége a Pakas-féle bandának éppen abban az évben, mikor már a huszonötéves jubileumot ülte volna meg.

Az egykori Pakas-banda tagjai aztán szétmentek a szélrózsa minden irányába s most is élnek, egyenkint különböző bandákban muzsikálván és mai napig tűnődnek rajta, ott, ahol vannak, hogy melyik imposztor lopta el akkor azt a százast, és hova dughatta az akasztófárávaló?

KRASZNAHORKA

Tótul azt jelenti: »gyönyörű erdőcske«, hanem ez a név nem illik rá, mert egy mészkősziklás hegyen áll, mely éppen nem tűri meg a fát, hanem kopáran fehérlik a messze vidéknek.

A vár keletkezését így mesélik kukoricahántás közben a Gömör megyei öregek.

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy gazdag juhász ezen a tájon, de olyan gazdag volt, hogy nem tudott az aranyaival mit csinálni.

A gazdagsága onnan lett, hogy mikor egyszer a nyáját legeltetete a Somhegyen, nagy rakás aranyat talált és egy követ. Hazavitte az aranyakat, a követ pedig odaadta a gyerekeinek, hogy játszadozzanak vele.

Később észre veszi, hogy a kő világít éjjel.

— Hm, ez jó lesz — gondolá —, legalább nem kell fályát égetni!

S elvette a követ a gyermekektől.

A követ azonban meglátta egy izmaelita nála, s megakarta tőle venni.

— Nem adom a követ pénzért, mert pénzem van, hanem odaadom egy borjas tehénért.

Az izmaelita elhozta a tehenet, de a juhász gyerekei nagyon szerették a követ, hát így szólott:

— Nem adom oda a követ a tehénért sem.

— Hát tudod, mit — mondá az izmaelita —, egy egész gulyát adok érte.

Szeget ütött most a juhász fejében ez az ígélet, s miután ezentúl minduntalan kérték, csalogatták tőle a követ a környéken lakó bérlők, és még messzeföldről is jöttek e végből hozzá ravasz kalandorok, belátta, hogy a követ nem tarthatja tovább magánál, mert megölik érte, hanem hát ha már így van, elviszi ajándékba magának a királynak.

Ült pedig a trónon ekkor IV. Béla.

Ehhez ment a juhász s átadta neki a követ, hogy jó lesz vele játszani a királyi gyerekeknek.

Béla király megörült a kőnek, mert gyémánt volt s olyan nagy darab, hogy ki sem lehetett mondani az értékét.

Nagy tisztességgel látta vala el a juhászt s tetszésére bízta, hogy kérjen tőle valamit.

— Csak azt engedd meg, királyom, hogy hét juhaklot építhessek magamnak a földeidre.

No, ugyan ezt a csekélységet miért tagadta volna meg a király a szegény juhásztól.

Hazament a juhász és hét várat épített a talált pénzen, Tornát, Cseszneket, Berzetet, Sólyomkót, Pelsőczöt, Szád-

várt és Krasznahorkát. Tudom, megörült nekik a király, mert bizony szükség volt rájuk nemsokára.

A juhászt Bebeknek hitták, s nevével sokszor sok százezerdon át találkozunk a történelemben.

Negyedik Béla óta egész Ferdinándig mindig a Bebek családé volt Krasznahorka. Együtt támadt e család e várral s míg csak egzisztált, mindig övé volt.

Pedig nehéz harcokat kellett itt vívni nemegyszer. Legnevezetesebb ezek közt, midőn Bebek Ferencet az 1556-iki országgyűlés Ferdinándtól való elpártolásáért számadásra hívta fel s ő meg nem jelenván, száműzetésre ítélték s ellene Detrik és Pukheim vezéreket küldték teljes hadi felszereléssel s több mint ötezer katonával.

1556-ban kisasszony-napja előtti vasárnapon, a várbeliek kitörték az ostromlókra s azokat szétverték s egész Rozsnyóig kergették, ágyúikat s hadi felszerelvényeiket elfoglalva.

Sokáig is volt gúnyszó az osztrák pártiakra országszerte: »Mikor megyünk Krasznahorkára?»

A Bebekék után a koronáé lett a vár és királyi kapitányok védelmezték. 1575-ben Andrassy Péter uramat találjuk ott parancsnoklón, ki Erdélyben valami praktikába keveredett Báthory István fejedelem önagysága ellen s rengeteg javaitól megfosztatván, ide Magyarországra menekült s itt Rudolf király mint »ideiglenes alkalmazást« adta neki e várkapitányságot.

De az Andrassy családnak nagyon megtetszett ez a hely s az »ideiglenességből« olyan »véglegesség« lett, hogy még a mai napig is az Andrassyaké a lakható vár.

Természetes, hogy ennek a megtartása ezentúl se volt kényelmes dolog. A kuruc csaták nem zajlottak le nyomtalanul fölötté se. Hol a kurucok lőtték, hol a labancok, amint ezek voltak künn vagy benn. Kétszer is meg volt cserélve a szerep!

Egyszer a Thököly ellen küzdő Schulez tábornok egy álló esztendeig tartotta megszállva nagy haddal s mégsem vehette be, míg a vár ura aztán hallotta Thököly bukását, maga is átment az udvar hűségére.

Jó Rákóczi Ferenc kurucai egypár év múlva megint csak benéztek és harcoltak benne.

Hanem aztán ez »utolsó« is volt.

Azóta mély csend van Krasznahorkán. A harcos idők jelüül legfeljebb néhány ócska ágyú ásít ott a várfokon, egyik pláne ezzel a bemutatással: »Franciscus Bebek me fieri jus-sit 1547«.

Jó is ez a csend ott.

A vár egyik szobájában üveg koporsóban egy szép asszony fekszik fekete ruhában, Andrássy Istvánné Serédy Zsófia. S az a szép asszony mégsem tud egészen el aludni, mégse tud elporladni.

Csodának mutogatják a holttetemet, mely közel kétszáz éve lesz már, ott fekszik mereven, de azért úgy néz ki, mintha csak tegnap temették volna oda. A ruha elporlad rajta időnként, új fekete ruhába öltöztetik újra, de ő nem tud elenyészni, porrá lenni, . . . mintha várna valakire az örök hulla.

A GALAMBÓC

Galambóc omladékai büszkén nézik, amint lábaikat a Duna nyaldossa. És már régen nézik. Galambóc még a római időkbeli való erősség s »Columbaria« nevet viselt.

Őseink, mikor bejöttek, teljes fényében találták a kilenc tornyú várat, s Keve vezér tette rá a kezét.

Nagyfontosságú leginkább a törökvilágban lett. A beözönlő törököknek nagyon a lába alatt volt, kivált aztán, ahogy a Duna balpartjára a magyarok Galambóccal szemben felépítették Lászlóvárát is.

Galambócot nem valami bolond mesteremberek csinálták, úgy találomra, hanem igazi hadi célszatokkal épült. A kilenc torony hármassal csoportra oszlott, az egyik csoport a szikla tetején, a másik a közepén, harmadik a szikla alján állt, s mindenik csoport erős kőfallal összekötve. Egyszóval úgy volt az kieszelve, hogy a törökök közt az a rege járta, kilenc eleven ördög építette a magyaroknak remekbe.

1391-ben, mikor a törökök először jöttek ide háztűznézni, Bajazid szultánnak első dolga volt elfoglalni Galambócot, de nemigen melegekedhetett benne sokáig a pogány, mert Perényi Péter rá nemsokára visszafoglalta.

A vár nagyobb szereplése Zsigmond korára esik. Ekkor ismét török kézben volt a vár, s Rozgonyi István pozsonyi gróf indult azt visszavenni 1428-ban.

Vele ment csatába s kormányzott egy-egy gályát neje, Szentgyörgyi Cecília is, a magyar történelem egyik kiváló alakja. »Röpke szellő itt lebegtette tengerzöld ruháját«, mint Arany János mondja, ki egy szép költeményében örökíté meg Rozgonyi Cecília vitézségét. Gályájáról több török hajót fölgetett a hősies asszony, de siker nem koronázta nehéz viaskodásaikat, a vár továbbra is török kézen maradt.

Hanem ötvenhárom esztendő múlva ütött a megváltás órája.

Persze, mert ekkor már a Mátyás győzelmes hollója röpködött a magyar lobogókon...

Jaksics támadta meg a várban székelő török basát ezer lovassal, embereit levágta, nagyobbrészt pedig fogollyá tette.

Kinizsy Pálhoz jutottak a foglyok, ki mind megölette azokat, egyetlenegyét kivéve. Azt hazaeresztette és úti költséggel ellátta, hogy legyen, aki otthon híradással legyen, Galambóc elestéről és a többiek haláláról.

Galambóceről és a vele szemben fekvő Lászlóvárról az a rege él az Al-Duna mellékén, hogy a magyar vitézek oly jól tudtak nyíllal lövöldözni, hogy mikor a várfokon ebédelgettek a katonák, pajkosságból egymás kezéből lövöldözték ki a kanalakakat.

A török urak végre is elunták a galambóci »hozott isten«-eket s más kényelmesebb utat választottak maguknak a későbbi királyok alatt. Többször Erdély felől jártak be.

Ezzel Galambóc hadászati jelentősége egyre csökkent, míg a törökök végleges kihurcolkodása után végképp megszűnt.

Ma csak arra jó már az ósrégi fészek csonkán meredező néhány fala, hogy eggyel megszorítsa az al-dunai tájék számtalan látnivalóját.

De a jámbor babonás pásztorok éjjelenként még most is látnak a hegyen, szép fehér lovon nyargalni egy aranybazeüstbe öltöztetett délceg amazont.

Sisakján egy ökölnyi gyémánt világít, száguldó lova lábán pedig »villámlik a, csillámlik a fényes acél patkó«.

A KERESDI VÁR

Azért mondták rá, hogy »keresd«, mert nem lehetett megtalálni.

Távol esett mindennemű hadi utaktól, városoktól, egy erdők közé bezárt völgyben úgy, hogy legfeljebb az eltévedt utazó bukkant rá s akkor aztán azt is hihette meglepetésében, hogy valami mesebeli tündérvárra akadt, ahol egy teríték várja az asztalon s láthatatlan szellemek abrakoltatják meg fáradt lovát.

Nemcsak a szép Küküllő megyének egyik nevezetessége a festői lovagvár, de egész Erdélyországnak. Még most is teljesen ép és lakható. Annyi érdekes alakzat, oly meglepően szép ajtók, párkányok, szögletek és oszlopok ékesítik a fenségesen komoly épületet, hogy mint egyik tudósunk mondja: »érdemes volna csupán a keresdi várról egy régészeti albumot készíteni«.

A vár az Árpádok idejében épült, mégpedig minden jel arra mutat, hogy II. Endre alatt Erdélyben időző német hercegek építették, mert túlnyomó a gót stíl benne, s mert az ekkortájt épült német váraknak hű mintája.

Később aztán a Bethlen család birtokába került, s azok a saját ízlésük szerint folyton hozzáépítgettek egyet-mást.

Meglátszik biz ott nemcsak a román és a reneszánsz építési módor, de még a legközelebb lakó segesvári kőművesek gusztusa is.

Ostromokkal, úgy látszik, sohase volt valami nagy dolga Keresdnek. Tört kardpengéket nem találni alatta, sem golyóbisok nem hullnak ki a falaiból.

A béke hajléka volt. Az üldözött erdélyi családok itt biztos, föl nem fődözhető menhelyet találtak.

Egy-egy Bethlen mindig lakott benne. Régente valamilyen költő (mert a Bethlenek közt majd mindig volt író és tudós) nyomdát is állított fel a várban. Bethlen Farkas históriája itt jelent meg.

A középkor egyik komor fészkeből indult ki tehát Erdélyben az új kor erős hadserege: azok az apró olombetűk.

A vár berendezése nagy pompaszeretetre mutat, a szobák kényelmesek és faragványokkal vannak ékesítve, a föld

alatt templom van gót stílusban s a faragott kőből való oltár benne igazi kis remek. Itt gyűltek össze isteni tiszteletre a Bethlenek. Külön padok állnak az asszonyok és férfiak, valamint a várbeli tisztek és családok számára. Itt imádkozgatott az ájtatos Károlyi Zsuzsánna, kinek fenn az egyik teremben még most is ott áll a fenyőfaággya 1598. felirattal.

Kemény János fejedelem sírkövét is Keresden őrzik mai napig.

Szokásban volt, hogy a Bethlen családból ha valaki meg-nősült, a mézes heteket a félreeső várba ment eltölteni. Mai nap is közmondás Erdélyben, ha valaki nászútra indul, »Keresdre utazik«.

KÖZÉRDEKŰ BOLONDSÁGOK

(Egy állampolgár vallomásai)

Adóügy

Önök, uraim alkalmasint nem lesznek kíváncsiak, hogy én, egyszerű újságíró mennyi adót fizetek.

És én azt nem is veszem önöknek rossz néven, mert voltaképpen magam sem vagyok kíváncsi az adómra, miután úgyszem tudják rajtam megvenni. Hogy pedig kisebb-e aztán az az évi összeg vagy nagyobb, amit be nem hajthatnak tőlem, az nekem tökéletesen mindegy.

Hanem ezen összegnek a kivetésében annyi komikum és változatosság van, hogy halálos vétek volna nem közölni a legközelebbi évekről egy kis táblázatos kimutatást az évi adómról, amely mindég változott, tekintet nélkül arra, hogy anyagi viszonyaim egy cseppet sem változtak.

1883-ban ki volt rám vetve	28 ft
1884-ben	60 ft
1885-ben	31 ft
1886-ban	58 ft
1887-ben	12 ft

Aki ezen számokat meg akarja tekinteni, szívesen kimutatom a szerkesztőségben az összegyűjtött adóintő céduláimon, s aki ebből kitalálja, hogy miféle *kulcs* szerint dolgozik velem szemben a fővárosi adókiivető bizottság, annak becsületszavamra megígérem, hogy az összes hátralékos adómat kifizetem.

Bizony nem adom ezer forintért, hogy nem vagyok gazdag ember. Mert képezem, milyen roppant nyomasztólag hathat egy adózó jómódú állampolgárra az a fönséges bizonytalanság, mellyel a nemes adókiivető bizottság aktusa lebeg évenként fölötte.

Én azt hiszem, hogy ezek az urak csak úgy belenyúlnak az elméjükkal a végtelenségbe és kihúznak a számok beláthatatlan tengeréből egyet találomra. Az aztán lehet 3 forint, de lehet 663 987 ft 26 kr is. Ennyi fizetendő, punctum.

Dohányjövedékügy

A minap egy kis szűzdohánykát kaptam Szabolcs megyéből, Kisvárdáról. Egy jó cimborám küldte onnan több csomagban, de volt benne annyi óvatosság, hogy a szállítólevélre azt írta: küldi Szondy György. Nini, nini, a becsületes Szondy Gyurka, akiről én annyi verset írtam fiatal koromban, mikor még ő sem volt dohányültető, hanem a törököket verte Drégelen.

Azaz tudtam én, kicsoda, hogy ő az én Kopácsy Laci barátom, de tettem magam, mintha nem tudnám, mert már az első csomagot is úgy kaptam, hogy csak a szállítólevelet hagyta ott a levélhordó, megmondván a feleségemnek, miszerint magát a csomagot tessék a raktárból kihozatni.

A könnyem csordult ki bánatomban, mikor hazaérve megértettem a levélhordó üzenetét.

— Szegény, nemes gálócsi dohánykám! Te ugyan rossz helyre kerültél. Észrevettek, megszagoltak, elvettek. Dekiveszlek, kiváltlak a szörnyű rabságból.

Elküldtem oda egy ügyes tapogatódzó embert a szállítólevéllel, melyen ruhaneműnek volt jelezve a küldött tárgy.

— Valami ruhacsomagunk van itt — mondá a meghaltalmazott miniszterem, a szerkesztőségi szolga.

A finánc vigyorogva nézte végig.

— Ruha ám, de olyan, amelyik künn a mezőn termett.

— Hát persze, amikor még kender volt.

— Nem volt az kender, barátom, soha.

— Hát akkor mi?

— Dohány az, kedves barátom. Dohány bizony. Amott van ni. Pompás dohányka.

— Jézus Mária! — kiáltá a szerkesztőségi szolga. — Lehetetlen az!

— De bizony dohány. Hát már most mi lesz?

— Nem tudom én, kérem alássan. Most talán már haza se adják azt a pakkot?

— Képzelteri, hogy nem. Hanem ha behoz este öt forintot, akkor hazaviheti.

Megjött a szolga azzal az üzenettel, hogy a dohányt ideadják, ha öt forintot beküldök.

Nosza küldtem nyomban az öt forintot, de bizony akkorra a finánc már mást gondolt. Ki nem adta a dohányt — az igaz, hogy az öt forintot meg elvette.

Egyszóval szépen lefőztek. Hanem iszen még ezzel nem volt vége. Mert a többi csomagok is már útban voltak, úgy fogván föl a dolgot az én barátom, Kopácsy Laci, hogyha több úton, több csomagot elindít, valamelyik keresztül verheti magát az ellenség falanxain, és eljuthat hozzám.

Mindjárt másnap jött megint egy csomag Nyíregyházáról. Az is két kiló súlyú volt. Küldi: Árokháti Lőrinc.

Árokháti Lőrinc szintén híres törökverő volt. De hát úgy látszik könnyebb volt a törököt legyőzni, mint a fináncot.

Az se lehetetlen, hogy a fináncoknak feltűnt a sűrű korespondencia, amibe a két középkori dalia kezd belebonyolódni, egyszóval rájöttek az Árokháti Lőrinc-féle csomagokra is.

Hanem én is rájöttem a raktárban működő fináncok házi politikájára, hogy becsalogatják a szegény »címzettet«, hogy a csomag elfogadása iránt nyilatkozzék, s akkor megbírságot adják ki.

Hát én is bevonultam most már a sáncaim mögé, s napok jöttek-mentek, de csak nem küldtem senkit az Árokháti Lőrinc

küldte menüjéért, pedig invitáltak is, hogy dohány érkezett a számomra.

Arra se mozdultam.

Végre azután vagy két hét múltán beállított egy finác az igazgatóságtól. Éppen az íróasztalomnál talált nagy csibukozás közt.

— Mi tetszik? — kérdém.

— Eljöttem jegyzőkönyvet felvenni ama küldemények tárgyában, hogy aztán ennek alapján vettessék ki a bírság.

— Igaz — mondtam közömbösen —, hát mit kell tennem?

— Tessék beírni a vallomását.

Megfogtam a kalamust, s a következő néhány sor védelmet firkantottam be:

»Olvasóim közül sokan lepnek meg tudtomon kívül borokkal, csemegékkal és dohányval is. Valószínűleg ilyen lesz ezen Árokháti Lőrinc úr is, akit én, becsületszavamra mondom, nem ösmertem soha, a nevét sem hallottam, csak a történelemből. Nem az én bűnöm, tisztelt igazgatóság, hogy engem az olvasók olyan nagyon szeretnek, valamint az önök bűne se, hogy önöket meg olyan nagyon nem szeretik. Egyébiránt pedig (ezt azért írtam be, mert az „egyébiránt” nélkül képzelni sem tudok egy magyarországi hivatalos jegyzőkönyvet) egyébiránt pedig kijelentem, hogy köztudomásúlag nem is vagyok dohányos ember. Kelt stb.«

S ezzel, amint illik aláírtam és a csibukom hamvával beporoztam a még nedves betűket.

S átadtam a finácnak.

Új két hét múlva megjött a végzés, hogy a jegyzőkönyvben felhozott indokoknál fogva a bírság alól fölmentenek.

Nem olyan nagyon rossz emberek ám ezek a szegény finácok!

Rászedik az embert, az igaz, ha tehetik, de ők magok is engedik magukat rászedetni.

Szeretem az olyan államot, amelynek közegeiben ennyi a kedélyesség.

Egy államtitkár beszélt a múlt este néhány képviselőnek.

»A múlt héten a minisztériumnak nagy szüksége volt egy iratra, amelynek elküldése iránt sürgősen megkerestem Budapest fővárosát. Várom az iratot harmad, negyed napra, nem jön, bevárom az ötödik napot, mégse jön. Fogom magam még egy sürgető rendeletet küldök a városra, melyben már ott van a szigorú „mert különben” is... Erre a városligetben találkozom Ráth Károllyal, és szidni kezdem.

— Jézus Mária, hiszen már elküldtük postán.

— Lehetetlen az!

Este megint találkozom Ráth Károllyal a Kioszkban, önérzetesen mutatja a postai vényt. Úgy van, öt nap előtt lett a főpostán feladva az irat, és még most se kaptuk meg. Ez mégis rettenetes.

Ma, amint künn sétálnék a Hatvani utcában, eléem rohan Ráth Károly:

— Megkapták-e már méltóságtok az iratot?

— Még ma sem.

— De hát akkor, az isten szerelmeért, milyen eljárást kövessünk? — kérdé és bajusza idegesen mozgott. Mint a szélmalom két szárnya.

— Milyen eljárást, kedves főpolgármester úr? Hiszen persze, persze, ezt kellene kitalálni. Hanem ez a nehéz. Hm, megálljunk csak. Hát tudja, mit? A közönséges közigazgatási ügyeket legjobb lesz, küldjék ezentúl is a postán...

— Igenis. Hát a sürgőseket?

— Ami a sürgőseket illeti, hm... ezeket legjobb lesz a posta helyett a polgármester urak közül valamelyik a zsebébe teszi, s ha alkalmilag találkozik valamelyikünkkel, átadja. Mert hiába... mert hiába tenni kell valamit a gyorsabb adminisztráció érdekében.«

A DEMOKRATA

[A rajz szövege már megjelent a Krk 10. kötetében *A demokraták* című elbeszélés vázlata és változatai között a Függelékben a 228—231. lapokon.]

A PARASZT KONTESSZ

Nagyon eluntam magam a múlt nyáron. A Hernád kiöntött odahaza, alig volt valami termésem. De szűnyog annyi termett a kiöntött réteken, hogy szinte lehetetlen volt megmaradni miattuk.

— Gyerünk fürdőre — biztatott a feleségem.

— Szívesen mennék, de akkor kölcsönt kellene fölvennem a birtokra.

— Hát végy föl.

— Igen, de nekem csak szolid kölcsön kell, például a Földhitelintézetétől, oda meg nem érdemes egypár száz forintért bekopogtatni.

— Végy föl többet.

— De mit csináljak én aztán a többi pénzzel?

— Hogy mit csinálj? Lássuk csak. Lépj föl képviselőnek!

— Hm. Mondasz valamit. De hol van a kerület?

— Első a pénz. A pénz meghozza a kerületet.

— Ez igaz. De hát aztán?

— A kerület pedig visszahozza pénzt.

— Az már nem igaz. De hát aztán?

— Legalább Pesten lakhatnánk a télen. A gyerekek már nagyobbak, innen-onnan iskoláztatni kell.

No, ez már teljesen igaz. Ez az argumentum győzött.

Fölvettem egy nagyobb szabású kölcsönt, elszállítottam a feleségemet Koritnyicára, én magam pedig beállítottam a párt-hoz Budapesten, hogy adjanak valami kerületet.

A szélsőbal végrehajtó bizottsága (mert tetszik talán tudni, hogy szélsőbali vagyok), nagyon szívesen fogadott. Helfy megrázta a kezemet, és így szólt kedélyesen: »Van-e pénze?«

— Van — mondtam.

Írányi rám nézett ünnepélyesen, mereven.

— Tudakozódni fogok az előélete után.

Törs jóakarató nyájassággal veregette meg vállamat:

— Okvetlenül meglesz. Ilyen jó arccal.

Győry közbeszólt:

— Tud-e beszélni?

Mikor aztán valamennyi kérdésre megfelelttem, élémbe tették a Kreith-féle Magyarország mappáját:

— Tessék választani a kerületek közül.

— Akármelyiket választhatom? — kérdém remegő hangon.

— Igen, de csak azokból, amelyek nincsenek kék ceruzával megjelölve. Mert ezek már elő vannak jegyezve. A többi szabad. Méltóztassék.

Szemem végigsiklott Magyarország fölött, láttam üresen a budai kerületeket, Árvát, Trencsént, Lipótot, Zólyomot, de gondoltam magamban: »az ördögnek kell ez a kopár vidék«, s leszaladtam tekintetemmel az Alföldre, majd ott válogatok magamnak.

Bezzeg éppen ott nem volt üres hely. Itt már dolgozott a kék ceruza. Végre azonban mégis találtam egyet, s rábökve az ujjammal, hirtelen elhatározással mondtam:

— Ennél maradok.

Nem nevezem meg, hogy melyik volt. De az nem is tartozik ide.

Elég az hozzá, hogy a végrehajtó bizottság nemcsak beleegyezett, hanem nyomban írt le a kerületbe a pártelnöknek, bizonyos Pereszlei Mihálynak, hogy én vagyok a jelöltjük.

Ennek az iratnak a nyomán néhány nap múlva le kellett utaznom a kerületbe. Pereszlei Mihály uram fogadott a vasútnál.

Ez egy kékbe öltözött, őszbe csavarodott parasztember, jó gömbölyű magyar arccal.

Pompás négyesfogatra ültünk fel.

— Kie ez a gyönyörű négy ló? — kérdém tőle, azon hitben, hogy tán a város küldi érettem a kocsiját.

— Az enyém — válaszolta Pereszlei uram szerényen.

Egy gyönyörű tanyaház előtt szaladt el a kocsink. Óriási búza tenger rengett acélos zöld színben köröskörül, beláthatatlanul az ég egyik hajlásától a másikig.

— Ejnye, de fölséges termés.

— Megjárja — mondá Pereszlei uram közömbösen. —

Volt már itt jobb is.

— Kinek a birtoka ez?

— Az enyém.

Egy félóráig mentünk szótlanul, míg újra feltűnt balról egy másik tanya.

— Hát ez ugyan kié itt?

Pereszlei uram röstelkedve húzta be fejét a vállá közé:

— Bizony az is az enyém.

— Ugyan! És mennyi holdja van itt Pereszlei uramnak?

— Ha nagyon összeszámolnám, bizony lenne vagy háromezer.

Aztán a »kilátásokra« fordítottam a beszédet.

— Mit gondol? Győzünk-e vagy nem győzünk?

Sokáig gondolkozott, pipáját agyarára szorítva, míg végre kelletlenül morogta:

— Az a Ripi Balázs uramtól függ.

— Ki az a Ripi Balázs?

— Az a sógorom.

— Olyan hatalmas ember az?

— Dehogy. Nincs annak annyi hatalma se, mint egy csirkének.

— Hát hogy mégis olyan befolyásos? Szeretik?

— Éppen megfordítva. Rettenetesen gyűlöli az egész környék. Elannyyira, hogy mindig ő dönti el a választást.

— Miképpen? — kérdém kíváncsian és csodálkozva.

— Hát úgy, hogy mikor két jelölt van, ha ő hozzááll az egyikhez, biztosra meglesz a *másik*, amelyikhez hozzá nem áll.

— Bolond állapot! — kiáltottam fel kacagva. — Csak-hogy könnyű rajta segíteni.

— Hogyhogy? — tűnődik Pereszlei uram.

— Az ember például megsérti valamivel Ripi uramat.

— No, isz csak az kellene. Akkor mindjárt kitűzi a zászlónkat. A sógor ravasz, tudja miben van az ereje, s a választásoknál ügyesen tudja értékesíteni a népszerűtlenségét.

Nem sokára egy ekhós szekér jött velünk szembe. Egy öreg paraszt asszony ült rajta, bekötött fejjel mezítlen lábait lelógatva a hordókról, amelyeken ült.

Mosolyogva intett kezével Pereszlei uramnak.

— Ki volt ez?

— Az anyjukom. Egy kis pálinkát visz a cselédségnek a tanyákra.

Szörnyűség — gondoltam magamban —, egy ilyen pocsék paraszt asszony a felesége ennek a nábobnak!

Kevés vártatva otthon voltunk a nagy kőház udvarán. Csodálatos összevisszaságban volt itt megkeverve a jólét és a paraszt hajlam: cserepes granárium, kávas kút, vassorompós kert kukoricával beültetve, márvány válu a baromfinak.

Pereszlei uram elől eresztett a pitvaron át, hol két kotlós tyúk ült tojásokon, az első szobába.

Benyitottam, s egy ah! kiáltás röppest el ajkamon, mint ahogy regényben szokás leírni.

Egy gyönyörű leány emelkedett föl a pamlagról. Halovány, hosszúkás arc, nemes, arisztokratikus jelleggel. Délece, sugár termetéről fekete selyem ruha folyt le a legújabb divat szerint, nyakán gumizsinóron egy lornyett kacérkodott. Hófehér nyakát egyetlen sor keleti gyöngy ékesíté.

— Aurélia leányom — mondá Pereszlei uram kevélyen.

Lehetetlen! Az ő leánya! Ilyen csak egy comtesse lehet.

Előkelőséggel mozgott, bágyadtan, nagy unalommal konverzált, de megvolt azért minden mozdulatában, észrevételében az a kecs, az a kellem, mely a nagyúri fiatal hölgyeket oly bolondítókká teszi.

Aurélia! Pereszlei uram ökegyelmének Aurélia leánya. Milyen furcsa ez!

Sokan írtak már a bundás nábobokról, a nagy paraszt arisztokratakról, aminők az egész világon nincsenek, csak nálunk, de sohasem írtak még a kékbeli grófok gyermekeiről. Pedig voltaképpen ezek a legérdekesebb specialitások.

Egész figyelmemet Aurélia kisasszonyra fordítottam.

— Ah, ön éppen jókor jött — szólta kisasszony raccsolva. (Még raccsolt is.) — Éppen az utolsó öltést csináltam a nevén.

— Hogyan? Talán?

— Igen, a zászlón.

— A leányom nagyon szépen tud stikkelni — vágott közbe Pereszlei uram. — Nem hiába nevelkedett a szakali kőröknél.

— A sacré coeure-öknél, papa — igazította ki Aurélia, gyengén elpirulva. — De minek azt mindig fölemlegetni?

— No, bizony. Hát csak nem rejtem véka alá, lelkem, hogy franciául is tudsz. Amit az ember tud, azt nem kell

szégyenleni — dicsekedék Pereszlei uram, aki pedig szerénykedve beszélt a tanyáiról.

De meg kell adni, hogy egészen comme il faut kisasszony volt Aurélia nagysám; finom, gyöngéd, igazán éteri teremtés, ahogy a poéták mondják. Csupa válogatott szavakban és kifejezésekben beszélt, olyan szubtilitással, mint egy francia marquise.

Hát még mikor a zongorához ült! Boszorkányság volt annak a tündér fehér ujjában. Fölségesen játszott a Wagnert és Beethovent, s órákig eldisputált velem, az antik zene pártját fogva.

Az irodalmat úgy ismerte, mint Gyulai Pál, de valamivel jobban ítélte meg.

S milyen háziasszony tudott lenni! Mily grandezzaival elnökölt s vezette a társalgást tetszése szerint. Mindig nyájas volt, kimért, okos, szerény és előkelő.

Ezerszer elgondoltam magamban: tán az az egész származási előítélet ostobaság.

Mondtam is neki egy ízben:

- Kegyed az udvar parkettjén is megállna.
- Balga vágy volna, kedves Kovács (mert Kovács Károlynak neveznek), tudja-e, mit mondott II. József?
- Ugyan mit, kedves nagysám?
- Boldog az az alattvalóm, aki otthon ül négyszáz hold földjén, és engem sohase látott.
- Nagy őszinteség egy királytól.
- Az őszinte királyok nem olyan ritkák, kedves Kovács, mint az őszinte alattvalók.

Csak egy dolgot nem szerettem a kisasszonynál, hogy nagyon is virágos nyelven beszélt.

Egy este így szólt hozzám:

- Hallja ön künn a kertben?
- Mit, kisasszony?
- Egy bájdalú zenér zengedezik a bokorban.

Máskor egy »keresztes másznok«-tól ijedt meg a falon, ki pajkosan ereszkedett le hálója himbálózó szálain. Elájult, »migraine«-t kapott.

Természetesen nőtlen embernek adtam ki magamat a kerületemben. Ki tudja, mire jó az?

S ezen a réven csaptam a levelet Aurélia kisasszonynak. Úgy látszik sikerrel. Napról napra nőtt irántam a vonzalma. Gyakori elpirulásai, kezének remegése jelezték pár nap múlva, hogy szívében megindult a mozgalom.

Ezalatt azonban a választási mozgalom is megindult.

Aurélia rajongó lelkesedéssel karolta fel ügyemet. Írt, levelezett, látogatásokat tett.

S ami a legnagyobb áldozat volt tőle, a parasztok közé vegyült. Ő a parasztok közé! Hízelkedett nekik. A szomszéd gazdákat János bácsinak, Péter bácsinak szólította. Ő, aki a Sacré Coeure-öknél járt nevelőbe.

S ami a legfőbb volt, rábeszélő, mázos szavakkal megszerezte számomra a vidék leghíresebb kortesét, Buzi Ferencet.

Buzi úram lett a főintendánsom. A pénzemet, egypár ezer forintomat őrá bízam, ő intézkedett, sürgött-forgott, csinálta a stratégiát.

Hanem egy hét múlva beállított ökegyelme nagy szomorúan.

— Mi baj van, Buzi?

— Nem elég a pénz, nagyságos uram.

— Elégnek kell lenni.

— Nem lehet, kérem alássan. Mert az emberek ingadoznak.

— Lehetetlen az! Hogy ingadoznának? Hiszen tegnap utaztam be a kerületet. Mindenütt lelkesedéssel fogadtak.

— És mégis ingadoznak, kérem alássan.

— Ugyan ki ingadoznék?

— Hát például én is ingadozom — dünnyögte Buzi apó.

No, már ez olyan argumentum volt, hogy elhatároztam, visszautazom Pestre pénzt szerezni.

Aurélia lebeszélte. Ne menjek. Rossz előérzete van, ha elmegyek. Inkább az apja ad kölcsön néhány ezer forintot.

Minden szavából látszott a ragaszkodása. De őszintén megvallom, minél jobban vonzódott hozzám ő, nekem annál inkább visszatetszett. Szemenszedett, virágos szavai, előkelő nyeglesége most mind ízetlen affektációnak látszott előttem. Biz isten nem tudnám feleségül venni. Olyan hideg, bágyadt, természetellenes az egész leány!

Szinte nevetésre ingerelt, amikor így szólt hozzám:

— Ne menjen. Maradjon itt. Várja be a választás határnapját. Mert az ön távolléte bizonyosan megnevelendi a közönyt a szavazó egyének keblében.

S egy lankadt mozdulattal intett, hogy foglaljak mellette helyet a pamlagon.

Úgy történt. Bevártam a döntő nagy napot Pereszleiéknél.

Milyen izgatott délelőtt volt az, istenem! Még most is fejemben zsong minden zaja, minden ígérete, minden keserve.

Pereszlei uram kiment a szavazáshoz, én egyedül maradtam Auréliával.

Tífkon ültem. Hír hír után jött. Hol kellemes, hol kellemetlen.

Aurélia körülöttem járt, vigasztalt, szavalt Beranger-től, de szinte kiállhatatlan volt már.

Délfelé jött egy galoppin hírel:

— Ripi Balázs bejött, és leszavazott a Kovács-pártra. A Kovács párt ennek következtében széledezni kezd.

Délben éppen harangszókor hazajött maga Pereszlei uram.

— Rosszul állunk. Az ellenfél előnyben van ötvennel.

Egy óra múlva azt jelentették:

— Még van remény. Buzi uram elindult ezer forinttal új voksokat hozni. Egész Birke község a mienk. Ha azt behozza, győzünk.

Pereszlei uram visszaszaladt és uzsonna táján azt üzente:

— Buzi még nem jó. Várjuk és tartjuk magunkat.

Este szürkületkor hazarohant Pereszlei Mihály sötét arccal:

— Vége van! — kiáltá elkeseredetten. — Megbuktunk! Buzi megcsalt, nem jött vissza. Megrészegedett valahol.

— Megcsalt — nyögtem szomorúan, és elborult előttem a világ.

— Megcsalt! — kiáltá Aurélia hirtelen felugorva s kezét csípőjére vágva parasztosan. — *No, hogy a nehéz nyavalya gyűjjön rá arra a gazemberre!*

Arca kipirult, ajka reszketett a dühtől.

Ránéztem. Szívem megdobbant. Olyan szép volt, hogy szerettem volna leborulni előtte.

Lehámholt róla az úri máz, s kitündöklött az igazi alakjában.

Kirohant a konyhába, földhöz vágott egy csomó bögrét, és felpofozott egy csomó szolgát.

Ílyen csattanós vége volt az én jelöltségemnek.

MILYENEK A VÁLASZTÓK?

A választások előtt két nappal a következő sürgönyt kaptam mint jelölt a kerületbeli szabadelvű párt elnökétől:

»Induljon az esti vonattal, de okvetlenül hozzon dohány-engedélyt Gelencsér Mihály részére. Ettől függ minden.«

Elég baj az. Mikor a sürgönyt kaptam, két óra múlt délután. Ilyenkor már nincs a miniszteri büroókban senki. Ha minden ettől függ, hát minden elveszett.

Legfeljebb azt tehettem még, írtam egy érzékeny levelet Wekerlének, hogyha az életem kedves nekik, hát adjanak sürgönyileg dohányültetési engedélyt bizonyos Gelencsér Mihály részére. Ne menjek oda üres kézzel.

Este felültem a vasútra, éjfélkor értem oda, lefeküdtem a vendéglőben, és aludtam egyet.

Reggel nagy kopogtatás ébresztett fel az ajtómon.

— Ki az? Mi az?

— Én vagyok — szólt egy kenetteljes hang —, Gelencsér Mihály.

— Gelencsér Mihály? Aha, maga az?

Beeresztettem.

Egy köpcös, potrohos alak gurult be, kék pitykés dolmányban, bőrfoltokkal kitarkázott nadrágban, két kis gyereket tolván magával. Nagy bajusza csurgóra állt, szemei, arca, még a tokája is ragyogott az örömtől.

— Ezek az unokáim, nagyságos jelölt úr... A legkisebb unokám... Csókoljatok kezet, gyerekek a nagyságos úrnak, a mi legnagyobb jótévőnknek.

Az egyik egy mályvarózsákból kötött bokrétát nyújtott át betanított susogással, amelyből persze egy szót sem lehetett érteni.

— Hát megkapta? — kérdém.

— Megjött az éjjel, kezét csókolom, telegráfon. Bizony nagy istenáldása rajtam, nagy jót tett velem a nagyságos úr. Nem is felejttem el holtig, még az imádságomba is beleszővöm a becses úri perszonáját.

— Hát csak adjon aztán az isten jó termést!

— Iszen persze. Minden az istentől függ, meg a fináctól.

Nagy hálálkodások mellett búcsúzott el. Nem is láttam többet őkegyelmét, csak a választás után itt Pesten.

A választáson tudniillik megbuktam, és elszontyolodva jöttem haza a kerületből.

A sok átvirrasztott éj és tivornyák után egy mélyet, keserveset aludtam odahaza.

Reggel kopogtatás ébresztett fel az ajtómon.

— Ki az? Mi az?

— Én vagyok — szólt egy kenetteljes hang —, Gelencsér Mihály.

Rosszul esett most ez a név, de víg ábrázatot vágtam hozzá. Ejh, ne tudják meg a kerületben, hogy nagyon le vagyok verve.

— Hozta isten, édes Gelencsér bácsi. No, mi a baj?

— Nagy baj van, kérem alássan.

— Ugyan?

— Elvették a dohányengedélyemet... Visszavették.

Bántam is én már most — de már csak szokásból tettettem a megütődést.

— Ugyan? és miféle alapon?

— Amiért a szélsőbali jelöltre szavaztam.

— Micsoda? Hát nem énám szavazott kegyelmed?

— Nem, amoda szavaztam. Erre aztán rögtön elvették tőlem az engedélyt.

Nagy bosszúsán megvakarta a fejét Gelencsér Mihály.

— Hát már most mit csináljak, gondoltam magamban, felülök a vasútra, és felutazom az én kedves jótévőmhöz. Itt is vagyok, kérem alássan, hogy hát ha már felkötöttük a koplompot, ne maradjon annyiba. Most már a nagyságos úr becsülete forog ám kockán...

Olyan bolond jó ember vagyok, hogy ezt is elismertem neki, s megígértem, hogy majd beszélek Wekerlével — mire

megint nagy hálálkodások közt csoszogott ki Gelencsér Mihály uram.

... Hanem hát csak azt várja Wekerle, hogy én beszéljek vele.

HAZAJÖN A KIRÁLY

Túl a Dunán jártam az idén. Szép világ van ott nagyon. Búza terem bőven, vad és népmese. — A búzát megveszik a zsidók és elviszik, a vadat lelövöldözik a földesurak és megsütik. A népmese nem kell senkinek. Azt én hoztam el, és leírom a mese természetes együgyűségében úgy, ahogy én hallottam.

*

Budáról Bécsbe utazott a király, s a hosszú úton éhes lett. Győrön túl, Bruckon innen, így szólt a főasztalnokához:

— Van-e valami harapnivaló, édes szolgám?

Rohan az asztalnok a masina leghátuljára (mert masinán utazott őfelsége) a konyhamesterhez.

— Hamar a királynak ennivalót!

A konyhamester még nem a szakács, de ha a szakács lett volna is, se tüze, se vize a főzéshez, megállíttatta hát a masinát egy kis falunál, és beállított a csárdáshoz:

— Nosza, csináljanak hamar valami jót a királynak.

Csárdásné, szép özvegyasszony, nekiperdül, a patyolat ingét felgyűri, a szakácskáját felköti, s egy-két miatyánk alatt ott párologott a tányéron a fölséges paprikás pörkölt. Vitte is a konyhamester nagy diadallal a király elé.

A király megkóstolta, és így szólt az első falatnál:

— Soha még én ilyen jóízút nem ettem.

A második falatnál hívatta az asztalnokot.

— Megérdemled az elismerést ezért a jó ételért, te is, aki hoztad, az is, aki főzte.

S kivett a zsebéből egy diónyi nagyságú karbunkulust.

— Vidd ezt el az özvegy csárdásnének, aztán te magad is válassz valamit.

A főasztalnokmester nem gondolkozott soká, hanem a csárdásnét választotta, mert így az övé maradt a karbunkuluskő is.

A király tovább falatozott a paprikás pörköltből, s mindig jobban és jobban ízlett neki. Hívatta is legott a miniszterelnököt.

— Kedves Tisza! — mondá. — Régen volt ilyen jó kedvem! Azt akarom, hogy minden magyar ember ilyen pompásan érezze magát. Kívánjon hát valamit a magyarok részére. Tudja, mennyi a kincsem, nem akarok fösvénykedni.

Egy darabig törte a fejét, nyomogatta a homlokát, igazgatta a pápaszemét a furfangos Tisza Kálmán, mígnem végre imígyen szólt:

— Felsőges királyom, nem kívánok én a kincseiből semmit, hanem csak azt kérem, hogy a Szent István jobb kezét akképpen becsülje, ahogy eddig senki. Királyasszony nője öntözzön meg mindennap egy-egy rezedavirágot, s királyi felséged minden áldott nap szakítson le belőle egy szálát, s személyesen tegye első királyunk dermedt kezébe.

— Szívesen. Miért ne? — ígérte a király. — Magam is tisztetem a dicső elődöt. Mindenben meglelészen a kívánsága, kár, hogy olyan csekély.

De alig esztette el Tisza Kálmánt, berontott nagy hűledezve az osztrák miniszter, aki künn az ajtókilincsen hallgatódzék idáig:

— No hiszen szépen vagyunk. Minek ígérte meg felséged? Istenem, istenem, ezentúl már Buda lesz a birodalmi szék-város.

— Hogyhogy? — csodálkozék a király. — Hiszen erről egyetlen szó nem sok, de annyit sem ejtettünk.

— Görbén jár ám a Tisza esze, felséges úr. Tudta ő, mit akar. A Szent István dermedt kezébe mindennap személyesen tesz fölséged egy rezedaszálát, melyet a királyné mindennap személyesen öntöz meg.

— Hát van ebben valami rossz?

— Van ám, mert a Szent István jobb kezét nem szabad Budáról elvinni, csak egy nap, s ekkor is csak Pestre a procesz-szióval. Ebből tehát az következik, hogy felségednek Budán kell laknia állandóan, hogy a rezedaszálát mindennap elvihesse a holt kéznek, s a királyné asszonyunk sem mozdulhat el onnan többé, mert öntöznie kell.

— Ördögös Tisza! — nevetett jóízűen a király. — Me-

gint becsapott!... Hanem ha már így van, én nem sokat bánom, s ti is jól teszitek, vágjatok hozzá jó képet.

S ezzel megint vígan falatozni kezdett a paprikás pörköltből, szemei vidoran ragyogtak, arca szépen kigömbölyödött.

A masina prüszkölve rohant odább-odább. Piszkosbarna füstje fodrosan röpült a kövér szántók felett, keresztül a nevető réteken, a zúgó erdők közé, hol a fák elkapkodták fátyolnak.

A király ki-kínézett az ablakon, s elbáméskodott a vidékre: »Istenem, de szép ez az én édes hazám!»

Hanem a következő szempillantásban egyszerre elhalványodék, kifordult kezéből kés és villa, megrázkódott, összeesett.

Villámként ment a hír és ijedtség. »Jaj, az istenért, valami baja lett a királynak!» Rohantak oda az udvariak, miniszterek, orvosok, szolgák. Mi történt? Mi történt? Mitől lett a király olyan hirtelen rosszul?

Az üterét tapogatták, a szívverését hallgatták, morogtak, tanácskoztak az orvosok, de csak nem bírta egyik sem megösmerni a betegséget. (Doktorkönyvekben híre-nyoma sincsen.) Ha már a bajt sem ösmerték, a gyógyítást még úgy sem tudhatták. »Hátha az étel volt megmérgezve?» — suttogtak az udvari urak, de a beteg király nemesszívűen tiltakozott az ellen: »Hiszen a főasztalnok kóstolta meg előbb, hát akkor ő is rosszul volna.«

Hogy ím a doktorok bölcsessége kurta lett, kihirdették mindenfelé: aki a király betegségét eltalálja, az kap, amit a szeme, szíve megkíván.

Egy félóra múlva arra ment egy ősz ember, s kérdezte, miért ez a nagy ijedelem, és mi az oka, hogy a masina megállott?

Mikor megmagyarázták neki, vígan mondá:

— Én már kitaláltam a király betegségét, és meg is gyógyítom.

Megörültek, s tízen is siettek a király elé vinni.

Útközben össze is verekedtek rajta, hogy melyik viszi be és hogy melyik hallotta legelőbb az öregember biztató szavait.

— Nem szükséges a király szemei elé mennem — szólta az öregapó. — Amiatt ne essék emberhalál, hogy ki visz be.

— Micsoda, kend nem akarja a beteget megnézni? —
csodálkoztak az orvosok és udvariak.

— Nem, csak azt mondják meg, mikor lett rosszul,
milyen idő tájon?

— Este szürkületkor.

— Meg tudnák a helyet mondani?

— Éppen egy hídon mentünk át.

— Ez az! — kiáltott fel az öregember. — Ez a híd a
Lajta hídjá volt. A dolog nagyon is világos.

— Majd meglássuk — hitetlenkedének emezek.

— A király, nemde, paprikás pörköltet evett?

— Hát aztán?

— Egy falatot betett a szájába a hídon innen, s ez még a
magyar királynak egészségére vált volna, de a másik szem-
pillanatban a hídon túl, mikor a paprikás falatot lenyelte,
már ekkor öfelsége osztrák császár volt, s a paprikás hús nagy
betegségbe ejtette.

Nagy szemeket meresztettek erre az udvariak, »persze
hogy így van«, s indították rögtön a masinát a határra vissza-
felé. Magyar levegőben mindjárt nem lett a magyar királynak
semmi baja.

Kár, hogy mikor aztán jobban lett, mégiscsak Bécsbe
mentek vele. Udvari tanácsa összejött íziben, és azt határozta:
»Ha a császárnak megárt az, amit a király tesz, a császárnak
nem ajánlatos betartani azt, amit a király ígért.«

De a császár nem adott semmit a tanácsadókra, nyomban
elrendelte, hogy a budai palotát építsék nagyobbra.

És most ennyiben van a dolog. Építik a várat nagy sürgés-
forgással. Építik, építik, míg csak meg nem unják. Kilencven-
hét pallér a téglákat rakja, ezerszáz napszámos váltig adogat-
ja. Harminc ács fűrészrel, húsz kovács kalapál, s ezalatt a kert-
ben kilenc kertészlegény rezedákat ültet.

A TÉMA

(Egy regény — a meséje nélkül)

E nyáron egy vidéki fürdőben időztem vagy két hétig. Soha olyan unalmas helyet, mint az. A bor rossz volt, az asszonyok jók, s ez mindig a legnagyobb szerencsétlenség egy utasra nézve.

Mert ahol megfordítva, a bor jó és az asszonyok rosszak, ott eldorádói élet tárul a nőtelen embernek.

De az erkölcsös asszonyoktól az isten mentsen meg minden keresztény lelket: azok maradjanak otthon a férjeik mellett, és ne járjanak fürdőzni.

Rám még azért is kellemetlen volt az a szituáció, mert tetszik tudni, úgy nevezett »tehetséges fiatal író« vagyok, aki elhatároztam, hogy egy nagyszabású regényt írok — amivel egyszerre levágom Jókait, ha jól sikerül, ha pedig nem jól sikerül, akkor legalább Szathmáry Károlyt. Az is csak valami.

Minden előre ki volt már gondolva, hogy kétkötetes lesz a regény, hogy elzevir betűkkel nyomatom, hogy Pataky László fogja illusztrálni, éppen csak a témám hiányzott.

Nos igen — a téma!

De hát hol veszik a nagy írók a témákat?

Kigondolják? Dehogy! Fölkeresik. Olvastam Twain Márkról, hogy télen át bemegy a fővárosba, földhöz vágja a tintatartót és a pennát, szerelmi kalandból szerelmi kalandba rohan, él, vigad, jár-ke, viszonyt köt és bont — s tavaszra, mint a méh a sok megérintett, fölszított virágból, megtelik anyaggal, s megyen a nyári tuszkulumba, ahonnan csak ősszel mozdul ki, hogy újra kezdje a tavalyit, csakhogy már akkor egy kész regény van a hóna alatt.

Én megfordítva fogom csinálni. Nyáron szedem össze az anyagot fürdőn a magam élményeiből, s télen dolgozom fel.

Ezért voltak rám leverő hatással a fürdő erkölcsös asszonyai. Mit kezdjek én ezekkel? Egy részök rút volt, más részök beteg volt. Aki pedig szemre való lett volna (egy nagyon csekély percent), az visszavonulva élt önmagának. Hiába próbálkoztam velök ismeretséget kötni vagy valami kalandba bonyolódni, sehogy se ment a dolog.

Már éppen el akartam hagyni a fürdőt, midőn egy bűbajos fiatal leány tűnt fel a láthatáron. Gyönyörű fekete szemek bátor nézéssel, délceg sugár termet, aranyos szőke haj, ehhez tündéri lábacsok, az egész lénye oly elbájoló, hogy az isten is regényhősnőnek teremtette.

Szívem megdobbant, mikor megpillantottam. Éreztem, hogy ez »ő«. Erről fogom megírni a kétkötetes regényt. Így nézhetett ki a múzsa. Ez visz fel engem az Olympra.

Még az nap kipuhatoltam, mikor jött, meddig marad ott, mi a neve és foglalkozása.

Előtte való nap jött, Kovács Erzsikének hívják, s foglalkozására nézve *bonne* a Fürjessy családnál.

Bonne! Pompás, felséges! A *bonne*-ok többnyire regényes hajlamúak. Nem adom száz forintért, hogy *bonne*, mert a szerelmi történetben pompásan lehet majd festeni staffázsnak a gyermekéletem. E kedves csacsogó apróságok ötleteit, ezt az irodalmi cukedlit.

Azontúl mindennap láttam a sétányokon a csipogó apróságokkal, köszöngettem neki, kacsingattam rá, mindenütt nyomába jártam, ezer feltűnő jellel mutattam érdeklődésemet, de a kis ügyetlen észre nem vette. Megközelíteni pedig szinte lehetetlen volt, mert egy öreg asszonyosság mindig vele volt a gyermekkaravánnal. Hogy ezek az öreg asszonyok mindenüvé odatolakodnak!

Annyira beleképzeltem magam apródonkint, hogy nekem erről a leányról kell majd megírnom a remekművem, hogy immár jóformán lázban égtem iránta, s átkoztam magamban, vádolva őt a nemzeti kultúra iránt elkövetett bűnnel, amiért semmi jelét nem adja a hozzám való ragaszkodásának...

De türelem, türelem. Mindent meghozhat még a jövő. Egy nap kibarangoltam a kis fenyves erdőcskébe, mely a fürdőház háta mögött terült el. Szívem tele volt szerelemmel iránta. Madarak dala, falevelek susogása tele töltötte csordultig.

Hát amint ábrándozva megyek visszafelé a gyalogúton, a galagonya bokrok között, egyszerre csak elém tűnik a tisztáson Erzsike vagy nyolc-kilenc apró gyerekkel, kik előtte-utána szaladnak, némelyik a szoknyájába kapaszkodik, egy kis gazembert pláne a hátán cipel.

Szívem összeszorult. A vén boszorkány nem volt velök. Íme végre megérkezett a kezdet. Az első fejezetben az első lap.

S mily boldogság! Erzsike mihelyt megpillantott, irányt változtatva, egyenesen felém tart.

Aha, kis hamis! Űgy, úgy! Csiga-biga nyújtsd ki szarvacskádat. Nyújtogatod már. Látom, hogy találkozni akarsz te is.

Valóban felém tartott, kétségtelenül felém. Nos, hát tessük magunkat kissé közömbösnek.

Se jobbra, se balra nem pillantva, egyenesen mentem a gyalogúton, a faleveleket paskolva sétabotommal.

Már csak egypár lépés választott el. No most, no most!

A leány közelembbe érve megállott, ... igen megállott, a gyermekek is megálltak, s valamennyi rám függesztette a szemét.

Egy szót nem bírtam kiejteni, lélegzetem elszorult, csak kezem nyúlt gépiesen a kalapomhoz.

— Uram — kezdé Erzsike csengő hangon. — Bocsássa meg, hogy megállítjuk.

— Oh, kérem — makogtam zavartan. — Parancsoljanak velem.

— Ezek a kis bolondok az okai. Mondja ön, uram, hogy »igen« vagy »nem«.

A gyermekek feszülten néztek rám, mint egy orákulumra.

— Igen — szóltam tompán, nem tudva, miről van szó.

Az »igen« szóra valóságos diadalüvöltés tört ki a picinyek közt, s nekiszilajodva rohantak balra a Kálvária felé, hova, mint később megtudtam, csak az esetre volt szabad menniök, ha az első szembejövő igent mond.

— No, ön boldoggá tette a gyermekeket, — s azok meg sem köszönik. Mennek. Jó napot, uram.

S ezzel ő is elindult.

Arcom kigyúlt most, mint a láng. Vakmerőn eléje léptem.

— Nem úgy, kisasszony — hörgém lázasan. — Most már én kérdelem öntől, »igen«-e, vagy »nem«?

A leány megütődött egy percig, azután rám nézett szelíden egy másodpercig, és azt mondta dallamos édes hangján:

— Nem.

S ezzel tovaszökött a gyermeksereg után a selyem réten át, mint egy zerge.

Én pedig ott maradtam állva dermedten, szomorúan, elgondolkozva — hogyan lehetett olyan kegyetlen egy két kötetes regényt így elrontani. Mikor éppen csak egy »igen« kellett volna hozzá.

AZ ELSŐ EMINENS

Az ember mindig bizonyos szeretettel emlékszik vissza iskolatársaira, azokra az arcokra, melyek a diákelet verőfényes tavaszát benépesítik. A közös padfaragás, az átélt ezer aprólékos kaland rózsaszínben tolakodik elő a múltból. Még a sötét »karcser« is nyájasan mosolyog most ránk keserű mondatokkal teleírt falaival, börtönszerű asztalkájával és a vizeskancsóval. Vankovics bácsival, a pedellussal, akit akkor hóhérnak néztem, be melegen tudnék most kezét szorítani. Egyszerűen minden kedves nekem az akkori időből.

De valamennyi közt talán a legélénkebben élt emlékemben Herke János, az egykori első eminens és lakótársam, akivel egyszer együtt voltunk »szuplikálni«.

Eleven eszű, elmés fiú volt. Nagyszerűen tudott beszélni a papokkal és tanítókkal, ahol megháltunk, hát még a földesurakkal, akiktől pénzt gyűjtöttünk az iskolánkra!

Még most is emlékszem, mikor a vasúton utaztunk harmadik osztályú helyen (mert erre szolt az ingyenjegyük), de egyik állomásnál mégis a másodosztályú étterembe mentünk be megenni egy kis gulyáshúst, amiért kérdőre vont a gonosz lelkű konduktor:

— Mi dolog az? Maguk a harmadik osztályon utaznak és a második osztályú étteremben esznek?

Én megijedtem, de Herke János megfelelt rá:

— Az onnan van bácsi, mert a gyomrunk másodosztályú.

Erre a magyarázatra megadta magát a konduktor, és nem bántott bennünket többé. A szuplikáció jól beütött. Egypár száz forintot gyűjtöttünk akkor. A tanári kar nagyon megdicsért bennünket, de különösen Herke Janit, akiről azt jósolták, hogy nagy ember lesz belőle.

A következő évben elváltunk, ő Pozsonyba ment, én Pestre. Tizenöt hosszú év folyt le azóta. Sohasem láttam Herke Janit, sem nem hallottam róla semmit. Más körbe, más viszonyok közé sodort az élet. S ha néhány iskolatársammal föl-emlegettük is egyszer-másszor a régi pajtásokat, ki hol van, kiből mi lett — Herke János egészen a ködbe volt veszve. Senki sem tudott róla.

Csodálatos az! Az a fiú bizonyosan nem él már. Mert ha élne, lehetetlen, hogy ki ne vált volna! Ott ülne már az azóta vagy az Akadémiában, vagy a parlamentben. Hiszen mindig első volt köztünk!

Hát az idén ősszel, amint a Kristóf téren megyek, egyszer csak a vállamra üt egy magas, sovány, rövidre nyírt hajú alak sápadt, dúlt arccal, tétova szomorú tekintettel.

— Jó napot, öreg! Emlékszel-e rám?

Megfordulok, nézem, keresgélem emlékemben az arcát, de hasztalan.

— Én a Herke Jani vagyok.

— Te vagy? Szervusz, pajtás! Persze hogy te vagy — kiáltám kitörő örömmel. — No, ez derék dolog. Csakhogy minket is összehozott egyszer az élet. No, gyere ide a kávéházba, beszéljünk egy kicsit a múltakról.

Beültünk, két kapucínert hozattam, János szótalan ült mellettem, s izgatottan fészkelődött helyén.

— Nos, hát beszélj valamit. Életed sorja hogy folyt azóta? Mi vagy, hol vagy?

— Semmi se vagyok, és sehol se vagyok — szólt mélabúsan.

— Hogy értsem ezt?

— Úgy, hogy tanulmányaim végeztével nevelősködni mentem vidékre egy ügyvéd családhoz. Azóta ott voltam. A gyerekek megnőttek, barátom, és én nem vagyok semmi. Most ide jöttem Pestre, és a doktorátust teszem.

— Teringette! Ugyancsak elkéstél. Van-e már terminusod?

— Terminusom már van, de pénzem már nincs.

— Általános baj. Mióta vagy már Pesten?

— Egy hónapja.

— Ej, ej, és mégsem kerestél fel.

— Sok dolgom volt — mondá szórakozottan.
— Persze készültél.
— Nem, nem. Hanem Trefort után jártam.
— Mit akarsz vele?
— Egy pompás eszmém volt, de már vége. Nem tudtam hozzá bejutni. Vége van... Pedig jó gondolat volt.
— Hadd halljam!
— Rá akartam beszélni, hogy ne nevezze ki Schlauchot nagyvárad püspöknek.

— És miért?
— Mert én olcsóbban elvállalom... De már vége van, kinevezte.

— Bolond vagy, öreg — mondám nevetve. — Legalább a jó kedved, látom, megmaradt, s ez a fő.

Ő rám sem hallgatott, hanem amint utólag visszagondolok a jelenetre, elmélázott az ablakon át a járókelők tarka csoportjain.

— Hol lakol? — kérдем.

— Sehol. Két nap óta nincs lakásom, és pénzem sincs — felelte közömbösen.

— Hát csakugyan? No, ez már nem tréfadolog. Akkor hát húzódj meg nálam. Van egy kis szobám, megosztom veled addig. Mikor van a terminus?

— A jövő kedden.

Herke Jani még aznap este hozzám hozta a kis batyuját, a dívánon ágyat vetettem neki a saját fölösleges ágyneműmből, s szépen meg voltunk együtt néhány napig. Csendesen, szótlánul üldögélt az ablaknál, és olvasgatott a könyveimből vagy pedig mereven gondolkozva bámult a falra órák hosszáig. Nem is igen ügyeltem rá. Néha egy-két hatost dobtam neki, akkor elment, evett valamit és visszajött.

Némelykor diskurálni kezdtem vele, de igen kurta feleleteket adott, mintha terhére volna a beszéd.

— Hát készen vagy-e már a stúdiumokból?

— Készen.

— De mégis tán jó volna egyet-mást elolvasni?

— Minek? — szólt egykedvűen.

— Min gondolkozol annyit?

— Egy regényt komponálok, pajtás.

- Regényt? No, az derék. Mi lesz a tárgya?
- Fölséges tárgy. A címe elárulja.
- Mi lesz a címe?
- »A nők a teremtés előtt.« Ugye jó cím?

Azt hittem, tréfálódzik, de egypár nap múlva éppen a lánchídfőnél véletlenül összejövök dr. Kamuthy Lajos közös iskolatársunkkal, s előhozom neki, hogy megtaláltam már, akit olyan régóta keresgélünk, Herke Janit.

- Tudom, szegényt. Szerencsétlenül járt.
- Nagyon, nagyon szerencsétlen.
- Azt is tudod már, hogy megszökött?
- Honnan? — kérdém meglepetve.
- Hát a bolondokházából.

— A bolondokházából? — dadogtam elsápadva. — És mi volt ő ott? Csak nem pénztárnok?

— Dehogy. Egyszerű örült. Hát nem tudod? Idejött doktorátust tenni, s eközben kitört rajta a téboly: bevitték, de néhány nap óta eltűnt onnan, anélkül, hogy kigyógyult volna.

— Teringette! Én nem vettem rajta semmit észre, azaz-hogy egyben-másban csakugyan feltűnő a viselete, de nem ügyeltem rá... nem is gondoltam erre. No, ez szép história!

— Hol láttad?

— Nálam lakik. Az utcán találkoztam vele, és odavettem magamhoz.

— Veled hál? És nem félsz, hogy éjjel kitör rajta a düh és megfojt? Vigyázz magadra!

Szívem összefacsarodott, és a félelem hideg verejtéke ütődött ki halántékomon. Hogyan, napok óta egy örülttel alszom becsukakozva? Siettem haza, hogy valahogy lerázzam szép szerivel. Nem, nem, többet egy percig se mernék vele egyedül lenni. Hát még egy éjszakát tölteni együtt! Okvetlenül el kell küldenem azonnal. Most már eszembe jutott dúlt arca, tétova szemjárása, visszás feleletei, az elmezavar annyi száz jele.

Hazaszaladtam, nem volt otthon. Csak a batyuja volt ott az íróasztalom mellett a földön.

Hol lehet vajon? — kérdeztem a házmestert: nem tudta.

Végre eszembe jutott, hogy ma van a terminusa.

Rohantam az egyetemre. Éppen a vizsga folyt. De mondták, hogy már mindjárt vége lesz; várjak egy kicsit.

Kevés vártatva megnyílt az ajtó, és kilépett Herke János kimelegedve és magában motyogva valamit.

— No? — kérdem. — Mi történt?

— Letettem — szólt.

— Igazán letetted?

— Hát mi van abban? — mordult rám, és úgy látszott nekem, mintha a fogait is megvicsorogtatta volna.

— Semmi, semmi — mentegetőztem. — Éppen semmi sincs benne. Nem is csodálkozom én azon egy cseppet sem. Mindég jó tanuló voltál.

Hanem azért biz én csodálkoztam, és nem állhattam meg, hogy utána ne járjak, vajon igazán letette-e a doktoratust?

De biz az csakugyan letette — még pedig kitűnő sikerrel.

— Hát találd el, miért kerestelek meg, János?

— Tudom. A miniszter küldött el értem, ki akar nevezni »Corpus Juris«-nak. De inkább legyenek kutya, mint törvénykönyv.

— Nem, nem azért jöttem, hanem egy szép leánykával volt most találkozásom az utcán... megígérte, hozzám jön ma este... hiszen érted már a többit... eljön, de nem szeretném... furcsa dolog is volna ott egy harmadik. Te is fiatalember vagy, tudod már te az efféléket. Így megy ez már... Hát nem veszed rossz néven...

Szeme megvillant. Majd lehorgasztotta a fejét.

— Jó, jó... — szólt tompán. — Ha nem kergetnél is, elmennék.

— Dehogy kergetlek, hanem végre is egy pikáns kaland elől nem lehet kitérni. Egy szép leány elsőbb mindennél.

— Szép leány — vihogott —, szép leány!

Egyszerre nekem rohant, torkon ragadt, és a falhoz szorított.

— Jaj! — szisszentem fel halálra ijedve. — Mit csinálsz?

— Valld meg — hörgé —, hogy ő az.

— Kicsoda? Ne bolondozz, János!

— Hogy ő az. A Mari.

— Miféle Mari? Hisz ez Róza... becsületemre mondom, nem Mari.

— Igaz, igaz — szólt a kezeit végig simítva homlokán, — hiszen meghalt... meghalt.

S elkacagta magát, keserű, velőt tépő kacajjal.

Azután, mintha összetört volna, csendesen megkuporodva ballagott mellettem hazáig, átvette batyuját, s vígan mondá:

— No, szervusz öreg! Ne haragudj rám, hogy elmentem, de kénytelen vagyok, hívnak.

Hogy hova hívják és kik, arról nem szólt, de negyed-napra olvastam azután a »rendőri hírek«-ben, hogy egy Herke János nevű dühöngő őrültet fogtak el a Bakáts téren, hol egy budai ügyvédet fojtogatott.

Talán nem is volt egészen bolond.

AZ ÁLMODOZÓK FOLYÓJA

Egy este nehéz gyomorral feküdtem le s még ráadásul elolvastam egy csomó hírlapi cikket a Kongó államról, Stanleyről, M'tesáról, a híres szerezsen királyról, akinek hét-ezer felesége van, Livingston-eről, aki a Nílus forrásait kereste, a főrendiház tárgyalásáról, a demokráciáról és oligarchiáról.

Ennek az lett a következése, hogy mihelyt behunytam a szemeimet, mindjárt ott voltam valahol Afrikában. Kaotikus összevisszaságban folytatódtak az események, amelyeknek szálainál elszenderedtem.

Egy erdőben jártunk, sűrű fák között sívó homokban a M'tesa feleségeivel. Odescalchy Gyula herceg udvarolt az egyiknek, a másikkal Bánffy Béla ment karonfogva. Maga M'tesa fejedelem is velünk volt, de az oda se hederített az asszonyoknak, Baksiccsel diskuráltak a demokráciáról. Horváth Gyula arra kapacitálta Bungala törzsfőnököt, hogy festessék le Tisza Kálmánt — istennek. Az szerencsét hoz a tartományra. Grünwald Béla szintén ott tipegett velünk, s minden bennszülöttől megkérdezte: »Vannak-e Afrikában tótok?«

Ahogy így mentünk, mendegéltünk, M'tesa király nagyon meg talált szomjazni.

— Ki tud itt közelben forrást? — kérde az apród-jaitól.

Senki sem tudott. Eközben a nép is megszemjázott és hangosan üvöltött víz után. A hétezer asszony, a szerecsen törzsfőnökök és a mi embereink mind eloszlottak forrást keresni, de csüggedten szállingóztak vissza egyenkint: »Nincs erre víz sehol, sehol.«

Egy új csoport közelgett most s azok közt megismertem Festetics Taszilót, Andrássy Gyulát (denique Andrásynak jó a szerecsen király is) és a Czirákyakat. (Bizonyosan tigrist vadászni jöttek ide.)

Csak azzal a kérdéssel ostromolták őket is:

— Nem tudnak-e valahol vizet?

— Találtunk itt a közelben egy patakot, de nem ajánljuk.

Oda tartottunk, hát csakugyan volt ott egy patak, de milyen gyalázatosan nézett ki. Békák brekegtek benne, s állati hullák úszkáltak a tetején. A giz-gaz és rekettye zöldes barnára festette az undorító folyadékot, mely messziről terjeszté a kellemetlen szagot.

— Ebből nem is iszom — mondá megvetőleg M'tesa —, s népemnek sem engedek inni belőle, mert ez a víz a ragályos halál.

— Jól teszed király, ha nem iszol, sőt gátat kell emelned ellene, hogy országodon végig ne folyjon — tanácsolták a magyar urak —, s ne tegye bűzhödtté a levegőt.

A király helyeslőleg bólintott fejével, és az egész kíséret anélkül, hogy ivott volna a vízből, az *ellenkező oldalra* fordult patakot keresni.

De már eközben olyan nagy lett a szomjúság a tikkasztó hőségben, hogy számosan kidőltek.

Órákig mentek folyton ellenkező irányban, s még mindig semmi remény a szomjúzóknak.

— Mindnyájan elpusztulunk! — tördelték elgyöngült kezeiket kétségbeesetten.

Már olyanok is akadtak, kik megsajnálták, hogy nem ittak a pocsolyából.

A végszükség ez utolsó pillanatában valami roskadozó kunyhó mellől előlépett egy fehér ember ősz hajjal, ősz szakállal: úgy nézett ki körülbelül, mint Horvát Boldizsár.

— Én tudok egy forrást — mondá —, amelyből király és nép mindig üdülést nyerhet.

— Hol van, merre van? — kiabálták türelmetlenül a szomszjasak.

— Innen a hetedik banánfától jobbra.

Mindnyájan odacsörtettek, a fejedelem s a nép csodálva szemléltek egy ezüstszerű csevegő patakot. Lehasaltak a dús növényzetre és ittak belőle.

— Soha még életemben ily tiszta, jó vizet nem ittam — mondá a király.

A nép is megerősödött tőle, mihelyt kóstolta.

— Hogy hívják ezt a patakot? — kérde a király. — Uganda legjobb vize. Én e forrást saját palotámig vezettettem.

Erre kiderült az ősz férfiú arca és örömmel felelt:

— Ez a patak a *demokrácia*, óh király, s bölcsen teszed, ha megöntözöd vele kertedet.

Ezt hallván Beksics, ruhástul, mindenestül belefeküdt a patakba, e elkezdett benne hömpölyögni. Hanem szerencsére ott volt Vizsoly Gusztáv és Bánffy Béla, akik kihúzták és megszáritották a parton az afrikai napfénynél.

— Ez tehát a demokrácia? — mormogá a király.

— Az lehetetlen, felség! — feleltek a Festeticsek. — Ne higgy ez ámitó szavaknak. Uganda népe! Esküszünk neked, hogy amazt a patakot hívják *demokráciának*, amit mi mutattunk neked ott messze, a túlsó oldalon...

— Nono — szólt a bölcs király —, valamelyitek nem mond igazat, de az mindegy. Ezennel rendelem, hogy e tiszta-vízű folyócskát a kertembe vezessék, amazt, a bűzhödt patakot ellenben földdel behányják, hogy nyoma se maradjon.

Az ősz ember tiltakozó kézmozdulattal kiáltott fel:

— Azt nem tehetitek, Uganda népei. Az urak igazat mondtak. Csakhogy én is igazat mondtam. Mert a két patak *csak egy patak*, mely erre kanyargott el. Ahol az urak mutatták, ott a forrásnál valóban *olyan* a demokrácia vize; ellenben, ahol én mutatom megtisztulva, *itt ilyen*. Ha ott behányva eltorlaszolja, nem tudom, miből isztok aztán a nagy szomszjaság idején.

M'tesa rám nézett apró szurós szemeivel, s így szólt kegyesen:

— No, ez bolond egy história. Írja meg ön az utókor emlékezetére, és ezért jutalmul válasszon egyet...

— A patakok közül, felség?

— Nem, a feleségeim közül.

Mind a hétezer asszony rám nézett — s e tizennégyezer tekintettől okvetlenül fel kellett ébrednem.

KÜLÖNÖS PROTEKCIÓ

Szalonnát villásreggeliztem múltkor a képviselőházi büfében és szilvóriumot ittam rá, ami nagy ritkaság egy kormánypárti vokstól. Mert az »igen«-ek »kanapét« esznek és sherryt isznak: a paprikás szalonna a »nem«-eseké. Csak egyedül üldögéltem ott szivarozva és éberen figyelve a belülről jövő csengettyűhangokra, amidőn odatelepedik mellém egyik képviselőtársam, akinek a nevét elhallgatom diszkrécióból.

Naiv, jószívű lélek, de mint hallgatag ember ismeretes. Most csodálatosan tele volt mindenféle kérdésekkel:

— Minő dohányt szoktál te színi?

— Én? Sárretit. De legtöbbször olyat, amilyent kapok. Manapság már nehezen jut az ember szűzdohányhoz.

— Most minő van?

— Egy kis gálócsit tartogatok az asztalfiókomban, mint valami kincset.

— Ezek a nyápic képviselők többnyire cigarettaikat szí-
nak.

— Bizony, hanyatlott a pipakultusz — sóhajtottam fel.

— Tagadhatatlan! De már annak úgy kellett lennie. Először elmúlt a táblabíró, azután elmúlt a pipa. Egymáshoz illett a kettő. De a pipa mégis túlélte a táblabírót.

— Vannak ám azért még táblabírák, hidd meg, ebben a Házban is. Mi más például, Thaly, Eötvös, Szomjas?

— De hiszen dohányos emberek is vannak elegen. Egyszerre nem pusztul ki egy genre. Egyes példányok soká maradnak. Csakhogy a táblabíró is olesó lett, a pipa is, és jóformán csak az antikváriusnál kapható.

— Hm. És valóban hiszed, hogy vannak még a Házban olyanok, akik szűzdohányt szí-
nak?

— De mennyien!

— Például?

— Gróf Dessewffy Aurél maga bevallotta, hogy van
egypár csomó dohányja.

— Igen, de csak volt; megsemmisítette.

— Bizony lélekemelő az, ha valaki ilyen komolyan
veszi a törvényt.

— Hát még kit tudsz?

— Fogadni mernék, hogy maga a Ház elnöke is nyakig
benne van ebben a bűnben.

— Lehetetlen! Miből gyanítod?

— Egyszer a vasúton elbeszélte néhányunknak egy szűz-
dohánytörténetet s előadási hangjában az olthatatlan szen-
vedély tüze égett. Az csálhatatlan!

— Hát még kit tudsz?

— Itt van Krajcsik Ferenc. Annak zsákokban áll a
magyar dohányja. Amikor ébren van, mindig pipázik.

— De minthogy örökké alszik, tehát sohasem pipázik...

— Sohasem ér rá kiszíni a tömérdek dohányját.

E pillanatban vidám hahota hangzott be a folyosó-
ról.

— Kinek a nevetése lehet az?

— Bánom is én — szólt az én képviselőtársam türelmet-
len kézmozdulattal —, számold elő inkább, kiknél lehetne
még találni magyar dohányt.

— Ivánka Imréért sem tenném kezemet a tűzbe. Sőt tán
maga Wekerle se kivétel.

— Ugyan ne beszélj — mondá nagy szemeket meresztve.

— Nos és kit tudsz még?

Olyan mohón kérdezte, hogy szinte feltűnt, de azért csak
úgy a szokás kedvéért kérdeztem vissza:

— Miért akarod tudni? Tán kérni akarsz tőlük?

— Dehogy — ellenveté hevesen, olyan hangon, mintha
»apage satanas«-t kiáltana —, eszemben sincs, egészen más
célom van vele.

— Ugyan mi?

— Megmondom neked bizalmasan. Egy szegény fiún
szeretnék vele segíteni.

— Hogyhogy? Miféle fiún?

— Hát tudod a választókerületemből való afféle prote-
zsált, mindig a nyakamra jár.

— Igen, igen, de csak azt nem értem, miképpen akarsz rajta segíteni?

— Egyszerűen — mondá az én barátom, becsületes arcán a szívjóság kinyomatával. — Finánc az illető, de csak úgy teng-leng a szegény feje, mint a Toldi Miklós lova, hát egy kis mellékes keresethez szeretném segíteni.

— Megbolondultál? — rivalltam rá, valóságosan megijedve, mikor látom, hogy arcán a rakoncátlan pajkosság mosolya helyett a honatyai kötelesség felhői borongnak. — Csak nem beszélsz talán komolyan?

— Hogyne beszélnék — szólt megütődve. — Kérlek, olyan becsületes, derék fiú, hogy megérdemli a felkarolást. Szegény öreg anyjának küldözget pénzeket sovány keresményéből.

— Ember! — kiáltok megijedve. — Valahogy meg ne tedd, amiről beszélsz, mert akkor engem denunciánsnak fognak tartani... Szerencsétlen ki adta neked ezt a tanácsot?

— Beöthy Aldzi!

— Persze. Hiszen mindjárt tudhattam volna.

— Vele tanácskoztam, hogy mit kellene tenni a fináncom érdekében; ő mondta, hogy legokosabb lenne a szegény fiúnak egypár jó dohánylelet.

— No, hiszen szépen megjártad volna!

— Ugyan ne tréfálj! Azt hiszed, engem lebeszélsz az effélékkel! Egyrészt segítek a fiún, másrészt hazafias kötelességet teljesítek...

Ne bolond, ne! De így van az, ha valaki komolyan kezdi venni a törvényeket. Láttam, hogy nem bírok vele, kétségbeesve rohantam hát megkeresni valahol Beöthy Algernont, hogy ő próbálja lebeszélni.

Beöthy Algernon nem volt sehol; mire visszaszaladtam a büfébe, az én barátom is eltűnt onnan. Azóta nem láttam, s folytonos trémában vagyok, hogy a protezsált finánc csakugyan beállít az elősorolt urakhoz.

Azért hát egyszerűen megteszem töredelmes vallomásmat, hogy az illetők idejekorán megsemmisíthessék a dohánykészletüket, a baj minden percben lecsaphat.

Mert ha azt hiszem el büfébeli barátomról, hogy komolyan beszélt, az igaz, akkor egészen hihetetlen nagy bolond.

De ha nem ezt hiszem felőle, ha felteszem róla, hogy tréfált, akkor hihetetlen nagy humorista.

Csakhogy mégis az elsőt kell feltenni, mert az életben sokkal gyakrabban fordulnak elő a nagy bolondok, mint a nagy humoristák.

A GYANÚ

Rossz nap volt az. Nem is tudom már, melyik volt. A képviselőház tanácstermében egy tiszteletreméltó aggastyánt ocsmány bűnnel gyanúsítottak. Ezt nevezik »interpellációnak«.

A folyosón dévaj nevetgélés mellett egy másik úrról folyt a tricestraccs, elmés szóvirágokkal csipkelődve találgatták, hogy »miből él«. Ezt hívják »szellemes diskurzusnak«.

A büfében sikamlós szerelmi kalandokat meséltek, közünk élő személyekről, a neveiket sem titkolva. Ennek van a legtalálóbbs neve: *reggeliztek*. Igen, fölfaltak néhány tisztességes asszonyt.

Fojtó, utálatos atmoszféra ez! Mintha az ördögök fűtenék ma ezeket a helyiségeket. Valóságos pokol!

Ej, de minek vagyok én a pokolban, mikor lehetnék a mennyben is?

A mennyben otthon, kis gyerekeim között.

Leakasztottam kabátomat a fogasról, és hazamentem még a szavazás előtt. A kis báránykáim élémbe szaladtak, fölkusztak a térdemre, megcibálták a szakállamat, összevissza nyálaztak, a mellényem gombját leszakították, Jancsi-ka pedig beleharapott a fülembe. Hát nem többet ér ez, mint interpellációkat hallgatni a Házban?

De nem jó az ördögöt falra festeni, mert az akárhol megjelenhet. A kisebbik fiam egyszer csak előáll egy interpellációval.

— Apácskám, mikor lesz már az a karácsony?

No, erre még csak könnyű a felelet:

— Vagy hússzor lefekszünk, felkelünk, akkor aztán éppen itt lesz.

— És mit hoz nekünk a Jézuska?

— Hja, ha én azt most tudhatnám (aminthogy igazán nem tudtam, amíg előbb jelentést nem tétetek magamnak a mamával).

— És mikor hozza a Jézuska, amit nekünk szánt?

— Karácsony estéjén. Kőd előttte, köd utána, hirtelen betoppan.

— Nem lehetne az, hogy mi akkor ott legyünk a Lacikával?

— Nem bizony. De miért szeretnétek ott lenni? Hogy a Jézuskát lássátok?

— Nem, de hogy azt lássuk, mit hoz. Mert a Lacika azt állítja, apa és mama a maga számára dugja el a nyaláncságok felét. — Hogy a Jézuska mindenkor többet küld, mint amennyit magok ideadnak.

— Ejnye! — szisszentem föl meglepetve. — Hát már ti, apró babszemek, is vádaskodtok? — Ártatlan lelketek máris így elhajlik? A gyanú plántája mennyben és pokolban egyformán megfogant?

De már akkor inkább csak visszamegyek a képviselőházba.

FALUSI KARÁCSONY

(Csevegés)

Öregszik az ember, kezd rendes lenni.

Már évek óta jegyzem egy kis könyvecskébe a napi teendőimet előre. Ha aztán átszaladok egy-két lapot — az azért nem tesz semmit. Ne tessék rossz néven venni.

A mai napot nem ugrottam át.

Megnézem reggel, hát csak ennyi a teendőm mára.

Lacikának: lóvonatú vasutat venni.

Jancsikának: kerekese cocát.

A »Pesti Hírlap«-nak: karácsonyi tárcát írni.

Sokáig elcsavarogtam a játékkereskedésekben, míg végre egy kerekese lovat találtam, aminőt Jánoska parancsolt: »hogy a nyakán haja legyen, hogy a fején kantár legyen«.

Hát még a lóvonatú vasúttal mennyi dolgom volt: megvan-e rajta elől az ostornak való lyuk (mert azt a Lacika leg-

főképpen követeli), hát azok a szíjak felül, amikbe az utasok belefogóznak, amikor a kocsi túl van tömve, mert anélkül nem tökéletes a lövönat.

Egy szóval a kis Jézuska helyett mászkáltam egész dél-előtt. (Nagy szó, hogy én valakinek a dolgát végzem, ha nem választó.) Most reciprocitásból a kis Jézuska adhatna nekem témát a magam dolgához.

Elgondolkoztam születésén, életén, halálán és feltámadásán. Hátha találnék benne valami point-ot, amit még újságírói szem nem vett észre.

Lehetetlenség! Szegény Jézus! Mennyi rossz tárcát írtak már rólad az emberek a karácsonyi mellékletekre!

Nem, én sokkal jobb keresztény vagyok, nem csinállok rovasodra ízléstelen, émelygős történeteket.

Eleget szenvedtél már te a keresztfán!

Nem is való neked lejönni ide a városokba, ahol már a gyerekek sem hiszik el a te jelenlétedet (vének azok a lelkükben), itt igazán csak a kereskedők szeretnek (még ha zsidók is), akik jó vásárt csinálnak ezen a napon.

Hanem ott künn a falvakon vagy te szép. Aranyos köntöskéd tündöklő fényével beragyogja az alacsony falusi szobákat. Ott még hisznek benned... Oda már én is szívesen követlek a fantáziámmal!

Csikorog a hó a nagy patkós csizmák alatt. Lázás sürgésforgás van az egész faluban. Fák ünnepélyesen ütögetik össze a zúzmarás gallyaikat, a jégcsapok csillogó üde pompában lógnak le az ereszekről, az ablakok tele vannak rajzolva jégvirággal. Bent a kályhában vígan pattog a tűz, künn a konyhában kong a mozsár, amelyben a mákot törik, a szomszéd házból egy másik mozsár felel neki, sűrög-forog az asszony nép, gyúrnak, dagasztanak, kenik a kalácsot tojássárgájával... Szerte a faluban minden kémény füstöl. Fehér tejszín felhő kavargog belőle. Éles rezgő hangon zúg az esti harang.

Ez az igazán szép. Mindenen meglátszik, hogy vendéget várnak.

A suhanc gyerek már hetek óta emlegeti:

— Édes szüle! Mikor lesz az a nap, ha majd úgy jólakunk, hogy se állni, se járni, se feküdni nem fogunk tudni?

Ez az a nap. Kigyúlnak a csillagok az égen, az ablakok is

megvilágosodnak. Egyszerre kihalt lesz az utca; síri csönd lepi el a tájat. Csak néha villan meg az ablak alatt, s szalad át sugarával a falon egy-egy elkésett embernek a lámpása.

Ott benn ül a család az asztalnál. Lámpafény ömlik el nyájasan a hófehér abroszon. A vihangoló, türelmetlen apróságokat, akiknek ma minden szabad, nehéz mesterség féken tartani az öregeknek.

Az anyjuk behozza a káposztás levest a kolbásszal, aztán a mákos gubót. Azután a túrós csíkot. Azután a mézes ostyát (mely hetek óta fenn függött fehér asztalkendőbe bekötve a mestergerendán, hogy az imposztorok föl ne érhék), azután a sertésaprólékot. Azután az almát, diót.

De már a diónál megmutatja az apjuk, hogy mit tud.

— Lassan, gyerekek! Ne kapkodjatok! A körmödre ütök, te Sári. Ami most jön, az nem bolondság. Nyúljatok be a szakajtóba, mindenitek vegyen ki egy diót. Te is, feleségem!

— Hát az mire való?

— Semmi se bizonyosabb annál. Amelyik olyan diót választott, hogy a magja egészséges, annak ugyan semmi baja sem lesz az idén. Olyan lesz, mint a halcsík. De ha a diója romlott vagy penészes, az nem lesz ment a nyavalyáktól. Azon szerint, amint egy gerezd vagy kettő rohadt el.

(Bolondság ehhez képest minden doktori tudomány.)

Hanem a diókról nem lehet sokáig értekezni — kérik már azokat erősen ott kívül. Fölzeng az ablak alatt az ének. Betlehemes fiúk kántálják a kis Jézuska születési történetét. Fújja tüdőszakadtából a három napkeleti király: Melchior, Gáspár, Baltazár.

S mihelyt királyok — mindjárt adó kell nekik. Szerencsére olcsók. Egy-két marok diót visz ki nekik Zsuzsi, s ezzel odább állnak.

Most aztán megindul a sok kérdezősködés a kicsinyek részéről. A szent legenda felkölti az érdeklődést. Hogy volt, mint volt?

— Hát igazán fölfeszítették a jó Jézust azok a csúf zsidók?

— Bizony fölfeszítették azt a keresztre.

A mosolygó gyermekarcok egyszerre megnyúlnak, homlokukon egy árnyék suhan át, ajkuk nyitva marad. (Mintha

most lopózkodnék be szűz lelkükbe az a mag, amelyből húsz év múlva »antiszemita voks« lesz.)

Új bethlehemesek jönnek-mennek, egy-két csoportot be is szólítanak, hogy a gyerekek megnézzék a Jézust, a jászolyt, a teheneket, amelyeknek a párája melengette az »istengyermekeket«. A szakajtó dió eközben persze egyre fogy. Már csak az alján csörög egy-kettő.

A későn jövőknek vesztett póre vagyon... A diókkal fogy a vendégszeretet is.

Zsuzsi a vége felé nem győz már kiszaladgálni, hogy elkergetse őket.

— Ne csipogjatok itt! Kinek énekeltek? A mi gyerekeink már alszanak.

Aminthogy rendre elaludtak vagy az anyjuk, vagy az apjuk ölében. Édes szuszogásuk szelíden belevegyül a prücsök méla ciripelésébe.

Csak a nagyobbik fiú van még fent, aki az éjféli misére készül. Verebet is fogott, hogy majd a templomban szabadon eressze.

Ezer különös kérdésekkel zaklatja az öregeket.

— Rokona Mikulás a Jézusnak, hogy mind a kettő a gyerekeknek keresi a kedvét?

— Nemcsak a gyerekekre viselnek ők gondot, de a nagyokra is.

— Mért van az, édesapám, hogy a kastélyba az úri gyerekeknek többet visz a Mikulás, mint nekünk?

— Bizony nem tudom én, édes fiam.

— Meg kellene tőle kérdezni. (Ez a kópé már eszeli a szocializmust.)

— A csizma teszi, fiam. Az úri gyermeké finomabb.

— De a mienk nagyobb, abba több férne.

— Bolond vagy, kis cselédkém. Ne törd a fejedet ilyeneken.

De a tudákos Miska csak nem hagyja abba:

— Hát a király fia is kiteszi a csizmáját az ablakba?

— Ki bizony. Még talán maga a király is.

— Aztán mit tett abba az idő a Mikulás?

Erre már nem tud megfelelni az öreg, de még talán én se tudnék, csak találomra.

Vagy szurony volt, vagy olajág.

A MAJORNOKI LÁZADÁS

Ma már okosabbak az urak is, mint valaha, de a parasztleányok is.

Ki emlékszik a Petky-esetre? (Szerelem volt a rugója — érdemes hát továbbadni.)

Abból az időből való még, mikor József volt Budán a palatinus, s Kotyogó István uram Majornokon a bíró.

Valami mesés szép leánya volt az erdei major juhászának. Sokat járt a litavai templomba, mert Majornokon sem pap, sem templom, mindössze egy szegényes harangláb dicséri az urat. A litavai templomban minden szem megakadt az Erzszi nyúlánk termetén, almavirág szín arcán, koromfekete szemein; minden szem megakadt, de három megbotlott.

Ebből a három szemből Kovács Mihályé, a fiatal szűcsé volt kettő, a harmadik ellenben a földesúrnak, Petky Pálnak képezte tulajdonát (mert a másikat diákkorában kilőtték a vadászáton).

A litavai földesúr nagy gavallér volt, de amellettszarnok és erőszakoskodó. A főszolgabíróságot is azért viselte, hogy a vármegye hatalmát hozzácsatolhassa a magáéhoz.

Pedig jókora volt az övé is. Mikor a komposzesszorátusi gyűlésen azzal érvelt ellene a hétszilvafás Piry Gábor: »Nekem is csak olyan szavam van itt, mint nagyságodnak, az én földem is csak olyan mély, mint a nagyságodé« — ott nyomban letorkolta Petky: »Olyan mély lehet a nemzetes úré is, de nem egészen olyan széles.«

Tizenötezer hold volt egyvégben. Ha két szeme volna, sem tekinthetné be egyhuzomra a litavai toronyból, akkora darab az.

Ennek a nagy úrnak tetszett meg Erzsike, Erzsikének ellenben a szűcsmester tetszett meg.

Petky sokszor átkocsizott az erdei majorhoz; vadászat közben akárhonnan oda tért zsendicét inni, Erzsikével incselkedni, de édes szavakkal nem mehetett semmire. Azután elküldte az ispánját, Pankotai Ferenc uramat; az beszéljen a leány apjával, okos szavakkal, hogy adja a kastélyba a leányt, bizony jobb dolguk lesz mind a kettőjüknek.

Az okos szavak sem használtak. No, hát akkor meg kell

próbálni a ravasz szavakat. Menjen át a majorba a kulcsárné, özvegy Demes Jánosné nemzetes asszony, majd elbánik az a fehércselédkével.

Ő mindjárt ott kezdte, hogy örökbe akarta fogadni Erzsikét: neki is volt egy szép lánya, ma már éppen ilyen volna, ha meg nem halt volna, nehéz iga a vénség, az egyedüllét, a kis összekuporgatott szerzeményét sem tudja kire hagyni, ő bizony arra gondolt, hogy egy szerény, becsületes leányzót vesz örökbe, s viszi magához lakni.

Erzsike azt felelte erre (meglehet, élt a gyanúperrel):

— Nehéz már ebben a korban szülőket cserélni. Keressen a nemzetes asszony az apró gyermekek közt.

Mennyivel simábban ment a szűcs dolga. Pünkösöd vasárnapján elment a majorba, megkérte a leányt és megkapta; még a lakodalom napját is kitűzték újborra, a dudást megfogadták nyolc váltóforinton; ha jól emlékszem, a nevezetes Lapaj Istók vállalkozott. Négy akó bor kellett a férfinépnek, kilenc icce méz pálinkaédesítésre az asszonyoknak, hat fehér keszkenő a lovak kantáraitra. Nagy költséggel jár az.

Mikor szétment a híre, még egyszer üzent Petky a hajdújától:

— Erzsike, Erzsike, megbánod te még azt. Kétszer siratod meg naponként. Este lefekvéskor, mikor a fagygyertyádat elfúvod, reggel felkeléskor, mikor a kopott, rongyos csizmácskádat felhúzod.

Erzsike vállat vont.

— Ha megbánom, azt majd akkor bánom, de amit a főbíró kíván, azt mindjárt most bánám.

Méregbe jött Petky, felhívatta magához a szűcsöt, hogy mennyiben áll a dolog.

— Kétszer kihirdettek, nagyságos uram!

— Nem ér semmit. Nem neked való virág az, hát nem is fogod leszakítani.

Majd úgy lett. Valami gonosz praktikát csináltak a majornoki előjárósággal. Az ispán az esküvő előtt egy-két nappal ott járt, és egy jelentést íratott alá velük.

Öregbíró uram, Kotyogó István persze aláírta szó nélkül, mint ahogy alá szokott írni mindent. Az efféléhez nincs esze, nem ad a betűre semmit, pedig hogy megjárta egyszer...

mikor Börcsök uram községi bizonyítvány alapján vesztette el a malomgát-pert, s azzal fellebbezett, hogy a községi bizonyítványoknak semmiféle erejük nincsen, mert íme ő is becsatolt egyet... s ez szóról szóra így hangzott:

Mi alulírott Majornok község előljárói, hitelesen valljuk, hogy a Börcsök-ügyben kiadott előbbi bizonyítványban hazudtunk, s kérünk magunknak a tekintetes vármegye által egyenként tizenkét botot kiutalványoztatni.

Megvolt a nagy csúfság, de azért az előljáróság mégsem tanult, ma is aláír mindent, amit elébe tesznek.

Hát most is aláírt egy jelentést, hogy a községben elterjedt hírek szerint Kovács Mihály szűcsmester lopott juh-bőrökből csinálja a ködmönöket, s hogy a lopott juhbőrt a juhász szállítja neki.

Így lón aztán, hogy mikor az erdei majorban összegyűlt a násznép, éppen már öltöztették a menyasszonyt, odajött hat pandúr, elfogták a vőlegényt, az örömapát, s vitték őket vasban a vármegyeházára.

Hiszen egy kis »méretlen« birkahús, elhiszem, hogy minden juhász lelkén lóg — de már ez mégis szörnyűség! A násznép szétfutott ijedten, magáramaradt ott a kétségbeesett menyasszony.

Azaz, ha még magára hagyták volna, de két pandúr maradt vele; azok ott várják be a főbíró, aki házkutatást jön tartani — szép história lesz ott ma este...

Az elszéledt násznép rárontott nagy lármával a Kotyogó István uram házára: miféle írást adott ki a juhászek ellen? Két ártatlan embert tömlöcbe juttatott, s egy ártatlan leányt (nyíltan kiabáltak) kiszolgáltattott a főbírónak.

— Hát tudom is én, mi volt az írásban — mentegetőzék Kotyogó István. — Nem káptalan az én fejem, hogy olvasni is tudjak.

— Akkor miért nem teszi le kegyelmed a bírói pálcát! — kiabálta a nép.

— Az már más — mondá a bíró, mellére ütve —, a pálcát tudom forgatni.

S kevélyen meglóbázta a levegőben.

— Ha tudja, hát forgassa meg. Most lássuk, mekkora ember kegyelmed.

— Meg is láthatják kendtek. Hát mi a baj?
— Két ártatlan embert tömlöcbe hurcoltak...
— No bizony — szólt közbe Kotyogó uram szelíden —, ha ártatlanok, hát hazaeresztik őket, punktum.

De már ebbe belesüvitett Létassi Vince, aki násznagy lett volna a lagziban:

— Ohó! Nem addig, bíró uram! Hát a leányzóval mi történik? Tudja-e kegyelmed, hogy a főbíró mindjárt ott lesz a hűlt fészekben; ahol nem neki vetették a menyasszonyi ágycat. Kinek a lekén szárad az az alávaló istentelenség, ha nem a kelmedén?

A Kotyogó becsületes, ráncos arca elsápadt. Az összecsoportosult falusiak zivaja egyre fenyegetőbb lett.

— Vén bűnös, nem szégyelli magát! — ordított fel Kövér Istókné, az alsóvégről. — Bíró létere! Ó! Ó!

— Föld be nem viszi a csontját! — rikácsolt Kovács Péterné, az elfogott szűcs sógornője.

— Csitt, libavásár! — csattant fel a bíró. — Lassabban legyenek kendtek, mert én meg azt mondom, hogy a főbíró nem megy oda.

— Ki mondja azt? — vágott közbe gúnyosan Barkás György, maga is bíróviselt perszóna.

— Én mondom — kiáltá harsány hangon a tömeg feje fölött. — Én, a majornoki bíró!

— Kegyelmed majd intézkedik, hahaha!

— Igenis, intézkedem.

E vakmerő szavakra mély csend lett. Csak imitt-amott hangzott fel a nevetgélés nesze. Koczó Gergely villámló szemekkel rántotta meg Turi Mátyás uram dolmányát: »Komé, de iszen kemény gyerek ez a Kotyogó mégis.«

Csak Barkás György mert élőszóval is tamáskodni.

— És ugyan ki állja a földesúr útját? Talán kee?

— Nem én, a viláért sem — mondá Kotyogó csendesén.

— Hát kicsoda?

— A mi urunk, Jézus Krisztus!

De már erre kitört a kacaj. Ne bolond, ne! Tiszteletlen észrevételek csúsztak ki az ajkakon. »Az esze ment el szegénynek! Hamar, hamar, meg kell a fejét locsolni!«

Bíró uram azonban még csak oda se hunyorított a közbeszólásoknak.

— Nem az eszem ment el, atyafiak, hanem a tietek jár lassan, az enyim után. Igenis, a Jézus Krisztus állja majd el a földesúr útját, mert a hegyi út, amely az erdei úthoz visz, sziklák közé van vágva, oly szűk néhol, amint tudjátok, hogy alig fér át rajta a kocsi. Ki kell emelni nyomban a temetőből a keresztfát az üdvözítő képével, és mélyen beásni a hegyi út közepére. . . Ám akkor menjen aztán rajta szerelmi kalandokra a főbíró úr. . .

Nagy riadalom támadt. Tomboltak a lelkesedéstől, s a kalapjukat hajigálták a levegőbe. »Vivát«-ot kiáltott száz torok. Legények kapákért, ásókért futottak. S egypár óra múlva a Krisztus kereszttje, mely eddig ott búsult zöld gyepes sírdombok fölött, ott állott a fordulón túl az ösvény közepén, tiltakozón, fenyegetően.

Éppen ideje volt. A litavai országúton most bontakozott ki a négylovas könnyű kocsi, kocsissal, hajdúval a bakon.

A hegyi úton csak lassan mehetett a négy ló. Borókabokrok sűrűn benőtték az út két szélét. Különben is már esteledett, szürke, átlátszó pára lepte el a mezőket. Az esti szél csendesesen rengette a fűekre font bikanyálat. Fák gallyai behajlottak a keskeny útba, s összecsapódva egyre fenyegették az uraságnak azt az egy szemét. Az erdő felől bagolyhuhogás ijesztgette. Egy nyúl, mely a plébános kukoricásából csörtetett elő, keresztülszaladt a lovak előtt, fel a Parájka-hegynek tartva, a tarlókon át.

— Pokol pozdorjája! — káromkodott a hajdú. — Ez veszedelmet hoz ránk!

— Lódd le! — szólt a főbíró, átnyújtván a hajdúnak a puskáját, melyet mindig magánál hordott.

A hajdú célzott, de nem lőtt. Ijedten eresztette le a fegyvert.

— Miért nem lőttél? Messze van?

— Nem, de megfenyegetett.

— Kicsoda?

— A nyúl — hörgé rémulten.

— Ne beszélj bolondokat, János.

— Itt haljak meg, nagyságos uram, ha nem igaz. Amint

célzok rá, megfordul, rám néz, a hátulsó két lábára áll, és az első lábával megfenyeget. Így tett, ni.

— Bolond vagy. Képzeldöl.

E pillanatban értek a kereszthez. Az esti köd egészen eltakarta. Az első két paripa meghorkant és hátrahőkölt.

— Valami korlát van az útban — vélte a kocsis.

— Ugorj le, János — parancsolja Petky. — Vágd ki!

A hajdú előkereste a fejszét, és leugrott, de egy perc múlva visszatért holthaloványan.

— Nos? Kivágtad?

— Nem, nem — dadogta —, a Krisztus az!

— A Krisztus? János, te meg vagy bolondulva.

Erre lepattant a bakról a kocsis, hogy ő is megnézze.

— Seregeknek ura! Csakugyan a Krisztus keresztje!

— Mindegy! Mi áll az útban? Vágjátok ki.

De a két szolga meg sem moccant. Ott álltak rémült tekintettel, gyámoltalanul, megmerevedve.

— Micsoda? Ti még haboztok? Hát nektek több az a fa, mint én? Léhűtő gazemberek!

Ezzel könnyedén lelépett a kocsi hácsóján, kivette János kezéből a fejszét, s megcsóválván azt magasan, belevágta a szent jelvénybe.

A fejszecsapásra egyszerre előjött a közeli bozótból Kotyogó uram és tizedesei. Az egyik tizedes, Ács Ferenc, elkiáltá magát:

— Majornokiak!

A bömbölő hang messze elhallatszott, s meg is felelt rá rögtön a harangláb tájáról az az ünnepélyes, átható érenyelv, mely félelmetesen bong: Jertek! Jertek!

De Petky észre sem vette. Az első fejszecsapás után jött a másik, a harmadik és a többi. A fékezhetetlen düh megacélozta erejét... Hopp! egy reccsenés, a kereszt ledőlt.

Kotyogó uram a kezeit tördelte:

— Jaj, mit cselekedett?

Petky megfordult: csak most látta meg lázas felfortyanásában Kotyogót.

— Aha! Jó, hogy itt vagy, vén gazember. Ezt a keresztet te állítottad ide, hogy át ne mehessek a majorba. Húzzátok le rögtön, János!

A huszár rá akarta magát vetni a bíróra, de az szelíd kézmozdulattal elhárítá az erőszakot.

— Lefekszem én magam is. Csak tessék feldiktálni a többit. Ha az üdvözítő megcsúfoltatott, az én csúfságom semmi se.

És a büszke Kotyogó István végigfeküdt az út porában, szétcsapván lábát, mint egy levelibéka, és szétterpesztvén nagy engedelmesen a kezeit, mintha a keresztre lenne feszítve.

— Vágj rá ötvenet!

Piff, paff! pufogtak a pálcaütések (a negyvenes évek népzeneje), de csak a kilencig...

Akkorra a vészharangszóra felriadt tömegek rohantak elő a faluból, fejszékkel, kaszákkal és vasvillákkal.

— Halál a pogányra! Üssük agyon az istentelent!

Valaki fölvelt egy követ (a hagyomány szerint Vincze Pál nevezetű), és még messziről a főbíróra dobta. A kő éppen a halántékát érte, s arcát egyszerre elborította a vér.

— Nyolc, kilenc! (Megsebesülve is a botütéseket olvasták.) Tovább, tovább!

De a hú hajdú hozzárohant, átnyalábolta erővel, s felvette a kocsira.

— Gyi! Meneküljünk!

— Nem, nem! — hörgé a feldühödött kényúr, kit János erővel tartott lefogva, s öntestével befedve. — Csak legalább egyszer lőhessek a népre.

A kövek zápor módra hullottak, a vasvillákból egész erdő villogott egyre közelebb, közelebb.

De megsuhant az ostor, megiramlott a négy ló, s vitte a kocsit szélsebesen hazafelé Litavára.

Litavára vagy még tovább. Csak mikor lehült a vére, akkor vette észre Petky, mit csinált; egy szép parasztlánynak a két fekete szeméért, amik őrá soha édesen nem néztek...

Otthon lovat váltott, s ment, futott tovább, ki a megyéből, ki az országból.

Hús álló évig nem látta senki. Csak a híre kísértgetett. A majornokiak mesélgették, hogy Bécsben van, hogy a papság bepanaszolta a kivágott keresztért a király előtt, hogy a király a Kotyogó uramra ráért minden botütésért egy font húst vágott ki belőle.

Kilenc bot, kilenc font hús. . . Ejnye no, de nagy kár, hogy a János hajdú mind az ötvenet rá nem vágta Kotyogó uramra!

Húsz év múlva aztán egyszer csak előjött Petky Pál. Kinevezték a megyébe főispánnak.

Ugyanott lakott a litvai kastélyban. Ősz haja volt és két szeme (az egyik üvegből).

A majornokiak kíváncsian nézegették, de biz abból nem-hogy hiányzott volna a kilenc font hús — inkább több lett vagy egy mázsával.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

MK	= Mikszáth Kálmán
MK _m	= Mikszáth Kálmán Munkái. 1—33. köt. Bp. Révai Testvérek kiadása. 1889—1908 között több kiadást megért sorozat.
Jk	= Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiadása. 1910.
Hi	= Hátrahagyott iratok. (A Jk folytatása) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes
Krk	= a jelen kritikai kiadás
N	= Nemzet
PH	= Pesti Hírlap
VÚ	= Vasárnapi Újság
K	= kézirat (kizárólag MK műveinek kéziratai)
M	= megjelent (újságban, folyóiratban, könyv alakban)
OSZK	= Országos Széchényi Könyvtár
[Szögletes zárójelben]	= a sajtó alá rendező kiegészítései és megjegyzései
<Ékzáró jelben>	= a kéziratban (K) törölt szavak, ill. szövegrészek
<<Kettős ékzáró jelben>>	= a kézirat (K) olyan szövegrészeit jelöljük, amelyeken belül még olvashatóan, ill. olvashatatlanul törölt részek is találhatók.

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

A FÉSZEK REGÉNYEI ÉS A CLUB ÉS FOLYOSÓ CÍMŰ KÖTETEK EGYKORÚ KRITIKAI FOGADTÁSA

Az 1887-es esztendőben Mikszáth Kálmántól két elbeszéléskötet látott napvilágot. 1887 májusában került a könyvpiacra a Singer és Wolfner könyvkereskedés kiadásában az Egyetemes Regénytár II. évfolyama XVI. kötetként *A fészek regényei* c. kötet, amely *Elbeszélések* alcímmel öt elbeszélését tartalmazta. Az öt írás 1886 januárja és 1887 március eleje között keletkezett. Az alábbiakban felsoroljuk *A fészek regényei* c. kötetben megjelentetett elbeszélések címét, lapszámát. Szögletes zárójelben tüntetjük fel a Krk kötet, illetőleg lapszámot.

Tavaszi rügyek 7—75. [Krk jelen kötete 70—98.]
A becsületes Gyuri története 77—106. [Krk jelen kötete 111—122.]
Egy fiúnak a fele 107—128. [Krk jelen kötete 55—64.]
Szontágh Pálné 129—150. [Krk 37. köt. 31—39.]
Még egy megyei történet 151—165. [Krk jelen kötete 105—111.]

A kötet utóéletéhez hozzátartozik, hogy a kiadó, Singer és Wolfner a kötetet az 1887-es karácsonyi könyvpiacra újból megjelentette, de már sorozaton kívül, nem az Egyetemes Regénytár tagjaként. A szedéstükör változatlan meghagyásával, de bizonyos átszámozással tizennégy év múlva, 1901-ben is kibocsátotta a Singer és Wolfner MK kis kötetét. E háromszori megjelenés ellenére Mikszáth e válogatást a későbbiek folyamán, az MKm megjelenésekor megbontotta: a *Tavaszi rügyek*, *A becsületes Gyuri története*, az *Egy fiúnak a fele* című elbeszéléseket a *Tavaszi rügyek* c. kötetébe illesztette, míg a *Szontágh Pálné* és a *Még egy megyei történet* c. elbeszéléseket az *Urak és parasztok* c. elbeszéléskötetbe sorolta.

A fészek regényei című kötet megjelenéséről a sajtó inkább csak hírt adott.

Az első közlemény a saját lapjában, a PHban látott napvilágot az »Irodalom« rovat élén (1887. máj. 21., 9. évf. 139. sz. 5. l.): »Mikszáth Kálmántól ismét egy csinos kiállítású kötet jelent meg a Singer és Wolfner cég kiadásában „A fészek regényei” cím alatt. A kötet 166 lapon öt kedves apró történetet tartalmaz azon nemből, amely Mikszáth irodalmi hírnevét annak idején a nagy magyar közönség szívében végleg megállapította. Dicsérni az öt humoros történetkét, főképpen

olvasóink előtt, valami fölösleges dolog volna! Csak címeiket írjuk ide egymásután: Tavaszi rügyek, A becsületes Gyuri története, Egy fiúnak a fele, Szontágh Pálné, Még egy megyei történet.»

A Pesti Napló »Irodalom« rovatában a következő nap (1887. máj. 22. 38. évf. Reggeli kiadás. 3. l.) hír jelent meg: »A fészek regényei. Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. Singer és Wolfner kiadása. Budapest, 1887. A népszerű írónak ez az új kötete a lapokban megjelent dolgozataiból tartalmaz öt elbeszélést. Az egyik, melynek a gyűjteményben „A becsületes Gyuri története” címet adott, a Budapesti Szemlében jelent meg [sic!] „A hajlékonyabb ág” címmel, egy másik (Egy fiúnak a fele) felolvasásnak készült. Az van benne elmondva hogy egy apa miként kényszeríti második nejét, hogy mostoha gyermekét éppúgy szeresse, mint sajátját. A kötet többi darabjai: Tavaszi rügyek, Szontágh Pálné és Még egy megyei történet. A szép kötet ára 1 frt 50 kr.»

A Fővárosi Lapok »Új beszély-kötet Mikszáthtól« címmel közölt egy rövidebb anoním kritikát (1887. máj. 21. 24. évf. 139. sz. 1019. l.): »Mikszáth Kálmán, a magyar közönség kedvenc elbeszélője, ismét egy kötet elbeszélést bocsátott a könyvpiacra. „A fészek regényei” a címe, mi alkalmasint azt jelzi, hogy családi tűzhely örömei, bánatai képezik az elbeszélések tárgyait. Négy beszély van a kötetben, de valamennyi megjelent már előbb a lapokban. A „Tavaszi rügyek” selmeci diák-történet, egy kamaszszerelem poetikus rajza. „A becsületes Gyuri története” a jó meg a rossz testvér sorsának egy változata; amazt mindenki elüldözi, emez meg jólétben dúskál. „Egy fiúnak a fele” a mostoha-anyai szív dicsőítése. „Szontágh Pálné” kedves idilli történet a középkori magyar kisvárosi életből. „Még egy megyei történet” pedig egy sikkasztás tréfás elbeszélése. A kötet ára másfél forint. A Singer és Wolfner-cég adta ki, s a kötetre nézve az is ajánlás, hogy bátran adható serdülő leányok kezébe.»

Az Egyetértés »Irodalom« rovatában egy valamivel terjedelmesebb ismertetést közölt a kötetről (1887. máj. 22., 21. évf. 140. sz. 3. l.): »Mikszáth Kálmántól egy kötet elbeszélés hagyta el a sajtót. A jeles író termékenységet az utóbbi időben nemcsak a szépirodalom foglalkoztatta, hanem igénybe vette a napi sajtó is. Utolsó szépirodalmi kötete több mint egy éve jelent meg. Az új kötetet Singer és Wolfner adták ki, s Mikszáthnak az utóbbi évben írt öt elbeszélését adja az olvasó kezébe, mely oly szívesen fogad mindent, amit Mikszáth eleven tollából kap. „A fészek regényei” címet nyert a kötet a családi fészek kis világa lévén az események színhelye. A könyvnek éppen felét a „Tavaszi rügyek” című elbeszélés foglalja el, mely nemrégiben jelent meg egy elterjedt lapban, ahol képekkel is volt illusztrálva. A selmeci diákélet tarkaságaiból, az első szerelem vergődéseiből, sóvárgásaiból, ügyetlen-ségeiből szövődik az elbeszélés, melynek nem szerkezetében, hanem ötletes apróságaiban, anekdotáiban, humorában rejlik hatása. Mikszáth a hosszabb meseszövében hamar türelmét veszti. Az ő igazi tere a

rövid rajz, egy-egy lélektani momentum drámai és poétikus megalkotása. Ilyen itt „Egy fiúnak a fele”, igazi költői ötlet, s kifejlésében megható. Guthy Lőrincnek meghal a szép fiatal felesége, éppen amikor egy kisfiúnak ad életet. A picike árván marad; sajnálják, hogy majd mostohája lesz. Az apa elviszi a gyermeket, nem mondja meg senkinek hogy hova, ezután megházasodik újra, és megint lesz egy kisfiú. Azt is elviszi anyja karjai közül. Hiába az esengés, nem mondja meg hol vannak a gyerekek. Öt év múlva hozza vissza őket. A két gyermek olyan egyforma természetű, hogy nem lehet megkülönböztetni, melyik az idősebb. Az apa pedig nem mondja meg ez a nagyobb, ez a kisebb, nehogy az egyiknek mostohája legyen; majd megmondja akkor, amikor az már úgy sem fájna a fiúknak; majd ha húsz évesek lesznek; addig legyen mind a kettő édesfiú az anyának. De közben jön a forradalom, a fiú ott esik el az ellenség előtt. Melyik esett el? Mert már meg lehet mondani, melyik az édes gyermek. Az anya szíve megdobban, aztán felkiált: „Soha nem akarom megtudni!” Hátha az ő fia esett el. És nem is tudja meg, hogy képzelhesse, életben maradt az övé. Nem ily költői. „A becsületes Gyuri története”, melyet a Kisfaludy Társaság ünnepi közgyűlésén „A hajlékonyabb ág” cím alatt hallottunk. Egymást gyűlölő és elváltan élő házasságok két fia közül az egyik, a becsületes Gyuri tisztelt apját és anyját is, s titokban hol az egyiket, hol a másikat segíti; azért aztán apja és anyja szeretetét is elveszti, s elűzik. Igénytelen kis tréfás rajzocska a „Még egy megyei történet”. Az ötödik történet a „Szontágh Pálné” történeti adoma, jókedvűleg megírva, hogy Rozsnyó várában kétszáz esztendő előtt hogyan küldte vissza vőlegényének a jegygyűrűt Grünblath Erzsébet, s a lutheránus papok, „hogy a szent házasságnak méltósága maradjon”, miképpen ítélte el, hogy hét esztendeig férjhez ne mehessen, táncoktól, vígasságoktól őrizkedjék, s hogyan romlik el éppen akkor a rozsnyói óra, valóságos remekmű, melytől Rozsnyó egész környéke a törvényes pontos időt számította, hogy csinálja meg aztán azt az öreg Szontágh mester, hogy minden órában tizenkétszer futja körül a mutató az óralapot. A mester nem akar rajta javítani. Ki van mondva, hogy az idő a rozsnyói óra szerint vételessék; hadd szaladjon le hát a hét esztendő hét hónap alatt. És hét hónap múlva az ifjabb Szontágh feleségül is veszi Grünblath Erzsébetet. — A jóízű elbeszélés, mely Mikszáthnak oly szerencsés adománya, e kötetnek is sok olvasót fog szerezni. Díszes kiállításban 1 frt. 50 kr. az ára.

A legrészletesebb ismertetés Szana Tamás »Irodalmi szemlé«-jében látott napvilágot a Nemzet hasábjain (1887. jún. 24., évf. 223. sz. 1. l. reggeli kiad.). »A fészek regényei rövidebb elbeszélések gyűjteménye — kezdte ismertetését Szana — a családi kör világából. A népszerű novelláiról nem rajzol bennük viharosabb szenvedélyeket s még meséiben sem keresi a bonyodalmost vagy szokatlant. Megelégszik a mindennapi élet apró történeteinek, a gyerekkor ártatlan csínyjeinek, az ifjúság gyors föllobbanásainak rajzolásával; alakjai egytől-egyik közeli ismerőseink, kikre évek múltával is örömezt visszaemlékezünk, mert érzelmeikben, vágyaikkban egykor mindnyájan osztagoztunk.

Bármerre tekintünk, jól ismert arcok tűnnek föl előttünk, s úgy tetszik, mintha az elbeszélt történeteket már átéltek vagy legalább hallottuk volna valamikor, s most újra fölmerülnének emlékezetünkben, kiszínezve a költő képzelődésével s megaranyozva kedves humorának fénye által. Sokszor azt hisszük, hogy nem is költött történeteket, hanem valóságos megtörtént dolgokat olvasunk, amelyeknek még összhangzatosabb, kerekébb szerkezetet sem igyekezett adni az elbeszélő. Mintha csak valamely emlékirat részletei volnának, s az író öntudatosan keresné a szerkezet pongyolaságát, hogy annál inkább megőrizhesse közvetlenségét és őszinteségét.

Az előadás eme tulajdonsága erősen jellemző vonását képezi Mikszáth tehetségének. Elbeszélései rendszerint úgy indulnak meg, mintha előleges tervezés, a részletek átgondolása, az arányok megállapítása nélkül készülneek. Nem egyszer bizalmaskodva fordul olvasóihoz, mintegy azt kérve tőlük, hogy a részletek föllevenítésében segítségére legyenek; majd ismét mindjárt az első sorokban megjelöli a forrást, ahonnan tárgyát kölcsönözte, s úgy mondja el az egész történetet, mintha annak szerkesztésében neki nem is volna semmi érdeme. Megesik az is, hogy előbb messze eső régiókat kalandoz be, s csak aztán csap át tárgyára, vagy ellenkezőleg, először a történet végét mondja el s úgy tér az előzményekre, hogy kifejtse: miként kellett annak úgy és nem másképpen megtörténnie. Ha ismert sablónok után akaróknak megítélni elbeszéléseit, volna elég alkalmunk, hogy szabálytalanságok felől beszéljünk; szemére vethetnők, hogy nincsen beosztása, ugyanis kedveli az epizódokat és szeret szerte csapongani az egyöntetűség rovására; de mindezek a hajlamok írói egyéniségének kifolyásai önmagát kellene megtagadnia, ha azokat levetkőzni akarná. Kétlem hogy ilyen tulajdonságok mellett erősebb szerkezetű, nagyobb szabású, műveket alkothatna; aminthogy első és eddig egyetlen regénye sem tartozik műzsájának kiválóbb termékei közé; mint elbeszélő, azonban elsőrendű sajátosságokat hozott magával az irodalomba, s előadásának hangjában annyi önállóság, annyi eredetiség van, amennyivel társai közül egy sem rendelkezik, s a külföld írói közül is csak kevesen. Ereje a természetességben, az őszinteségben rejlik, mely nála nem egyszer a naivsággal határos. Sokszor azt hisszük, az egyszerű mesemondó szól hozzánk, ki beszéd közben gyúrja s idomítja át tárgyát; majd máskor a vidám társaságok adomázója bukkan elénk, örökös kitéréseivel, közbeszúrásaival, váratlan és meglepő fordulataival.

Elbeszéléseit nem a tárgyak megválasztása, hanem az előadás sajátos modora teszi érdekessé. Előtte maga a mese nagyon lényegtelen; neki a legjelentéktlenebb történet is elegendő arra, hogy tollára vegye, sőt újabb időkben bizonyos előszeretettel fordul az ötletek és anekdoták felé. „*A fészek regényei*”-nek csaknem minden egyes darabját ilyen elemekből állította össze. Még legtöbb kompozíció van a „*Tavaszi rügyek*”-ben, a kötet első elbeszélésében, hol egy pajzán diákocskó kalandjait írja le, mellékesen majd humoros, majd értelmes vonásokkal rajzolva a szerető anyai szívet. „*A becsületes Gyuri története*” már alig mondható egyébnek, széles mederben folyó adománál,

mert olyan igazságszolgáltatás, aminővel itt találkozunk, csakis a mesék birodalmában képzelhető. Egyszerű ötlet szolgáltatott anyagot az „Egy fiúnak a fele” és „Szontágh Pálné” című elbeszélésekhez, s mindezeknél szerkezet dolgában semmivel sem szilárdabb a kötetet bezáró „Megyei történet”. De minderről kinek jutna eszébe gondolkodni, ha Mikszáth kőpát olvasva, szellemes kitéréseiben s ötleteinek tűzijátékában gyönyörködhetik! Előadása mint az áradat ragad magával, s észre is alig vesszük, hogy sokszor messze fekvő, idegen tájakat kalandozunk be, s csak nagy kerülő után jutunk vissza az események tulajdonképpeni színteréhez. Gyönyörködtünk, szórakoztunk, s ez elég arra, hogy a céltalanul tett út hosszúságát elfeledjük. Ha az „Egy fiúnak a fele”-ből a tárgyhöz szorosan nem tartozó közbeszúrásokat kitörölök, a történet talán kerekesebb lenne, de mindenesetre nagyon sokat elveszítene eredeti bájából. Mily kedves itt például az a kitérés, hol az író kisfiáról emlékezik meg, s néhány sorban azt írja le, hogy indul meg a gyermeknél az a csodálatos gép, az ész. Bár nem szeretek próza műből idézgetni, meg nem állhatom, hogy ide ne jegyezsek belőle néhány sort.

„Az első ismerőse fiamnak — szól — egy állat volt. Egy macska. Őt szólította meg, kedves selypítő hangján legelőbb: 'csicsa, csicsa'. Micsoda esemény volt az a háznál! (A cica is kávét kapott aznap.)

Mikor aztán mosdatták a teknőben a szivaccsal, mert az is olyan szőrmés volt, mint a macska, a szivacsra is azt mondta: 'csicsa'. Az első kanál levesben, melyet belekényszerítettek, egy laska úszott, mint ahogy a szivacs úszott a teknőbeli vízben, a parányi laskákát is megösmerte, hogy az 'csicsa'.

Éppen tél elején volt ez. Az égbeli dunyha megrepedt egy napon, s a finom pelyhek ott szálldogáltak az űrben, éppen mint a laskák. 'Csicsa! Csicsa!' — kiáltott a hópelyhekre.

Minden csicsa volt előtte, de bizonyos rendszer szerint.

Jött azután az érettebb kor, mikor azok a kedves ötletek születnek, aminőket mi öreg emberek nem tudunk kigondolni.

Egyszer a ruháját piszkította be és így szólt: 'Mama, más ruhát!' Mikor leesett és megütötte a fülét, megint parancsolón kiáltott fel: 'Mama, más fület.'"

Az ilyen kitérések mellett az elmés megjegyzések és vidám ötletek egész battériája élénkíti Mikszáth prózáját. Hosszas, leltározó leírásokat nála nem találunk; de annál gyakoriabbak a hasonlatok s a jellemet vagy helyzetet megvilágító képek. S egy-egy ilyen kép nála többet mond, mint másoknál lapokra terjedő leírások. A sok közül csak egy példát akarok fölemlíteni. Midőn „Szontágh Pálné”-ban a szép Grünblath Erzsébet ügye felett ítélő bíróságot rajzolja, neki három sor teljesen elegendő arra, hogy az asztal körül ülő, hét környékbeli papról, örökre emlékeztünkbe vésődő képet nyújtson: „Olyan volt a hét pap — szól — a Luther-rokkjaikkal és a nyakukon lelőgó fehér vászon szeletekkel, mint hét orvosságos üveg.” Ez a hasonlat, önkéntelenül pattant ki az író tollából. Ha keresi: meg nem találja; aminthogy nem is találja meg soha az olyan író, aki az elme lassú munkásságával akarja helyettesíteni a képzelődés hiányát. Mik-

száthnál fantáziája mindig tevékeny, ezért prózája színesebb és élénkebb, mint újabb elbeszélőinkké általában. De jobban is megragad, mint társai, kik csak értelmünket foglalkoztatják. A lét problémái nem okoznak neki sok gondot, szívét érintetlenül hagyják a társadalom égető kérdései, de a mindennapi élet apró örömeit, bájait és visszasságait, annyi kedéllyel, melegséggel és szellemmel, mint Mikszáth Kálmán, egyetlen újabb magyar elbeszélő sem rajzolja.»

A második kiadás alkalmával az Egyetértés újból írt néhány sort a kötetről (1887. dec. 18., 21. évf. 354. sz. 10. l.): »A fészek regényei, Mikszáth Kálmán öt elbeszélése is egyik költői becsű műve az ünnepi emlékeknek. A kiadók, Singer és Wolfner díszkötésű példányokban is közrebocsátották. Tartalma: Tavaszi rügyek, A becsületes Gyuri története, Egy fiúnak a fele, Szontágh Pálné, Még egy megyei történet. Annak idejében bőven szoltunk róla. Legyen ide jegyezve azonban most is, mikor a könyvásárlás rövid szezonja beköszönt. — Ára 1 frt.«

*

Az 1887-es év másik Mikszáth-kötete a karácsonyi könyvpiacon megjelentetett *Club és folyosó* című elbeszéléskötet, amely az 1883 őszétől keletkezett rajzait és elbeszéléseit tartalmazta. Az alábbiakban felsoroljuk a kötetben közzétett írások címét lapszámát, majd szögletes zárójelben tüntetjük fel a Krk kötet, illetőleg lapszámot.

Hazajön a király 1—6. [A Krk jelen kötete 183—186.]
A kormány támaszai 7—13. [Krk 37. köt. 47—51.]
A kedélyes delikvenszek 14—17. [Krk 37. köt. 64—66.]
Illetékszabási történetek 18—24. [Krk 75. köt. 27—30.]
Magyar demokraták 25—28. [Krk 10. köt. 221—223.]
Két titkos ügynök 29—39. [Krk 36. köt. 177—183.]
Kölcson a királynak 40—42. [Krk 37. köt. 39—40.]
Az amerikai nyulak 43—46. [Krk 37. köt. 40—42.]
Közigazgatási történetek 47—56. [Krk 37. köt. 58—64.]
A Lőrinc kalapjai 57—64. [Krk 37. köt. 109—113.]
A honatyaság 65—73. [Krk 34. köt. 136—141.]
Ne nyitogassuk a történelmet 74—78. [Krk 36. köt. 59—62.]
Az álmodozók folyója 79—83. [Krk jelen kötetében 195—198.]
Törvény és köztörvényhatóság 84—88. [Krk 37. köt. 66—69.]
Hogy lesz az ember nagy talentum? 89—96. [Krk 37. köt. 83—88.]
Grófok a kenyérben 97—99. [Krk 72. köt. 36—38.]
Az arany korszak 100—104. [Krk 72. köt. 38—41.]
Egy rab története 105—110. [Krk 37. köt. 98—102.]
Az emberiség komédiája 111—116. [Krk 73. köt. 65—68.]
Milyen a magyar karakter? 117—119. [A Krk jelen kötetében 33—34.]
Az úgynevezett hazai statisztika 120—126. [Krk 35. köt. 185—189.]

A legnagyobb bolond a világon 127—129. [Krk 35. köt. 189—190.]
A »főpostamester« 130—134. [A Krk jelen kötetében 47—50.]
Milyenek a választók? 135—138. [Krk jelen kötetében 181—183.]
Skiz, XXI és I. 139—144. [Krk 74. köt. 128—130.]
Új és régi ember 145—152. [Krk 37. köt. 26—30.]
A gyanú 153—163. [Krk 73. köt. 7—13.]
Az utolsó oligarcha 164—176. [Krk 36. köt. 95—102.]
Miért hallgat a báró? 77—79. [Krk 37. köt. 103—104.]
Hunyák Pál 180—186. [Krk 63. köt. 97—101.]

Választási történetek:

- I. *A jelölt természetrajza* 187—193. [A Krk jelen köt. 39—43.]
- II. *Hogy terem a képviselő?* 194—202. [Krk 35. köt. 71—76.]
- III. *A tályai sötét erdőben* 203—214. [Krk 35. köt. 144—151.]
- IV. *Hogy lettem én meg?* 215—221. [Krk 35. köt. 124—129.]

A *Club és folyosó* c. kötet utóéletéhez hozzátartozik, hogy MK ezt a kötetkompozíciót az MKm megjelentetésekor némileg megváltoztatta. A kötet első kiadásában közzétett írásokból néhányat elhagyott és helyükbe — a későbbi évek terméséből válogatva — újabb, igényesebb elbeszéléseket illesztett. A *Club és folyosó* 1887-es első kiadásából az MKm összeállításakor a következő írásokat hagyta el: *Grófok a kenyérben*, *Az arany korszak*, *Az emberiség komédiája*, *A legnagyobb bolond a világon*, *Hogy terem a képviselő?*, *Hogy lettem én meg?* A felsorolt írások ennek következtében a Jk-ból is kimaradtak. A kihagyott írások helyébe az MKm 1893-as *Club és folyosó* kötetébe, a kötetet záró novellákként az alábbi írásokat illesztette MK: *A rehabilitált város*, *A Boér-legenda Gyergyón*, *A Petőfi-keresők*, *A ninivei kormánybiztos*, *A holt kortes*.

A *Club és folyosó* c. kötetről az első sajtóhangok 1887. december közepén jelentek meg. A kolozsvári Ellenzék az új könyvek rovatában (1887. dec. 15., 8. évf. 341. sz. 3. l.) megemlítette: »... Mikszáth Kálmán, ki éppen karácsonyra „Club és folyosó” című, a parlamenti élethől vett könyvével kedveskedik a közönségnek, mely őt már oly régén szereti...«

Az Egyetértés irodalmi hírvonatában a következő sorok olvashatók az új kötetről (1887. dec. 18., 21. évf. 352. sz. 10. l.): »Club és folyosó. Éppen most, mikor a könyvek egész halmazáról már az utolsó sorokat adjuk sajtó alá, kapjuk a Révai Testvérek kiadásából Mikszáth Kálmán új könyvét „Club és folyosó” címen. Politikai ötletek és rajzok. Ezzel Mikszáth, mint országgyűlési képviselő szolgál először is a tisztelt háznak. Mikszáth humoros tolla már régén ír jóízű „karcolatokat” az országgyűlésről, a folyosók életéről, adomákat a képviselőkről, vagy tőlük hallott históriákat a megyei életből, választásokról. Íme, ezek már ismét jókora kötetet tesznek. 221 oldalnyi könyv került ki belőlük. A párt-klubok, a képviselőházi folyosó a főszínhely. Azoknak külön élete, sok jó ötlete van s Mikszáth kitűnő krónikása mindezek-

nek. Ha emberekről ír, röviden és találóan tudja jellemezni. Az adomának mestere. Maga is bővelkedik csattanós ötletekben. A könyv sok olvasóra, és az olvasó sok jó órára tarthat számot. Ára 2 frt.»

A Fővárosi Lapok is rövid anonim ismertetést közölt a kötetről (1887. dec. 18., 24. évf. 347. sz. 1827. l.): »Új könyv Mikszáth Kálmántól. A „t. Ház”-nak Mikszáth kapós parlamenti adoma- és arcképtárának épp oly elmés folytatása akad: „Club és folyosó” címen gyűjtött össze szerzőnk egy kötetre való politikai ötletet és rajzot. Ezekben már nem a személyi érdek a fő, ezek — ha talán ismert egyéniségekről is szólnak — nem saját nevükön szerepeltetik személyeiket. Egy részük már napvilágot is látott, de így együtt kapva új érdekek lapozhatunk bennük. A klub és parlamenti folyosó nyüzsgő világából ellesett történetkéik a szerző humoros előadásában sokat nyertek elevenességben. Sikerült választási és közigazgatási történetkéik, párt-adomák váltakoznak benne, s aki a 36 történetet elolvassa, bizonyára kellemes órát tölt el és ismételtlen kezébe veszi a könyvet. Ára 2 frt. és Révai testvérek kiadásában kapható. A parlamentről s ami vele összefügg, nálunk szívesen olvasnak, így Mikszáth könyve is gyors terjedésre számíthat.«

A Magyar Állam „Irodalom” rovatában két soros hírben adott számot a kötet megjelenéséről (1887. dec. 22., 20. évf. 348. sz.): »Club és folyosó. E cím alatt Mikszáth Kálmántól új kötet jelent meg, mely a „politikai ötletek és rajzok” egész halmazát gyűjti össze. A 216 lapra terjedő kötet ára 2 frt.«

A következő nap a Nemzet »Tudomány és irodalom« rovatában olvasható egy rövid híradás a kötetről (1887. dec. 23., 6. évf. 352. sz. 3. l.): »...Révaiék asztalán látjuk továbbá Mikszáth „Club és folyosó”-ját. Ez már nagyobb gyermekek számára való, olyanokéra, kik nem lapdával, hanem határozati javaslatokkal és interpellációkkal játszanak. Jó lesz nekik országgyűlési olvasmányul, mikor valamelyik unalmas kollega tartja beszédét. És melyik kollega nem unalmas, mikor beszédet tart...«

A VÚ »Irodalom és művészet« rovatában az átlagosnál valamivel terjedelmesebb ismertetést közölt a kötetről (1887. dec. 25., 34. évf. 52. sz. 881–882. l.): »Club és folyosó. Ezt a címet kapta Mikszáth Kálmán új kötete, mely a Révai Testvérek kiadásában hagyta el sajátót. Tarka tartalmú könyv, mely a jeles elbeszélőt sokoldalún mutatja be. A hírlapolvasó közönség egyébiránt jól ismeri már őt erről az oldaláról, mert elég sűrűn találkozik Mikszáth Kálmánnal, mint tárcacíróval, mint az „országgyűlési karcolatok” írójával, de ez a sok, mindenfelé szétszórt dolgozat, csak könyvbe összegyűjtve mutat igazi mozaik-képet, és nyújtja meg a derűtség tíz percnyi idejét — mennyiben egy-egy tárcacikk elolvasása kerülhet — tartósan élvezetes órákká. Mikszáth országgyűlési képei, a régi megyei világból vett jellemző és gyakran szatirikus történetei, anekdotás apróságai már régebben ismeretesek. Bármennyire is kíváncsi, hogy oly eredeti tehetség, minél bősébb hévvel csüggjön a szépirodalom, termékenységeinek egyéb haj-

tásait is az egészség és az erő fakasztja, s az irodalomnak adomázó, humoros, szatirikus és genre-fajában szintén az elsők közé tartozik. A „Club és folyósó” az országgyűlési klubokból, és a ház folyósójáról beszél el dolgokat, a honatyák életéről, a választásokról, és a képviselők körében föl-fölmerült adomákat mond el. Mikszáth jeles krónikása mindezeknek. Ha emberekről ír, röviden és találóan tudja jellemezni. Az adomák mestere, s ami elbeszéléseiben is oly fő sajátysága, a rövidség, itt szintén pompásan érvényesül. Maga is bővelkedik csattanós ötletekben. A terjedelmes könyv ára 2 ft.

A Fővárosi Lapok a rövidre szabott híradás után Székely Béla tollából »Mikszáth Kálmán: Club és folyósó« címmel hosszabb tartalmi ismertetést írt a kötetről, amelynek bevezetőjében szintén minden mozzanata megtalálható a kortársak Mikszáth-képének (1887. dec. 28., 24. évf. 356. sz. 1987—1988. I.) »Mikszáth Kálmán eredeti tehetség — szögezi le tárcájában Székely Béla — s minden ízében magyar tehetség. A honi föld, a honi viszonyok és szokások képezik minden művének színhelyét, légkörét és tartalmát. A régi jó táblalábírák, a megye hétszilvafás nemessége és pandúrai, az országgyűlési és a club-élet, a választási mozgalmak és pártoskodások, az adminisztráció hiányai, az öreg és új rendszerek hátrányai, az emberi nagyzás és hiúság, a protekció kinővései kiapadhatatlan forrásai az ő költői tevékenységének.

Éles megfigyelő tehetsége az első pillanatban észreveszi az emberi gyöngéket s élces és szatírájának kedélyes élével rajzolja élénk. Humorának kedves világítása, úgyhogy még azokat is megnevezteti, akiket kigúnyol. Nem lehet megharagudni rá.

S Mikszáth a legegyszerűbb eszközökkel éri el sikereit: vidám hang, keresetlen színezés s néhány odavetett, de jól jellemző rajz, vonás által. Párbeszéde folyékony, élces és csattanós. Hangja könnyed, friss, nyelve gördülékeny s igazi magyaros. A forma pedig melyben jóízű ötleteit, adomáit, karcolatait az olvasó elé tárja, keresetlen bár, de többnyire kerekded.

Egy időben szemére hányták, hogy ő erejét kicsinyes munkában forgácsolja szét. Ajánlották neki, hogy próbálkozzék meg valami nagyobbval. S mi volt az eredmény? Hogy ő a nagyobb, azaz a hosszabb munkában is kicsinyt, vázlatost, részleteket nyújtott. Mert hiába a tehetséget erőszakolni nem lehet. Az a maga útján halad a maga célja felé. S Mikszáth Kálmán tehetségének éppen ez a vázlatosság, a karcolat, a rajz képezi tulajdonképi formáját. Néhány tollvonással is egész képet tár élénk. Ez a néhány tollvonás zsenialitása, finomsága, karakterisztikus eredetisége képezi az ő erejét.

Mert lényegében mindegy, kicsi vagy nagy-e a mű, melyet valamely művész vagy költő létrehoz. A költői tartalmat, a művészi formát, az eredetiséget és az eszme nagyságát keressük a műben. S gyakran a kicsinyben több eszme rejlik, több művészet, mint valamely nagy arányokkal bíró műben. Két kötetes regény sem állíthatja élénk teljesebben az igazi parasztot, mint Mikszáth ama négy-öt lapja, melyen egy paraszt nem tesz egyebet, mint kaszát vesz.

Ez írónk egyszerre lett híres ember. Írt ő ugyan már azelőtt is, hanem munkáit nem vették elég figyelembe. Első két kötet elbeszélését a közönség nem is vette, a kritikai agyonhallgatta. De a „Tót atyafiak”-kal egyszerre meghódította magának a közönséget is, a kritikát is. „A jó palócok” csak fokozták ezt a sikert s Mikszáth e két művével azonnal elsőrangú írónk sorába emelkedett. Olyan különös hangulat vonul végig két kötetén, ami eddig ismeretlen volt; ami a szívre, az érzelmekre hatott. E hang megragadt. A forma, a modor is tetszett. S e könyvek kapósak lettek; újabb meg újabb kiadásokat értek.

Legújabb könyve is a „Club és folyosó”, sok kellemes órát fog szerezni olvasóinak. Harminchat eleven történet, vagy mint szerzőnk elnevezi: „politikai ötlet és rajz” van benne s ezekben ismét csattanós ötletek és jóízű adomák mesterének mutatja be magát. Szatírája élesen ecsetel, kedélye szeretetreméltólag mesél el „illetékszabási, közigazgatási, választási” és egyéb ily történeteket is.

A szereplő emberek, viszonyok és célzások ismereteselek előttünk s jól esik nekünk az a kedélyes hangulat, mellyel élénk tárja.

A „Haza jön a király” bájos kis mese. Budáról Bécsbe utazott a király s a hosszú úton éhes lett Győrön túl, Bruckon innen, így szólt a főasztalnokához:

— Van-e valami harapni való, édes szolgám?

Az asztalnok rohant a konyhamesterhez, a konyhamester — mert az még nem szakács, de ha az lett volna is, se tüze, se vize a főzéshez — a konyhamester hát egy kis falunál beállít a csárdához:

— Nosza, csináljanak hamar valami jót a királynak.

Egy-két miatyánk alatt ott párolgott a tányéron a fűlséges paprikás pörkölt. A királynak felette jól ízlett; meg is dicsérte az asztalnokot, a konyhamestert, a szakácsnét s széles jókedvében elhívatta a miniszterelnököt.

— Kedves Tisza! — mondá — régen volt ilyen jó kedvem! Azt akarom, hogy minden magyar ember ilyen pompásan érezze magát. Kívánjon hát valamit a magyarok részére. Tudja mennyi a kincsem, nem akarok fösvénykedni.

Egy darabig törte a fejét a furfangos Tisza Kálmán, míg végre imígyen szólt:

— Fűlséges királyom, nem kívánok én a kincseiből semmit, hanem csak azt kérem, hogy a szent István jobb kezét akképpen becsülje, ahogy eddig senki; királyasszonyóje pedig öntözzön meg mindennap egy-egy rezedá virágot s királyi fűlséged minden áldott nap szakítson le belőle egy szálát s személyesen tegye első királyunk dermedt kezébe.

A király szívesen megígérte; de alig eresztette el Tisza Kálmánt, berontott nagy hűledezve az osztrák miniszter, aki künn az ajtókilincsen hallgatózott idáig:

— No iszen szépen vagyunk. Minek ígérte meg fűlséged? Istenem, istenem, ezentűl Buda lesz a birodalmi székváros.

— Hogyhogy? — csodálkozik a király.

— Hát úgy, hogy a szent István jobb kezét nem szabad Budáról elvinni. Tehát felségednek ígérete szerint ezentúl majd Budán kell laknia.

— Ördögös Tisza! — nevetett jóízűen a király. — Megint becsapott.

Hanem azért a paprikás pörköltből csak tovább falatozott. A vonat tovarobog s a király hirtelen rosszul lett. Senki sem tudott segíteni, amikor jelentkezett egy öreg ember.

— Mikor lett rosszul? — kérdé.

— Este szürkületkor

— Meg tudnák a helyet mondani?

— Épen egy hídon mentünk akkor át.

— Ez az! — kiáltott fel az öreg ember. — Ez a híd a Lajtha hídjá volt. A király egy falat paprikás pörköltet betett a szájába a hídon innen, s ez még a magyar királynak egészségére vált volna, de a másik pillanatban a hídon túl, mikor a paprikás falatot lenyelte már akkor őfelsége osztrák császár volt s a paprikás hús betegségbe ejtette.

Üdvari tanácsa összejött iziben és azt határozta: „ha a császárnak megárt az, amit a király tesz, a császárnak nem ajánlatos megtartani azt amit a király ígért”.

De a császár mégis nyomban elrendelte hogy a budai palotát építsék nagyobbra. És most ennyiben van a dolog. Építik a várat nagy sürgés-forgással.

Milyen népmesei felfogás és milyen kedélyes, naiv hang! Csak úgy sziporkázik benne az élc és követik egymást az eredeti ötletek!

A „*Kormány támasza*” egy lapszerkesztő, aki szubvenciót húz a kormánytól. Szerzőnk elmeséli, hogy egy fogadás következtében az összes budapesti lapokra elő kellett fizetnie s így a „Hírharsona” lap szerkesztőségébe is elballagott, hogy ott előfizessen. A szerkesztő — csodák csodája — egészen önkívületbe esett a prenumeráció szándékának hallatára s váltig könyörgött, hogy hagyjon föl ebbeli szándékával. De midőn mi sem használt, nagy titkolódzva így szólt:

— Belátom, hogy öntől csak egy vallomás szabadít meg. Tudja hát meg, uram, hogy a „Hírharsona” nem is létezik.

— Nem létezik? Hát mért nem mondta azt mindjárt?

— Nem mondhattam, mert mégis létezik.

— Nem értem önt.

— Ez az, épen ez az. A „Hírharsona” szubvenciót húz a kormánytól s ha nem léteznék nem húzna. De mert minden évben egyetlen egy számot nyomtatok belőle s azt is csak egy példányban, hát létezik.

— Hogyan? Egy számot, egyetlen egy példányban?

— Nos, igen — hebegte elvörösödve — egyetlen számot, melyet a magas kormánynak be kell mutatni s amire kiutalványozzák a szubvenciót, mint élőlapra. Én családos, gyermekes ember vagyok. Ön nem fogja kivenni a falatot a szájunkból... Öt gyermek, uram... öt gyermek! Ön eláll attól, hogy én minden héten nyomassak önnek egy lapot négy forintért. Hígyje meg uram, ha független anyagi helyzetem lenne, egy percig sem tenném... egy percig sem támogatnám a kormányt. (Ázaz nem venné fel a szubvenciót.)

Persze, hogy abbamaradt az előfizetés; meg aztán a titoktartás is meg lőn ígérve. De hát hiába, a kormánynak is elkel egy kis figyelemztetés hogy vigyázzanak jobban az „*oszlopaik*”-ra.

Mulatságos história a „*Kölcsön a királynak*” is.

A becsei parasztok aláírták hogy tízezer forintot adnak kölcsön a királynak. Maga az aláírást gyűjtő tisztviselő is megsokallta az összeget, de azt felelte rá Dorogi uram, az öregbíró:

— Meg nem árt az kérem! Elkel ám a pénz öfelségénél, mert tetszik tudni, minden ilyen dolognál sok az apró kiadás, amire az ember nem számít. Tudjuk mi már azt.

Hanem hát a mikor az adóhivatal több ízben sürgette a kölcsön befizetését, a pénz helyett deputáció ment a székvárosba az adóinspektorhoz.

— Minek írták alá a kölcsönt, ha nem akarnak fizetni? — rivallt ez rájuk.

— Hogy a felséges urnak öröme legyen — felelte Dorogi uram.

— No és miképen akarják fizetni!

— Hát bizony nekünk pénzünk nincsen. Hanem hát mi azt úgy gondoltuk akkor, hogy mi a tízezer forintot öfelsége iránti tiszteletből apródonként *leüljük* a vármegyeházán. Mivelhogy *naponta* öt forint, kérem alássan...

Az inspektor dühösen kergette ki a szegény becseieket, pedig a királynak pénznél is becsesebb áldozatot hoztak.

Tanulságos az elkorhadt „*korlátja*” története, melynek helyébe számtalan instancián átment jelentéstételek után egy másik készült. De most jönnek a hivatalos vizsgálatok és jelentéstételek fölfelé, azután ismét lefelé. Végre valahára lekerül a napirendről a közigazgatási fórumok tömkelegében vándorló korlátja.

Csakhogy mit ér? Mert noha a legrövidebb eljárást vettük, annyi idő telt bele, hogy azóta ismét elkorhadt és ezt ismét jelenti a bíró a szolgabírónak, s a szolgabíró az alispánnak, az alispán az államépítészeti hivatalnak és így tovább, örökkön örökké. Ámen.

Épp ily hasonló esett meg Szuhaí Márton urammal, kinek Péter fiának a *fejét beverte* a Sáska Pista. Szuhaí Márton igazságot keres a fia részére a községi bírónál. Ez a szolgabíróhoz utasítja. Innen a járásbíróhoz kellett mennie. Ez meg a doktorhoz küldte a „*visi repertum*”-ért. A megyei orvos a törvényszékhez utasítja. Szuhaí uram egy napi járóföldön innen egy másik városban megtalálta a törvényszéket. Itt tudomására adják neki, hogy mindennek megvan a maga formája. A „*visi repertum*”-ot csak a törvényszéki orvos veheti fel, de ezt előbb utasítania kell a törvényszéknek ami meg fog történni. Két hét múlva meg is kapta a törvényszéki orvos az utasítást, de a látletet hasztalan veszi fel, mert már akkorra a gyerek feje egészen begyógyult.

„Ilyen különböző apparátusaink vannak nekünk — jegyzi meg a szerző. — Az egyik úgy dolgozik, hogy mire a korlátja elkészítése rendbe jön, akkorra már elromlik. A másik úgy dolgozik, hogy mire a bevert fej napirendre kerülne, akkorra már begyógyul. És mégis azt beszélük: hogy az egyik olyan mint a másik”.

Érdekes „*A gyanú*”. Egyszer csak beállít a szerkesztőségbe a szerző egy rokona s tizenötezer forintot kér kölcsön abból a húszezer forintból, amit ő a tiszaezslári pör alkalmával írt „zsidó szellemű” tárcáért kapott a zsidó kasszából, éppúgy, mint Eötvös Károly egy félmilliót. Nem használt semmi ellenvetés, a gyönyörűséges rokon megmaradt hite mellett. Szerzőnek egy mentőgondolata támadt, s hogy rokonának örökös haragját ne vonja magára, azt meséli neki hogy Eötvös Károly ugyan ígért mindegyiküknek húszezer forintot, de ami óta ő főlvette a félmilliót, feléje se néz a redakciónak.

Klopinszky Pista alakja olyan élethűen és erőteljesen van ecsetelve, hogy mintegy magunk előtt látjuk egész valójában. S nem kevésbé mulatságos a „*Hogy lettem én meg*” című választási történet is. Hát ő bizony elment a nagybátyjához, ki a függetlenségi párt végrehajtóbizottságának tagja volt, és kerületet kért. A nagybácsi kinevette. De mi történt. A bugaházi választók — a nagybácsi kerülete — pro forma ellenjelöltet kértek. (Valószínűleg pálinkakverseny akartak rendezni.) A nagybácsi pro forma kedvéért megnevezi az unokaöccsöt a nagybátyja ellenében.

Ez a furcsa választási történet kedélyesen, igazi virtuózitással van megírva.

S ilyen a kötet többi karcolata is. A „*Két titkos ügynök*”, kiket a németek küldtek a nyakunkra, hogy a szászok panaszait meghallgassák; a „*Lőrinc kalapjai*”, amilyeneket nálunk sokan viselnek irodalmunkban, politikában, egyebütt; a „*Honatyaság*”, mely egy ingyen vasúti jegy mulatságos történetét beszéli el; a „*Hogy lesz az ember nagy talentum*” nekrológ egy fájós fogról, mely nagy hadi tudós hírébe hozta birtokosát; a „*Főpostamester*”, aki írni-olvasni nem tudván nagy szegényére országos hivatalból csöppent ki; a „*Skiz XXI. és I.*”, mely a clubéletből beszél el mulatságos tarokk-históriákat, stb. stb.

Mindezek igen kedves, mulattató olvasmányok, Mikszáth eredeti tollának értékes termékei. Az ilyen apró történetekben ő valódi virtuózitást fejt ki. Ne is próbálkozzék nagyobb. Úgyis hiába tenné. *Ilyeneket* írjon tovább is mindig, mert ebben ő utolérhetetlen és mert az elbeszélései, rajzai és karcolatai a maguk nemében értékes gyöngyei az újabb magyar elbeszélő irodalomnak.

Hogy miért „*Club és folyosó*” a könyv neve, az nem világlik ki a tartalomból. Van ugyan egy-két történet a clubból és a folyosóról is, de a többi harmincegynehány tényleg nem onnan való. Vagy tán ott hallotta őket a szerző?

A könyvet díszesen állították ki a kiadók.

A Katholikus Szemle 1888. évfolyamának februári 2. számában a 182—183. lapon a »Könyvismertetések és bírálatok« c. rovatban —r— szignóval szól általában a kötetről és gondolatmenete befejező részében tiltakozik Mikszáthnak a papokról és néptanítókról szóló elítélő megjegyzése ellen. Következzék a folyóirat szövege: »Különös jellemvonása a korunkbeli magyar humorisztikának, hogy majdnem kizárólagosan politikai állapotunkon élődik. Megesik, hogy az ember valamely éleclapnak egy egész számán végigmehet anélkül, hogy csak

egyetlenegy viccre bukkanjon, mely ne a folyó napi eseményekre támaszkodnék, úgyszólván magyarázatát ne a politikai napilapokban találja úgy, hogy ezek olvasása nélkül merőben érthetetlen.

Nem tudjuk, vagy legalább nem tartjuk ide vágónak afölött nyilatkozni, vajon közállapotaink valóban oly nevetségesek, vagy oly szomorúak-e, hogy annyi bőséges tárgyat nyújtsanak a folytonos élcelődésnek; de annyit merünk állítani, hogy ez a modor sem esprit, sem invenció tekintetében nem valami nagy dicséretére válik a mi honi humoristáinknak.

De ez az ő dolguk. Mily hatalmas azonban ezen áradat, mutatja azon körülmény, hogy az előttünk fekvő, valószínűleg „ebben az esztendőben nyomtatott” munka is oly címmel jelent meg, mely azt gyaníttatja, hogy kizárólag honatyákkal foglalkozik, bár — s ezt dicséretére mondjuk — ezek csak legkisebb részben szolgáltatták az anyagot hozzá. Van ugyan itt a fináncot rászédő és a pagát nélkül ultimót kimondó honatya, de van egyéb is, minél már rosszabbat is olvastunk, az igaz, hogy igen gyakran jobbat is, főleg régebben, mikor a Jókai és Kecskeméthy-féle kedélyes, igazán magyaros humor még dívott, majd azt mondtuk volna Saint-Beuve szerint: mikor az ún. szabadsajtó nem rontotta volt el a stílust és az írást.

Hogy e könyvön is mutatkoznak e romlás nyomai, bizonyíték rá a 182. lap. Szerző ott a pánszlávokat sújtja. Úgy kell nekik. Hanem nagy buzgósága arra viszi, hogy egy nagy hirtelenül odavetett és ezért felületesen szerkesztett mondatban a *papok és néptanítókról* azt mondja, hogy a „túlnyomó rész gazemberekből áll”. [Az idézett mondat a *Hunyák Pál* c. rajzból való, ld. Krk 63. köt. 98 ; 12—16 sorából.] — Szívesen elhinnék, hogy nem *azt*, hogy legalább nem ily általánosan akarta mondani; de ha már szükségesnek látta, midőn de omnibus rebus et quibusdam aliis élceskedik, a pánszlávizmust is belehozni, és ha esztétikája keretébe belefér még a gazember szó is, akkor legalább nyelvtanilag nézte volna meg a mondatot!

Vagy talán szántsándékkal tett így? . . . Se baj! Nem lesz belőle duellum, tehát még annyi veszéllyel sem jár, mint amennyit egy „közegészségügyi” pisztolynak pamuttöltése képvisel. S így nem nagy bátorság kell, és még kevesebb „zsenialitás” az ily fajta nagy mondás kockáztatásához. Denique — divat ez is.*

*

A Krk e kötete Mikszáthnak az 1886 október elejétől 1887 december végéig keletkezett rajzait, elbeszéléseit tartalmazza. A jegyzetapparátust a korábban kifejtett módszertani elvek alapján állítottuk most is össze.

A jegyzetapparátusról szólva külön meg kell említenünk, hogy a kötetben közzétett elbeszélések közül tizennyolcnak megtalálható a kézírata. Az OSZKban őrzött autográfok eredetéről és feldolgozási módjáról a Krk 36. kötetében szoltunk, és idéztük dr. Csapodiné dr. Gárdonyi Klárának, e kézírati egység gyűjteményi feldolgozójának rövid történeti visszapillantását. (Krk 36. köt. 247—249. l.) Mint tapasztalható

volt, a Krk korábbi kötetei is tartalmaztak olyan írásokat, amelyeknek fennmaradt a kézirata. E közlési módszereket tovább finomítva a Krk 71. kötetétől a *MK kéziratvariánsokat betűhíven közöljük*, nem pótoljuk sem az interpunkciót, sem az ékezeteket és természetesen nem korrigáljuk a helytelen egybeírást vagy különírást sem. Csupán a meglehetősen következetesen használt *cz-s* alakot közvetítjük *c* betűs formában. (E megfontolásainkat részletesebben kifejtettük a Krk 71. kötetében a 215–216. lapokon.) Az egyes elbeszélések autográf kézirataiból levonható következtetésekről a megfelelő helyen minden alkalommal külön szólnunk.

1980. december 7.

Rejtő István

AZ ÖRDÖNGÖS PROFESSZOR

M *Székely Nemzet.* (Szerk.: Malik József.) 1886. október 5., 7., 9., 10., 12. 4. évf. 154., 155., 156., 157., 158. sz. Teljes névjelzéssel.

Az alábbi részletezés szerint:

1. okt. 5. 154. sz. (2. l.) elejétől a II. fejezetig.
2. okt. 7. 155. sz. (2. l.) II. fejezettől 11 : 24 sorig.
3. okt. 9. 156. sz. (2. l.) 11 : 25 sortól 14 : 24 sorig.
4. okt. 10. 157. sz. (2. l.) V. fejezettől az V. fejezet végéig.
5. okt. 12. 158. sz. (2. l.) VI. fejezettől az elbeszélés végéig.

Kötetben itt először.

A legendás hírű professzorról — harminadszor

A híres debreceni professzor, Hatvani István alakja és a körülötte kialakult legendákör írói pályájának kezdetétől foglalkoztatta MK-t. Egy-egy csodálatos tette, híres vagy hírhedt helyzet-teremtése korábbi rajzaiban, karcolataiban visszatérő motívumként tartható számon. A legendakörről először a Mártonffy Frigyes szerkesztette Gondúzó hasábjain 1884 őszén közzétett *A magyar ördög* című elbeszélésében szólt (Krk 35. köt. 190—204. l. és jegyzeteinket 340—346. l.) Kilenc hónappal később valaki beküldte a PH szerkesztőségébe a Hatvani István temetése alkalmával szerzett búcsúztató éneket: Mikszáth kapva kapott a lehetőségen és *A magyar Faust* címmel, szemelvényekkel ismertette Naszályi János »Szomorú halotti beszéd« c. 1786. Szent András havának 16-ik napján elhangzott és e napra kinyomatott munkácskáját. A sirató ének azóta elkallódott, MK téma iránti lelkesedésének köszönhető, hogy a tőle idézett sorokkal ízelítőt kaphatunk a lappangó műből. A karcolatot a Krk 70. kötetében, a 76—79. lapon közzeltük, a vonatkozó jegyzetek a 272—277. lapokon találhatók.

Az ördögös professzor szövegének áttanulmányozása közben kitűnt, hogy az a korábbi *A magyar ördög* c. elbeszélés átdolgozott, kissé kibővített változata, az új elbeszélés bevezetőjében és befejezésében pedig felhasználta mindazt a tény-anyagot, amit Naszályi János említett búcsúztatójából *A magyar Faust* c. karcolatban megírt. Így megállapítható, hogy a jelen elbeszélés a két korábbi írásán alapuló — azokat hol teljes szövegükben követő, hol más elemekkel kibővített —

változata és így mindenképpen önálló alkotásként iktatandó a Mikszáth életműbe.

Erről az alábbi összevetés is bizonyítékul szolgál.

Az ördögös professor
a jelen Krk lap- és sorszáma

A magyar ördög
Krk 35. köt. lap- és sorszáma

Lap Sor

5 : 1—7 : 24	bevezetés és életrajz	190 : 1—191 : 25	bevezetés
7 : 25— 8 : 19		191 : 26—192 : 16	akét szöveg hasonló
8 : 20—10 : 22		194 : 12—194 : 30	a két szöveg eltér
10 : 23—11 : 5		194 : 31—194 : 37	átfogalmazva
Ø	nincs meg	194 : 38—195 : 7	
11 : 6—12 : 6	új mozzanat	Ø	nincs meg
12 : 7—12 : 38		195 : 8—195 : 37	majdnem azonos
13 : 1—14 : 24		195 : 38—197 : 17	majdnem azonos
Ø	nincs meg	197 : 20—197 : 30	
14 : 25—29	új összekötő szöveg	Ø	
14 : 30—15 : 8		197 : 31—198 : 7	némileg átírva,
15 : 9—16 : 14		198 : 9—199 : 15	némileg átírva
Ø		199 : 16—199 : 25	e részben írja le MK Fruzinka elbájolását
16 : 18—19 : 4		199 : 26—202 : 19	kisebb módosítások
19 : 5—20 : 20		202 : 20—203 : 17	apróbb módosítások
20 : 21—20 : 36	új motívum	Ø	
21 : 1—21 : 26		203 : 18—204 : 7	apróbb módosításokkal azonos
21 : 27—22 : 14	Befejezés, új következtetés		

A fenti összevetésekből megállapítható az is, hogy a Székely Nemzet számára átadott kézirat tulajdonképpen az 1884-es *A magyar ördög* c. elbeszélés szövegének átfogalmazása: a főbíró leánya, Fruzinka iránt érzett szerelem a jelen változatban jobban kidolgozott, színezettebb és már a történet elejébe szervesen beleépül, szinte motiválja Hatvani minden további cselekedetét. Ez a változtatás nemcsak az írói kompozíció módosulásából következhetett, hanem mint már emlí-

tettük, abból is, hogy 1885 nyarán olvashatta el az egykorú búcsúztatót: e vers-sorokból ismerte meg Mikszáth Hatvani életét, döbönt rá maga is, hogy a jeles természettudós és nagy kísérletező instrumentumaival és azok működtetésével válthatta ki kortársaiból az ördögnek járó tisztelettel párosult félelmet. Ezek a felismerések fogalmazódnak meg a jelen elbeszélés *Befejezésében*, az életrajzi adatok és helyzetek pedig a bevezető részben (5 : 1–8 : 19).

Korábban már jeleztük, hogy *A magyar ördög* és *A magyar Faust* jegyzetapparátusában részletesen szoltunk MK forrásairól és forráskezeléséről, így ezeket itt nem ismételjük meg, hanem felhívjuk az olvasó figyelmét a Krk 35. kötetének 340–346. illetve a Krk 70. kötete 272–277. lapjain olvasható fejtegetéseinkre. A jelzett helyeken olvashatókra való tekintettel a Tárgyi magyarázatokban a motívumok ismétlődésére, vagy esetleges forrásaikra nem utalunk, csupán szó- és fogalom-magyarázatokat nyújtunk.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 5 : 10 *Asmódi* — egy gonosz szellemnek a neve, amely a zsidó apokrif irodalomban és a babilóniai talmudban fordul elő.
- 6 : 6–7 *Müsenbrok*, *Bernut és Gronov* — MK ezeket a neveket Naszályi János búcsúztatójából merítette, de emlékezetében, vagy leírásában eltorzultak a külföldi tudósok nevei: Musenbrock, Bernoulli és Gronon volt Naszályi szerint a nevük.
- 11 : 23 *frájj* — a fráulein 'kisasszony, szobalány' jelentésű szó magyaros alakja
- 12 : 11 *garabolya* — fonott kosár
- 13 : 15 *csalara* — valószínűleg a csatara 'hahota, láрма, zaj' tájnyelvi alakja. (A TESZ szerint a Szinnyei-féle Tájpszótár számontart *csadara* alakot is, TESZ I. köt. 486. l.)

EGY HALOTT — AKINEK KIMENŐJE VAN

- K** OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/1 92—94. folio.
- M** *Pesti Hírlap*. 1886. október 27., 8. évf. 298. sz. (1., 2. l.) A *Pesti Hírlap* tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
- Kötetben itt először.

A kéziratról

A rajzot MK három, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében részekre vágták, és az egyes szeleteket I—X római számokkal jelölték. A címet idegen kéz írásával olvashatjuk, de a nyomdai utasítást maga MK adta meg: »borgise«.

MK javításainak száma az átlagospál alacsonyabb, ami már a megírás előtt kialakult gondolatmenetre utal. A korrektúrát valószínűleg maga végezhette el, ekkor az 22 : 12, 24 : 12 és a 24 : 30—31 sorokban még tovább csiszolta szövegét.

Ironikus vízió a fővárosi közegészségügyi viszonyokról

A kolerával tehetetlen közegészségügyi hatóságokról szóló gúnyos történet közeli rokonságban áll az egy évvel korábban írt *A Petőfi-keresők* c. elbeszélés (Krk 36. köt. 184—188. l.) álom-víziójának írói ötletével: ott is, itt is az aktuális probléma felett töprengve szenderedett el Mikszáth, és álmában megjelent előtte a téma képviselője és kifejtette előtte véleményét a helyzetről. Mindkét helyen egy hirtelen támadt zörej vetett véget a furcsa álomnak: ott az ablak csapódott be, itt az éjjeliszekrényen álló vizeskanocsót maga verte le egy heves mozdulattal.

Az egykorú napilapok híradásának tanúsága szerint 1886 októberében Budapesten, de az ország más városában is újból felütötte fejét a kolera-járvány. Október közepétől a fővárosi lapok külön rovatot vezettek be »A koleráról« címmel, amelyben beszámoltak az új megbetegedésekről, a naponkénti halálos áldozatok számáról és azokról az intézkedésekről, amelyeket az egészségügyi hatóságok hoztak a járvány megfékezése érdekében. A Krk 73. kötetében — amely ezeknek a hónapoknak publicisztikai írásait tartalmazza — több kolerára vonatkozó megjegyzése, aggodalma olvasható Mikszáthnak. (Ld. Krk 73. köt. 192. l.)

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 22 : 2—3 otthon, lefeküdtem s egy (K: otthon <s> lefeküd<ven>tem s egy)
- „ 3 gyűjtva, végigolvastam (K: gyujtva <elkezdtam> vegig olvastam)
- „ 5—6 volt szellőztetve a lapokban (K: volt <tapeton> szellőztetve <hogymar megis szellőztetnek valamit> a lapokban)
- „ 10 Mert roppant (K: <Bor> Mert roppant)
- „ 10—11 hogy egy monstre deputáció a kötelességmulasztást (K: hogy <ha valaki kotelesseget mulaszt, hogy azt> egy monstre deputatio <milyen hatalmas medicina> a kotelesseg mulasztást)
- „ 12 *Argumentum Asiaticum* — éppen (K: *Arcanum* <.....> *Asiati*<k>cum — epen)
- „ 13 kolera dolgában. (K: kolera <ellen> dolgában.)
- „ 17—18 füstmacskát szivaromból (K: fustmacskat <a> szivaromból)
- „ 21 hogy én e pereben (K: hogy én <ebben> e pereben)

Lap	Sor	
23	: 2	valamely félkabultság (K: valamely <felkabultságba> felkabultság)
"	3	egy posztótáskát cipelt az (K: egy <paktáskat> poszto taskat <is> cipelt az)
"	18	— Az úristen — mint biztos (K: — <Nagyon rossz híreket hallottunk> Az uristen mint biztos)
"	18—19	a budapesti (K: a <varosi> budapesti)
"	21	egyebük ellene, (K: egyebuk <mit> ellene)
"	22	az ismeretes vörös dezinficiáló por. (K: az ismeretes <?ercbol?> vörös desinfitalo <szerük> por.)
"	24—25	hogy az áldozatok meg ne szokjenek (K: hogy <megnyugtassa> az aldozatok meg ne <szokhessenek elole> szokjenek)
"	29	miatt fáradozom, (K: miatt <vagyok bajban> faradozom)
"	38	— Magával a halállal (K: — <A ?hala?> Magával a halállal)
24	: 8	munkát, éjjel-nappal (K: munkat <regg> ejjel nappal)
"	10	Hogyne! Egyszerre (K: Hogy ne! <Nagy> Egyszerre)
"	12	hogy tárgyaljak vele, de még (K: hogy a fent maszkalo halallal tárgyaljak de meg)
"	17	embert visznek is be, (K: embert <bevisz> visznek is be)
"	20	jól van — válaszoltam (K: jól van <mondam> valaszoltam)
"	24	— No! És annyiba (K: <Hat> <No> — No es annyiba)
"	30—31	olvas, tudhatja, hogy (K: olvas, lathatja hogy)
"	32	azt — vágott közbe (K: azt — <mondta a h> vagott kozbe)
"	37	a német, éppen most (K: a német <nem jó ha ön ennyire remitgeti őket> <Mar> <Epen> epen most)
25	: 2—3	gondolkozóba esék: (K: gondolkozóba <esett> esek:)
"	7	remegve. A halál (K: remegve <...> A halal)
"	21	hatalmas legyintéssel úgy vágta nyakon — az éjjeli szekrényen (K: hatalmas <arcul> legyintessel ugy vagtam <arcon> nyakon <Varju Pistat — hogy csörömpöpve hulltak> az éjjeli szekrenyen)
"	22—23	törve, szörnyű csörömpöléssel (K: törve <csörömpölt a padlon> szornyu csorömpöléssel)
"	27	éjfél kukorikolt (K: éjfelt <kok> kukorikolt)
"	32	mégis, kivált most (K: megis <mert> kivalt most)
"	35	Ez igazán több (K: Ez <aztan> igazan tobb)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
22	: 5	<i>Éppen a Lung és Gebhardt-eset volt szellőztetve</i> — a PH okt. 26-i. »A kolera« c. rovata hírül adta, hogy az előző nap ellenőrző látogatást tett a kolera elhárításával megbízott kormánybiztos: »A kormánybiztos, dr. Oláh Gyula, Lung György tanácsnok kíséretében a múlt éjszaka az összes kerületi előljáróságoknál szemlét tartott, hogy a járványbizottság határozatai az orvosi éjjeli inspekciót illetőleg végrehajtottak-e? Élet-

beléptették-e a dezinfekció újabb módszerét? Több helyen az orvosi inspekció csak ma lép életbe. Nehány magánházból is megfordultak, ahonnan ti. az est folyamán jelentettek kolerabeteget s személyes meggyőződést szereztek az óvó intézkedések végrehajtásáról. A kormánybiztos körútja csak reggel 3 órakor ért véget.» — Gebhardt Lajos ebben az időben a Rókus kórház igazgatója volt és az általa vezetett kórházra hárult a legtöbb feladat a kolerás megbetegedések ellátásában.

- 22 : 12 *Argumentum Asiaticum* — ázsiai érvelés
 „ 19—20 *egy ügyvéd barátom lépett be az ajtón, aki a 73-iki kolerában halt el. A biz a... , testestül lelkestül Macskási Bódi.* — Valószínűleg a helyzetből alakította MK a figurát és nevét. A szakirodalomban és korábbi írásaiban nem találkoztunk e személynévvel. Az *elfelejtett rab* c. elbeszélésében szerepelt egy Macskási István nevű személy. (Krk 35. köt. 151. l.)
- 23 : 16 *instancia* — kérvény, beadvány
 „ 18 *indorsata* — hátirat, ti. a kérvény hátsó oldalára szokták írni a véleményt nyilvánító szervek álláspontját.
 „ 23 — *ismeretes vörös dezinficiáló por.* — MK már korábbi írásában is ironikusan emlékezett meg a vajmi kevés hatással alkalmazott vörös színű fertőtlenítő porról (ld. Krk 73. köt. 69., 144. l.)
- 24 : 14 *propozíció* — javaslat, előterjesztés
 „ 35 — *36 német delegátusok a törvény szerint Pestre jöjjenek.* — a dualizmus korában a két parlament közös szerve volt a delegáció, amely félévenként felváltva hol Budapesten, hol Bécsben ülésezett. 1886 őszén az osztrák parlamenti delegációnak kellett Pestre látogatnia a törvényelőkészítő megbeszélések lefolytatására.
- 25 : 8—10 *»Lesz egy nap, mikor eggyel több kolerás beteg fog meghalni a keze alatt, mint ahány megbetegszik«* — Ez a »furcsa« jóslat a rajz csattanója, alapjáról ld. az 25 : 33 — 34 sorhoz fűzött jegyzeteket.
 „ 33—34 *a mai esti lapokban olvasom: hogy megbetegedett kilenc ember, meghalt tíz ember.* — A valószínűleg hanyagul fogalmazott hírt a késnap reggeli PH a következőképpen közölte: »...9 újabb megbetegedés történt, tehát öttel kevesebb, mint tegnap; halálozás pedig 10 fordult elő, vagyis négy esettel kevesebb, mint tegnap...« (PH, 1886. okt. 27. 3. l.)

EGY TEMETÉS

- K** OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/1 95—96. folio.
M *Pesti Hírlap.* 1886. október 28., 8. évf. 299. sz. (2—3. l.)
 A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: bg.
 Kötetben itt először.

A kéziratról

A rajzot MK három — átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles — szerkesztősi kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében feldarabolták, és az egyes csíkokat I—XI római számokkal jelölték. A K szedési utasítását maga MK adta: »Garmond«.

MK javításainak száma átlagos mérvű. A három — a kéziratból eltérő — szövegrész az 26 : 17, 27 : 7—8 és 27 : 34 sorokban jelzi, hogy maga végezte a szedés korrektúráját.

Képzeltbeli történet egy nagy ember temetéséről

Wesselényi Miklós temetéséről szóló eleven színekkel megjelöltet visszamlékezést Mikszáth Kálmán első szám első személyben szuggesztív, meggyőző erővel adja elő. Érzékletesen írja le a szabadságharcban való részvétel miatt elszenvedett bebörtönzést minden fizikai és érzelmi megrázkódtatását. A remélve várt újabb, a helyzetet megváltoztató fordulat bekövetkezésének esélyeit ecsetelve, a rajz szövege olyan szerzőt tételez fel, aki a szabadságharcot követő zord időkben a börtönök lakója volt. Az 1850 áprilisára helyezett esemény időpontjában Mikszáth még csak három és fél éves sem volt, hiszen 1847. január 17-én született. A rajzból kiemelt mozzanatok összesége az autográf kézirat perdöntő tanúskodása nélkül igen csak kétségesse tette volna a ritka szignóval megjelentetett rajznak Mikszáth írásai közé való iktatását.

A rajzban leírt helyzet valóban megfelel a történelmi tényeknek: Wesselényi Miklós, az 1844-ben bekövetkezett megvakulása után családi birtokán, Zsibón élt. Látása elvesztése és más betegsége ellenére 1848-ban jelentős szerepe volt abban, hogy a kolozsvári országgyűlés is kimondta Erdély unióját. 1848 szeptemberében családjával a morvaországi Gräfenbergbe menekült, mert a forradalom nehézségeinek felismerése következtében elvesztette hitét az ellenállás sikerében. Ehhez a lépéséhez testi rokkantsága is nagy részben hozzájárulhatott. 1850 áprilisában morvaországi önkéntes száműzetéséről haza indult, útközben, Pesten érte a halál április 21-én.

MK tehát a helyzet és a körülmények leírásában pontosan követte a történelmi tényeket, így bizton feltételezhető, hogy a temetési menet leírása egy olyan személytől származhatott, aki mindazt átélte, amit MK a rajz bevezetésében ecsetelt, és aki számára a reformkor nagy fiának szegényes és minden külső pompától megfosztott utolsó útjának látványa minden más értesülésnél elevenebben ecsetelte az 1850-es év első felének politikai atmoszféráját.

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 26 : 1—2 nagy embernek, népszerű hazafinak (K: nagy embernek
 <Még nagy> népszerű hazafinak)
 „ 4 mindig hallani vélem (K: mindig <eszembe jut egy kese>
 hallani vélem)
 „ 4—5 halotti szekér kerekeinek monoton (K: halotti <szekér-
 nek> szekér kerekeinek <egyh> monoton)
 „ 5—6 sor között K: <De az elején kezdem szomorú rajzomat —
 arról az én>
 „ 6 De hogy az (K: <Am> De hogy az)
 „ 8—9 türelmetlenül várva szabadulásomat, (K: türelmetlenül
 <vartam> várva szabadulásomat)
 „ 10—11 sor között K: <Őn mehet a>
 „ 12 rémitő zsisajjal, s a vastag (K: remito <<...> zsivalgással>>
 zsisajjal s a vastag)
 „ 17 estek meg kombinációmban, s ezekkel (K: estek meg *előttem*,
 s ezekkel)
 „ 22 mindig (K: mindig)
 „ 25 Sokszor kuporodtam le (K: Sokszor <<feküdtem én <fold> le
 a földre>> kuporodtam le)
 „ 31—32 kegyetlen rejtélyességével. (K: kegyetlen <rebuszaival>
 rejtélyessegével)
 27 : 4 pedig akkor is (K: pedig ekkor is)
 „ 7—8 megkínzott a kiszámított *előadási formával* —, önt tehát
 át fogom (K: megkínzott a <bizonytalan> kiszámított *gonosz*
előadásával — <szuksegem> önt tehát at fogom)
 „ 12—13 sor között K: <S szivarvanyos reményt kezdtem>
 „ 20 után künn (K: után <...> künn)
 „ 20 utcákat, a szabadon (K: utcákat <az u> a szabadon)
 „ 25—26 tudnák érzelmeimet (K: tudnák <azt> érzelmeimet)
 „ 26—27 sor között K: <Mikor a teme>
 „ 27—28 szemem a látnivalót! (K: szemem a <kapott benyomaso-
 kat> latnivalót!)
 „ 30 Szótlanul ült (K: <Az embe> Szótlanul ült)
 „ 32—33 igyekeztem kiolvasni, milyen hangulat van ma Magyar-
 országon. (K: igyekeztem kiolvasni <milyen világ> milyen
 hangulat van <odah> ma Magyarországon.)
 „ 34 De nem tudtam meg. (K: <Den> De nem tudtam meg <sem-
 mit.>)
 „ 34 Ezek *az élő*, de szürke arcok (K: Ezek a szürke arcok)
 „ 35 árultak semmit. A házak (K: árultak semmit. <Közömbösség
 ult rajtok>. A házak)
 28 : 2—3 csinálva, ha megelevenednék se szólhasson... Egy orosz-
 lán, akinek nyelve nincsen... (K: csinálva, *hogy* <ne legyen
 nyelve> ha megelevenednék se szólhasson... Egy orosz lány a
 <melyiknek> akinek nyelve nincsen...)

Lap	Sor
28	: 4 reményről, hogy valamit (K: reményről <csugged> hogy valamit)
„	8 halottas szekeret. (K: halotti szekeret)
„	9 halottas szekérnek (K: halotti szekérnek)
„	12 azok hájat. (K: azok <hájat> hájat.)
„	13 egy roppant (K: egy <fe> roppant)
„	26 érzi át. (K: érzi <szakadatlan> át)
„	27 Szekerünk lassan haladott mellettük, de minél (K: <Fel> Szekerünk <meglassít a> lassan haladott mellettük, <s azt> de minek)
„	34 Vajon ki (K: <De valjon> Valjon ki)
„	36 amint a halottas kocsi (K: amint a <koporso> halottas <mene> kocsi)
„	37 tartottunk, alkalmam nyílt (K: tartottunk <egy pillantást> vettem) alkalmam nyílt)
29	: 8—9 önnék? Higgye meg nekem, nem tesz az (K: önnék? <Nem> Higgye meg nekem, nem tesz az)
„	14—15 helyzetről, elmondta a legelső halott, akivel útközben találkoztam. (K: helyzetről <ez a halott> elmondta a <.....> legelső halott, akivel útközben találkoztam.)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor
26	: 7—8 a budai Ferdinánd kaszárnyában ültem — Budán, a Lánchíd közelében a mai Fő utcában lévő kaszárnyai célokra használt épületre vonatkozik MK utalása.
27	: 8 az Újépületbe Pestre. — az Újépület, a Neugebäude a II. József által építtetett tömör négyzetalakú épület volt a mai Szabadság tér helyén. 1793—96-ban már börtönként is használták: a foglyul ejtett francia tiszteket tartották ott fogásban. Egy ideig a tüzérek laktanyája volt. A szabadságharc leverése után a magyar hazafiak börtöne és kivégzőhelye lett. Többek között itt halt vértanúhalált Batthyány Lajos, az első független, felelős magyar miniszterelnök. Az épületet 1897-ben bontották le.
„	15—16 Kossuth segítséget hozott, Klapka visszatért, győzött és Pest felé jön. — Ezekkel a fordulatokkal MK az 1850-es évben még pislákoló reménykedésnek fokaik érzékeltette.
„	24—26 Úgy örültem ez útnak, hogy azt most harminchat év múlva én sem tudnám leírni, de önök sem tudnák érzelmeimet megérteni. — Az »én«-történetként előadtak mellett ezzel a fordulattal MK még csak fokozta rejtőzködését, olyan látszatot teremtett, mintha valóban egy 1850-ben börtönbüntetést szenvedett hazafi visszaemlékezései adatszármazékára.
28	: 2—3 A nyelv nélküli oroszlán a Lánchíd hídfőjén — MK ezzel a fordulattal egy több évtizedes élcéldést illesztett rajzába a nyelv nélkül megformázott négy oroszlánról.

- 28 : 31 *Rettentő nagy darab! Egész házikó az a koporsó!* — MK az előrevetett fordulatokkal is érzékeltetni akarta az elhunyt rendkívüli természetére vonatkozó észlelést. Wesselényiről a kortársak feljegyezték, hogy közel két méter volt magassága, testsúlya is messze meghaladta az átlagot.

A TÁRSADALOM

- K** OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/1 97—99. folio.
M *Pesti Hírlap*. 1886. október 29., 8. évf. 300. sz. (1., 2. l.)
 A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Egy előkelő család botránya* alcímmel. Névjelzés nélkül.
 Kötetben itt először.

A kéziratról

A történetet MK három, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában feldarabolták, és az egyes szeleteket I, II, III, IV, IV 1/2, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI római számokkal jelölték. A nyomdai utasítást MK saját maga jegyezte fel az első lap jobb felső sarkába: »garmonde«.

MK javításainak száma az átlagnál valamivel alacsonyabb. Valószínű, hogy maga végezte el a korrektúrát, ekkor adta meg az alcímet, és a 30 : 26, 31 : 12, 31 : 17, 32 : 30—31 sorban kisebb módosítást még tett.

Szokványos érdekházassági történet — szokatlan befejezéssel

A társadalmi rangkórság sajátos áldozatának életútját vázolta fel MK a jelen rövidke történetben. A nemesi címer büvöletében élő apa, nem az embert, hanem a bárói rangot fürkészve férjhez adja leányát egy elszegényedett család sarjához. Amíg a hozomány és az azt követő örökség tart, addig a két fiatal is boldogan él egymással; a pénz elfogyta után kezdődnek a bajok, az ifjú férj az adósságok és a »megunt« feleség elől külföldre szökik. Eddig a szokványos történet. MK nem is bíbelődik vele, még csak nem is jelzi a két ember között a romló kapcsolatot. Az igazi (jellegzetes) társadalmi probléma számára az ezt követő eseményekkel kezdődött: a váltóhamisítással pénzért szerző fiatalasszony »természetes« gesztusával, Firenzébe való szökésével, az ottani kellemes, majd kevésbé kellemes életmódjának jellemzésével; a »munka« közbeni véletlen összetalálkozása elindítja, majd a férj aljas cselszövése betetőzi sorsát. A történet a jogos börtönbüntetés után végképp kitaszított asszony helyzetének érzékeltetésével ér véget.

A furesán bonyolódó házassági történetet úgy adta elő MK, mintha név mellőzésével valóban megtörtént esetet örökített volna

meg. A zárósorokban megemlítette: »E nyár augusztusán szabadult ki [a hősnő] Márianosztráról« (32 : 31–32). Az egykorú PH nyári, ősz eleji számait átlapozva sehol sem találtuk a nyomát személyének, de még a rajzban előadotthoz hasonló történetnek sem. Két eset lehetséges: Mikszáth annyira megváltoztatta a szituációt, hogy nem lehettek meg a szereplő személyek nevét, vagy az írói »hitel« biztosítása érdekében jelölte meg a fiatalasszony börtönből való szabadulásának időpontját 1886 augusztusában.

A rajz motívum-történetéhez hozzá kell fűznünk, hogy a témát öt év múlva MK újra elővette: a *Galamb a kalitkában* c. 1891 áprilisában megkezdett két részből álló elbeszélése második történetének fontosabb mozzanatait hasonló elemekből szötte: ott is szerepel az érdek-házasság, az elköltött hozomány, az elhagyott feleség, aki végső kétségbe esésében váltót hamisított, majd külföldre (ott Hamburgba) szökött. A csalással szerzett pénz elköltése után virágáros leány lett, így találkozott össze volt férjével, aki hogy végleg megszabaduljon tőle, sikkasztásáért feljelentette a helyi rendőrségen. (Krk 4. köt. 31–68. l.) Bisztray Gyula az elbeszéléshöz fűzött keletkeztörténetben három, egy évvel korábbi (1890-es) hasonló történetet tárgyaló újsághírré hivatkozott (Krk 4. köt. 177–179. l.), írói motívum-előzményként a jelen elbeszélést nem említette, valószínűleg ez elkerülhette figyelmét.

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 29 : alcím a K-ban még nem található, valószínűleg a korrektúra során került a szövegbe !
- „ 1 Önök minduntalan (K: <Ah> Önök minduntalan)
- „ 3 aki sujt, jutalmaz, (K: aki <itel> sujt jutalmaz)
- „ 6–7 maga az uralkodó. (K: maga az uralkodó <<Mar t. i a mienk (Mert az orosz cár ő felsége nem nagyon respektálja a társadalmat s olyan könyveden <.....> lövöldözi le az embereket hogy csupa orom lehet ?szolgálattevő? muszka kamarásnak lenni)>>>)
- „ 8 Nézzük már meg (K: <Hat> Nezzük mar meg)
- „ 10 Egy szép (K: Egy <szegény> szep)
- „ 10 ösmertem, nevezzük (K: ösmertem <Minek> nevezzük)
- „ 11 apja sok pénzt (K: apja <meglehetos> sok pénzt)
- „ 11–12 ember volt és elhatározta (K: ember volt es <sok pénzt gyujtott> elhatározta)
- „ 18–19 gondolkozóba esett (K: gondolkozoba <esven> esett)
- 30 : 1 éppen rút... hm, (K: epen <?oreg?> rut... hm)
- „ 24–25 sor között a K-ban két kihúzott bekezdés olvasható: <Addig ertekezett ugyvedekkel okos emberekkel hogy vegre is talalt egy módot amivel segítsen magan. Nem sokból áll ez egész.> <<...> Pénzt kert kölcsön, az o nevére nem adtak. Keresett hat egy olyan nevet>>

Lap Sor

- 30 : 26 hogy kölcsönt *vehessen*. Sehól (K: hogy <penzt kérjen> kölcsön *kerhessen*. Sehól)
- „ 27 nem adnak. (K: nem adnak <semmit>)
- „ 29 Keresett előbb olyan (K: keresett <olyat> előbb olyan)
- „ 39—31 : 1 sor között a K-ban kihúzott szavak találhatók: <Ha> <A virágkereskedes>
- 31 : 1 virág és mama. (K: virág <az a kosarban rozsa az arcon> es mama.)
- „ 3—4 sor között a K-ban kihúzott szavak olvashatók: <Ez a virág>
- „ 4 mint a többi. Ott (K: mint a többi <viragarus> Ott)
- „ 5—6 kávéházakban, rózsákkal a kosarkájában (K: kavehazakban <veres rozsaval a ?kezeben?> rózsákkal a kosarkájában)
- „ 9—10 tudta elselypíteni: (K: tudta <elmondani> elselypíteni:)
- „ 12 alatt oda *volt* minden (K: alatt *odalett* minden)
- „ 17 hebegte. (K: hebegte *magyarul*.)
- „ 18 (A bárónak (K: <De> (A baronak)
- 32 : 2 közt lehetett (K: közt <...> lehetett)
- „ 10 élhetünk elrejtve. (K: élhetünk <?elvonulva?> elrejtve.)
- „ 14 Valóban már másnap korán reggel (K: Valóban <a kituzott nap reggelre> már masnap koran reggel)
- „ 21 — Én? Az lehetetlen. (K: — En? <hogyan?> Az lehetetlen !)
- „ 25 — Mondja meg nekem, (K: — <Ha ?istent?> Mondja meg nekem)
- „ 26 magas, sebforradással (K: magos <szep> sebforradással)
- „ 30—31 ne legyen neki valamiképp *terhére*. Mert a (K: ne legyen <vala> neki valamikep *kellemetlen*. Mert a)
- „ 32—33 ötévi fegyházra. (K: öt evi <fogsagra> fegyházra.)
- 33 : 1 kedvence a jó köröknek s olyan (K: kedvence a <...> jó köröknek a <epen> olyan)
- „ 2—3 sor között a K-ban kihúzott sor olvasható: <Hja, ilyen a tarsadalom>

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 30 : 22 *ellicítál* — elárverez
- „ 33 *Florenc* — az olaszországi Firenze német névalakja
- 32 : 33 *Márianosztra* — a Hont megyei kisközségben egy XIV. századi pálos kolostorban, amelyet 1711-ben helyreállítottak, 1854-ben létesítették az ország egyetlen nők számára fenntartott fegyintézetét. Egy 1893-as adat szerint 622 női elítéltet tartottak itt fogva.

MILYEN A MAGYAR KARAKTER?

- M I. *Pesti Hírlap*. 1886. október 30., 8. évf. 301. sz. (3., 4. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
- II. *Club és folyosó*. *Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp., [1888.] Révai testvérek kiadása. 117—119. l.
- III. a) *Club és folyosó*. [2. kiad.] Bp. 1893. Révai testvérek kiadása. MKm 8. köt. 103—105. l.
 b) 3. kiad. 1896. ua.
 c) 4. kiad. 1901. ua.
 d) 5. kiad. 1904. ua.
- IV. *Jk 20. köt. Az én kortársaim*. Első kötet. Bp., 1910. 241—243. l.
 A jelen Krk a Jk szövegét közvetíti.

Egy újabb megyei történet

Az 1910-es Jubileumi kiadás sajtó alá rendezésekor MK nem sokat változtatott korábbi kötetei kompozícióján, nem emelt át elbeszéléseket az egyik kötetből a másikba, nemigen változtatta meg a korábbi köteteken belül a közlési sorrendet sem. Így az 1888-as *Club és folyosó* kötetének sorrendjét is megtartotta, de innen három rajzot kiemelt: a *Magyar demokráciák* című teljesen mellőzte, csak később Rubinyi Mózes a Hi 13. köteteként megjelentetett *Anekdoták* második kötetébe illesztve tette az életmű hozzáférhető darabjává. A *Club és folyosó* másik két rajzára a *Két titkos ügynök* és a *Milyen a magyar karakter* című rajzokra más sors várt: ezeket a Jk huszadik köteteként megjelent *Az én kortársaim* címűbe illesztette. 1910-es sajtó alá rendezés alkalmával e kötet elé írott előszavában MK e kötetekről megjegyezte: »...mindig efemer dolgoknak tekintettem effajta írásaimat, eszemágában sem volt őket külön könyvben kiadni... antidiluvianus szűnyogokká lettek az én régi karcolataim és írásaim. Szűnyogok, melyek már nem csipnek és nem kellemetlenek, de valóságos tartozékaik a fejlődéstől elvágott és már elraktározott régi világnak.« (I. h. 2., 3. l.)

E kis rajz 1910-es metamorfózisát azért említettük meg itt, mert e kötetbe MK olyan, a rajz és a karcolat megszgyénjén elhelyezkedő írásait illesztette, amelyek konkrét személyekhez kötődnek, akiket történetében néven is nevezett. De ez a személyi kötődés sem ebben, sem a *Két titkos ügynök*ben nem fedezhető fel. Senkit sem nevez meg a közélet személyiségei közül. Az a mozzanat viszont, hogy az élő és holt kortársairól szóló kötetébe illesztette mégiscsak arra mutat, hogy nemcsak hallott, hanem személyesen átélt vagy tapasztalt történetről lehetett szó mindkét esetben.

A *Milyen a magyar karakter?* című karcolat főhőse egyik köztisztelőben álló főispánunk, akihez én jártas vagyok. Majd minden évben megfordulok nála egyszer. (33 : 1—3) Ez a főispán csak Kállay Albert lehetett, akit MK szegedi újságíró kora óta ismert és 1884-től

volt Szeged főispánja. És itt támaszt MK homályt, ti. az idézett mondat megelőző tagjában a következők olvashatók: »Egypár héttel ezelőtt tartotta a tízéves jubileumát« (33 : 1). E fordulatot — ismerve Mikszáth sajátos rejtőzködési szisztémáját — feltétlenül a homály fokozásának és személyi vonatkozások háttérbe szorításának eszközeként tekinthetjük. Így eddigi ismereteink alapján megállapíthatjuk, hogy a történet színhelye minden bizonnyal Szeged, és főispán hőse Kállay Albert lehetett. (Kettőjük kapcsolatáról részletesebben szölcünk a Krk 75. kötetében *A szegedi főispán sürgönye* c. karcolat jegyzeteiben a 199—200. lapokon.)

Úgy véljük — visszatérve a bevezetőben a kiadástörténetről szóló fejtegetésünkhöz —, hogy a rajznak a Kállay Albert személyéhez való kötődése adja meg a magyarázatát annak is, hogy MK ezt a történetet kiemelve a korábbi kötetegységből átemelte *Az én kortársaim* c. kötetébe.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 33 : 6 *csigerfalvi* — MK itt kitalált helységnevet alkalmazott, helységnévtárunk ilyen községnevet nem tart számon.
 „ 9 *suskus* — ravasz, alattomban elkövetett, nem szabályos cselekedet, ügyintézés
 „ 26 *Egy-két tarka macskája van ugyan* — e fordulatot a paraszti körülírás érzékeltetésére alkalmazta MK olyan értelemben, hogy furesa magatartása, néhány bogara van.

A »LÁTHATATLAN ERŐK«

- K OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/4 190—192. folio.
 M I. *Pesti Hírlap*. 1886. november 9., 8. évf. 310. sz. (1., 2. 1.)
 A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
 II. *Jk* 41. köt. = *Hi* 9. köt. *Dekameron*. *Elbeszélések* II. Bp., 1914.
 147—152. l.

A kézitról

A rajzot MK négy, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében részekre vágták, és I, II, III, IV, V, VI, VI 1/2, VII, VIII, IX, X, XI, XII római számokkal jelölték. A fennmaradt kézitrón cím nem található, a »garm« nyomdai utasítást is idegen kéz adta meg.

MK javításainak száma átlagos, a korrektúrát valószínűleg maga végezte, ennek nyomai a 35 : 21—22, 35 : 22—23, 35 : 25—26, 35 : 32—33, 36 : 22—23 37 : 24 sorokban észlelhetők.

Újabb történet a »nem olvasórol«

MK az elmúlt években több rajzban és karcolatban panaszkolt fel, hogy Magyarországon nagyon kevesen olvasnak és még kevesebben vásárolnak könyvet, így *Azok a nyájas olvasók* (Krk 34. köt. 46–50. l.) c. rajzában, *Az olvasóhoz – a nem olvasókról* (uo. 184–187. l.) c. előszavában, a *Magyar virtus-cselekedetek* (Krk 36. köt. 37–40. l.) és *A könyvekről* (uo. 121–124. l.) c. rajzaiban.

A korábbi történetek egy része a kiadói berkekből származott, a körülmények leírásából és a keret-történetből úgy tűnik, hogy ez a »hihetetlen« história is először könyvkereskedői körökben hangzhatott el. A jelzett könyvkiadói bankettéről a PHban nem találtunk híradást.

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 34 : 2 akik egyre (K: akik <egyeb> egyre)
 „ 2–3 évi bankettjeiket (K: évi <megva> bankettjeiket)
 35 : 1–2 — díszebédnél, de persze csak (K: dísz ebédnél <de persze csak annyi hogy meg> <?azutan?> kétféle bor a legutaljara csak egy féle> de persze csak)
 „ 2–3 toasztok eltiltattak — mert a pezsgő a kurta (K: toasztok <.....> eltiltattak — mert a pezsgő <nagyon is> a kurta)
 „ 8 desszert, azután (K: dessert <es> azután)
 „ 8 kétféle bor, az idén (K: kétféle <bort> bor <mert> az idén)
 „ 10–11 mérhetlen bölcsességével. (K: merhetlen <dics> bölcsességével)
 „ 12 De az azért (K: <Han> De az azért)
 „ 12–13 összejönnek és összeolvassák, megméri egymást, hogy (K: összejönnek es <?összemerik?> összeolvassak <egymast> megmerik egymast hogy)
 „ 14–15 kabátjaik. Panaszkodnak, (K: kabátjaik. <Elpanaszolják> Panaszkodnak)
 „ 15–16 közönséget és az írókat (K: közönséget <megatkozzak> es az írókat)
 „ 17 folytatják megrögzött (K: folytatja <?azert?> megrögzött)
 „ 18 Érdekes végignézni (K: Érdekes <?összevetni?> végig nezni)
 „ 21–22 3 sor között a K-ban — egy valószínűleg a korrektúra alkalmával kihúzott bekezdés olvasható:
Hany Jokai fogyott el? Veszik e Horvath Gyulat? Hogy megy Dóczi? Hat Kazar? Hát Peteley?
 „ 22–23 halottjait, akiket a padlásra temet, megosztja a keserűségét (K: halottjait megosztja a keserűségét)
 „ 25–26 évben, mert csak egyszer van minden évben díszbankett. (K: évben egyszer. Mert minden evben csak egyszer van dísz bankett.)

- 35 : 26 Pedig már minden (K: Pedig <...> már minden)
 „ 27 kétszer lehetne kalendáriumot (K: kétszer <lehetne diszban-
 kettet tartani es kétszer> lehetne kalendariumot)
 „ 28 legjobb kiadvány. (K: legjobb <?es? kiadvany> kiadvány.)
 „ 31 szépirodalmi kiadó (K: szepirodalmi kiadok)
 „ 32—33 kiadói keserűen, mély bánatba merülve, egyszerre csak
 (K: kiadói *sápadtan* keserűen egyszer csak)
 „ 34 — Nekem egy (K: — <En> nekem egy)
 „ 35—36 sor között a K-ban kihúzott szavak olvashatók: <Micsoda
 os>
 „ 38 Egyszerre elhallgattak (K: Egyszerre <elhallgatott min-
 denki> elhallgattak)
 36 : 2 egy regényből. (K: egy <regényemből> regényből.)
 „ 6 szólalt meg a harmadik (K: szólalt <fel> meg a harmadik)
 „ 9 gyerekség! Nálam az (K: gyerekseg! *En* nálam az)
 „ 11 torok törte meg (K: torok <ke> törte meg)
 „ 19 Az egész asztal (K: Az egész <?asztalt? asztal)
 „ 24 egy nyári estén (K: egy <oszi> nyári estén)
 „ 26 ismerek. (K: ösmerek)
 37 : 11 sokra becsülöm (K: sokra <nezem> becsülöm)
 „ 15—16 ennek, hogy csak nyomatni (K: ennek <.....
 ...> hogy csak nyomatni)
 „ 22—23 mondam *a reménykeltő hangomon*. — »Az ön költségén
 (K: mondam. Az ön koltsegen)
 „ 23—24 sor között a K-ban kihúzott sorok találhatóak: <S ma-
 gas> <S mind>
 „ 24 összegben, *kifizette* és mindjárt (K: összegben es mindjárt)
 „ 26—27 redakciókba, kereskedésekbe s nem sokat (K: redakciók-
 ba <es a> kereskedésekbe s <azontul> nem sokat)
 „ 37 munka sikeréhez (K: munka sikere <felett>hez)
 „ 37—38 tettem a második (K: tettem <neki> a masodik)
 38 : 4—5 sokkal díszesebben (K: sokkal <szebben> díszesebben)
 „ 6 hozták három (K: hoztak <a> harom)
 „ 7 véletlenül boltomba (K: veletlenül <a> boltomba)
 „ 8 s valami vízépítészeti (K: s <holmi> valami vizepiteszeti)
 „ 14 mérnök mosolygott: (K: mérnök <savanyu arcot vágott>
 mosolygott:)
 „ 17 kiadásban. (K: kiadasban. <No ez>)
 „ 21 Vigye ördög (K: „Vigye <el az> ördög)
 „ 21—22 bosszúsán — végre is ami sok, (K: bosszusan <de most
 mar okosabb leszek> vegre is ami sok)
 „ 29 apródonkint a példányokat (K: aprodonkint <az egész köny-
 vet> a peldanyokat)
 „ 31 ebből a történetből megtanulták (K: ebből <megtanultak> a
 törtetenből megtanultak)
 „ 32 és a másik két (K: es a <tobbi> masik ket)

A JELÖLT TERMÉSZETRAJZA

- K** OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/1 107—109. folio.
M I. *Pesti Hírlap*. 1886. november 12., 8. évf. 313. sz. (1., 2. l.)
 A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: S—n.
 II. *A tisztelt Ház. Bp.*, 1887. Singer és Wolfner kiadása. Harmadik bővített kiadás. 180—190. l.
 III. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. *Bp.*, [1888.] Révai testvérek kiadása. 187—193. l.
 IV. a) *Club és folyosó* [2. kiad.] *Bp.* 1893. Révai testvérek kiadása. MKm 8. köt. 170—176. l.
 b) 3. kiad. 1896. ua.
 c) 4. kiad. 1901. ua.
 d) 5. kiad. 1904. ua.
 V. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok*. Második kötet. *Bp.*, 1910. 129—134. l.

A kéziratról

A rajzot MK három, átlagosan 45 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztősi kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében részekre vágták, és az egyes szeleteket I—XIV római számokkal jelölték.

MK javításainak száma az átlagosnál alacsonyabb, ami az ötlet megformálásának könnyedségét jelzi. A nyomdai levonatot maga javíthatta, ekkor alakította ki a végleges címet, továbbá az 39 : 4—6, 39 : 7, 39 : 15, 40 : 10, 40 : 31, 40 : 38, 41 : 6, 41 : 23—24, 42 : 5, 42 : 11, 42 : 21, 42 : 22, 42 : 31 sorokban tett kisebb-nagyobb javításokat, változtatásokat.

Választási történet fél évvel az 1887-es választások előtti időszakból

A kedélyes történetet olvasva a jelöltség »pszichózisáról« lehetetlen nem arra gondolnunk, hogy MK nemcsak egy jellegzetes helyzetet örökített meg ebben a történetben, hanem egy kicsit önmagáról is szóltott amikor a derék, a méhese nyugalmából kiszakított Toporezy János lelkének metamorfózisát papírra vetette.

A Krk 74. kötetében — amely a megválasztásakor mondott beszédét is tartalmazza a 39—42. lapokon — a jegyzetekben részletesen szóltunk arról, hogy miként került közel a képviselőséghez MK (uo. 183—198. l.). Az ItK 1978. évfolyamában »Hogyan lett Mikszáth Püfalyva képviselője« címmel tanulmányban is összegeztük e fordulat állomásait (I. h. 157—172. l.). A jelzett helyen kifejtetteket és dokumentumokkal alátámasztott tényeket itt nem kívánjuk megismételni. Csupán azt szeretnénk megjegyezni, hogy 1886 februárjában Mikszáth már másodszor járt Szotyoron Nagy Károlynál »károlynapozáson«, azaz névnapi lakomán, ahol is találkozott a megye korifeusaival. A

sepsiszentgyörgyi kormánylap pedig már 1885 őszétől közöl tőle írásokat — igaz, hogy csupán másodközlésben. De forog a neve a választók szeme láttára. Az tény, hogy adataink csak a jelen rajzot követő harmadik hónapból, 1887 februárjából vannak a végleges elszánásról, a sepsiszentgyörgyi szerkesztőhöz, Málik Józsefhez írott levél alakjában (ld. Itk, 1978., 158—161. l.).

A fentiek figyelembevételével bizton állíthatjuk, hogy a jelen kis rajzban legalább olyan mértékben megtalálható az ironia, mint az önmagát kifigurázó önironia.

A szövegről

A jelen Krk a textológiai elveknek megfelelően a Jk. 1910-es kötetének szövegét vette alapul. A PH-beli első közlés után MK minden változtatás nélkül átemelte a rajz szövegét a kötetkiadásokba.

Lap Sor

- 39 : cím A jelölt természetrajza (K: A követjelölt természetrajza)
 „ 4—6 tudtul, hogy az országos képviselőjük, az ünnepelt hazafi és szónok meghalt... Nosza (K: tudtul, hogy az ünnepelt hazafi és szónok gróf Almády Károly meghalt... Nosza)
 „ : 7 Megy a deputáció, (K: Lemegy a deputatio)
 „ 15 mond valakit, (K: mond is valakit)
 „ 16 közül. Így időközben (K: közül <Epen nem kell a?esont?> Így időközben)
 „ 19 De kit?... (K: <De> De kit?...)
 „ 29 Ilyenformán megy (K: <Mas nap> Ilyenforman megy)
 40 : 2—3 helyette. Nem akarunk (K: helyette. <Ember kell komam> Nem akarunk)
 „ 4 például te. Az idő (K: peldaul te. <Ha> Az idő)
 „ 10 ez efféléhez? Hát (K: az eféléhez? Hát)
 „ 15 sem akarok (K: sem <akk> akarok)
 „ 23 zöld padokba... (K: zöld <székekbe> padokba...)
 „ 24 Tisza most feláll, (K: Tisza <?kozt?> most feláll)
 „ 26—27 fölébred... Egész nap gondolkozó, kedvetlen (K: fölébred <Milyen kár hogy csak álom volt!... Ej ej> Egész nap gondolkozó <?borongos?> kedvetlen)
 „ 30 kuglizóban. De az egész (K: kuglizóban <<.....> varja hogy>> De az egész)
 „ 31 izléstelennek látszanak (K: izetleneknek látszanak)
 „ 32 Szinte bosszantja (K: <Mar> Szinte bosszantja)
 „ 35 — Ej, ej, János, nem hittem (K: — Ej ej János, <megis csak kar volt> <jobb szerettem volna en azt, ha te fogadod el azt a jelöltséget> <elfogadtad volna a jelöltséget> nem hittem)
 „ 38 megmondom neked őszintén (K: megmondom nektek őszintén)
 41 : 1 van, magam szereztem, éppen annyi, (K: van <nem szeret> magam szereztem <?nem akarok?> epen annyi)

Lap Sor

- 41 : 2 nem akarnám megapasztani. (K: nem <szeretnem> akarnam megapasztani.)
 „ 6 politikai készültség már nem (K: politikai <készültség> készültség *hat* már nem)
 „ 7—8 sor között a K-ban részben olvashatatlanul törölt szavak: <<De hat <.....>>
 „ 8—9 vagyonapasztásról. Kell is (K: vagyonapasztasról. <Hat> Kell is)
 „ 15—16 sor között a K-ban kihúzott szó olvasható: <Mit?>
 „ 17 de kijelentem, (K: de <azt> kijelentem)
 „ 23—24 Toporecynál a kortes (K: Toporeczy szobájában <.....> a kortes)
 „ 33—34 megteszem, ámbár elvem ellen (K: megteszem <hogyan> ambar elvem ellen)
 42 : 5 a kocsmáért és (K: a kocsmáért es)
 „ 10 — Banda? Hát lakodalmat (K: — Banda. <Mifele banda?> Hát lakodalmat)
 „ 11 krajcárt sem adok, (K: krajcárt nem adok)
 „ 19 is, a Kugyi (K: is a <Csip> Kugyi)
 „ 20 készen legyen. Bandának (K: készen legyen. <.....> Bandán(k)nak)
 „ 21 kerüljön is. Érti? (K: kerüljön is Érti e?)
 „ 21—22 sor között a K-ban kihúzott szavak olvashatók: <A választás előtt>
 „ 22 még *savanyúbb* arca állított be a kortes: (K: meg *hosszabb* arccal állít be a kortes:)
 „ 31 fizetünk... igen, fizetünk. (K: fizetünk... igen *is mi is* fizetünk.)
 „ 34 punktum. Ha az egész vagyonom (K: punktum. <Nem hagyom magamat.> Ha az egész vagyonom)
 „ 35 pazarol. (K: pazarol<ni>.)
 „ 36 A polgármesterék odajárnak (K: A polgarmesterek <a tarokk> odajárnak)
 „ 38 — Okosabban bánj a pénzzel, János. (K: — Okosabban <Jobban> <banjatok> bánj a pénzzel János)
 43 : 2—3 effélét. Nekem a képviselőség (K: efélét <nekem nem pénzkerdes> Nekem a képviselőség)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 39 : 11 *kolompós* — itt: hangadó, irányító ember
 „ 16 *Így időközben nemigen lehet turkálni* — e parlamentáris fordulattal arra utalt MK, hogy a történet szerint csak időközi választásra kerülhet sor, hiszen az országos választás előtt halt meg a rajzbeli képviselő-előd.
 39 : 19—28 Az új jelölt személyének kiválasztásakor felmerült szempontok. — Ebben a számvetésben MK nemcsak jellegzetes

»szempontokat« sorakoztat fel, hanem kiváló »beszélő nevek-
kel« ruházta fel a felmerült személyeket.

40 : 5 *lansziroz* — felkarol, támogat

41 : 9 *garantíroz* — garantál franciás formája, am. biztosít

42 : 34 *punktum* — és ezzel vége ! a dolog be van fejezve !

»DEKRÉTUM BÁCSKAENSE«

- K** OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/1 116—118. folio.
M I. *Pesti Hírlap*. 1886. november 20., 8. évf. 321. sz. (1., 2. l.)
 A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
 II. *Jk 41. köt.* = *Hi 9. köt. Dekameron. Elbeszélések II. köt. Bp., 1914.* 159—165. l.

A kézitről

A rajzot MK négy, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutanyelvire írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében feldarabolták, és az egyes szeleteket I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, VIII 1/2, IX, X, XI, XII 1/2, XIII, XIV római számokkal jelölték. A K első lapjának jobb felső sarkában MK kezeírásával olvasható a nyomdai utasítás: »garmond« és megjegyzése: »sürgös«.

MK javításainak száma átlagos, több esetben egész bekezdést húzott ki, vagy hagyott el a nyomdai levonat javításakor (43 : 1, 43 : 27—28, 45 : 11—12, 45 : 34—35). Ez arra utal, hogy írás közben alakult véglegesen a történet egyik-másik fordulata.

Egy bácskai úrimuri története

MK a híres bácskai mulatozásokról szóló legendás történeteket valószínűleg még fiatalemberként, vármegyei szolgálata idején hallhatta. Földrajzilag pedig szegedi újságíró korában került közel e híres vidékhez. Ekkor még további részleteket ismerhetett meg az ilyen dinomdánomok lebonyolításának szokásairól. Talán ebben az időszakban beszélték el neki a szömegtartásnak és szöszegésnek ezt a sajátos furfanggal végiggondolt esetét, amelyet a jelen elbeszélésben egyes szám első személyben, egy fiatal katonatiszt keservesen megtapasztalt élményeként nyújtott át lapja olvasóinak.

A kézirat szövegjavításai

43 : 1 sor előtt a K-ban kihúzott bekezdés olvasható:

Mulatni ma már csak a bunyevacok tudnak. <Egy> De még hogy... Egesz eleten át arról koldulhat az ember. Az a pompas vendeg szeretet is csak ott található amitől az isten orizzen meg minden jó embert.

- 43 : 1 Teringette, hogy tudnak (K: Teringette <milyen mulatságok azok> hogy tudnak)
- „ 7 aki nyílt házát (K: aki <vidám> nyílt házát)
- „ 19 — Nem éppen. Hanem (K: — Nem *epen* épen. Hanem)
- „ 21 Tartottam magamat, (K: <Meg is> Tartottam magamat)
- „ 22—23 tudok énekelni, hogy menjek (K: tudok énekelni <(de meg ne hallja valahogy Keglevich István)> hogy menjek)
- „ 26 szégyent. Aztán a lánya is (K: szégyent <(ne rontsam el az egész életét, mert neki az <.....> büszkesége hogy>) Aztan a lánya is)
- „ 27—28 sor között a K-ban kihúzott bekezdés olvasható:
- <A következő telen at a családját is behozta vagy haromszor a birtokba, szép kökeny szemű leánya volt a kis Milica, tancoltam mulattam vele es megszerettem. Milica is nagy hajlandóságot mutatott irántam. Az az égő szeme sokszor pihent rajtam önfelédten. Oda lettem. Bevallottam neki a szerelmemet egy feledhetetlen pillanatban, ő hozzám hajolt szemermesen es azt sugta:
- Jöjjön el hozzánk!>
- „ 28 csakugyan el kellett mennem. De az (K: csakugyan el <el> kellett <hogy menjek> mennem. De az)
- „ 30 — Megbánja, ha elmegy — mondá fenyegetőn. — Önnek öreg (K: — Meg<jarja> banja, ha elmegy — mondá fenyegetőn — <On meg fog halni> Önnek öreg)
- „ 31 megszomorítana, ha... (K: megszomorítana ha... <ne menjen>)
- 44 : 1 — De az illedelem... (K: — <(Elmegyek en <.....> ha belehalok is>) De az illedelem...)
- „ 3 legalább adok egy jó tanácsot. (K: legalább <ajánlok> adok egy <módot> jó <.....> tanácsot)
- „ 5 Klapovicstól dekrétumot. (K.: Klapovicstól <egy> dekrétumot)
- „ 15 No, hanem (K: <...> No hanem)
- „ 17 hát mit képzel (K: hat <.....> mit képzel)
- „ 21 Olyan vörös lett a kis (K: Olyan <merges> vörös <volt a kap> lett a kis)
- „ 22 ember (K: emberke)
- „ 23 tágitottam és a doktorral (K: tagitottam <a dokt> es a doktorral)
- „ 33 lelkemet is odaadnám, kérjen (K: lelkemet is <a ?tenyerere? teszem> odaadnam, kérjen)
- „ 35 kíméljen meg ettől (K: kimeljen meg <s legye> ettől)
- „ 39—45 : 1 sajnálom, szavamat adtam az orvosnak. (K: sajnálom, <de kezemet> szavamat adtam az orvosnak.)
- 45 : 8 Kapalovics Emília (Kapalovics <Maria> Emilia)
- „ 11—12 sor között a K-ban a következő bekezdés található:
- Következtek az aláírások, köztük az én kedves Milicam vékony harmatos betűi is.*

Lap Sor

- 45 : 13—14 bizvást elrándulhatok (K: bizvast <mehtek> elrandulhatok)
- „ 15 végre ott voltunk (K: végre <ott voltam oda> ott voltunk)
- „ 16 kastélyukban. Az úr és az asszony (K: kastélyukban. Az <egesz család> Az ur es az asszony)
- „ 22 élet! Asszony, valami (K: élet! <Hej> Asszony<ok> valami)
- „ 34—35 sor között a K-ban kihúzott sor olvasható: <Hat egyszer amint iszogatunk eszegetünk egyszer megnyílik az ajtó>
- 46 : 10 leányt. Nyúlánk, sugár (K: leányt. <Sugar> Nyulank sugar)
- „ 12 A leány mellém ült (K: A leány <hozzam> mellem ült)
- „ 13 — Hát ön csakugyan kidőlt már? (K: — Hat ön <semmit sem iszik> csakugyan kidolt mar?)
- „ 14 — Dehogy — szoltam és lehajtottam egy pohárral. (K: — <Nem> Dehogy <nem> — szoltam es lehajtottam egy <poharat> poharral)
- „ 17 kedvemért — lícitált (K: kedvemert — <.....> licitalt)
- „ 26—27 sor között egy olvashatatlanul törölt szó található.
- „ 30 Elpirult s gyöngéden (K: <Ő ?visszahajolt?> Elpirult s gyöngéden)
- „ 38—39 Nem kinalnád meg? (K: Nem <kinalod> kinalnad meg?)
- 47 : 4—5 mint a halál, lázam volt (K: mint a halal <tagjaim reszektek> lazam volt)
- „ 6—7 biztatott Kapalovics. — Folytassuk (K: biztatott <.....> Kapalovics — <Kezdjuk elolrol> Folytassuk)
- „ 16—17 cimora. Az én leányomat (K: cimora. <...> Az en leanyomat)
- „ 24 megszegni, annak, ha már (K: megszegni <es ha> annak ha mar)
- „ 27 dekretummal menjen (K: dekretummal <nelkul> menjen)
- „ 28 hogy dekretum nélkül. (K: hogy <dekretummal> dekretum nélkül.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 43 : cím *Dekretum Bácskaense* — bácskai határozat, nyilatkozat
- „ 9 *kvaterka* — férfitársaságban iddogálás közben folytatott beszélgetés
- „ 27 *látta az arcképet* — a tisztikar időről időre, bizonyos ünnepekyes alkalmakkor fénykép-albumot készíttetett a stábról. A fénykép-album lapozgatása nyomán támadt szerelem MK korábbi elbeszéléseiben motiváló mozzanatként szerepelt, ld. pl. *A becsületbírák előtt* és *A ravasz öregek* címűekben (Krk 35. köt. 20 l. és 64—69. l.)
- 44 : 25—27 Az orvosokról vallott vélemény. — MK itt bácskai földbirtokos hőseivel adhatja elő a már többször hangoztatott rossz véleményét az orvosi tevékenység eredményességéről.
- 46 : 17 *licitál* — felítél, ráígér

A »FŐPOSTAMESTER«

- K** OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/1 126—128. folio.
M I. *Pesti Hírlap*. 1886. december 10., 8. évf. 341. sz. (1., 2. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp. [1888]. Révai testvérek kiadása. 130—134. l.
III. a) *Club és folyosó*. [2. kiad.] Bp. 1893. Révai testvérek kiadása MKm 8. köt. 113—117. l.
b) 3. kiad. 1896. ua.
c) 4. kiad. 1901. ua.
d) 5. kiad. 1904. ua.
IV. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok*. II. köt. Bp., 1910. 81—85. l.

A kéziratról

A rajzot MK két, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében részekre vágták, és I—VIII római számokkal jelölték. A K első lapjának felső részében idegen kéz adta meg a nyomdai utasítást: »garm.«

MK javításainak száma az átlagosnál alacsonyabb.

Egy kedélyes történet 1848-ból

A parlamenti karcolatot író Mikszáth előszeretettel gyűjtötte az ízes, a korra és emberekre jellemző történeteket. Egyiküket másikuhat beleszötte a parlamenti karcolatokba. Minden ilyen írását közlétevé kötetben legalább egy tucatra való anekdotát találhatunk többé-kevésbé nyers, kidolgozatlan formában. Voltak aztán olyan folyosói történetei is, amelyek jobban, mélyebben megragadták figyelmét, megérezte bennük a témát. Elraktározta azokat emlékezetében és adandó alkalommal rajzzá, elbeszéléssé formálta az anekdotikus helyzetet.

Ez utóbbi kategóriába sorolható a Széchenyi István tévedéséről, vagy pontatlan információjáról szóló anekdota is.

A szövegről

A jelen kötet, a textológiai elveknek megfelelően a Jk szövegét közvetíti. MK a PH-beli első közlés után minden javítás nélkül illesztette a kötetkiadásba, majd annak későbbi kiadásába a rajzot. És így további változtatás nélkül látott napvilágot a Jk-ban is. Az alábbiakban a K és PH közötti eltéréseket sorakoztatjuk fel.

Lap Sor

- 47 : 1 Macskássy (K: Macskasi)
 „ 3—4 Lászlóé. A főpostamester (K: Lászlóé <<Az az hogy
 <....> nem is olyan>> A fopostamester)
 „ 5 jegyezték be a szolgálát és hitták (K: jegyezték be a *követek a
 szállásaikat* <s több efe stb.> *az szerveztette a szolgálát es hittak*)
 48 : 1 cím volt, s előkelő (K: cím volt *az s* előkelő)
 „ 3 1848-i miniszteriumot (K: 1848-diki nagy miniszteriumot)
 „ 3—4 csak levelet (K: csak *egy* levelet)
 „ 5 körülbelül (K: körülbelől)
 „ 14 még a Macskássy barátai, jóakarói (K: meg a Macskasy <jo>
 barátai <es> joakaroí)
 „ 19 Új díszruhát (K: Új <ru> díszruhat)
 „ 22 hatóságok járultanak (K: hatóságok <jarulnak> járultanak)
 „ 24 patronusok (K: patronusuk)
 „ 26—27 Pestre, *elmerengve a hosszú, járasztó úton*, hogy hát még-
 iscsak (K: Pestre: hogy hat magis csak)
 48 30 ha egy Széchenyi (K: ha egyszer Széchényi)
 „ 35—36 nyers kurtaságával (K: nyers<en> kurtaságával)
 „ 35 haza a szállására (K: haza *baratom* a szállasára)
 „ 36—37 múlva hozzon fel (K: múlva <irjon ?ad?> hozzon fel)
 „ 39 Macskássy (K: Macskasy)
 49 : 32 kérem, úgy áll (K: kerem <?aho?> úgy áll)
 „ 36 tudhatom, mért hittak (K: tudhatom, <mert> miért hittak)
 „ 37 nem láttam. (K: nem *is* lattam.)
 „ 38—39 sokára ki bírták sütni ketten, hogy ez egy titulás
 hivatal (K: sokára <kisült> <kibirtak> kibirtak sutni <a mi-
 niszter> ketten hogy ez egy <tit> titulás hivatal)
 50 : 2 jártuk. Az ördög (K: jartuk *meg*. Az ordog)
 „ 3—4 Én abban a hitben voltam, hogy ön szakember (K: En
 azt hittem megvoltam arról győződve hogy ön szakember)
 „ 7—8 megköszönte a torkát. (K: megköszönte <...> a
 torkát:)
 „ 14—15 sor között a K-ban kihúzott szavak találhatók: <—No
 de ez>
 „ 17—18 sor között a K-ban törölt mondat olvasható: <— Hiúság
 ide, hiúság oda kegyelmes uram de ezt be kell gyógyítani>
 „ 20—21 okvetlenül meg kell (K: okvetlenül <be kell> meg kell)
 „ 25 hivatal nélkül érkezett (K.: hivatal nélkül <?utazott?>
 érkezett)
 „ 26 napjáig sínylette (K: napjaig <...> sínylette)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 47 : 2—3 *Olyanforma hivatal volt ez az erdélyi dietákon, mint most a
 visontai Kovách Lászlóé.* — Visontai Kovách László volt az
 1870-es évek közepétől 1889-ig a parlament háznagya.

- 48 : 12—14 (*Most már tudják báró Kemény Gábor óta.*) — Kemény Gábor báró 1878. dec. 5. és 1882. okt. 12. között földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter; 1882. aug. 9. és 1886. szept. 19. között közmunka- és közlekedésügyi miniszter volt. Tehát e sorok írásakor már csak ex-miniszter volt Kemény!
- 20 *boglár* — ékköves, gyöngyös, zománcos, változatos felületű és formájú, arany vagy ezüst ékszer, dísz vagy gomb
- „ 31 *»Palatinus«* — az egykori István főherceg Szálló, amely 1840-ben épült, főurak, mágnessok szálltak meg benne.
- „ 32 *fringia* — széles pengéjű, nehéz szablya
- 49 : 39 *tituláris* — címzetes
- 50 : 18 *argumentum* — érv, itt: ellenérv
- „ 28 *kvalifikáció* — minősítés; itt: képesítés

A BURECZKY-PÖR EPILÓGJA

- M** I. *Pesti Hírlap*. 1886. december 17., 8. évf. 348. sz. (1., 2. l.)
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
- II. *Jk* 42. köt. = *Hi* 10. köt. *Dekameron*. *Elbeszélések III.* Bp., 1917. 226—231. l.

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti.

A szerzőségéről

A PH névjelzés nélküli rajzát Rubinyi Mózes illesztette a *Hi* kötetébe, hiszen a jellegzetes rajzépítkezés, a sajátos fordulatok bizton jelzik MK szerzőségét.

Anekdotikus történet a megszállott pergyűjtőről

MK korábbi elbeszéléseiben is fel-felbukkannak olyan különcök, akiknek fő szórakozásuk és egyben kedvelt időöltetésük reménytelen pörök létesítése, hogy ily módon figyelhessék az eljárás bonyodalmaságát és útvesztőjét. A rajz feltételezhető hőse Baldácsi Antal báró, akinek alakja MK 1870-es évek végén írott karcolataiban is fel-felmerül (Krk 54. köt. 28—29. l.), halála alkalmából pedig MK anekdotikus nekrológban idézte fel Baldácsi különc alakját, kiemelte szélső baloldali politikai meggyőződését, furcsa szokásait, megemlíttette személyes találkozásukat is és egy félmondatban szólt arról is, hogy »szeretett... pörlekedni« (Krk 55. köt. 13. l.). A név megemlítése nélkül, a pergyűjtő hajlamáról szól a jelen novellában is. De az 1899-ben megírt *A Krúdy Kálmán csínytevései* c. hosszabb elbeszélésében is felbukkan alakja »bizonyos Esztergom megyei mágness-ként, aki akkoriban pöröket vásárolt«. (Krk 11. köt. 72. l.) Az elbeszélés betét-

jeként MK a Balassi-pör megvásárolásának körülményeit írta le (uo. 72—73. l.), és e tények alapján állapította meg Király István, hogy a meg nem nevezett mágán Baldácsi Antal báró (uo. 298. l.).

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 51 : 1 *szubsztrátum* — alaptényező, alap, itt: indok
 „ 6 *inspektor* — felügyelő, ellenőr
 „ 12 *juristitium* — törvényszünet, törvénykezési szünet
 52 : 2 *violencia* — erőszak, erőszakosság
 „ 28 *koncesszionális* — engedélyező, hozzájáruló
 53 : 22 *rezümé* — kivonat, itt: rövid összefoglalás
 „ 25—26 (*hiszen annak idejében, ha jól emlékszem, a Pesti Hírlap is írt róla*) — e fordulattal MK egyrészt az epikai hitelt óhajtotta fokozni, másrészt egy kis propagandát is csinált lapjának, érzékeltetve, hogy az minden jelentős eseményről beszámol.
 „ 33—39 a benyújtott költségjegyzék. — A lehetetlen és indokolatlan helyzetben összeállított kiadás-elszámolás MK más, korábbi elbeszéléseiben is szerepelt színező motívumként.
 54 : 18 *Summa summárum* — összegezve, végeredményben
 „ 25—26 *citatorium* — idézés, itt: beidézés, megjelenésre való felhívás
 „ 37 *bonorum direktor* — jószágigazgató

EGY FIÚNAK A FELE

- M I. *Pesti Hírlap. 1886. december 25., 8. évf. 356. sz. (Melléklet 1., 2. l.) Egy csevegésnek a fele és egy regénynek a fele* alcímmel. Teljes névjelzéssel.
- II. a) *A fészek regényei. Elbeszélések* alcímmel. Bp., 1887. Singer és Wolfner könyvkereskedés kiad. Egyetemes Regénytár II. évf. XVI. köt. 107—128. l.
 b) [2. kiad.] Ua.
 c) *A fészek regényei. Elbeszélések.* Singer és Wolfner kiad. [3. kiad.] Bp., 1901. Gelléri és Székely Könyvnyomdája. 99—122. l.
- II. a) *Tavaszi rügyek. Elbeszélések az ifjúságról. MKm 5. köt.* [1. kiad.] Révai Testvérek kiadása. Bp., 1890. 66—80. l.
 b) 2. kiad. 1893. 68—82. l.
 c) 3. kiad. 1901. Ua.
 d) 4. kiad. 1903. Ua.
 e) 5. kiad. 1905. Ua.
 f) 6. kiad. 1906. Ua.
- IV. *Jk 27. köt. Kisebb elbeszélések.* Negyedik kötet. Bp., 1910. 121—133. l.

Romantikus történet a szabadságharc korából

A női hallgatóság számára készült felolvasás — mint a Szöveg-változatok között olvasható PH lapalji jegyzetéből kitűnik — a ki-szemelt felolvasó hirtelen megbetegedése miatt nem hangzott el, ha-nem a PH karácsonyi mellékletében látott először napvilágot. A ter-vezett lipótvárosi kaszinóbeli estélyről a PH-ban az előző hónapokban semmi érdemleges utalást nem találtunk.

A meghatározott alkalomra készült írás többszörösen magán viseli a tervezett előszóban való elhangzás jegyeit. A *bevezetés*ben (55 : 1—57 : 13) MK megteremti hallgatóságával a kapcsolatot: könnyed csevegő módon adja elő a témaválasztás szempontjait, finoman körülírva, hogy elsősorban hölgyközönségre számíthat, olyan hallgatóságra, amely sem nem ferblizik, sem nem tarokkzik, hanem legfeljebb dominóval hódol a játékszenvedély izgalmainak (55 : 15—56 : 8). A csevegés további részében egy Deák anekdotával indokolja, hogy nem ő maga, hanem a közönség által ismert és kedvelt előadó fogja a történetet tolmácsolni (56 : 24—57 : 6). Végezetül a téma for-rásvidékére is utal: történetét a szülőföld szolgálatára, valamelyik ismerős családban megtörtént esetet mutat be hallgatóságának (57 : 14—57 : 21). MK-nak ez utóbbi közlése a legkevésbé hiteltérdemlő forrás-megjelölés. Korábbi és későbbi írói pályáján számtalanszor hivatkozik a szülőföld nyújtotta élményre és ennek ellenére másutt találtuk meg a történet forrásvidékét.

E kapcsolat-teremtő, előkészítő bevezetés után kezdi el az író tulajdonképpen témáját, amelyet a nyomdai címadással is figyelem-rekeltően tagol, mivel *Magyar történet* alcímmel látta el. Az elbeszélés előadásakor is megtartja a személyes kapcsolatot hallgatóságával: a történet első harmadában, mikor leírja, hogy a második asszony, Zehernyei Borbála mennyi kedvességet, mennyi igaz örömet veszített el azzal, hogy férje öt évig idegenben neveltette tőle és első feleségétől származó mindkét fiú gyermekét: »Pedig az az öt év lett volna a leg-édesebb méz a gyermekkel.« E szavakkal summázza véleményét az író, majd megszakítva az elbeszélés menetét, útát enged apai érzel-meinek, és 1885. április 28-án született kisfia, Kálmán László először kimondott szavának fogalom-bővüléseit írja le úgy, hogy egyben azt is érzékelteti, milyen értelmi és érzékelési folyamatok lehettek az azonos szóval való megnevezés mögött. Ezt követően a még alig másfél éves kisfiú két kedves közlési fordulattal is megörökítette (59 : 10—60 : 5). E fordulat nemcsak boldog apa írói kiszólásának nyomait őrzi, hanem sokkal inkább tudatos komponáló képességének is tanúi vagyunk, amellyel hölgyhallgatóságával további és szorosabb kapcsolatot is tudott teremteni. Ugyanakkor arra is fel kell hívunk a figyelmet, hogy ez a kb. hatvan sor az elbeszélésben az első össze-függő története fiáról, amelyet az évek során egyre gyakrabban kö-vetnek ilyen elbeszélés- vagy karcolatbeli betétek, mígnem önálló novellatémává vagy -hósszá válnak a gyermekek és viselt dolgaik. (Ld. 1887-ben *A krakkói útra* c. karcolatot a Krk 75. kötetében 42—43. l. és jegyzeteiket a 187—188. lapokon, vagy a jelen kötetben az 1887

végéről származó *A gyanú* c. rajzát a jelen kötetben a 200—201. lapon.)

A személyes kapcsolat megtartásának utolsó mozzanata az elbeszélés zárómondata, az a fordulat, amellyel megindokolta, hogy miért nem lebbenti fel a gondosan őrzött titokról a fátylat. (64 : 7—8).

Úgy véljük, hogy a felsorolt írói kompozíciós jellegzetességek biztosítják, hogy a téma, a *Maga a történet* címen előadott történet romantikus helyzetei és fordulatai ellenére mégis meg tudott maradni a realitás mezsgyéjén.

Szövegváltozatok

A PH-beli közlés után MK néhány apró módosítással *A fészek regényei* c. elbeszéléskötetébe illesztette a történetet, majd innen a sorozat-kiadás megindulásakor minden további változtatás nélkül a *Tavaszi rügyek* c. kötetbe illesztette az elbeszélést.

Lap Sor

- 55 jegyzet *Ez elbeszélés eredetileg felolvasás volt egy fővárosi körben.* (PH: *Az itt közölt csevegés tulajdonképpen felolvasásnak volt szánva és a Grillné Csillag Teréz asszony egyéniségéhez van írva. Mint fölolvasás azonban elmaradt a lipótvárosi kaszinó estélyéről a felolvasónő közbejött betegsége miatt.* (Szerk.)
- „ 11 Ilyen (Jk: Ily)
- „ 21 vérük (PH: vére)
- 56 : lapalji jegyzet *Az illető körben ugyanis nem a szerző olvasta fel a művét, hanem egy kedves hangú művésznőnk, akinek úgyszólván az egyéniségéhez van szabva a történet.* (PH: a jegyzet hiányzik !)
- 58 : 7 Zehernyei (PH, *A fészek* . . . : Zehernyei)
- „ 22 viszi a kis ártatlanokat (PH: viszi ő a kis ártatlanokat)
- 60 : 20 ki eléjük (Jk: eléjük)
- 61 : 10 csillant bennük (Jk: csillant bennük)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 55 : 1 *e nagytekintélyű kör* — a szövegváltozatok felsorolásánál és a bevezető fejtegetésekből kitűnik, hogy a Lipótvárosi Kaszinóban hangzott volna el az elbeszélés.
- „ 13 *mióta Bismarck nyomán* — az elbeszéléssel egykorú karcolataiban, tárcáiban MK több ízben hivatkozik Bismarckra, egy-egy mondasára, egy-egy helyzetben tanúsított magatartására. E gyakori hivatkozások is értékeltetik Bismarck személyiségének súlyát a korabeli gondolkodásban.
- „ 18 *ferblizni* — magyar kártyával játszott, nagy kockázattal járó kártyajáték

- 55 : 25—56 : 2 A tarokk és a politika. — MK ezzel a játékos fordulattal saját parlamenti karcolatainak témáira, illetőleg hőseire utalt.
- 56 : 15 *Urbanovszky Ernő* — MK parlamenti karcolataiban gyakran felbukkanó szabadelvű párti képviselő (1826—1904), aki politikai pályáját a Deák-pártban kezdte, majd a fúzió után Tisza Kálmánhoz csatlakozott, az 1884-87-es ciklusban újból a Trencsén megyei biccei kerület választotta képviselőjévé. Parlamenti beceneve »Ucsu« volt, MK is többször így nevezte.
- 57 : 14—15 *komposszesszor* — közbirtokos, valamely ingatlant másokkal közösen birtokló ill. művelő személy.
- „ 19 *Gáthy Lőrinc* — a főhős neve MK írói alkotása; név-komponálásának jellegzetes hangzású tagja.
- 58 : 21—23 *Vagy tán nem is Pestre viszi a kis ártatlanokat, hanem Budakeszire. (Ti. ott laknak a mennyország udvari szállítói.)* — MK fordulata valószínűleg Budakeszinek a XIX. század derekán »kivívott« kétes hírére utalhatott: innen származhattak a főváros bábái, magzatelhajtói.
- 62 : 32—63 : 4 Katonának beálló diákok 1848-ban. — MK ezt a valószínűleg diákéveiben hallott fordulatot korábbi elbeszéléseiben már megemlítette: *A mi jó tanárunk* (Krk 32. köt. 66. l.), *A becsukott könyv* (Krk 36. köt. 46—47. l.).

TIZENNÉGY ÉVES SZENÁTOR

- M I. *Pesti Hírlap. 1886. december 29., 8. évf. 359. sz.*(1., 2., 3. l.)
A Pesti Hírlap rovatban. *Régi krónikákból* főcímmel. I. *Tizennégy éves szenátor* alcímmel. Névjelzés nélkül.
- II. a) *Tavaszi rügyek. Elbeszélések az ifjúságról. MKm 5. köt.*
[1. kiad.] Révai Testvérek kiadása. Bp., 1890. 178—184. l.
b) 2. kiad. 1893. 181—189. l.
c) 3. kiad. 1901. Ua.
d) 4. kiad. 1903. Ua.
e) 5. kiad. 1905. Ua.
f) 6. kiad. 1906. Ua.
- III. *Jk 26. köt. Kisebb elbeszélések. Harmadik kötet. Bp., 1910.*
156—163. l.

Történet Kassa múltjából

Az elbeszélés helyszínét és időpontját MK írása első mondatában már rögzítette: »Kassa városában történt ezelőtt majdnem kétszáz esztendővel.« (64 : 1). Az elbeszélés kibontásából pedig az tűnik ki, hogy a Rákóczi-felkelés végső szakaszában zajlottak az események,

amikor a császári seregek 1710 őszen ostromgyűrűvel körülfogták a várost és 1711 tavaszára a végső tartalékok is elfogytak.

A források áttekintésekor nem leltük meg azt a munkát, cikket, illetőleg könyvrészletet, amely Mikszáth közvetlen forrásául szolgálhatott. Ezért egy olyan forrás alapján, amely annak idején közvetve vagy közvetlenül MK rendelkezésére is állhatott, röviden összegezzük Kassa történetét a Rákóczi-felkelés korában. Már a megmozdulás első évében Kassa a kurucok kezébe került: Forgách Simon lassú ostrommal 1704. okt. 20-ára megszerezte a Montecuccoli védelmezte várost. Rákóczi Ferenc Borsy Adámot nevezte ki Kassa főkapitányává, majd ezt követően mindent elkövetett, hogy a várost megerősítse, olyanná tegye, hogy a legerősebb ostromot is kivédhesse. 1706 októberében Rabutin vezérletével a császári seregek ostrom alá vették Kassát, de a császári sereg nem rendelkezett sem elegendő élelmiszerral, sem elegendő lőporral, így az ostrommal hamarosan felhagytak. Az év végén Rákóczi hosszabb időt töltött udvarával a városban, majd az év végén Radics Andrást nevezte ki főkapitánynul. 1708-ban Rákóczi a sorozatos esatavesztések után elrendelte Kassa várfalainak megerősítését, de ez nem sok eredménnyel járt. Az 1709. évben Felső-Magyarországot pestis-járvány támadta meg, Kassán is számos áldozatot szedett, a város lakóinak többsége az erdőkben keresett a járvány elől menedéket.

1710 őszen a császári seregek újból ostrom alá vették a várost, megtiltották a környező lakosságnak, hogy élelmet és tűzifát szállítson a városba. 1711 elején a város helyzete szorultabbá vált, a város körüli kertekből a fákat kivágták, hogy legalább tűzre valót teremtsenek. Február elején a császári seregek megadásra szólították fel a város védőit, de ez nem vezetett eredményre. A császári seregekhez átvált Károlyi Sándor 1711 áprilisában megpróbálta újból megadásra készíteni Kassa védőit, ez sem vezetett eredményre, de a fegyverszünetig eljuttatta a két felet. Kisebb-nagyobb összetűzések meg-megzavarták a fegyverszünetet. A kassai polgárok utolsó tartalékaikat is felélvén a várat körülzárva tartó Pálffy Jánosnál küldöttség révén a város feladását megajánlották. Újabb tárgyalások után 1711. április 26-án a császári seregek bevonultak Kassára. A város parancsnokává Fluck császári vezért tették. (Tutkó József: »Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve.« Kassa, 1861. 165–169. l.)

A történelmi tények felsorakoztatása arra utal, hogy MK az igen válságos 1711. esztendő első hónapjaiba helyezte történetét. Írásának fő motívuma a városatyák titkos haditanácsát szándéka ellenére kihallgató tizennégy éves fiúcska körülményt és helyzetet megértő, érett férfinek is becsületére váló komoly titoktartása volt. A tanács-terembe való belopódzás és a tárgyalás kihallgatása — más össze-függésben és más indítókkal — a néhány hét múlva keletkezett *Tavaszi rügyek* c. elbeszélésében is felbukkan (ld. e kötet 91–95. lapján).

Szövegváltozatok

Az elbeszélés PH-ban való közlése után néhány apró módosítással MK a szöveget beillesztette a *Tavaszi rügyek* c. köteteibe is. A jelen Krk a Jk szövegét közvetíti, amely *Tavaszi rügyek* kötetkiadásaiból került az 1910-es kiadásba. Az alapszöveg kisebb szövegtorzulását a korábbi kötetkiadások alapján javítottuk.

Lap Sor

- 64 : 12 a »Szűz Mária madarának« (PH: a »Szűz Mária« madarának)
 „ 13 úgysem árt. (PH: úgy se árt.)
 65 : 2 óra felé járunk. (Jk: óra elé járunk.)
 „ 7 alatt lévő ügy (PH: alatt levő ügy)
 „ 13 nemegyszer *ügy* veszett (Jk: nem egyszer veszett)
 66 : 13–14 tovább kiállni. (PH: tovább kiállni.)
 „ 35 harangszó is, de senkinek (Jk: harangszó, de senkinek)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 64 : 10 »major domus« — háznagy
 „ 12 *fundus* — házhely, itt: alapzat
 „ 24 *magisztrátus* — városi hatóság, tanács
 65 : 21 *Schmidt Miklós* — MK szerint tizenöt évvel később, tehát az 1720-as évek derekán Schmidt Miklóst Kassa főbírói székébe emelték. Ennek ellenére nevét az áttekintett forrásokba nem találtuk, így igen valószínű, hogy a személy és a név MK írói képzeletének szülötte volt. Különben Tutkó J. bevezetőben említett munkája felsorolta Kassa város főbíráit. Ezek szerint 1718–1726 között Vancsay István, 1726–1729 között Korponay István, 1729–1731 között ismét Vancsay István, majd 1731–1733 között Thurzó János töltötte be ezt a tisztelet. (I. m. 199. l.)
 „ 24 *kvadrál* — illik, talál valamihez
 66 : 29 a főbíró, *Koós Gergely uram* — A források számontartanak Abaúj-Torna vármegyében Koós családot, amely 1657-ben kapta III. Ferdinándtól nemességét és címerlevélét, és számontartják, hogy a család tagjai a megyében közhivatalokat viseltek, így Koós József Abaúj és Torna egyesítéséig Torna vármegye alispánja volt. (»Magyarország vármegyéi és városai«. I. köt. Abaúj-Torna. Bp., 1896. 543–544. l.)
 67 : 18 *protokollum* — jegyzőkönyv
 „ 27 *Bornemissa Gábor* — nem a történelmi forrásokból, hanem az írói névalkotásból származik a szereplő személyiség neve.
 69 : 4–7 A kassai városi jegyzőkönyv bejegyzése. — A keletkező történetben jeleztük, hogy az elbeszélés esetleges történeti forrását kutatásaink során nem leltük meg, így a MK által idézőjelben közölt szöveg történelmi hitelességről sincs biztos adatunk.

69 : 11—12 Schmidt Miklós nemessé emelése és címere. — Ld. a 65 : 21 sorhoz fűzött jegyzetet, ennek következtében a címer leírása is MK írói képzeletének alkotása.

TAVASZI RÜGYEK

- M** I. *Vasárnapi Újság.* (Szerk.: Nagy Miklós.) 1887. január 2., 9., 16., 23. 34. évf. 1., 2., 3., 4. sz. Vágó Pál rajzaival a 3., 23., 39., 55. lapokon. *Teljes névjelzéssel.* Az alábbi részletezés szerint:
1. jan. 2. 1. sz. (2—5. l.) Elejétől a 79 : 10 sorig.
 2. jan. 9. 2. sz. (23—25. l.) a 79 : 11 sortól a 86 : 20 sorig.
 3. jan. 16. 3. sz. (38—41. l.) a 86 : 21 sortól a 94 : 13 sorig.
 4. jan. 23. 4. sz. (54—55. l.) a 94 : 14 sortól az elbeszél végeig.
- II. a) *A fészek regényei. Elbeszélések* alcímmel. Bp., 1887. Singer és Wolfner könyvkereskedés kiad. Egyetemes Regénytár II. évf. XVI. köt. 7—75. l.
- b) 1887. Ua.
- c) *A fészek regényei. Elbeszélések.* Singer és Wolfner kiad. Bp. 1901. Gelléri és Székely Könyvnyomdájából. 7—72. l.
- III. a) *Tavaszi rügyek. Elbeszélések az ifjúságról. MKm 5. köt.* [1. kiad.] Révai Testvérek kiadása. Bp., 1890. 1—46. l.
- b) 2. kiad. 1893. 1—47. l.
- c) 3. kiad. 1901. Ua.
- d) 4. kiad. 1903. Ua.
- e) 5. kiad. 1905. Ua.
- f) 6. kiad. 1906. Ua.
- IV. *Jk 26. köt. Kisebb elbeszélések. Harmadik kötet. Bp., 1910.* 67—104. l.

Mikszáth Kálmán Selmecebányán

Mikszáth 1863 nyarán befejezte a rimaszombati egyesült protestáns gimnáziumban a VI. osztályt. Minthogy ez a szülőföldhöz viszonylag közel eső iskola csupán algimnázium volt, a felső két osztályt máshol kellett elvégeznie. (MK rimaszombati éveiről ld. Rejtő István: Mikszáth Kálmán, a rimaszombati diák. Bp. 1959. 107. l.) A család választása a selmecebányai ágoston hitvallású kerületi líceumra esett. Az 1863/64-es tanévben Mikszáth a selmeci gimnázium VII. osztályának tanulója volt, ott is érettségizett 1866 nyarán. Az itt töltött három év élményeit és hangulatát leghívebben MK elbeszélései őrizték meg: emlékeiről szól a *Garibaldi butéldái* és *A csodálatos gomba* c. elbeszéléseiben, mindkettő 1874-ből származik (ld. Krk 28. köt. 21—44. l., Bisztray Gyula jegyzetei a 230—254. lapokon olvashatók). A selmeci hangulat és táj elevenedik meg az 1877-ben keletkezett *Az*

arany *kisasszony* c. elbeszélésében (Krk 32. köt. 7—37. l., Bisztray Gyula jegyzetei a 229—243. l.). A városhoz fűződő emlékek tűnnek elő az 1882-ben keletkezett *A Petőfi-legenda Selmecen* c. visszaemlékezésében (Krk 63. köt. 103—107. l., Bisztray Gyula jegyzetei a 337—341. l.). Minden szárával Selmechez kötődik a jelen elbeszélés összes helyzete és helyszíne. (Éppen azért — mint az alábbi fejtegetésből majd kiténik —, mivel a selmeci évek életrajzi vonatkozásai az eddigi kutatásban eléggé háttérbe szorultak, a jelen elbeszélés motívumainak korábbi és későbbi felbukkanására a Tárgyi magyarázatokban térünk ki részletesebben.) Majd hat év múlva, 1898-ban *Az eladó birtok* c. kisregényében ismét a selmeci tájhoz fordul (Krk 5. köt.). Az évtizedek során vissza-visszatérő emlékek tehát egyértelműen arra utalnak, hogy a város és lakosai mély, maradó nyomokat véstek az író emlékezetébe.

A szakirodalom azonban nem sokat foglalkozott a selmeci évekkel, sőt a maga eszközeivel akarva nem akarva homályt és bizonytalanságot idézett elő. Váradai Béla a még Mikszáth életében megírt és az 1910-es jubileumra megjelentetett könyvében (Mikszáth Kálmán Bp. 1910.) »A selmeci diák« címmel külön fejezetet szentel ezeknek az éveknek (39—48. l.) és mint ahogy e fejezet egyik helyéhez fűzött jegyzetében írta: »Az itt következő adatokat Király Ernő selmeci líceumi igazgató úrnak és Suhayda Lajos ottani tanár úrnak köszönöm.« (I. h. 43. l.) Valóban adatai — mint alább kiténik — a legközelebb állhatnak a tényekhez. Várdai megírja, »1863 őszén ment át Mikszáth Selmecre, az ágostai evangélikus líceumba... Az első ottani iskolai évében sokat mulasztott, ennek következtül igen gyöngye bizonyítványt is kapott az első félév végén, ami úgy elcsüggesztette, hogy be sem várva az iskolai év végét, közben kimaradt és elutazott haza.« (I. h. 39. l.) Várdai szerint édesanyja hatására Mikszáth »a következő iskolai év elején mégiscsak visszament Selmecre, ahol aztán elvégezte a VII. és VIII. osztályt és letette az érettségit is, 1866-ban.« (Uo.) Várdai e két iskolai év eredményeiről szólva finoman megjegyezte: »utolsó két évében sem csapott bizony erőiesen közükbe a lovacskáknak, csak úgy poroszkálva ballagtak azok vele végig, az előző évek tempójára, a gimnázium porondján.« (I. h. 40. l.) Az iskolai élet atmoszférájának érzékelésére a *Tavaszi rügyek*, *Az öreg Dankó bácsi* és *Az új büntető codex* c. Mikszáth írásokból merít motívumokat, majd a diák Mikszáth önképzőkori tevékenységéről ír Várdai. Ezeknél az adalékoknál mondja fentebb idézett köszönetét a két selmecbányai tanárnak. Önképzőkori szereplését már odakerülésének évéhez, 1863-hoz köti, megjegyezve: »Az első vers, amellyel föllépett, *Egy fogoly levele fiához* címet viselte. Ezt követték: *Az öreg nemes*, *Petőfi sírja*, *Otthon*, *Képzetelem újra*... Ő nyerte el a kör első jutalmát is, egy *Gyula vezér* című balladával, melyet szavalva elő is adott... Mint szavaló, máskor is sűrűn szerepelt Mikszáth a körben... Nagy tetszés közepette mutatott be nevezetesen ott *Az én Gyuri bácsim* címmel egy humoreszket, a jegyzőkönyv szavai szerint: az első ilyenmű dolgozatot, mely a körben egyáltalán előfordult. Mindenkit felvidámitott vele, s érdemkönyvbe ítélték méltónak... valószínű,

hogy csak a körnek Korány című hektografált lapjában jelent meg, ennek kötetei azonban jórészt elkallódtak az idők folyamán. (I. h. 43—44. l.) A fejtegetésnek ehhez a helyéhez Várdai jegyzetet fűzött, amelyben örömmel korrigálta magát, írván, úgy értesült, hogy a humoreszk szövege időközben előkerült és a Mikszáth jubileumkor meg fog jelenni. Ómaga nem láthatta.—Közbevetőleg megjegyezzük, hogy *Az én Gyuri bácsim* végül 1911. ápr. 16-án jelent meg *Az Újság* hasábjain (KrK 28. köt. 221—227. l. és Bisztray Gyula jegyzeteit 334—338. l.)—Az önképzőkori tevékenységről szólva Várdai megjegyzi, hogy MK egy darabig szerkesztője volt a Koránynak, »továbbá viselte, egyidejűleg a kör aljegyzői, helyettes könyvtárnoki majd főjegyzői tisztségét is. 1865. január 20-án hirtelen megszűnik tagja lenni a körnek, mégpedig nem közönséges módon: kizárták őt a tagok sorából.» (I. h. 44—45. l. A kizárás okáról Várdai a következőket sorakoztatta fel: »Az szolgált nevezetesen rá okul, hogy több ízben megtréfálta egyes társait, akik ezen felmérgelődve, a kizáró határozatot, apróságokért, melyeknek van ugyan valami nyers diákos ízük, de amelyekben a mókázó humorista próbálkozik már... megselekedte, hogy idegen költők verseit szavaltatta társaival, mint az övéit, s azután jól mulatva fedezte fel nekik utólag tájékozatlanságukat; máskor átengedte a saját versét egy társának, hogy az azt mint az enmagáét adja elő. Egy harmadiknak gyöngye dolgozatát szépen átjavította s ezért úgy védekezett, hogy a téma megtetszett neki, megérdemelte szerinte a kicsiszolást... Szóval a fiú, aki már pompásan ért a tréfához, olyanok markába került, akik nem értik a tréfát és elbántak vele. A kör ellene való eljárásának főoka az volt, hogy megírta egy Brózik Titusz nevű társának munkálatát s erre rájöttek. Soltz tanár ekkor a kör említett határozatához azt az óhaját fűzte, hogy a jegyzőkönyv illető helyéről maradjon el a Brózik neve, mert nem méltó rá, hogy Mikszáthtal egy lapon megörökíttessék...» (I. h. 45—46. l.) Mint az alábbiakból majd kitűnik, a Várdai Béla rendelkezésére bocsátott selmeci anyag áll a legközelebb a valósághoz, Várdai tudta úgy közvetíteni a történeteket, ahogy azok alakulhattak, de vagy ő is szépített a dolgokon, vagy a rendelkezésre bocsátott selmeci adatközlés volt tekintettel az országos hírvíróra.

A kortárs monográfusok közül még meg kell említenünk Gyöngyösi László »Mikszáth Kálmán« c. 1911-ben, tehát az író halála után megjelent munkáját, amelyben röviden foglalkozik a selmeci évekkel. Az ő adatai pontatlanok. Azt írta, hogy MK »1867. év őszén iratkozott be a hetedik osztályba«. (I. h. 30. l.) Önképzőkori szereplése között megemlíti a »Gyuri bácsi« [sic!] c. »deákos modorban írt« elbeszélését és azt, hogy »főjegyzőnek választották az önképzőkörben«. Gyöngyösi megemlíti, de már átköltve a »Brózik-történet«-et is a következő formában: »Az önképzőkörben történt az is, hogy Mikszáth egy Brózik nevű tót tanuló társának csinált dolgozatot, amit ő sajátjaként olvasott fel. Scholz tanár már ismerte Mikszáth eszejárását és ráismert Mikszáth tollára. A tót diák ijedtében mindent bevallott. A szigorú önképzőkori statutumok szerint jegyzőkönyvileg kellett

volna megróni Brózikot, de a jegyzőkönyvi rovás elmaradt Scholz tanár indítványára, hogy Brózik neve így se örökíttessék meg. Ez volt a büntetése.» (I. h. 31. l.)

Mielőtt a selmeci iskolai évekre vonatkozó fennmaradt adatokat fognánk vallatóra, idézni szeretnénk két múlt századi selmebányai iskolatörténetből. Az egyiknek szerzője Breznyik János, a liceum 1842-től működő igazgató tanára, aki Mikszáth selmebányai diákoskodása alatt is igazgatója volt az iskolának, sőt tanára volt írónknak is. Breznyik »A selmebányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története« c. Selmebányán 1889-ben megjelent művének »második és harmadik füzet. A XVII—XIX-ik századbéli események« c. kötetében több helyen megemlíti Mikszáth nevét. Az iskola híressé lett neveltjei között felsorolja Czwittinger Dávidot, Ribinyi Jánost, Petőfi Sándort és Mikszáth Kálmánt. (I. h. 462. l.) Arról is szól, hogy a Gusztáv Adolf-féle bibliai egyesületnek 1866-ban »Mikszáth Kálmán [a] főjegyző«-je, »ki ne ismerné a kitűnő frót?« (I. h. 456. l.) Végül beszámol az 1826. okt. 21-én első ülésével munkáját megkezdő »a nemes magyar társaságról«, az önképzőkör jogelődjéről, amelynek az 1860-as évekbeli tevékenységéről a következőket írta: »Újra föléledt s felvidult a kör Sole Vilmos vezetése alatt, ki ugyan, mint elődje sem, nem volt magyar irod. tanár, de a felajánlott elnökséget készséggel elfogadta s lelkesedéssel vitte haláláiglan, 1861/2—1881/2 közt. Az ő idejében volt a körnek tagja Mikszáth Kálmán 1864/5 és 1865/6-ban, mint VII. s VIII. oszt. tanuló a Korány című havi lapnak szerkesztésével s főjegyzőséggel is megbízottat. Ugyancsak azon évben két munkája: „Az öreg nemes” című költeménye és „Az én Gyuri bácsim” című humoreszkje, mellyel a jegyzőkönyv szerint az egész kört felvidámitotta, érdemesnek találtatott az Erdemkönyvbe való felvételre. Ez utóbbi elmeszüleményénél nyilatkozott előttünk Sole, ha Mikszáth így fog fejlődni, kitűnő beszélyíró válik belőle. Miért mondott le 1864/5-ben a tanév közben a főjegyzőségről, s a következőben miért szűnt meg tagja is lenni a körnek, elmondani nem tartjuk idevalónak...« (I. h. 450—451. l.) Az előzőekből már érzékelhető, hogy az eltávolítása nem lehetett témája egy ünnepi kiadványnak, amely az iskola történetét mutatta be, és amelynek megjelenését Mikszáth Kálmán 5 ft. adománnyal elősegítette (I. h. 473. l.).

Hasonlóan tapintatosan szól az önképzőköri eseményekről a Breznyik-féle iskolatörténetnek 1896-ban megjelent kiegészítése is. (»A selmebányai ág. hitv. ev. kerületi lyceum története. Összeállították és 1889—1896. évig kiegészítették Hlavatsek András és Király Ernő. Selmebánya, 1896.«) A két társszerző az önképzőkör kapcsán a következőt írta Mikszáthról: Scholtz elnöksége idejében volt a körnek tagja Mikszáth Kálmán, előbb mint al-, később mint főjegyző részt vett a kör igazgatásában is, később azonban bizonyos kiesínyes dolgok miatt kivált a körből. Az első műve, amellyel fellépett, „Égy fogoly levelei” c. költemény, melyről a bírálója azt jegyzi meg, hogy: „A munka az epistolához közelít és sikerült is némileg, amennyiben didaktikus eszmékkel szépen telve van, csak dalszerű külalakjában

tért el az epistolától". Egy másik költeményét „Az öreg nemes” címűt „eszminéjének szépsége miatt, habár a kidolgozás gyengébb is” érdemkönyvbe vették; „Az én Gyuri bácsim” c. humoreszkjével pedig az egész kört felvidámitá. „Dicséretet érdemel a szerző műve miatt. Érdemkönyvbe irandó.” A „Petőfi sírja” és „Otthon” című költeményeiről azt mondja a jegyzőkönyv: „az elsőben mind az eszme, mind a kivitel megfelel céljának s a mű ezen fényoldala könnyen felejteti el velünk azon csekély hibát, amely imitt-amott az ütem dallamossága hiányában áll. A másik mű tökéletesen sikerült, mert az események benne lélektanilag és természethíven vannak ecsetelve. Mindkettő egyhangúlag arra ítéltetik, hogy az érdemkönyv lapjain foglalja el méltó helyét”. Ezen kívül megjelent néhány elbeszélése az ifjúság által szerkesztett „Korány”-ban is. Többször fellépett szavalni is és a jegyzőkönyv erről is dicsérőleg nyilatkozik. Megemlíthetjük még, hogy az ő „Gyula vezér” c. balladája nyerte meg a díjat, melyet a kör első alkalommal tűzött ki a végből, hogy tagjait annál nagyobb munkásságra ösztönözze. A kör tagjai tisztelték, becsülték fényes tehetségéért, s működéséről a kör alelnöke is dicsérőleg nyilatkozott: „ha Mikszáth így fog fejlődni, kitűnő beszélyíró lesz belőle”. A kör tagjai között eltöltött idő rá nézve minden bizonytalanságot csak jótekonny hatással volt, s a kis társaság is örökké büszke lesz arra, hogy tagjai között láthatta. (I. h. 121–122. l.)

A fenti egykori művekből vett idézetek arról tanúskodnak, hogy több homályos pont lehetett fel Mikszáth selmecbányai diákéveiben, önképzőkori szereplésében és ami a lényeges, az eltelt évszázad során nem kerültek elő az önképző körben bemutatott írások szövegei.

Ennek a homálynak eloszlátása és a lappangó kéziratok helyzetének feltárása reményében e kötet sajtó alá rendezője 1976-ban a helyszínen próbálta meg a kérdésekre a választ megkapni.

A helyszínén, a Banská Štiavnica-i evangélikus lelkészi hivatal igen rossz körülmények között őrzött levéltárában a hajdani liceum oktatással kapcsolatos anyaga nem volt hozzáférhető, sem az osztálykönyv, sem az anyakönyv, semmi olyan irat, amely a diák Mikszáth iskolai előremenetelére tartalmazott volna valamiféle adatot. De ugyanakkor a liceumban működő önképző kör tevékenységéről több fennmaradt dokumentum tanúskodott, bár ezek egyike sem tartalmazott közvetlen Mikszáth anyagot.

A selmeci helyszíni kutatás eredményeiről e kötet sajtó alá rendezője „Mikszáth Kálmán és Selmecbánya” címmel »A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve« 1982. évi kötetében a 333–354. lapon tanulmányban adott számot. Ennek az írásnak megjelenése után kereste fel a sajtó alá rendezőt Terray Barnabás nyugalmazott középiskolai tanár és felhívta a figyelmét arra, hogy az Evangélikus Országos Levéltárban megtalálható a selmeci liceum anyakönyvének másolata Mikszáth Kálmán diákkorának éveiből, továbbá a magyarországi közgyűjteményekből hiányzó 1864/65-ös tanévről kiadott nyomtatott Értesítő is.

E szóbeli tájékoztatáson kívül Terray Barnabás e kötet sajtó alá rendezőjének rendelkezésére bocsátotta »A selmeci liceum nevelő

hatása. Petőfi, Mikszáth és tanárai» című kéziratok tanulmányát. Szíves segítségét e helyütt is köszönettel említjük meg. Terray Barnabás közreműködésével e kötet sajtó alá rendezője átvizsgálta az Evangélikus Országos Levéltár vonatkozó anyagát és ezek után világosabbá váltak az addig homályos és bizonytalan mozzanatok.

A selmeci diák Mikszáth Kálmánra vonatkozó forrásokat a következők forráscsoportban mutatjuk be:

I. Az Evangélikus Országos Levéltárban őrzött anyakönyvmásolatok íronkra vonatkozó adataival kezdjük;

II. majd közöljük a három nyomtatott Értesítés megfelelő adatait;

III. végül az önképzőkori tevékenységre vonatkozóan a Banska Štiavnica-i lelkészi hivatal levéltárában fellelhető adatokat mutatjuk be.

I. Az Evangélikus Országos Levéltárban őrzött anyakönyvmásolatok

Az 1863/4. tanév I. és II. félévéről szóló anyakönyvmásolat feltüntette az osztályzati fokozatokat is. Így »Erkölcstan: 1 oszt. dicsérettel; 1 oszt. vagy törvényszerű; 1 oszt. megrovással«, »Figyelemben: éber vagy feszült; lankadt; szórakozott«, »Szorgalomban: folytonos vagy kitartó; szakadozott; csekély; hanyag«, »Tanulmányokban: E = kitűnő; 1 E = dicséretes; 1 = kielégítő; lut = alig kielégítő; 2 = elégtelen«.

Az 1863/4-ik tanévben Mikszáth Kálmán a hetedik osztály tanulója volt, a bejegyzett tanuló között neve a 15. helyen szerepel, a rovatolt anyakönyv »fejléce« szövegét baloldalt álló szedéssel, a bejegyzéseket dőlt betűkkel jelöljük:

»Név, kor, hitvallás	<i>Mixáth Kálmán 17 éves ág. hitv.</i>
Nemzet, születéshely vármegye vagy kerület	<i>Magyar Szekelbanya Nógrád</i>
Atya vagy gyám annak jelleme és lakhelye	<i>Atyja: János közbirtokos u.o.</i>
Erkölcsei fokozat	<i>1</i>
Figyelem	<i>lank</i>
Szorgalom	<i>hanyag</i>
mulasztás igazolt	<i>34</i>
nem igazolt	<i>10</i>
Előmenetel a tudományokban	
egyház.történet	<i>1</i>
reform.tört.	<i>1u</i>
latin	<i>1u</i>
görög	<i>1</i>
középkori és magyar tört.	<i>1</i>
Magyar irány	<i>1</i>
Latin irány	<i>1</i>
Német irodalomtörténet	<i>1</i>

Német dolgozatok	<i>Iu</i>
Tót nyelv	
Újkori történet	<i>1</i>
Algebra	<i>2</i>
Lélektan	<i>1</i>
Irományok külalakja	<i>szabályos</i>
Általános fokozat	<i>Iu «</i>

A fenti osztályzatok az I. félévre vonatkoztak, a II. félév érdemjegyei helyén a következő bejegyzés olvasható: »*A szigorlatok közben, különben is az egész éven át hanyagon látogatván az előadásokat, elítávozott*«

Az 1864/65-ös tanévben Mikszáth Kálmán az előző évben be nem fejezett tanulmányai következtében újból a hetedik osztály tanulója lett, a bejegyzett tanulók között neve a 13. helyen szerepel. A rovatolt anyakönyv »fejléc« szövegét baloldalt álló szedéssel, a bejegyzéseket, érdemjegyeket dőlt betűkkel jelöljük:

»Név, kor, hitvallás *Mixáth Kálmán 18 éves ág. hitv.*

Nemzet, születéshely vármegye vagy terület *Magyar Szklabonya Nógrád*

Atya vagy gyám, annak jelleme és lakhelye *János közbirtokos u.o.*

Erkölcsei fokozat *1*

Figyelem *szórak*

Szorgalom *szak*

mulasztás igazolt *[I. félév] [II. félév]*

40 15

nem igazolt *20 16*

Hittan *1 1*

Tacitus emlékelése magyarázata *1 1 1E 1 1 1u*

Horatius emlékelése magyarázata

Latin dolgozatok *1 1*

Homer Iliasza Demosthenes *Iu Iu Iu*

Magyar irodalom

magyar dolgozatok *1 1 1 1*

Német irodalom

német dolgozatok *1 1 1 1*

Újkori történelem *1 Iu*

Algebra Geometria *1 Iu*

Lélektan *1 1E*

Észtan *1 1*

Irományok külalakja *rendes*

általános fokozat *Iu Iu «*

Az 1864/65-ös tanévben Mikszáth Kálmán a nyolcadik osztály tanulója lett, a bejegyzett tanulók között neve a 13. helyen szerepelt. A rovatolt anyakönyv »fejléc« szövegét baloldalt álló szedéssel, a bejegyzéseket, érdemjegyeket jobboldalt dőlt betűkkel jelöljük:

»Név, kor, hitvallás
Nemzet, születéshely vármegye
vagy kerület
Atya vagy gyám, annak jelleme
és lakhelye
Erkölcsei fokozat
Figyelem
Szorgalom

mulasztás igazolt
nem igazolt

Hittan
latin irály és dolgozat

görög

Magyar irodalom
magyar dolgozatok

Német irodalom
német dolgozatok

Történelem

Természettan

aesthetica

Irományok külalakja
általános fokozat

Mixáth Kálmán 19 éves ág. hitv.

Magyar Szklabonya Nógrád

János közbirtokos u.o.

1
lank
szak
[I. félév II. félév]

28 15

9 10

1E 1

1u 1 1 1 1 1E

1u lu 1 1

1 1E 1E 1E

1E 1 1 1

1 1

1u 1

1E

szabályos

1u 1e

A kiadott érettségi írásbeli tételek címe is fennmaradt. Magyarból »Az emberi lélek fensége az ő műveiben«, Latinból: »Quid significat naturae convenienter vivere?« Németből: »Die uns lehren, müssen wir ehren«. Az érettségi vizsga lefolyásáról szóló jelentések és az érettségi anyakönyvek az osztályzati jelentések között maradtak fenn. A jelentés I. sz. alatt közli a jelentkezéseket, II. sz. alatt az írásbeli napját, tételét és a felügyelő tanárt, a III. sz. alatt a szóbeli vizsgák eredményét tantárgyanként. A IV. és V. sz. alatt statisztikákat közöltek.

Mikszáth érettségijéről szóló jelentés I. pontja közli: »Brandenburg Károly és Vagner Villibold még az írásbeli vizsga előtt, ellenben Bothar Ede, Richter Gábor és Titze Ottó a vizsga után visszaléptek, a többiek, egy magántanulóval, ki az érettségit múlt tanévben a beszütercei kath. gymnasiumban tette volt le, de megbukott, mind az írásbelit, mind a szóbelit letették a túlsó lapokon jegyzett eredménnyel.« A II. pont az írásbeliek napját és a felügyelő tanárok nevét közli »maj. 12. magyar Breznyik János; maj. 16. latin Suhajda Lajos; maj. 19. német Scholcz Vilmos; maj. 23. görög Breznyik János; maj. 24. latin fordítás; maj. 26. mathematica és physica feladatok fejtegettek«. — Az érettségi anyakönyvben a rovatok egyeznek az osztályanyakönyvekkel, de az erkölcs, figyelem, szorgalom és mulasztás rovatok helyett a »Mellyik osztályt hol és miféle gymnásiumban járta?« rovat van. Így MK adatai a következők:

»11. Mikszáth [sic.] Kálmány 1847. ág. hitv. Magyar Szklabonya Nógrád; János földbirtokos u.o. I—VI Rimaszombath, VII—VIII

Selmeczen«. Az egyes tárgyakból kapott osztályzata: Hittan: 1, Latin nyelv: 1, Hellen nyelv: 1, Magyar nyelv: 1E, Német nyelv: 1, Történelem és földrajz: 1E, Mathezis: 1u, Természettan: 1, Bölcsészet: 1, Erkölcsei fokozat: 1

Az érettségiről szóló jelentés III. pontja a vizsga lebonyolításáról szól: »A szóbeli vizsgára . . . superintendensi helyettesül, egyszerűsmind kerületi biztosul nagytiszteltű Masztis Ádám honti főesperes úr volt a főtisztelendő Superintendens úr által kiküldve, kinek elnöklése alatt a vizsga fenn kitett napokon megtartatott és pedig [jún] 27kén Vallás, Mathezis, Physikából és Bölcsészetből, 28dikán egyetemes magyarhoni történetből, hellen s latin nyelvből, valamint magyar s német irodalom történetéből, átvizsgáltatván a növendékek írásbeli dolgozataik is. A vizsga eredménye: a) kitűnő osztályzatokat kaptak Riesz Károly, Heintz Hugó és Maróthy János; b) dicséretest: Dubravitzky László; c) jót: Borsiczky Gejza, Klement Dániel és Zsivora Samu; d) kielégítőt: Bothár Samu, Eisert Géza, Folkusházy Sándor, Stur Gyula, Tessényi Albert, ez mennyiségtanból közép szerűt, prope modum sufficienst kapván); e) utóvizsga letételére utasítottak és pedig sept 29dikén Kuntzl Ferdinánd és Mixáth Kálmán, mindkettő mathezisből. Selmeczen június 28 án 1866.«

Mikszáth Kálmán tehát mathézisből pótvizsgára utasított, de az azévi egyházkerületi gyűlés jegyzőkönyv tanúsága szerint a pótvizsgát letette és az érettségi bizonyítványt kézhez kapta.

II. A három nyomtatott Értesítés adatai

1363/64 tanév

»1. A VII. és VIII-dik osztály együttes vizsgája [1864] június 24-én délelőtt tartatik.«

»Tantárgyak VII. osztályban. Vallás 3 ó. egyházi történelem a sopronyi tanító képezdei tankönyv és az előadó tanár füzetei szerint. Latin első félévben 5, 2-dikban 6 ó. Sallust. bell. Catil. s Horat. odái és epistolái, különösen ad Pisones, havi dolgozatok. Hellen nyelv 1-ső félévben 5, 2-dikban 4 ó. Thukyd. II-dik könyvének és Homer II., XIX., XX. énekeinek válogatott szakaszai, Plató Socrat. védelme és Kriton fejtegetve, fordítva, emlékelve. Magyar nyelv 2 ó. 1-ső félévben középkori, 2-dikban újkori (XVI—XVII. századbeli) egyetemes s magyar irodalom története, az előadó saját füzetei és Környey s Toldy szerint; havi dolgozatok. Német nyelv 2 ó. újkori irodalom története Lüben szerint, havi dolgozatok. Tót nyelvtan 2 ó. mint V—VI-ban. Történelem 4 ó. újkor, Hunfalvy szerint. Mathesis 3 ó. másodrendű egyenletek, némelly felsőbbrendű és kitevői egyenletek, kamatok kamatja, Newton tantétele a két tagzat hatványozásáról; háromszög- és alkalmazása, elemző mértan a síkban, első és másodrendű vonalak egyenletének leszámaztatása és tárgyalása; Moënik-Arnstein szerint. Bölcsészet 2 ó. lélektan Beck szerint. Tanárok: Egyház történetben, hellen nyelvben, Magyarország s magy. irodalom történeté-

ben és magyar irály-gyakorlatokban *Breznyik János*; latin nyelvben s bölcsezetben *Suhayda Lajos*; német nyelvben s újkori történetben *Scholz Vilmos*; tót nyelvben *Hrencsik Károly*; természettanban *Grezmacher Gyula* és *Jezsovcik Károly*, amaz az erőmű, légtűnet- és csillagásztantadván elő, emez delejességet, villanyosságot, hang, fény s hőtant fejtegetvén; Mathesisben egész éven át *Grezmacher Gyula.* (I. h. 2. l.)

Ezt követően az »Értesítés« szól a tantestületről, a zeneintézet-ről, a taneszközökről, a segélyező intézetekről, a segélydíjakról, a pártfogók adományairól, a liceumi gyámoldáról, a tandíjról és végezetül közli »a tanulók névjegyzéké«-t, ebből ideiktatjuk MK osztály-társainak névsorát:

»VII-dik osztály.

- 1 Bada Vilmos, Ledény, Hont, *kilépett*
- 2 Balbach János, Léva, Bars.
- 3 Bogyo Lajos, Garamszentgyörgy, Bars.
- 4 Bosszágh János, Cseh-Brezó, Nógrád.
- 5 Burkovszky Kálmán, Podvilk, Árva.
- 6 Csepcsányi Béla, Kiskér, Bács.
- 7 Dérer Gusztáv, Háj, Turóc.
- 8 Fay Ferenc, Pető, Nógrád.
- 9 Greguss János, Selmec, Hont.
- 10 Hanulay János, Szász, Zólyom.
- 11 Kanka János, Zólyom, Zólyom, *kilépett*
- 12 Kiss Dániel, Beszterceb. Zólyom.
- 13 Kosztolányi Imre, N.Beeskerek, Toront.
- 14 Longauer Béla, A.Bodony, Nógrád, *kilépett*
- 15 Mixáth Kálmán, Szklabonya, Nógrád.
- 16 Mőesz Gejza, Körmőc, Bars.
- 17 Murányi Ödön, Palást, Hont.
- 18 Oremusz Samu, Selmec, Hont.
- 19 Paulinyi Dániel, Tugár, Nógrád.
- 20 Salamón Károly, Bécs, A.-Ausztria.
- 21 Sohányi Andor, Sz.-Miklós, Liptó.
- 22 Ticze Ottó, Selmec, Hont.
- 23 Teutschl Károly, Selmec, Hont.
- 24 Wagner Lajos, Beszterceb. Zólyom.
- 25 Zsello Lajos, Kis-Kőrös, Pest. (I. h. 3. l.)

1864/65. tanév

»2. A VII. VIII-dik osztályé [ti. vizsgája] [1865] Junius 22-ikén dél-előtt tartatik.«

Tantárgyak »VII-dik osztályban. Vallás 3 ó. ker. hit- s erkölestudomány az előadó tanár füzetei szerint. Latin 5 ó. Tacitus German. s

Agricolaja és Horatius satyrái s ódái emlékelve, fejtegetve, havi dolgozatok. *Hellen* 4 ó. Demosth. 3-ik olynthusi, s Fülöp elleni 2-ik és 3-ik beszéde, Hom. II. XXI XXII. énekei fejtegetve, szakaszonként emlékelve. *Magyar nyelv* 2 ó. Újkori egyetemes (angol, francia) s magyar irodalom története, az előadónak füzetei s Környey és Toldy szerint, havi dolgozatok. *Német nyelv* 2 ó. újkori irodalom története Lüben és Necke szerint, havi dolgozatok. *Tót nyelv* 2 ó. mint V—VI-ikban. *Történelem* 4 ó. újkori történelem Hunfalvy sz. *Mathesis* másodrendű egyenletek, némely felsőbbrendű és kitevői egyenletek, kamatok kamatja, sík és gömbháromszögtan és alkalmazása Močnik-Arnstein sz. *Bölcsészet* 4 ó. lélek s észtan Beck-Greguss szerint... *Tanárak*: Vallás, latin s észtanban Suhajda Lajos; német irodalomban s újkori történelemben Schölez Vilmos; hellen nyelvben, magyar irodalom s Magyarországi és magyarhoni prot. egyház történetében Breznik János; mathezis s természettanban Jezsovic Károly; lélektanban Händel Vilmos; szláv irodalom történetében Hrencsik Károly.

Ezt követően az »Értesítés« röviden szól a tanárokról, a zeneintézetéről, a taneszközökről, a segélyző intézetekről, a segélydíjakról, a »bibliai társulatról«, a tandíj összegéről. Ezután közlik a tanulók létszámát:

»IX. A tanulók összes száma: 296, a gymnasium 8 osztályában 260. Ezek közt helybeli 57; vidéki 239. Ágost. hitvallású 255, helv. hitv. 27, róm kath. 10, izraelita 4.«

A következő pontban az azévi érettségi jelentkezők nevét adják meg, közlik, hogy a »jövő tanév sept. 1-sején veendi kezdetét«, majd »a tanulók névjegyzéke« zárja az »Értesítés« négy lapból álló anyagát. Mikszáth osztálytársai az 1864/65-ik tanévben a következők voltak:

- »1 Borsiczky Gejza, Selmecz, Hont
- 2 Bothár Éde, Besztercze, Zólyom
- 3 Bothár Sámú, Besztercze, Zólyom
- 4 Brandenburg Károly, Vihnye, Bars
- 5 Dubraviczky László, Tapio-Szele, Pest
- 6 Folkusházy Sándor, Folkusháza, Thurócz
- 7 Haller Béla, Losonez-Tugár, Nógrád
- 8 Heincz Hugo, Selmec, Hont
- 9 Keviczky Lajos, Bakabánya, Hont
- 10 Kunczl Nándor, Szélakna, Hont
- 11 Lehoczky Vilmos, Bisztricska, Thurócz
- 12 Maróthy János, Cseh-Brézó, Nógrád
- 13 Mixáth Kálmán, Szklabonya, Nógrád
- 14 Murányi Miklós, Palást, Hont
- 15 Polner Rudolf, Rákos-Keresztúr, Pest
- 16 Richter Gábor, Szomolnok, Szepes
- 17 Riesz Károly, Podluzsán, Trenesin
- 18 Vágner Vibald, Selmecz, Hont
- 19 Valach Mihály, Selmecz, Hont
- 20 Zsivora Samu, Bakabánya, Hont

»2. A VII. VIII-ik osztályé [ti. vizsgája] [1866.] Június 25-én délelőtt.«
 »Tantárgyak VIII-ik osztályban Vallás, Latin, hellen, magyar, német, tót nyelv, aesthetica mind VII-ben, mely tárgyakat a két osztály együttesen tanul, de hellenben az 1-ső félévben Plato Socrátés védelmét olvasta. Külön tantárgyak: Magyarország s a magyarhoni prot. egyház története het. 4 ó., természettan Subicz szerint het. 6 órában. (Az észtant ez osztály múlt évben hallgatta.)

Tanárok: Vallás, latin s lélektanban *Suhajda Lajos*; német irodalomban s újkori történelemben *Scholz Vilmos*; hellen nyelvben, magyar irodalom s Magyarország és magyarhoni prot. egyház történetében *Brennyik János*; mathesis s természettanban *Jezsovicz Károly*; aesthetikában, s 1-ső félévben a VII. oszt. Xen. Anab. fejtegetésében *Handel Vilmos*; szláv irodalom történetében *Hrencsik Károly*»

Ezt követően az »Értesítő« röviden szól a tantestületről, a zeneintézetről, a taneszközökről és könyvtárról, a segélyező intézetekről, a pártfogókról, a bibliai egyletről, a tandíjról, majd a tanulók legnagyobb része ágost. hitvallásúak, 263 (helv. hit. 21, róm. kat. 9, izraelita 2), ág. hitv. evang. érdekeket szolgál. Hont megyei 64, kik közül 16 tanító és 6 papfi. A honti esperesség (t. i. lelkészek 3 ftonkint, tanítók 60—120 kronkint, az egyes egyházak minden 100 lélek után 1 ftkint) a selmeci iskolát évenként össz. 384 ftnal segíti, vagyis kellene segítenie. Sokan ez önként elvállalt iskolai adót nagy tehernek tartják, s töle mindenkép szeretnének megmenekedni, s már is halljuk, hogy a legközelebbi honti esperességi gyűlésen indítványoztatni fog, miszerint a „honti segély” a kerületi budgetbe vétessék fel, az az, hogy a kerület a 384 ftnak fizetését is magára vállalja. (Vajjon miből fogja fizetni, ha az egyes esperességek nagyobb cathedraticumot nem fizetendnek? Holott már a múlt évben számunkra meghatározott s 700 ftnal leszállított összeget sem képes megadni!) Kik e teher ellen zúgolódnak, ha egyebet nem, méltóztassanak tekintetbe venni, hogy a selm. iskola a honti esperességnek azt, a mivel őt évenként segíti, kamatostul viszsza szolgáltatja. Számok szóljanak. Az osk. tanács ez évben a honti ifjaknak a tápdíjból 392 ftnot engedett el, csak tanító- s papfiknak 177-et. Ezenkívül 5 tanítónak fia zeneintézetben ingyen taníttatott, amiért 75 ftnyi tandíj járna. Két tanító árva a Bánóczy féle ösztöndíjat húzza (nógrádi 1, zólyomi 1). Mi mindössze 500 ftnal többet tesz. Vajjon igazságos lenne e segélyt elvonni az iskolától, de az árvákat s szegény fiúkat ide küldeni s azt kívánni, hogy ingyen tartassanak! Miből? Ha az iskola, nem lévén alapítványai, nem fog kellőleg

gyámolíttatni! Ha neki nemcsak nagyobb segély nem fog nyújtatni, de tőle még az eddigi is el fog vonatni? Ha a selmeci iskola megbuk-
 nék, pedig, ha a fennállására megkívántató esperességi s kerületi segély
 elmarad, előbb utóbb okvetlenül buknia kellend, azt, úgy hisszük, a
 honti esperesség fogná leginkább megsínleni. Azért talán jó lesz azzal
 a szándéklott indítvánnyal fel nem lépni, hanem inkább azon lenni,
 hogy ez iskolai adó lélekismeretesen befizetessék és beszolgáltassék.
 Avagy némellyeket az bánt, hogy nálunk a tannyelv magyar? —

X. Az érettségi vizsgára jelentkeztek: Borsiczky Gejza, Bothár
 Samu, Bothar Ede, Eisert Gyula (magántanuló), Dubraviczky László,
 Folkusházy Sándor, Heincz Hugo, Klement Dani, Kunczl Nándor,
 Maróthy János, Riesz Károly, Richter Gábor, Stur Gyula, Mikszáth
 [sic!] Kálmán, Tessényi Albert, Tieze Otto, Zsivora Samu.»

Végül az osztálynévsor:

VIII-dik osztály

- 1 Borsiczky Gejza, Selmec, Hont megyei
- 2 Bothar Ede, Besztercebánya, Zólyom m.
- 3 Bothar Samu, Besztercebánya, Zólyom m.
- 4 Brandenburg Károly, Vihnye, Bars m.
- 5 Dubraviczky László, Tápió-Szele, Pest m.
- 6 Eisert Gejza, Beszterceb, Zólyom m. *magántanuló*
- 7 Folkusházy Sándor, Folkusháza, Turóc m.
- 8 Haller Béla, Losonc-Tugár, Nógrád m. *elküldetett*
- 9 Heincz Hugo, Selmec, Hont m.
- 10 Klement Dani, Selmec, Hont m.
- 11 Kunczl Nándor, Szélakna, Hont m.
- 12 Maróthy János, Cseh-Brezó, Nógrád m.
- 13 Mixáth Kálmán, Szklabonya, Nógrád m.
- 14 Riesz Károly, Podluzsán, Trencsin m.
- 15 Richter Gábor, Szomolnok, Szepes m.
- 16 Stur Gyula, Modor, Pozsony m.
- 17 Tessényi Albert, Lality, Bács m.
- 18 Tieze Ottó, Selmec, Hont m.
- 19 Vágner Villibald, Selmec, Hont m.
- 20 Valach Mihály, Selmec, Hont m.
- 21 Zsivora Samu, Bakabánya, Hont m.» (I. h. 3. 1.)

III. A selmeci líceum önképzőköri tevékenységének a Banská Štiavnici lelkészi hivatal irattárában fellelhető nyomai

A Banská Štiavnica-i evangélikus lelkészi hivatal levéltári anya-
 gában az önképzőköri tevékenységnek több dokumentuma megma-
 radt. Ezek egyike sem tartalmaz azonban Mikszáth kéziratot, de több
 közvetett dokumentum áttekinthető volt. Ezek fontossági sorrendben a
 következők:

1. »A selmeci magyar irodalmi társaságnak az 1864-dik és 1865-dik évben megújított alap-szabályai«
2. »A selmeci Magyar Irodalmi Kör 1862/3 évben megkezdett Jövedelmei és kiadásainak . . . hiteles kimutatása . . .«
3. A kézzel írt diák folyóirat alábbi kötetei:

»Remény« 1854 vagy 1857 [az elhasználódás miatt az utolsó szám pontosan nem olvasható el] Balogh János és Mixádt János könyvtárnokságuk alatt.

»Korány« 1860 Első évi folyam

Szerkesztő: Bellus János, írja: Batyka János

»Korány« 1866 Nyolcadévi folyam

Felelős szerkesztő: Gajdács Pál. Főmunkatárs: Gellényi Endre. Írja: Maszny Pál

»Korány« 1867

Rajzoló és szerkesztő: Hankus Jenő

»Korány« 1869 Tizedik évi folyam

Felelős szerkesztő: Horváth Dani. Főmunkatársak: Goldberger János, Szelestyei Károly. Írja: Hügecz Károly

»Korány« 1874/75

Szerkeszti: Hősz Mihály. Írja: Nagy Sándor

4. 1873-tól fennmaradt 1914-ig az önképzőköri Érdemkönyv öt kötete

a) »A Selmeczi Magyar Irodalmi Társaság Érdem-Könyve 1873^{ik} évtől« 1873-tól 1888. ápr. 6-ig tartalmaz bejegyzéseket utólagosan beszámozva 1—486-ig

b) Érdemkönyv, címlapja nincs

1887-től 1891-ig, nincs beszámozva

c) Érdemkönyv, címlapja nincs

1891-től 1894. jún. 7-ig utólag beszámozva 1—442. lapig

d) Érdemkönyv, címlapja nincs

1894-től 1901-ig tartalmaz bejegyzéseket

e) Érdemkönyv, címlapja nincs

1903/1904—1914-ig, nincs beszámozva!

A fenti felsorolásból kitűnik, hogy Mikszáth selmecbányai éveiből az egy önképzőköri szabályzatot kivéve nem maradt meg semmi. Valószínű, hogy ez a hiány több mint hatvan évvel ezelőtt támadhatott, de az is lehetséges, hogy még a század elején, vagy talán még azelőtt emelte ki valaki. (Erre utal Várdai utalása is ld. a jelen Krk 265. lapja) Mikszáth ideje előtti évekből való a »Remény« 1854 vagy 1857-ből származó kötete és a »Korány« 1860-ból származó első évfolyama, a következő kötet már az 1866-ból származó nyolcadik évfolyam, amelyet Gajdács Pál kezdett szerkeszteni 1866 őszétől. A »Korány« ötödik, hatodik, hetedik évfolyama tartalmazhatott írásokat a diák Mikszáthtól. Az »Érdemkönyv« kötetei már csak az 1870-es évek közepétől maradtak fenn, ezek közül az 1891 és 1894 között

használatos 1893 áprilisából Pesthy István VIII. osztályú tanuló megfogalmazásában a 253—306. lapokon tartalmaz egy dolgozatot »A „Selmechányai Lyceumi Petőfi Kör” története« címmel.

E dokumentumok közül elsőnek teljes egészében közöljük az önképzőkör 1864—65-ben megújított alapszabályait. Következzék betűhíven ennek szövege, amely nemcsak egy önképzőkör statútuma, hanem tartalmazza azokat a kritériumokat is, amelyek miatt az ifjú Mikszáthot — mint majd látni fogjuk az utolsó dokumentumban — kizárták a tagok sorából.

»A

SELMECZI MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁGNAK
AZ 1864DIK és 1865DIK ÉVBEN MEGÚJÍTOTT
ALAPSZABÁLYAI

Bevezetés

1. Czikk: *Czélja*:

Ezen önként összeállt társaság főczélja: hogy magát a magyar nyelv és a szépirodalmi irodalom mezején gyakorolja és tökéletesbitse.

2. Cz. *Határozatok, rendeletek*

Minden törvény-változás egyedül a tagok többsége által létesíthető, ha pedig bizonyos akadályok következtében mindnyájan meg nem jelenhetnének, akkor a törvényhozási jog a tisztviselőkre ruháztatik át.

3. Cz. *Segédesszközök*

a pénz- és könyvtár.

4. Cz. *Gyűlések*

Ezek hetenként egyszer tartatván, csak kivételes esetben felette sok foglalatosság miatt hirdettethetnek az elnök és a kör beleegyezéséből többszöri rendkívüli ülések is.

Első fejezet

5. Cz. *A tagokról*

Ezen társaság tagjai csak helybeli felgymnasium növendékei lehetnek.

6. Cz. *Megjelenés, elmulasztás*

Minden tag tartozik a kirendelt időben a gyűlésen megjelenni, vagy pedig a mulasztás érvényes okát (minő p.o. törvényes távollét és betegség) az elnöknek bejelenteni.

7. Cz. *Büntetések. Kirekesztés.*

a) Az ének után jövő 10, az ok nélkül kimaradó 15, a köteleességet (minő p.o. szavallás, bírálats munkához) elmulasztó tag pedig 20 ujkrarra büntetessék, aki azomban az év folytán ok nélkül háromszor mulaszt, az a büntetés lefizetésén kívül a társaságból kirekeszt-

tessék. *b)* A munka és bírálat pongyola kidolgozását, a szavallat kellő be nem tanulását szinte ezen büntetés illeti. *c)* Ki a munkát annak idejében akár az elnökkel akár a főjegyzővel, a bírálatot pedig a munka-szerzővel nem közli 10 oszt. értékű kr. fizessen. *d)* Az egyenes munkakiírás, vagy másnak elme szüleményéveli fittogtatás, ugy szintén a munkán bárminemű más által tett javítás, a jegyzőkönyvi kemény megrováson kívül 1 osztrák fttal büntessék. — Hasonló büntetés éri azt is, ki idegen művet fordít a nélkül, hogy a bírálót, mind a kört az eredetivel közelebből meg nem ismerteti vagy ki hazai témájú munkát hoz, 's a kutforrásokat nem nevezi meg.

8. Cz. *Eloszlás*

Sértegetések, gorombaságok, elnök, kör s egyes tagok irányában szigoruan tilalmaztatnak 's az elnököt a gyűlés felosztatására jogosítják. A sértegető fél fölött a tisztviselők határozzanak büntetést, mely egész a kirekesztésig terjedhet.

9. Czikk. *Fizetés*

Minden munkáló és olvasó tag köteleztetik mindjárt az év elején letenni az 1 osztr. forintot, mint egész évi járulékot. A büntetések pedig 30 nap lefolyta alatt fizetessenek le; ha pedig ezt valamely tag tenni elmulasztaná, nevének a körben nyilvános felolvastatáson kívül, egyszerű büntetése minden hónap végén ismételtessék.

10. Cz. *Joga*

A rendes tagnak joga van a kinevezésen kívül bármikor szavalni és munkát hozni 's minden a gyűlésen felolvasott munka 's előforduló tárgy felett véleményét szabadon kijelenteni, de mindent csak törvényszerűleg 's a megkívánható illedelemmel.

11. Cz. *Olvasó tagok*

Az olvasó tag a rendes gyűlésekben meg nem jelenhetvén, ha a könyvtárra vonatkozólag lenne valami panasza, joga van azt az elnöknek előterjesztetni. Ez okból a könyvtárra vonatkozó törvények külön kiírva nyilvánosan függesztessenek ki.

Második fejezet

A munkálkodás

12. Cz. *Szavallás*

Minden gyűlést a három héttel előbb kinevezett tag vagy saját, vagy más remekirő művének elszavallása nyit meg, miután a mű címét és szerzőjét megnevezte.

13. Cz. *Munkák*

A szavallás, a jegyzőkönyv hitelesítése 's más bejelentések után a munka olvasás következik, melyet a tag 2 héttel kineveztetése után a főjegyzőnek, ez pedig a bírálónak adja át. — Ellenkező esetben a fenn említett büntetés terheli mind addig, míg a dolgozatot el nem készíti.

14. Cz. *Bírálat*

A munka felolvasása után következik annak bírálata, melyet a kinevezett tag részrehajlatlansággal kiemelve a munka árny és fényolda-

laik elkészítvén, azt szerzőjével 2, az elnökkel pedig a munkát egy nappal felolvasása előtt közölni műllhatlan köteleességének tartsa.

15. Cz. *Hanyagság és szorgalom*

Az olyan tag, ki köteleességében rendetlenül vagy hanyagul jár el, annak újabbi véghezvitelére szorittassék, neve pedig megrovással emlittessék meg a jegyzőkönyvben. A szorgalommal készült munkák pedig, ha a szavazatok többsége folytán az érdemkönyvbe méltóknak ítéltetnek, oda a szerző által 50 kr. osztr. ért büntetés alatt 14 nap alatt pontosan leirattassanak.

16. Cz. *Örömmünap*

A minden évben tartandó örömmünapre minden tag tartozik a társaság által kitűzött határidőre egy tőle kitelhető munkát 50 osztr. ért. kr. büntetés terhe alatt hozni, melyek között, ha az ezeknek megbírálására kinevezett bizottmány legalább nyolczat elég jónak talál arra, hogy általuk a kör működésének gyümölcse a közönség előtt bemutattassék, az örömmünap semmi szín alatt ne maradjon el. Azonkívül a jobb szavallók (1 vagy 2) idegen művekkel is léphessenek föl.

Harmadik fejezet

A tisztviselőkről

17. Cz. *Az elnök*

Az év elején összegyűlt tagok az elnököt szabadon 3 egymásutáni évre választhatják a tanári kar közül, de kötelesek a megválasztást tudomás végett a tanári értekezletnek is fölterjeszteni.

18. Cz. *Jogai*

A tagok közös jogain kívül a tisztségekre alkalmas egyéneket kijelölni, a körben netalán előforduló zavarok miatt a gyűlést szétoszlatni, azon kívül kétes vitatkozásoknál szava döntő erővel birjon. Minden a körben előforduló tárgyról véleményét szabadon kimondhassa 's a rendre és törvények szigoru megtartására szintén ő ügyel fel, azonkívül ő ismerteti meg a társaságot a magyar irodalmat érdeklő újabb 's jelesebb művekkel.

19. Cz. *A tiszt-választás*

Mindig az iskolai év elején 's a szavazatok útján történjék.

20. Cz. *A főjegyző*

Kötelessége a körben tárgyalt ügyeket történethíven 's minden gyűny és személyeskedés nélkül leírni 's azt a jövő gyűlésben felolvasni. Szinte ő nevezi ki munkáhozás és szavallásra a tagokat, valamint a kört érdeklő levelezést is ő viszi.

21. Cz. *Az aljegyző*

mint a főjegyző segédje ennek távollétében helyét pótolja 's a távollévó, valamint a büntetés alá esett tagokat is pontosan jegyzi föl.

22. Cz. *A főkönyv- és pénz-tárnok*

Mindenféle fizetéseket és díjakat szedvén, a pénznek gondját viselje, a kiadás- és bevételről pontosan kénytelen számolni, minden szük-

séges dolgokról (minő p.o. könyv, papir, pecsétviasz) gondoskodni, minden 2 hó végén az elnök és egy 4 tagból álló bizottmány előtt számot adni 's az eredményt a gyűlés elé terjeszteni. Továbbá tartozik minden egy forintot meghaladó összeg felől nyugtát kimutatni, az ujon megvett könyveket az általános könyvtári jegyző-könyvbe beíratva, minél előbb beköttetni, hogy az alkönyvtárnokok jegyző-könyveiben szám szerint is fölvétethessenek.

23. Cz. *Az alkönyvtárnokok*

A meghatározott időben a reájok bizott könyvtári osztályokban megjelenvén, a tagok által kivett könyveket pontosan bejegyezve, a jegyzéket a főkönyvtárnoknak adják át; a könyveken történt visszaéléseket a körben feljелеtsék 's az év végén hivatalukról az elnöknek pontos számadást tegyenek, ide értvén azt, hogy a felügyeletök alatt elveszett könyveket megtéríteni kénytelenek.

Negyedik Fejezet

A segéd eszközökről

I. A Pénz-tár

24. Cz. *Jövedelmei*

a) olvasó tagok fizetése; b) bérbeadott könyvekért bejött összeg; c) büntetések; d) ajándékok; e) rendkívüli gyűjtemények.

25. Cz. *Kiadásai*

a) papirosra, tollakra, viaszra, s.t.b.; b) levelek bére; c) új könyvek vétele; d) könyvköttetés; e) Örömmünnepre meghívólevelek és a program nyomtatása.

I. Könyvtár

26. Cz. A könyvtár részint a társasági pénzen vett, részint ajándékok által szaporodik 's az 1 fr. lefizetése után a gymnasium bármely növendékének nyitva áll.

27. Cz. A könyvtárból egy alkalommal csak 4 kötetet szabad legyen kivenni, azonban úgy, hogy egy osztályból egyszerre kettőnél több ki nem vihető. Ki e törvény dacára is több könyvet akar kivenni, fizessen minden két hétre egy-egy kötettől 5 új krt.

28. Cz. Minden tiszttviselő azon joggal éljen, hogy a könyvtárból a meghatározott 4 kötet helyet 6ot vihet ki, úgy hogy egy osztályból 4et szabad legyen kivennie.

29. Cz. A könyvet 2 hétig tarthassa magánál a tag, ellenkező esetben azt 3szor íráthatja át. Ki e czikkelyt áthágja 5 krt fizet.

30. Cz. Kinél valamely könyv elvesz, bemocsokoltatik, megrongáltatik, azt ha a kár nagyobb, megtéríteni legyen köteles, ha pedig kisebb a kárhoz képest az elnök és a tiszttviselők által határozandó büntetés alá esik.

31. Cz. Könyveket oly egyénnek adni olvasás végett, ki nem tagja a körnek, úgy szintén a városból kivinni azokat 50 o.ért. kr. lefizetése mellett szabad.

32. Cz. A könyvtár használata azoknak is, kik nem a gymnasium tagjai, 2 Frtnyi évi díj 's még egyszer annyi bánatpénz lefizetése után megengedtetik, szoros alkalmazkodással az illető törvényekhez.

*

33. Cz. Ki e kör tagja kíván lenni, ezen törvények pontos megtartására saját kezű aláírással kötelezi le magát, úgy azonban hogy abból azon év folytán semmi szín alatt nem léphet ki.«

Az »Alapszabályok« szöveges része után következett a tagság listája az 1865/66. évi munkálkodó és olvasó tagok névsorával. 53. tagként Mikszáth Kálmán sajátkezű aláírása található az alábbi módon:

»Folyósz.	Sajátkezű aláírás	Osztály	Munk.	Olvasó	Fizető	Részevételek
.....						
53	Mikszáth Kálmán	VIII	M	O	1 F	Kirekesztett«

Az utolsó bejegyzett sorszám a 68. tagságot regisztrálta.

Mikszáth önképzőkörből való kirekesztése tehát az 1865/66-os tanévben történhetett. Időpontját egy másik korabeli dokumentum tartalmazza: az önképzőkör pénztárkönyve, vagy ahogy a fennmaradt füzetke címlapja mutatja:

»A
Selmeci Magyar Irodalmi Kör
1862/3 évben
kezdet
Jövedelmei és Kiadásainak
oly módoni hiteles kimutatása,
mely szerint a bevételek a <job> bal
még a kiadások, az eredeti (mondjuk)
okmányok másolatával a job
oldali lapon olvashatók. — «

Ez utólag lapszámmal ellátott füzet 1865/66-i tanévről szóló 28. lapja a következő bejegyzéseket tartalmazza:

hó és nap	Kiadás	ft.	kr.
Jún. 7.	Könyvkötő (D)	2	79
	Átvitel	51	73
Máj. 2.	Mikszáthnak visszaadtam	—	50
Jún. 9.	Georges Urnak ujon vett könyvekért	31	88
	a kiadás összesen	86	90
	a bevételt kivonva	86	90
	Marad a pénztárban a még le nem fizetett	6	96
	Tessényi büntetésül fizetett		20
		7	16

Maróth János
főkönyv és pénztárnok»

E számadás-könyvből tehát kitűnik, hogy az 1866 tavaszán kizárt Mikszáth Kálmán tanulónak a tanév elején befizetett 1 forintjából annak felét, 50 krajcárt az önképzőkör 1866. máj. 2-án visszafizetett. A kizárás e dátumot megelőző ülések egyikén, valószínűleg 1866 április 17-én következhetett be.

A kizárás körülményeiről — mint erre már korábban utaltunk — eredeti dokumentum nem maradt fenn, egy közvetett írásmű azonban megmaradt. Ez a következő: az 1891-től 1894-ig vezetett és utólagosan 1—442. lapszámokkal ellátott »Érdemkönyv« 253. lapjától a 306. lapig terjedő részén olvasható Pesthy István VIII. osztályú Uzd, Tolna megyei születésű önképzőköri tagnak »A Selmechányai Lyceumi Petőfi kör története« című hosszabb írása, amelyben a korábbi évtizedekből fennmaradt önképzőköri dokumentumok alapján megírta működésük történetét. Az írásmű keletkezési időpontja 1893 elejére tehető, ugyanis Pesthy munkája előtt lévő írás bejegyzési dátuma 1893. április 6-i dátumot viseli, míg a Pesthy írását követő bejegyzés az 1898. április 17-i dátummal szerepel. Tehát Pesthy István a korábban keletkezett és az önképzőkörben Érdemkönyvi megőrkítésre ítélt munkáját 1893. április 7. és április 17 között másolhatta a kötetbe.

Az önképzőkör-történetben három helyen emlékezett meg Mikszáth Kálmánról: **1.** Petőfivel együtt méltatja tagságát és szól kizárásáról; **2.** Az egykorú dokumentumok alapján összefoglalja önképzőköri tevékenységét; **3.** Röviden szól a Korány szerkesztésében betöltött szerepéről. Következzék először az általános méltatás és a kizárás története:

1. „Magyar Társaságnak” volt két tagja a kik a világ irodalomban kiváló helyet foglalnak. Az egyik már eltávozott az élők sorából, a csatában lehelte ki nagy lelkét, a haza szent szabadságáért küzdve azon szabadságért, melyet tiszta szívéből imádott, a mely szabadság szelleme a különben beteges férfiből új erőt hozott. Az Isten meghallgatta részben kérését, mert az ágyú dőreje a csata zaj volt halotti zenéje. De részben nem teljesítette, mert az önkény diadalmaskodott abban a csatában, melyben ő elesett. Nem érhetette már azt a gyászos kort, mely a szabadságharc leveretése után hazánkra jött. Az Isten ettől a nagy fájdalomtól felszabadította őt. Hanem a gyász után bekövetkezett az öröm napja is. Másik költőnk már ezen öröm napokban kezdette pengetni lantját. Ő még most is aratja babérjait. Ez a költőnk Mikszáth Kálmán. Már itt e körben feltűnt nagy tehetsége, fényes elméje, mely különösen a novella írás szerzett neki később halhatatlan érdemeket. Első évben 1863/64-ben volt tagja a körnek, mint VII. osztálybeli tanuló. Vele együtt Moesz tanár úr is, ki már akkor mint alkönyvtáros is szerepel. Munkálkodása az előző években nem volt olyan kielégítő, mint most, mert midőn Petőfi „Végszóhoz” c. költeményét szavalta el, „megmutatá, hogy mennyire haladt az ember rövid idő alatt, ha törekvéseben tudni vágyás vagy a szellemi, nem az anyagosdiság, a hanyagság vezérli az embert”. A körben ezen kívül „Átellenben” cz. novellájával is fellépett, „melyben a tárgy fejlődése és befejezése jó, de a stylus nem tökéletes”. Működése jutalma a kör bizalma lett, mely őt az 1864/65-ik évben a főkönyvt. és pénztárosi állásra emelte. Mikszáth pedig mint aljegyző és a „Korány” szerkesztője kezdte meg az évet, midőn pedig Bosszagh János leköszönt a főjegyzőségről, a kör őt léptette elő e tisztségbe. Azonban e tisztséget nem sokáig tarthatta meg; március 4-én az elnök [Solcz Vilmos] szót emelt a kör előtt, hogy Mikszáth egyik tantársának, Brody Zsigmondnak egy dolgozatot [!] készített. Brody ezt elfogadva be is adta a körbe „Hazámhoz” cím alatt. A kört kéri tehát, hogy Mikszáthot büntesse meg. Ki is mondták reája a jegyző könyvi megrovást. Erre ő márczius 11-én beadta a főjegyzői állásról szóló lemondását. Ez azonban még nem rettentette őt vissza attól, hogy hasonló tettet újra elkövessen. 1865-ben Bothár Ede tagtársának dolgozatát javította át, a miért a kört [sic] őt ismét jegyző könyvileg megróttá. Mikszáth tehetségének méltánylása vehette rá a kör tagjait arra, hogy ezen sok megrovás mellett mégis midőn Zsivora Samu alkönyvtárosi állásáról lemondott, őt választották meg helyébe. Mint alkönyvtáros harmadszor is megpróbálkozott előbbeni csinnyének végre hajtásával; most Folkusházy Sándor dolgozatát javította át, a miért a kör őt harmadizban megróttá, midőn azonban ezenfelül a kört még sértetgetni is kezdte, kirekesztették (Január 20. 1866). A jegyző könyv nagyon is megrovólag szól róla, midőn azt mondja, hogy „ha csak tekintetbe vesszük azon számtalan esetet, mely e körben már néhány [szókimaradás] óta adta magát elő, ha mondom mindezekről leemeljük a múltak sötét fátyolát, ott ragyog neve mint a tény orgazdjájáé, s mint tényezője e körben előfordult legtöbb visszaélésnek”. Hogy mily munkás tagot vesztett el a kör benne, láthatjuk, ha tekintetbe

vesszük azon működést, melyet három éven e körben kifejtett. A körnek azonban, minthogy belső békéje előbbre való volt, végre kellett hajtania, habár fájó szívvel is azon szigorú ítéletet; fájó szívvel, mert egy lelket vesztett el, oly lelket, a kinek művei példákkul állhattak a tagok előtt. Ezen tagok között Hlavatsek tanár úr is ott volt. 1864/65ben mint V. osztálybeli tanuló iratkozott be először. Működése azonban csak 65/66ban kezdődik, a mikor „Egy bajnok végszavai” cz. költeményével lépett fel, mely azonban, mint első kísérlet, nem volt sikerült. Sikerültebb bírálata, melyet Melna Gyula „Egy elszánt ugrás” cz. humorisztikus rajza felett tartott. Ekkor ugyanis „jól megfelelt tisztének”.

Még mielőtt Mikszáth működéséről nyújtanék egy kis képet, pár szóval megemlítem azon állapotokat, melyekbe a kör a belviszálykodások folytán süllyedt. Lára kapott ezen korban a pártoskodás, mely minden békés intézkedések elfojtója. A pártoskodás előidézője a Timko és Mikszáth féle belső megrázkodtatások. Ezen pártoskodás már régi elnököktől, Solcz Vilmostól is elidegenítette a kört, a ki csak oly feltétl mellett volt hajlandó elfogadni az elnöki széket ha felhagynak azon rútt úgy szólva már szokásról. Mert belátta, hogy hova vezet az az út; azt pedig nem akarta, hogy a kör, melynek már oly szép múltja van ily alacsony ok miatt megszűnjék.

Pesthy István dolgozatában ezt követően külön fejezetet szentelt Mikszáth önképzőkori tevékenységének. Most ennek szövege következik ugyancsak betűhíven:

2. »Mikszáth Kálmán működése

Körünk büszkén mondhatja el, hogy Mikszáth is tagja volt, hogy reá is nagy hatással volt e kis kör. Itt kezdték műveit pallérozni, az esetleges hibákat javítgatni, mely bizonyára nagy befolyással volt a későbbi híres író szép stylusára. Nagy fájdalmat okozott azonban a körnek, nem tekinthet vissza ő reá anélkül, hogy bűnei szembe ne tűnnének. Nem feledtetheti el azokat azon példátlan szorgalom sem melyet a munkálkodás terén fejtett ki. Három évig volt tagja a körnek és pedig két év mint VII. osztálybeli egyig mint VIII. osztálybeli. Ezen három év alatt számos dolgozatában mutatta meg fényes tehetségeit úgy, hogy a kör akkori elnöke, Solcz Vilmos így nyilatkozott róla: „ha Mikszáth így fog fejlődni, kitűnő beszély író lesz belőle”. Az első műve, mellyel a körben fellépett „Egy fogoly levele” cz. költeménye volt, (1863. okt. 24) melyről bírálója véleménye ez: „a munka az epistolához közelít és sikerült is némileg, amennyiben didacticus eszmékkel szépen telve van. Csak dal szerű külalakjában tér el az epistolától”. 1864. febr. 3án saját munkáját és pedig „Gyula vezér” cz. balladáját szavaltta el. Szept. 24 „Képzoletem újra” cz. művével aratott sikert; ugyanis „az eszme jeles benne, csak a kidolgozás ellen vétett. Mindazonáltal az érdemkönyvbe iratassék”. December 3án „a gyűlést Tóth Kálmán „Honárulót”jának elszavalásá-

val kezdette meg". 1865. febr. 11én „Az öreg nemes” cz. költeménye a külalak és eszméjének szépsége miatt, ha a kidolgozás gyengébb is az érdemkönyvbe íteltetett. Május 27én Mikszáth Kálmán „Az én Gyuri bácsim” czímű humoreszkiével az egész kört felvidámitá. Dicséretet érdemel a szerző műve miatt. Erdemkönyvbe irandó.”

Szeptem. 23án „Petőfi sírja” és „Otthon” czímű költeményeivel lépett fel, „az elsőben mind az eszme, mind a kivitel egészen megfelelő czéljának s a mű ezen fény oldala könyen [sic] felejteti el velünk azon csekély hibát, mely initt amott az ütem dallamossága hiányában áll. A második mű tökéletesen sikerült, mert az érzemények benne lélek-tanilag és természet híven vannak ecsetelve. Mind kettő egy hangulag arra íteltetik, hogy az érdem könyv lapjain foglalja el méltó helyét.”

Ezeket kívül megemlítendő, hogy az első pályadíját, melyet a körben kitűztek, Mikszáth „Gyula vezér” cz. balladája nyerte el. 1863 Szeptem. 19én ugyanis Grátz Mor, a kör egyik tagja, a legjobb beszélyért Jókai „Török világ Magyarországon” és Petőfi „Hóhér kötele” czímű regényt tűzte ki. Solez Vilmos elnök úr pedig a legjobb balladáért Katona Bánk bánját. Az előbbi Szabo Titus „Uzsorás” cz. beszélye, emezt pedig Mikszáth nyerte el.

Ha Mikszáthnak ezen működése mellé felhozzuk azon műveit, melyek a „Korány” hasábjain jelentek meg, méltán sajnálkozhatunk azon, hogy a körnek épp ily tagjától kellett megválnia [sic], a kit mondhatni ez a tevékenység sodort az örvénybe, mert nem jó irány-ban használta azt fel.....»

A harmadik hely, ahol Pesthy István Mikszáth önképzőköri tevékenységét regisztrálja a Korány szerkesztéséről szóló rövid megjegyzése. Itt a következőket írta még Mikszáth Kálmánról:

3. »....A másik közvetítő eszköz, mellyel a közönséggel összeköttetésbe jutottak a „Korány” volt. Voltak már a „Korány” előtt is egyes szép irodalmi lapok, de ezek nem közvetlenül a Kör gondjai alá tartoztak, hanem az egyes osztályok adták ki. Így 1853-ban a IV osztály szerkesztése alatt jelent meg a „Virradó”. A „Korány” szerkesztői közül Bellus tanár úron kívül megemlítendő még Mikszáth Kálmán, a ki különböző álnevek alatt egész halmaz szebbnél szebb művel gyönyörködtette a közönséget. A „Korány”ban jelentek meg a körbe beadott csinosabb dolgozatok, ami a munkakedv emelésére nagy befolyással volt.....»

*

Bevezetőben arról szoltunk, hogy Mikszáth Kálmán selmechnyai éveiről a legszívesebb és legelevenebb képet elbeszélései idézik elénk, ezek közül is a legtöbbet a jelen elbeszélés, a *Tavaszi rügyek* lapjairól olvashatunk ki arról az atmoszféráról, amely a felsőéves diákot a bányavárosban közrefogta. Korábbi kutatásainkkal megkíséreltük tárgyi dokumentumokkal megeleveníteni azokat a körülményeket, amelyek a Selmechnán töltött három évét meghatározták.

A korai szakirodalom állításait vonultattuk fel először, és abban több homályt és ellentmondást észleltünk. Majd a hazai könyvtárakban fellelhető dokumentumokat vallattuk az iskolában töltött évekről, és végül a selmecbányai helyszínen a még fellelhető dokumentum töredékeit is segítségül hívtuk a tények jobb megismeréséhez. Ezekből a következőket sikerült felderítenünk:

1. Mikszáth Kálmán 1863/64-es tanévben iratkozott be a selmeci líceum VII. osztályába. Várdai idézett állítása (ld. e kötet 264. l.) megfelel a tényeknek, azzal a minimális korrekcióval, hogy az ifjú Mikszáth Kálmán közvetlenül az iskolai tanév befejezése előtt hagyta el az iskolát úgy, hogy a II. félévben végzett munkáját nem is értékelték kalkulussokkal. Erre bizonyíték az anyakönyv-másolat bejegyzése — megismételjük a 269. lapon levőket — »A szigorlat közben, különben is az egész éven át hanyagon látogatván az előadásokat, eltávozott.« Ezek alapján állíthatjuk, hogy az 1864/65-ös tanévben Mikszáth mint osztályismétlő újból a VII. osztályba, ennek eredményes elvégzése után pedig az 1865/66-os tanévben a selmeci líceum VIII. osztályába iratkozott be.

2. A fennmaradt »Értesítés«-ek alapján megállapítható, hogy az 1863/64-es tanévben Breznyik János, Grezmacher Gyula, Hrencsik János, Jezsovics Károly, Scholz Vilmos és Suhayda Lajos tanította a VII. osztály első elvégzése alkalmával, míg az 1865/66-os tanévben, VIII. osztályos tanulóként Breznyik János, Händel Vilmos, Hrencsik Károly, Jezsovics Károly, Scholz Vilmos és Suhayda Lajos tanította. (A tantárgyak szerinti megosztás megtalálható e kötetben a 272. és 274. lapokon.)

3. A selmeci líceum lakonikus rövidségű »Értesítés«-e körvonalazta a két osztályban tanított tárgyakat is, ezek e kötetben a 271. és 274. lapon levő idézetben megtalálhatók.

4. A fennmaradt »Értesítés«-ekből megismerhettük Mikszáth osztálytársainak névsorát is: a VII. osztály első alkalommal való elvégzésekor az osztálynévsor e kötet 272. lapján található, a VII. és VIII. osztályos tanulótársainak neve pedig a 273. és a 275. lapon levő felsorolásban.

5. Önképzőköri tevékenységével kapcsolatban sikerült biztonossággal megállapítanunk, hogy mind a három selmeci évében tagja volt az önképzőkörnek. (Ld. különösen Pesthy adatát a 283. lapon).

6. Az önképzőköri tevékenység dokumentumait nem sikerült feltárnunk. Hozzáférhetetlenségükre illetőleg korai eltulajdonításukra Várdai 1909-es megjegyzése, amely szerint a »Koránya« kötetei »jó-részt elkallódtak az idők folyamán« sajnos helytállóak, és ha meg is vannak teljesen ismeretlen helyen lappanghatnak. Ma már ez vonatkozik az érdemkönyvekre is. A lappangó önképzőköri produktumok

cím szerinti ismerete azonban a Pesthy-féle dolgozat segítségével pontosabb lett. Az alábbiakban forrásonként felsoroljuk az azokban megemlített Mikszáth produktum címét, műfaját és ha van rá adat, keletkezési idejét:

Breznyik János (1889) Az öreg nemes (költemény), Az én Gyuri bácsim (humoreszk).

Hlavatsek András—Király Ernő (1896): Egy fogoly levelei (költemény), Az öreg nemes (költemény), Az én Gyuri bácsim (humoreszk), Petőfi sírja (költemény), Otthon (költemény), Gyula vezér (ballada).

Várdai Béla (1909): Egy fogoly levelei fiához (vers), Az öreg nemes (vers), Petőfi sírja (vers), Otthon (vers), Képezelem újra (vers), Gyula vezér (ballada), Az én Gyuri bácsim (humoreszk).

Gyöngyösy László (1910): Gyuri bácsi

Nem említettük még a helyszíni kutatóúton feltárt kéziratok forrást, *Pesthy István* VIII. osztályos tanulónak az »Érdemkönyv«-ben máig fennmaradt dolgozatát, amely nemcsak Mikszáth önképzőkori műveinek címét, hanem felolvasásuk időpontját, és néhol még a bírálók megjegyzését is közli (a 283—284. lapon). Az alábbiakban azonban csak az adatokat közöljük:

Egy fogoly levele (költemény)	1863. okt. 24.
Gyula vezér (ballada)	1864. febr. 3.
Képezelem újra (vers)	1864. szept. 24.
Az öreg nemes (költemény)	1865. febr. 11.
Az én Gyuri bácsim (humoreszk)	1865. máj. 27.
Petőfi sírja (költemény)	1965. szept. 23.
Otthon (költemény)	1865. szept. 23.

A Pesthy-féle felsorolásból új csupán az, hogy az önképzőkori írások bemutatásának dátumát is megőrizte. A dolgozat szövegének megismerése arra is fényt derít, hogy a két selmeci tanár, Hlavatsek András és Király Ernő a millenniumra megjelentetett iskolatörténet megírásához nagy haszonnal és eredménnyel forgatta a Pesthy István-féle önképzőkori produktum szövegét és annak — legalábbis Mikszáth vonatkozásában — több részét átemelték nyomtatásban megjelent munkájukba. (A szövegeket ld. e kötet 266. és 283—284. lapján.) A két tanár írását haszonnal forgatta Várdai Béla is.

7. Perdöntő bizonyítékot szolgáltat viszont Pesthy István dolgozata Mikszáth önképzőkori tisztségeire és a körből való eltávolítására. Az idézett két iskolatörténeti munka felsorolja MK tisztségeit, de jellegénél fogva tapintatosan hallgat a kizárás okáról (ld. e kötet 266. és 267. lapjain). Várdai is felsorolja tisztségeit, majd megjegyzi: »1865. január 20-án hirtelen megszűnik tagja lenni a körnek« és okként megemlíti előző »kihágásait«, amit betetőzött a Brózik Titusz nevű társa számára elkészített dolgozat kipattant ügye (ld. e kötet

265. lapjait). A Pesthy-féle dolgozat arra mutat, hogy a legtöbbet Várdai tudhatta meg, de amit írt, az nem pontos dátumszerűen sem, mert nem 1865., hanem 1866. január 20-án következett be a kizárás és nem Brózik Titusznak, hanem Folkusházy Sándornak készítette az inkriminált dolgozatot. (Ld. erről e kötet 283–284. lapjait.) Pesthy szövegéből Mikszáth önképzőkori tisztségeinek időpontjai is kirajzolódnak:

1863/64-es tanévben VII. osztályos tanulóként tagja volt az önképzőkörnek.

1864/65-ös tanévben a VII. osztályt ismétlőként Mikszáth a kör aljegyzője és a Korány szerkesztője, a tanév folyamán még, 1865. márc. 11-ig a kör főjegyzője is lett, az első felfedett csínyje miatt márc. 11-én lemondott a főjegyzőségről.

1865/66-os tanévben Mikszáth a kör alkönyvtárosa lett egészen 1866. jan. 20-i körből való kizárásáig.

8. Egy kérdés maradt nyitott: kinek írta Mikszáth az önképzőkörből való kizárásához alapul szolgáló dolgozatot. Brózik Titusznak vagy Folkusházy Sándornak? Várdai Béla és nyomán Gyöngyösy László Brózik Titusz nevét említi meg (ld. e kötet 265. és 266. lapján), és a későbbi irodalom is természetesen Brózik névre utal, ha e kérdéssel foglalkozik. Pesthy István pedig Folkusházy Sándor nevéhez köti az esetet, és mint forrásértékről szólva hangsúlyoztuk, Pesthy az eredeti önképzőkori dokumentumokból merítette adatait. A kérdést bonyolítja, hogy mindkét név eredeti, mindkét név viselője Mikszáth egykorú iskolatársa volt. A selmeci líceum 1863/64-es tanévről kiadott »Értesítés« szerint (ekkor járta Mikszáth először a VII. osztályt) Folkusházy Sándor Turóc megyei Folkusháza illetőségű tanuló a VI. osztály diákja volt, míg Brózik Titusz a Hont megyei Cseri községből a líceum V. osztályának tanulója volt. Az 1864/65-ös tanévben Folkusházy Sándor Mikszáth osztálytársa lett, Brózik Titusz pedig a VI. osztály tanulója volt, de az 1865/66-os tanévben, amikor Mikszáth a VII. osztályt megismételve a VIII. osztályba léphetett, Folkusházy Sándor osztálytársaként szintén VIII. osztályba járt, míg Brózik Titusz a VII. osztály tanulója volt. Mindkét iskolatársának neve szerepel az önképzőkori tagok sorában. Tehát egyik esetben sem szerepel fiktív név.

A források eltérő névemlítésénél más irányban kell keresnünk a megoldást. Pesthy eredeti forrásokból »dolgozott«, feladata az volt, hogy a tényeknek megfelelően állítsa össze az önképzőkör történetét, tehát kötelességévé tétetett a tények feltárása. Így e mozzanatokat figyelembe véve minden bizonnyal a Turóc megyei Folkusházáról származó nemesi sarjnak, Folkusházy Sándornak tehette meg Mikszáth ezt a szívességet. A Várdai Béla könyvében viszont Brózik Titusz szerepel az idegen tollal ékeskedőként. Feltételezésekre szorítkozhatunk: lehetséges, hogy első adatközlésként a Várdai munkájában is megemlített Király Ernő vagy Suhayda Lajos nem közölték a Mikszáth írásával csillogó diák nevét, noha tudták, hogy kiről volt szó,

mert mint láttuk, Pesthy István dolgozata rendelkezésükre állt, sőt abból merítették. Lehetséges, hogy Várdai megismételt kérésére közöltek egy indifferens, társadalmi vagy iskola-fenntartási szempontból közömbös nevet, a Brózik Tituszét és hozzáfűzték a Várdai által megörökített egykori Soltz féle szentenciát, amely szerint »a jegyző-könyv illető helyéről maradjon el a Brózik neve mert nem méltó rá, hogy Mikszáthtal egy lapon megörökíttessék...« Ilyen döntés azonban nem létezett, mert akkor 1893-ban a szorgalmas Pesthy István honnan tudhatta volna, hogy Folkusházy Sándor hamis csillogása lett volna a kizárás oka. Adatok hiányában ezek csak feltételezések, de olyan feltételezések, amelyek esetében a valóság mérlegének nyelve — felsorolt okok miatt — a Pesthy-féle adat hitelessége felé billen...

Szövegváltozatok

Az elbeszélés VÚ-beli folytatásos közlése után *A jészek regényei* 1887-es kiadásába illesztette MK a diákkori visszaemlékezést, szövegét kisebb javításokkal kiigazítva. E változat került be a másik két kiadásba, és ezt a szöveget illesztette be MKm 5. köteteként napvilágot látott 1891-es kiadásba, amelynek változatlan szedését közvetítette a további öt kiadás. A Jk-ba is innen emelték át az elbeszélést, de a szöveg tördelési hibából kifolyóan is, meg gondatlan korrektúra miatt is több helyen romlott. Ezért a jelen Krk a MKm első, 1891-es szövegét tekinti alapszövegnek.

Lap Sor

- 71 : 18 Mondhatom meglepett. (VÚban az ezzel a mondattal kezdődő szöveg új bekezdést nyit.)
 „ 31 Éhes figyelemmel (VÚban az ezzel a szavakkal kezdődő rész új bekezdésbe került; Jk: Éles figyelemmel [feltehetően szövegromlás])
 72 : 35 36 A Jkból a teljes sor feltehetően tördelési hibából kifolyóan kimaradt!
 73 : 5 hősködni itten (VÚ: hősködni itt?)
 74 : 22—23 egy operettvalcer (VÚ: egy-egy operettvalcer)
 76 : 3 matrikulákban (Jk: matrikulában)
 „ 13 nem tett. Ront (Jk: nem tett, ront)
 „ 77 : 4 gyúrt, kérem, kenyérbélből (Jk: gyúrt kenyérbélből)
 78 : 4 A »fuchs« az úr s a »veterán« (A VÚ-ban a két szó nem időzőjelben található, hanem kurziválással emelték ki!)
 „ 20 Már úgy is születtek. (Jk: Már úgy születtek.)
 79 : 11 Míg mi odakünn (Jk: Míg odakünn)
 „ 16—17 visszafordult. Üldözőbe vettek bennünket nagy kiáltozásokkal. (Jk: visszafordult. [A következő mondat tördelési hibából kifolyólag kimaradt])
 81 : 4 biztatott meg parancsoló (VÚ: biztata parancsoló)
 82 : 13 vállamon, (VÚ: vállaimon)
 83 : 17—18 ebből a gyűjteményben (Jk: ebből a gyűjteményemben)

- Lap Sor
- 83 : 21 Horatius se *különbet* abban (Jk: Horatius se abban)
- „ 28 oroszlán (VŰ: oroszlány)
- „ 29 és 31 oroszlánná (VŰ: oroszlánnyá)
- „ 30 esetleg disznóvá (VŰ: esetleg *pedig* disznóvá)
- „ 35—36 vette kampós (VŰ: vette *a* kampós)
- 84 : 1 délutánt, este (VŰ: délutánt, *különb*en este)
- 5—6 legott bejelentém *a tanároknak* és a hatóságnál. (VŰ: legott bejelentettem *az iskolai igazgatóságnál* és a hatóságnál.)
- „ 37 keserít *el*, mint (VŰ: keserít, mint)
- 85 : 6 ezzel, *el*jött (VŰ: ezzel. *El*jött)
- „ 7 kérdőre vette leányomat. (VŰ-A fészek...¹⁻³: kérdőre *vonta a* leányomat)
- 86 : 1 hogy az a Pali gyerek (Jk: hogy *ez* a Pali gyerek)
- „ 34 *nézz a szemembe!* (A Jkban a kiemelést két idézőjellel pótolták!)
- 87 : 23 csókkal beeresztettük (Jk: csókkal leeresztettük)
- 88 : 15 siet. *De* a küszöbnél (Jk: siet, a küszöbnél)
- „ 28 Lássá, be kell (VŰ: Lássá, *hogy* be kell)
- 89 : 5 szemöldöke (VŰ: szemöldje)
- „ 5 *elsimult*, (VŰ: *kisimult*)
- „ 15—24 sorig terjedő bekezdés a VŰ-ban nem található, valószínűleg szedéshiba következtében kimaradt és MK a kötet sajtó alá rendezésekor pótolhatta)
- 90 : 34 eset (a VŰ-A fészek...¹⁻³: a szó kurzíválással kiemelve!)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 70 : 12—13 *egy külön újságot szedettek ki számára* — e motívum felmerült Jókai Mór »Az élet komédiásai« c. regényében, ott Dumka úr számára nyomatnak ki külön újságpéldányt. (Jókai Mór Művei 31. köt. 52. l.)
- 71 : 13—23 Selmec leírása — a város nyújtotta élményekkel korábban *Az aranykisasszony* bevezető leírásában (Krk 32. köt. 7—9. l.) és a később keletkezett *Az eladó birtok* c. kisregényében (Krk 5. köt. 91—93. ill. 94—95. l.) is találkozhatunk.
- „ 20 *hevér* — német eredetű 'vájár, bányász' jelentésű szó, az adattolt XIV. előfordulása éppen Selmecbányáról származik, az TESZ megállapítása szerint: »A hevér az északi (de nem szélességi) bányavárosok keveredett nyelvjárású német nyelvből került a magyarba« (II. köt. 105. l.)
- „ 25 *staféta* — itt: küldönc, hírnök jelentésben
- „ 33 *guga* — délszláv eredetű szó, am. dudor, daganat, golyva (TESZ, I. köt. 1103. l.) — A selmeci asszonyok golyvájáról *Az aranykisasszony* c. elbeszélésében is megemlékezett, itt »gelyvák«-nak nevezve a betegséget (Krk 32. köt. 7. l.)

- 71 : 36 *Szittnya-hegy* — a Selmebányai érchegység legmagasabb csúcsa (1011 m.), Selmebányától délre.
- 72 : 13 »*kecske*» — a szabómester gúnyneve
- „ 30 *Lázárkám* — nyomorék, kisebbedett testű koldus
- 74 : 5 *uncia* — az angol font tizenhatod része, 28,35 gram.
- „ 10 *alumnium* — bent lakásos iskola, teljes ellátást nyújtó tanintézet
- „ 35 *Müller Gyula nagy naptára*... — A Kossuth-nóta dallamára énekelt vers egy változatát találhatjuk az 1901-ben keletkezett *A szökevények* c. elbeszélésében is, ott is felidézte MK a négy sort és szölt hatásáról (Krk 12. köt. 65. l.).
- 75 : 23—35 A három diák születéshelye — Az emigrációban születettekéről írt 1890-ben MK *Szemere Atilláról* szóló cikkében is (Jk 36. köt. = Hi 4. köt. 215—216. l.)
- „ : 23 *Szabó László* — ld. a bevezetőben MK selmebányai osztálytársairól írottakat a 272. lapon.
- „ 27 *Daróczy Mihály* — ld. a 273. lapon írottakat.
- „ 34 *Katányi György* — ld. a 273. lapon írottakat.
- 76 : 16 A kereskedők cégtábláinak felcsereklése. — A diák-csínynek ez a története belevilágít MK ifjúságának éveibe. Az a mód, ahogy ezt leírja, arra utal, hogy maga is részese lehetett ilyen és ehhez hasonló pajkosságoknak.
- „ 17 *vice versa* — kölcsönösen, megfordítva.
- „ 20—21 *Este drótot ház végig az utcán, a járókelők potyognak, mint a vadkörte.* — Ld. a 76 : 16—20 sorhoz fűzött megjegyzésünket.
- „ 21 *tréma* — remegés, félelem.
- „ 22 a *szenháromság átellenében* — a selmebányai evangélikus líceum közvetlen közelében helyezkedik el a szentháromság.
- 77 : 2 *sedes* — szék (lat.) itt: ítélőszék, amely a tantestület tagjaiból áll.
- „ 4 *pernahájder* — semmirekellő, gazfickó
- „ 4—10 A kenyérbélből gyúrt gomba, mint megkövesült lelet. — MK az 1874 augusztusában megjelentetett *A csodálatos gomba* c. elbeszélésében, mint saját diákkori élményét adta elő ezt a történetet, ebben a megfogalmazásban nem volt szándéka a gombászó tanárt becsapni, hanem az kérte el tőle a híressé vált tárgyat, amelyről ekkor már nem merte bevallani, hogy kenyérbélből készült. (Krk 28. köt. 39—44. l.) Még megjegyezzük, hogy a póruljárt tanárt itt S... professzornak titulálta. Egy évvel később A Fővárosi Lapokba újra közölte a *Garibaldi butéllái* c. elbeszélését *A Garibaldi bora* címmel és ebbe beleillesztette *A csodálatos gomba* c. elbeszélését kissé átalakított formában. Ebben a változatban a gombagyűjtő tanárt Szimacseknek nevezte el. (Ezt a változatot Bisztray Gyula a Krk 28. kötetében közölte a jegyzetapparátusban a 238—249. lapokon.) Ebben a második változatban már szó van arról, hogy a tanár nem ismerte fel a megkö-

- vesedett kenyérbelet és értekezést írt róla, amelyet többszáz példányban kinyomtattak. (I. h. 249. l.) — A megkövült gomba történetének három változatáról — a harmadik a *Tavaszi rügyek*-beli változat — Bisztray Gyula a kötet 253—254. lapján írt.
- 77 : 11 *paniperda* — fejét mindig huncutságokon törő gyerek, kenyérpusztító pernahajder.
- „ 12 *szatizsfakció* — elégtétel (lat.)
- 78 : 2—3 *az elsőéves, a »fuchs«, a negyedévesnek, a »veterán«-nak* — MK *Az aranykisasszony* c. elbeszélésében is megemlékezett a selmeci akadémiának elnevezéséről (Krk 32. köt. 33. l.) Fuchs szó szerint róka.
- „ 9—10 *Náckó (minden bennszülött selmecit Náckónak hívnak)* — *Az Aranykisasszony* s. elbeszélésében is Náckónak nevezik egyik helybéli alakját. (Krk 32. köt. 8. l.)
- 79 : 1—3 *mikor még a szép, feslett Rösél Borbála ott táncolt, dobzódott az új vár fényes termeiben* — MK az 1885 januárjában keletkezett *Selmec vára* c. vár-regéjében megírta a selmeci új vár felépíttetésének Rösél Borbála dacos akaratahoz fűződő történetét. (Ld. Krk 36. köt. 42—43. l.)
- „ : 13 *Gólya utca* — MK minden valószínűség szerint egykorú selmecbányai utcanévet idézett fel emlékezetéből, de ezt forrás hiányában nem áll módunkban bizonyítani.
- „ 19 *Medve utca* — ld. a 79 : 13 sorhoz fűzött megjegyzésünket.
- „ 25 *Kálvária síkátor* — ld. a 79 : 13 sorhoz fűzött megjegyzésünket.
- „ 26 *fustély* — vastagabb görcsös, bunkós bot; furkósbot.
- „ 27 *Perec utca* — ld. a 79 : 13 sorhoz fűzött megjegyzésünket.
- 81 : 13 *upre pápos* — futásra, menekülésre biztatásként 'usgyi' jelentésben.
- „ 22 *Glück auf* — bányász köszöntés, am. szerencse fel !
- „ 23 *asszekurál* — biztosít vkit vmi ellen.
- 83 : 19 *Török Gyuri* — ld. a bevezetőben MK selmecbányai osztálytársairól írottakat.
- „ 26—28 *Elhibázta az öreg Noé, mert az első szőlőtőkét, mielőtt elültette volna, megázattat egy oroszán, egy majom, egy disznó és egy bárány vérében.* — E motívum háromszor szerepel MK írásaiban. Két előfordulására, a *Galamb a kalikában* lévőre és *A fekete város*-belire György Lajos hívta fel a figyelmet (»Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz« Bp. 1933. 27—28. l.), a jelen harmadikra Scheiber Sándor az 1947—48-ban írt »Mikszáth Kálmán és a keleti folklór« c. tanulmányfűzésében mutatott rá és adta meg magyarázatát. (Kötetben: „Folklór és tárgytörténet” Bp. 1974. II. köt. 236—245. l.)
- „ 33 *beneficium* — jótétemény, kedvezmény.
- 85 : 31—39 *Az albumból kitépott fotográfia, mint a szerelem árulójele.* — E motívum korábban *A ravasz öregek és A becsület-*

- bírák előtt* c. elbeszéléseiben is felbukkant és fontos helyet foglalt el az írásműben (Krk 35. köt. 64—69. ill. 20. l.)
- 87 : 3 *auditórium* — előadóterem felolvasások, előadások, gyűlések tartására.
- „ 19 *Vankovics Mihály, a pedellus* — Az 1874-es *A csodálatos gomba* c. elbeszélésben is így nevezte MK az iskolaszolgát: »Vankovics, (talán így hitták) a „pedellus”« (Krk 28. köt. 41. l.), míg *A Garibaldi bora* c. betét részben pedig már »Vaczok Márton, a liceumi „pedellus”« (Uo. 239. l.) néven szerepelt.
- „ 20 *karcerkulcsok* — fogdakulcsok
- „ 27—28 *Guzmiczky és Csacsatka professzor urakkal. Azután Koós Gábor professzor* — MK tanárainak nevével kapcsolatosan ld. a bevezetőben írottakat a 272. lapokon. Az itt említett három név is az írói névalkotás terméke.
- „ 32 *Kapler, a matézis professzora* — MK tanáiról ld. a Bevezetőben írottakat a 273. lapokon. Kapler neve tehát MK írói alkotása.
- „ 33—37 a matematika univerzális jelentőségéről. — Hasonlóan érvelt a matematika általános érvényéről *Az öreg Dankó bácsi* c. elbeszélés egyik tanár alakja (Krk 30. köt. 29. l.) A motívum ismétlődik *A mi jó tanárunk* c. elbeszélésében (Krk 33. 67. l.).
- „ 38—39 *Suhajda, a Petőfi poézis-professzora.* — Az 1874-ben keletkezett *Garibaldi butéliái* c. selmeci emlékeket felidéző elbeszélésében is szól MK Suhajda tanárról, aki valaha szekundába ponálta Petőfit, »amint ezen klasszifikációt sokszor megolvastam a régi protokollumokból«. (Krk 28. köt. 26. l.) Bisztray Gyula a novellához fűzött jegyzetében megírta, hogy a szakirodalom szerint Petőfi 1838 szeptemberétől 1839. febr. 15—20-ig tartózkodott Slemecen, Suhajda pedig 1840 novemberében került a bányavárosba. (I. h. 251. l.) A tíz évvel később megjelent *A becsukott könyv* c. elbeszélésben tanárhősről megjegyezte, hogy »arról volt nevezetes, hogy Petőfi Sándort is ő tanította, mikor még azt Petrovics Sándornak nevezték.« (Krk 36. köt. 43. l.) De itt a volt tanárt Damos Gábornak nevezték. Róla és vele kapcsolatban ld. a 265—266. lapon levő jegyzeteinket. A jelen elbeszélésben MK újból Suhajdának nevezte a Petőfit tanító selmecbányai tanárt.
- 88 : 4 *Kecskéssy tanár úr, a történelem magyarázója* — Ld. a bevezetőben MK tanáiról szóló fejtegetésünket a 273. lapokon. Ezek szerint ez a név is MK névalkotásának terméke.
- „ 5—8 *Ausztria vereségének kommentálása.* — későbbi eseményt, a königgrázi csatavesztést hasonló attitűddel, a vereségen érzett örömmel érzékeltette MK *A vén gazemberben* is (Krk 17. köt. 69. l.)
- „ 26—28 *A haragos kutya »magázása»,* mint az állattól való félelem kifejezése. — Ez a groteszk fordulat MK más írásában

- is felbukkan, a félszepség, a gyermeki félelem megnyilvánulásának jegyeként.
- 89 : 1 *plurálisban szólva* — többesszámban szólva.
- 90 : 4 *karcser* — fogda, börtön.
- 91 : 33 *Szeniczey Laci* — ld. a bevezetőben MK selmebányai osztálytársairól írottakat a 272., 273. lapon.
- 95 : 16 *Valde bene* — Nagyon jól van ! (lat.)
- 96 : 5 *amicenkó* — barátocskám, az amice lat. szó szlovákos kicsinyítő képzővel való használata.

HÁROM KIRÁLYOK

- K** OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/1 165—168. folio.
- M** *Pesti Hírlap*. 1887. január 6., 9. évf. 5. sz. (1., 2., 3. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Alkalmi dzsentrí tárcá* alcímmel. Névjelzés nélkül.
- Kötetben itt először.

A kéziratról

A rajzot MK négy, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában részekre vágták, és az egyes darabokat I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIII 1/2, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII római számokkal jelölték. A K első lapján a jobb felső sarokban idegen kéz adta meg a nyomdai utasítást: »garm.«

MK javításainak száma az átlagosnál valamivel magasabb, több helyen törölt sorokat, bekezdéseket.

A kártya áldozatai

A kártyázás, mint a társadalmi, közéleti érvényesülés alapvető eszköze MK korábbi rajzaiban és karcolataiban visszatérő téma. Előzőhöz azonnal hozzá kell fűznünk: Mikszáth maga értett a kártyához. A jelen rajz jellegzetes szerepnovella. Bevezetőjében — amelyet különben mint bírósági végrehajtó mesél el egyes szám első személyben a PH olvasóinak — a választott szerepnek megfelelően érvényesülésének legfőbb gátját abban vélte megtalálni, hogy nem ismert egyetlen kártyajátékot sem. Ennek érzékeltetésére kudarcainak történetét adja elő. Ezek mindegyike egy-egy önálló anekdota. Ezt követi a főtéma: egy foglalkás — és az csak természetesen, hogy hazard kártyajátékok miatt adósságba keveredett család utolsó vagyonát számbavevő végrehajtás alkalmával hallhatta — elhangzott történet egy ádáz és szenvedélyes kártyacsatáról, amelynek vesztese és áldozata a ház ura lett, aki becsületbeli tartozása miatt pisztolygolyóval vetett véget életének.

A történet és az elé csoportosított anekdota-füzér annyira általános és jellegzetesen korabeli esemény, hogy azt ma már nehezen állapíthatnánk meg, hogy MK élményvilágának mely rétegéből származhat. Hallhatta, tapasztalhatta megyei tisztségviselő korában, de megismerkedhetett a történettel ifjú újságíró korában is. De az is feltételezhető, hogy már a PH szerkesztőségének tagjaként, akár friss szenzációként jutott el hozzá a tragikusan teatrális főbelövés története.

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 98 : 1 A tarokk csak tranzit. A skiz elvégre is (K: <Meg> A tarokk csak transit <<A kedves pofaju ?Harlequin? a skiz meg a <.....>> A skiz <...> elvégre is)
- „ 1 kedves kölyök (K: kedves <...> kölyök)
- „ 3 mint a saját (K: mint <ha> a saját)
- „ 3 pagát se kutya, kivált akkor, (K: pagát se <.....> kutya <azzal a ?kedves?> kivált akkor)
- „ 4 szalad, éppen (K: szalad <el> open)
- „ 6 Én még gyerekkoromban (K: <S open> Én még gyerekkoromban)
- „ 7 ha nem kellett (K: ha <gy> nem kellett)
- „ 12 szenvedéllyel űzte a tarokkot. (K: szenvedéllyel <művelte> űzte a tarokkot)
- „ 15–16 s egy rossz kettést vett, amiért erősen (K: s egy <kettést> rossz kettést <kap> vett, a <kit> miért erősen)
- „ 21–22 öregapádat mered megkontrázni? (K: öregapádat <akarod> mered te <...> megkontrázni)
- „ 27–28 fickó. Még ma is bírósági végrehajtó vagyok. (K: fickó. <Meg> Még ma is <díjnok> bírósági végrehajtó vagyok <a közlekedésügyi minisztériumban>)
- „ 31–32 mikor már teljesen (K: mikor teljesen)
- 99 : 8–9 hogy a betegek (K: hogy <...> a betegek)
- „ 11 felső stb. Egyszer (K: felső stb. <Énnék egyszer> Egyszer)
- „ 13 Az ágyban (K: Az <agy> ágyban)
- „ 17 aki néhány hónapig (K: aki <orokké> néhány hónapig)
- „ 19 Mondom, amiért nem (K: Mondom, <hogy> amiért nem)
- „ 20 járatlanságomnak tulajdoníthatom, (K: járatlanságomnak <is> tulajdoníthatom)
- „ 21–22 hogy végre is tulajdonképpen (K: hogy <vannak> vegre is tulajdonképpen)
- „ 25 után a kiadás, (K: után a <keresés> kiadás)
- „ 28 Hanem egy helyütt (K: <.....> Hanem egy helyütt)
- „ 28 esetünk, mint a (K: esetünk <a foglaltságnak> mint a)
- „ 29–30 javára foglaltuk le egy év (K: javára <lefoglaltuk> <.....> foglaltuk le egy év)
- „ 31 az asszony is, a (K: az <asszonyok> asszony is a)
- „ 32 szobákat, szekrényeket, (K: szobákat is a szekrényeket)

- 99 : 34 csak *éppen* egy ajtónál (K: csak egy ajtonal)
 „ 38—39 monda az özvegy némi zavarral. (K: monda az özvegy
 <felenk remegessel a hangjan> némi zavarral.)
 100 : 1 — Szabad megnézni? (K: — Szabad <ké> megnézni?)
 „ 1—2 ügyvéd némi szemtelenséggel. (K: ügyvéd <szemtelenül>
 némi szemtelenséggel.)
 „ : 7—8 S még mosolygott is ehhez a mondásához a hóhér! (K: S
 <a hóher> még mosolygott <a hóher> is ehhez a mondásához
 a hóhér!)
- „ 10 zsalus ablakkal (K: zsalus *kis* ablakkal)
 „ 14 szólt csalódva, mert csak egyszerű (K: szolt <aztan> csalodva
 mert csak <csak> egyszerű)
 „ 15 de nini, nini, (K: de <csak> nini nini)
 „ 16 Az asztal hátához nyolc rózsaszín felületű kártya (K: Az
 asztal<on> negy negy cimeres pecsettelt> hatához négy rozsa-
 szín felületű kártya)
 „ 17—18 címerrel. Szárnyas sárkány (K: címerrel. <A ?gol?>
 <Golya> Szarnyas sarkany)
 „ 18 címerben, egy menyét volt (K: címerben <torok fejet tarto
 magyar vitez> allott a másik címerben> egy menyét)
 „ 19—20 sor között a K-ban kihúzott mondat olvasható: <— Hat
 ez mi? kerde az ügyved kivanesian.>
 „ 20 — Ne írják fel, (K: — <Nem> Ne irjak fel)
 „ 23 jelentenek a kártyák? (K: jelentenek ezek a kártyak?)
 „ 24—25 van — szólt az úrnő egy mély (K: van *van* — <.....>
 szolt az urnő — egy mely)
 „ 26 veszik le? (K: veszik le <rola>?)
 „ 27 — Ezek a mi bizonyítékaink. (K: — *Mert ezek egy nagy pörnek
 fogják az anyagot képezni.* Ezek ami [sic!] bizonyitekaink)
 „ 29 — *Különös dolog!* (K: — *Hogy* <...> ez a <negy> *nyolc kár-
 tyá?*)
 „ 33 — Nem tudom én azt elmondani (K: <.....>
 — Nem tudom en azt elmondani)
 101 : 1 mégpedig nagyban. Sok pénz (K: meg pedig <...> nagyban
 <Véletle> Sok penz)
 „ 3 és az eddigi (K: es <a birtok> az eddigi)
 „ 3 kifizesse. Szenvedélyes (K: kifizesse <ki> Szenvedelyes)
 „ 4 szegény. Atyánk folyton (K: volt szegény. *Nagyban játszo-
 tak* <de meg sem olyan nagyban mint ahogy később kifejlő-
 dött> *Egy Kerekesy nevű* <gazda> *nabob volt itt* <vendegul> *a
 faluban, aki roppant hazardul játszott.* <Férjem> *Apánk* foly-
 ton)
 „ 4—5 jobban-jobban melegedett (K: jobban jobban <meg> mele-
 gedett)
 „ 5—6 jött, *apánk* előtt (K: jött *s a ferjem* előtt)
 „ 8 minden pénzét (K: minden <pénzt> pénzet)
 „ 9 — Még nyolcezer (K: Meg <hat> nyolc ezer)
 „ 17 kitenni. Az a szabály! (K: kitenni <Vagy> Az a szabaly!)

Lap Sor

- 101 : 27—28 kártyákat, az *apám* és a Kerekesy (K: kártyákat a *férem* [sic!] és a Kerekesy)
 „ 28 órára felfüggesztették (K: órára <időt tüztek ki mikorra> felfüggesztettek)
 „ 31 kártyájára tizenhatezret, (K: kártyajára <16 ezeret> tizenhatezret)
 „ 34 Erre mintegy félörülten visszarohant. (K: Erre *mar* <felor> mintegy félörülten visszarohant <<es amint az ajton belepett egyszerre fogja a revolvert egy <.....> fejbe lőtte magát>>))
 „ 36 revolverét, eldőrdült (K: revolveret <es> eldordult)
 „ 38 Kerekesy elsápadt, (K: Kerekesy <roppant> elsápadt)
 „ 39 szavakkal rohant el: (K: szavakkal <rohant el> <adta at a pénzt az egyik partnernek> <.....> rohant el:)
 102 : 1—2 volna, inkább elcsapom a négy (K: volna. Inkább elcsapom *volna* a négy)
 „ 2 felsőmet. (K: felsőmet. <<Itt a pénz önre bizom. Majd <.....>>))
 „ 3—4 sor között a K-ban kihúzott szó olvasható: (<?A Penzhez?>)
 „ 6 zavarban, ki volt (K: zavarban <kinel volt tob> ki volt)
 „ 7—8 kártyával elhozattuk, (K: kártyával <nem i> elhozattuk)
 „ 10 jöjjön a kártyák (K: jöjjön <.....> a kártyák)
 „ 12 Tehát csak az a kérdés, hárman (K: <Most mar> Tehat csak az a keres <hogy> harman)
 „ 16—17 (*Igen ám — de ha négyen vannak, hogy lesz akkor ebből az esetből alkalmi tárca a Három királyok napjára?*) — Ez a mondat a K-ban nem található!
 „ 18—19 hogy azokat (K: hogy <az asztalkát nem lehet lefoglalni> azokat)
 „ 20 lehetne? — súgta azután, engem (K: lehetne? — <szolt> sugta *azutan* azutan <.....> engem)
 „ 23 életemben. (K: életemben. <Mert>)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 98 : 1 *tranzit* — elmegy, itt: megjárja
 „ 1 *skiz* — a tarokkban a legmagasabb, legerősebb, meg nem üthető kártya
 „ 3 *pagát* — a tarokkban a római I-gyel jelölt, legkisebb tarokk-értékű kártya
 „ 9 *kvalifikáció* — minősítés, képesítés
 „ : 15 *licitál* — ráígér; a tarokk-játékban a hármast, kettést, egyest és a szőlőt lehet licitálni
 „ 22 *megkontráz* — a kártyajátékban a bemondó lépésének sikerét kétségbevonva még nagyobb értéket bejelent

Lap Sor

- 98 : 33 *richtig!* — valóban, csakugyan
 99 : 3 *kalabriadz* — alsós kártyajáték
 „ 6 *pikét* — magyar kártyával játszott kétszemélyes kártyajáték
 „ 7–11 a kártyás orvos. — MK ezt a történetet korábbi karcolatában már megírta.
 „ 14 *tartli* — magyar kártyával kettesben játszott kártyajáték, amelyben főleg az emlékezetnek van nagy szerepe
 „ 23 *egzekúció* — végrehajtás
 „ 23 *licitáció* — végrehajtás
 100 : 13 *emailíroz* — zománcoz, zománccal bevon
 „ 37 *komposzesszor* — közbirtokos
 101 : 21 *behúzza a zsinórt* — kártyakifejezés: a zsinór az az egymás után, tehát zsinórszerűen betett tételek; a »behúzás« azt jelenti, hogy minden feltett összeget elviszi a játékos.

AZ ÉGI MÉRNÖK

- M I. *Pesti Hírlap*. 1887. január 14., 9. évf. 13. sz. (1., 2. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
 II. *Jk* 43. köt. = *Hi* 11. köt. *Dekameron*. *Elbeszélések* IV. Bp., 1917. 109–112. l.

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti.

A szerzőségről

A névjelzés nélkül közzétett rajzot Rubinyi joggal sorolta a *Hi* megfelelő kötetébe. Az éjszakai utazásról szóló történet hangulata, a sejtelmes éjszakai szekerezést leíró stíluseszközök és meglevenítő módszerek Mikszáth írói eszköztárának jellegzetes sajátjai.

Éjszakai utazás a Dél-Alföldön

Az egyes szám első személyben előadott éjszakai eltévedés a lápos dél-alföldi pusztaságban, az érzések, benyomások és a sejtelmes utazás hangulata egyértelműen arra mutatnak, hogy Mikszáth ebben a történetben saját személyes élményét örökíthette meg. A Torontál megyei utazás ténye pedig arra mutat, hogy szegedi újságíró korában élhette át a népi bölcsesség és megfigyelés e sajátos megnyilatkozását.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 102 : 6 *terminus* — időpont, határidő
 103 : 4 *Herr Gott! Herr Gott!* — uram istenem! uramisten
 105 : 12 *petrence* — lekaszált szénarakás, amelyet két rúdon két ember elvihet

105 : 25—26 *kiméricskéltem már én az égen Szegedtől Pancsováig ezt az egész vidéket.* — Ez a fordulat is arra mutat, hogy MK egy Szegedről kiinduló éjszakai szekérút emlékét örökítette meg ebben a rajzban.

MÉG EGY MEGYEI TÖRTÉNET

- M** I. *Pesti Hírlap. 1887. január 30., 9. évf. 29. sz. (11, 2., 3. l.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Egy sikkasztás története* címmel. Névjelzés: *Scarron*.
- II. a) *A fészek regényei. Elbeszélések* alcímmel. Bp., 1887. Singer és Wolfner könyvkereskedése kiadása. Egyetemes Regénytár II. XVI. köt. 151—164. l.
- b) [2. kiad.] Ua.
- c) *A fészek regényei. Elbeszélések.* Singer és Wolfner kiad. [3. kiad.] Bp., 1901. Gelléri és Székely Könyvnyomdája. 143—158. l.
- III. *Jk 27. köt. Kisebb elbeszélések.* Negyedik kötet. Bp., 1910. 160—167. l.

Egy vármegyei emlék

Az elbeszélés kötetbe illesztésekor — mint alább a szövegvariációk felsorolásakor majd kitűnik — Mikszáth a bevezető elmélkedést, amely a dzsentri mindennapos életművészetének egyik módszerét írta le, elhagyta, és in medias res, belekezdett a saját megyei emlékből fakadó, szerepnovellaként előadott, történetbe. Főhőst, a fiát kitagadni akaró atyát néhány szóval elének állítja. Komolykodó hangon szól saját hanyagságáról, illetőleg feledékenységről, amellyel többször is megfeledkezett a hirdetést leadni a nyomdának. Végül derűssé válik a befejezés: a kitagadott unoka és a haragos nagyatyja egymásra talál, erről fest kedves, eleven színekkel felvázolt képet MK. Sorain a figura és a helyzet életteli ábrázolásával átsüt, átmelegít a személyes élmény. Az alaphelyzet és a kitagadást közlő hirdetmény publikálásáról való elfeledkezés az *Ügyvédsegéd koromból* c. 1884 nyarán keletkezett írásában is hasonló (Krk 35. köt. 131—135. l.).

Szövegváltozatok

A PH-beli közlés után *A fészek regényei* c. kötet sajtó alá rendezésekor MK átjavította az elbeszélés szövegét; a bevezetést — amely inkább egy karcolathoz illett — elhagyta, stílusosan kisebb-nagyobb módosítást tett szövegén. A későbbi közlésekkor már nem változtatott szövegén. A jelen Krk a Jk szövegét közvetíti.

104 : 1—105 : 4 sor helyett a PH-ban a következő bevezető részlet olvasható:

A levegő tesz, csak a levegő és sokat megmagyaráz a dzsentrí bűneiből... Tele van nemes emberrel minden falu, címer függ a falon minden harmadik házban. S a címerek griffjei és medvéi örökösen nógatják a gazdáikat: »Úr vagy, ne sajnáld a pénzt, tégy ki magadért«.

Nálunk hát rendes szokás, hogy vagy az apa kerül sequestrum alá vagy a fiú. Sokon megy itt keresztül az ember és mindig fiatal marad. Huszonnégy éves koráig például dömökei Kovács Jánosnak hívják, e név alatt végzi az iskoláit és írja alá a kitöltetlen dátumú váltókat. Huszonnégy éves korában aztán egy napon átváltoztatja a királyi tábla végzésével a keresztnévét Istvánra, és lesz a hátralevő napjaira és váltóira dömökei Kovács István. Szóval egy egészen új ember, aki előről kezdheti a virtust.

(Milyen metódus! S csodálatos, mégsem a zsidók mennek tönkre mellette!)

Lám a polgár könnyebben szaladhat el a fiatakkori könnyelműségtől, az a vezetéknevét változtatja meg, amivel egyszerre veszélytelenekké lesznek a kiskorúsági aláírások a másik névvel. S ez nem olyan költség, mint a keresztnév kicserélése. De hiába, a nemes embert a vezetéknevéhez húzzák a griffek és medvék...

Egész életében ezek vezetik igazgatják — és pedig rosszul igazgatják.

105 : 7 Egy nap, amint a *hivatalszobámban pipázgatnék*, belép (K: Egy nap is, ahogy ott pipázgatok a hivatalszobámban, belép)

106 : 1 fősvénynek is. (PH: fősvény is)

„ 16 rettenetesnek. Sőt, egyrészt (PH: rettenetesnek — mondtam, hogy csillapítsam. Sőt egyrészt)

„ 37 tanácsolom nekik. PH: tanácsolnám nekik.)

„ 38 mint a kakas, (PH: mint a kapos)

107 : 6 és olvasta, (PH: és felolvasta)

„ 9—10 mert ő azt ki nem fizeti. (PH: mert ő azt kifizetni nem fogja.)

108 : 24 napilappá (PH: a szó ritkított szedéssel olvasható!)

„ 32—33 Hát még a (PH: Hát már a)

109 : 4—5 mikor úgy nyole (PH: mikor úgy vagy nyole)

110 : 3—4 ki van nyomtatva már az izé?... (PH: ki van már nyomtatva az az izé?)

„ 20—21 »Takarodj utadra« (PH: »Takarodj az utadra«)

„ 38 jószág, valóban... (PH: jószág — mondtam elragadtatva.)

111 : 22 sor után a PH-ban még a következő bekezdés olvasható:

Úgy úgy, csupa véletlenségből is lehet az ember sikasztó... Kár hát ezt az osztályt olyan nagyon lenézni.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 107 : 5 *conceptus* — fogalmazvány, vázlat
 108 : 7 *cséza* — négykerekű, könnyű lovaskocsi
 „ 7—8 *kancellaria* — itt: iroda

A BECSÜLETES GYURI TÖRTÉNETE

- M** I. *Pesti Hírlap*. 1887. március 9., 9. évf. 67. sz. (1., 2., 3., 4., 5., 6. l.) A *Pesti Hírlap* tárcája rovatban *A hajlékonyabb ág* címmel, *Elbeszélés* műfajjelöléssel. *Teljes névjelzéssel*.
 II. *A Kisfaludy Társaság Évtapjai*. 1885—86 és 1886—87. Bp., 1887 (386—395. l.) *A hajlékonyabb ág* címmel, *Elbeszélés* műfajjelöléssel. *Teljes névjelzéssel*.
 III. a) *A fészek regényei. Elbeszélések* alcímmel. Bp., 1887. Singer és Wolfner könyvkereskedés kiad. Egyetemes Regénytár II. évf. XVI. köt. 77—106. l.
 b) [2. kiad.] 1887. Ua.
 c) *A fészek regényei. Elbeszélések*. Singer és Wolfner kiad. [3. kiad.] Bp., 1901. Gelléri és Székely Könyvnyomdája. 73—98. l.
 IV. a) *Tavaszi rügyek. Elbeszélések az ifjúságról. MKm 5. köt.* [1. kiad.] Révai Testvérek kiadása. Bp., 1890. 47—65. l.
 b) 2. kiad. 1893. 48—67. l.
 c) 3. kiad. 1901. Ua.
 d) 4. kiad. 1903. Ua.
 e) 5. kiad. 1905. Ua.
 f) 6. kiad. 1906. Ua.
 V. Jk 26 köt. *Kisebb elbeszélés*. Harmadik kötet. Bp. 1910. 105—120. l.

A dzsentri és a polgár — egy felbomlott házasság tükrében

A dzsentri elszegényedése MK ebben a korban keletkezett írásainak visszatérő mozzanata. E jelenségre korán felfigyelt. Karcolataiban, elbeszéléseiben többszörösen felbukkan a téma, és az évek múlásával egyre inkább látja azt a vissza nem fordítható csődöt, ami a dzsentrit feltartóztathatatlanul fenyegette. E társadalmi folyamat mellett az is felkeltette írónk figyelmét, hogy a magyar polgárság egy bizonyos rétege, nem véve figyelembe a nemesség anyagi romlását, életformában, célkitűzésekben a dzsentri életmódot kívánta követni, és gyermekei, különösen leányai házasságával szívesen került rokoni kapcsolatba a nemesség elérhető tagjaival, és még arra is hajlandó volt, hogy a fényes hozománnyal hozzájáruljon a nemesi kúriák anyagi felélésztéséhez.

E kettős folyamatot kísérelte meg MK a jelen elbeszélésben ábrázolni, nem annyira a társadalmi mozzanatokra helyezve a hangsúlyt, mint inkább a morális, etikai kérdésekre. Csupán az elbeszélés bevezetőjében elmélkedett a jelenség felett és inkább rosszalással, mint megértéssel tekintett a gazdag polgárság társadalmi rangkorságára. Nem is annyira a polgárleány, Gál Katalin és a szegényedő dzsentri, Majornoky Ferenc házassága, illetőleg kapcsolatuk felbomlása foglalkoztatta. A házasságból született két gyermek sorsa, jellemük alakulása kötötte le MK figyelmét.

A történet magva feltehetően MK ifjúkorának élményvilágához kapcsolódott. Vagy a dzsentri-polgár házasság kudarcának motívumát hozta a szülőföldről, vagy az elbeszélésbeli két Majornoky fiú körül támadt szülői versengésnek lehetett valamilyen formában tanúja selmecbányai diák korában. A novella szerint a testvérpár is selmeci diák volt (113 : 39—114 : 1, 114 : 17—15, 114 : 37); a felvidéki bányavárosban hamar híre járhatott az apa és az anya között kialakult különös hadviselésnek. Az utóbbi feltételezést valószínűsíti az a körülmény is, hogy az ajándékok halmozásával folytatott licitáció motívuma a hét évvel később keletkezett *Beszterce ostroma* c. regényében is visszatér. Ott a két Trnowsky fivér, Péter és Gáspár egymást túllicitálva drágábbnál drágább ajándékkal halmozza el az árván maradt Apollóniát, György testvérük egyetlen gyermekét. (Ld. Krk 6. köt. 59—64. l.) A kétféle történetben még az ajándékok is hasonlóak: a két Majornoky fiú és Trnowsky Apolka egyaránt kapott arany tárgyakat, pónifogatot, sőt mindkét helyen fellelhető a jobb nevelők felfogadásával folytatott versengés is. (113 : 10—29) De természetesen az indító motívum a két műben egymástól eltérő. Míg a jelen elbeszélésben az elvált szülők a gyerekek szeretetért versengtek egymással, addig a *Beszterce ostromában* a két dúsgazdag nagybácsi saját gazdagságát akarta fitogtatni az ajándékozási licitációval. De a két motívumsor hasonlósága arra mutat, hogy egy élmény-tőről származtak és valószínűleg a selmeci diákkor emlékvilágából eredhettek.

Szövegváltozatok

Az elbeszélés KTE-ben és a PH-ban való közlése után MK tovább csiszolta szövegét, úgy illesztette *A fészek regényei* c. kötet kiadásaiiba, majd ez az átformált szöveg kapott helyet a *Tavaszi rügyek* köteteiben is. A jelen Krk a Jk szövegét közvetíti, amely a *Tavaszi rügyekből* került az 1910-es kiadásba.

Lap Sor

- 111 cím *A becsületes Gyuri története* (PH, KTE: *A hajlékonyabb ág*)
 „ 1 *Őnök nyilván tudják, hogy a Majornoky* (PH: *A Majornoky*; KTE: *Hát jól van — elmondom a Majornoky Gyuri történetét. Azt már nyilván tudják, hogy a Majornoky; A fészek...: Nyilván tudják, hogy a Majornoky*)
 „ 10 — *Ferinek asszony* (PH, KTE: *»Ferinek asszony*)

- 111 : 12—13 megy a kettő! (PH, KTE: megy a kettő!)
- 113 : 36 jegyezték fel (PH, KTE: jegyeztek föl)
- 114 : 3—4 karácsonyi szünetekre ezüst (KTE: karácsonyi *vakációkra* ezüst)
- „ 5 húsvéti szünetekre (ki volt (KTE: húsvéti *vakációkra* (ki volt)
- „ 20 érezték magukat (PH: érezték magokat)
- „ 22 Pénzüik (PH, KTE: Pénzök)
- „ 25 küzdelem. A mama már csak (PH, KTE: küzdelem. *A mama engedni kezdett. A mama már csak*)
- 115 : 11 te gazember. (PH, KTE: te gazember. *Valld meg őszintén, nem szoktál hazudni.*)
- „ 28 Krk, PH, KTE: jutott az az asszony. (A fészek... 1—3, A tavasz¹⁻⁶, Jk: jutott az asszony)
- „ 34 szít, engem pusztít, őt szereti! (KTE: szít, *elárult, őt szereti*)
- 116 : 1 odalépett ahhoz a fiához (KTE: odalépett a fiához)
- „ 27 — *Ajánlom Pali* a szívésségedbe (KTE: — *Itt hozom a fiamat és ajánlom a szívésségedbe*)
- „ 32 ami legelőbb megüresedik (KTE: ami *leginkább* megüresedik)
- 117 : 16 édes fiam. Pali *sem a mienk*. Nincsen (PH, KTE: édes fiam. Pali a *világé*. Nincsen)
- „ 18 volt; a másvilágról (KTE: volt; a másik *világról*)
- „ 27 De amikor *itt* felbukkant (KTE: De amikor felbukkant)
- „ 34—35 lesz az! *Ki is adta* legott a *parancsot*. (KTE: lesz az! *Mondta is legott a fiának*)
- 118 : 17 hogy *aztán* nem tudott (KTE: hogy nem tudott)
- „ 38 — A dolog *mineműsége* válogatja (KTE: A dolog *minősége* válogatja)
- 119 : 12 jöjjön hozzám, (KTE: jöjjön *ön el* hozzám)
- „ 38 hivataloskodjék tovább. Házasodjon (PH: hivataloskodjék tovább *is*. Házasodjon; KTE: — *Pali hadd menjen be a városba, vigye hivatalát, a legközelebbi választáson ki tudja mi lehet belőle? Házasodjék*)
- 120 : 6 Gyuri otthon (PH, KTE: *Úgy is lett. György urfi* otthon)
- „ 6—7 gazdaságot. Négy lovat (KTE: gazdaságot. *Tetszett neki a szerep. Négy lovat*)
- „ 18 aztán *bezárkóztak* a kerti (PH, KTE: aztán *becsukakoztak* a kerti)
- 121 : 1 öreg fecsegett addig (PH, KTE: öreg fecsegett, *csacsogott, addig*)
- 122 : 9 — Kicsoda? (PH, KTE: — Kicsoda *ön?*)
- „ 14 Itt nincsen többé kereseted. (PH, KTE: Itt *önnek* nincsen többé keresete.)
- „ 18—20 történt, hogy az apáddal tartasz, megloptad a szeretetemet, kijátszottad a jóhiszeműségemet, pocskoltad a vagyonomat. *Neked* nincs jellemed, kitagadtak. (PH, KTE: történt, hogy *ön titokban* apjával tart, meglopta a szeretetemet, kijátszotta jóhiszeműségemet, pocskolja a vagyonomat. *Önnek* nincs jelleme, *én* *önt* kitagadom.)

Lap Sor

- 122 : 29 szólította: »Neked nincs jellemed« — zúgta (PH, KTE: szólította: »Önnek nincs jelleme« — zúgta)
„ 35 a jólétben, mert mindig (PH, KTE: a jólétben. Mert mindig)
123 : 6 az az egy példával nem valószínű (PH, KTE: az — az nem valószínű)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 112 : 6 A polgári családok házassági aspirációi. — Hasonló gondolatokkal motiválja a gazdag polgárleány házasságát az elszegényedett főúrral *A társadalom* című rajzában is (ld. e kötet 29—30. l.)
113 : 25 *milligyertya* — a kézműves módon gyártott gyertyákat 1837-ben a Milly-féle szabadalom váltotta fel, amely lehetővé tette a hidraulikus sajtó alkalmazását és a gyertya sajtolását. A szabadalommal egyidőben Bécsben és Berlinben állítottak fel egy-egy nagy gyárat, Magyarországon 1868-ban alakult az első gyertyagyár.
114 : 15—16 *prefektus* — itt: magasabb képzettségű nevelő
116 : 27—33 Megyei hivatal és a képesítés. — MK ebben a korban több írásában bírálta, hogy képesítés nélküli középneemesekkel töltötték meg a megyei hivatalokat. Az elbeszélés e fordulata ennek a helyzetnek forrását érzékeltette.
117 : 2 *kilicítal* — árverezéssel eltávolít
118 : 8—14 A járasszerte kipusztított kakasok. — MK ezzel a jellegzetes történettel a korabeli szolgabírói hatalom önkényét is érzékeltette, de egyben az önkényeskedés jellegzetes esetét is megörökítette.
119 : 21—22 *A címer (a kard élére szúrt török fő)* — MK ezzel a címerképpel egy jellegzetes nemesi címer ábrázolásra utalt, amelyhez hasonlót a heraldika tucatjával tartott számon.

A GÓBÉK GÓLIÁTJA

- K** OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/1 212—214. folio.
M *Pesti Hírlap*. 1887. március 16., 9. évf. 74. sz. (1—2. l.) A *Pesti Hírlap* tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetkiadás:

Mikszáth Kálmán Művei tizennégy kötetben. (Összeállította Véber Károly.) Bp., 1969. Magyar Helikon. 12. köt. 263—267. l.

A kéziratról

A rajzot MK négy, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében részekre vágták, és az egyes részeket I, II, III, IV, V, VI, VI 1/2, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XII 1/2, XIII római számokkal jelölték. A K felső lapjának felső jobb sarkában idegen kéz adta meg a nyomdai utasítást: »garm.«

MK javításainak száma átlagos, a nyomdai levonatot maga javíthatta, ekkor még tovább csiszolt szövegén az 123 : 2, 123 : 5, 124 : 8, 124 : 36, 126 : 1, 127 : 3 sorokban.

Székelyföldi legenda egy csavaros eszű emberről

MK az 1887-es választások előkészületén már túljutott. 1885 őszén és 1886 elején már járt Erdélyben, sőt a jelen rajz megírása előtti napokban is a választási előkészületek végleges megindítása érdekében utazott újból Erdélybe és Nagy Károlynál nénapozott Szotyorban. (Ld. Rejtő István: »Hogyan lett Mikszáth Ilyefalva képviselője«, ItK 1978. 159–161. l.) Feltehető, hogy ez utóbbi látogatása alkalmával hallhatta ezt a Dimén József uram furfangjáról szóló történetet, amelyet a hagyomány az Alsó-Fehér megyei balázsfalvi járás Karácsonfalva községéhez kötött. A történet keletkezésekor a községnek mintegy 1150 lakosa volt, itt helyezkedett el a Bánffy-család szépi-nek tartott udvarháza, a helységnek vasútállomása, posta- és táviró-hivatala is volt. Maga a történet a XVIII. század végén játszódott és arról szól, hogy miként szerzett magának hatalmas birtokot Karácsonfalván az addig Uzonban élő vagyontalan ember. A második történet is róla szól, szintén a XVIII. századból való ez is, része és tartozéka a II. József körül támadt legendának. Arról ad számot, hogy miként kísértette magát erdélyi utazása alkalmával II. József Dimén Józseffel.

A kézirat szövegváltozatai

Lap	Sor	
123	cím	A góbék Góliátja (K: A < ?szekelyek ?> góbék Góliátja)
„	2	anno 1820. aug. 21-én szenderült jobb létre. (K: anno <16> <17> 1820-ban szenderült <...> jobb létre.)
„	4	halt. Ha lóra (K: halt <különben> Ha lora)
„	5	ül, talán ma is (K: ül, tán ma is)
„	8	még ma is emlegeti (K: meg <ma> ma is emlegeti)
„	8–9	pedig már ritka az olyan eleven (K: pedig már <tan nincs is> ritka az olyan eleven)
„	10	S minél tovább tologatják (K: S minél <kiljebb> tovább tologatják)
„	11	nagyobbá, ragyogóbbá (K: nagyobbá <<válik a <...>> ragyogóbbá)

- 123 : 12—13 köd belepi, és mint a balzsam, épen tartja. (K: köd
 <?megszepítő?> belepi és <nem hagyja almodni> mint a bal-
 zsam épen tartja)
- 15 rabonbánoknál, okosabb (K: rabonbánoknál <es okosa> oko-
 sabb)
- „ 20 igazságtalanság se Csaba (K: igazságtalanság <írásba sze-
 dem> se Csaba)
- „ 25 híre vala, (K: híre <volt> vala)
- „ 26 jövének hozzá (K: jövének <el> hozzá)
- „ 28 annyit ért, mintha a törvényben (K: annyit ért mintha a
 <maga a főkirálybiro mondta volna> törvényben)
- 124 : 4 karácsonyfalviak azt kérdezték (K: karácsonyfalviak <<meg-
 nyerték a pört. Dimén arra az esetre azt kötötte ki <.....
 ...> s>> azt kérdezték)
- „ 8 aminőt tizenkét miatyánk elmondása (K: a minőt <<hat mia-
 tyánk <.....>> huszonnégy miatyánk <to> elmondása)
- „ 15 az ekével, s isten nevében (K: az ekéve <ekkor es ekkor es> s
 isten neveben)
- „ 16 amit bír. Ők a maguk (K: amit bír. <A falu> Ok a maguk)
- „ 19 minden kimondásnál kétszer (K: minden <szonal> kimon-
 dasnal kétszer)
- „ 20 óriás a határ azon (K: orias <a kop> <szürke köpenyegével>
 a határ azon)
- „ 24 vizslája proszkált (K: vizslája <szaladgalt f> proszkált)
- „ 25 valamit, de azt a (K: valamit <amit a szazretu szurka> de
 azt a)
- „ 30 — Minden meglesz. (K: — Minden <itt van> meglesz.)
- „ 34—35 sor között a K-ban kihúzott mondat olvasható: <— Sok
 holdat ér a kegyelmed>
- „ 36 nekem az elokvenciája. (K: nekem a szava.)
- 125 : 4 — Mi légyen ez? — kérdezik (K: — Mi légyen ez? <kialtak>
 kérdezték)
- „ 6 — Hát ez az eke. (K: <az eke> ez az eke.)
- „ 8 való jármos (K: való <...> jarmos)
- „ 12—13 vizslát az eke elé. (K: vizslat az eke <elott> elé.)
- „ 14 — No, most már kezdje (K: — No, most mar <egy ketto
 harom> kezdje)
- „ 16 elkezdte a népek (K: elkezdte <.....> a nepek)
- „ 17 közt az útját, irtóztató (K: kozt a <maga> utjat irtoztato)
- „ 18 egy rettenetes tág (K: egy <<?akkora? <...>> rettenetes tag)
- „ 19 pengéje spárpa (K: pengeje <.....> sparga)
- „ 20 vágott mindenütt (K: vagott <amerre a vizsla szaladt> min-
 denütt)
- „ 21 Mulkó úgy be volt (K: Mulko ugy <ki volt t> be volt)
- „ 22 elhebegte, vissza is (K: elhebegte <?azalatt? o> vissza is)
- „ 23 hogy nem annyira (K: hogy <a karacsonyfalviak> nem any-
 nyira)
- „ 24 bele, mint (K: bele <mint> mint)

Lap Sor

- 125 : 26 ki a közösből (K: ki a <?hatarbol?> közösből)
 „ 27—28 sor között a K-ban kihúzott mondatok olvashatók: <A három miatyankot> <<.....> is fejüket s kigyelmeik, de arra bizony>>
 „ 31—32 járna, odaajándékozom (K: jarna <meg> odaajandekozom)
 126 : 1 marcona alaknak, de mégis (K: marcona alaknak *nyersnek* de mégis)
 „ 2 rajzolnak a róla keringő (K: rajzolnak <a hagyom> a rola keringő)
 „ 4 tekintélyé nőtte ki (K: tekintelye <?kuzdte?> nőtte ki)
 „ 7 több napig. (K: több napig <Bécsben>.)
 „ 10 bízták meg a magyarországi (K: biztak meg <a szabad terul> a magyarországi)
 „ 12 ebből, ha valamit (K: ebből <ha tanul. Egy kira> ha valamit)
 „ 13—14 sor között a K-ban kihúzott szavak találhatók: <O kelme meg>
 126 : 14 mindenfelé, a miniszterek (K: mindenfele, miniszterek)
 „ 18 utazván, Dimén (K: utazván, <Dimént> Dimen)
 „ 21—22 őfelségével is. (K: ő felsegevel is: <a gob>)
 „ 31 felelte Dimén (K: felelte <Dimen> Dimen)
 „ 32—33 tetszett egyszerű, természetes beszéd-modora (K: tetszett <az> egyszerű <nyers székely> természetes beszed modora)
 127 : 1 császárt is éppolyan (K: csaszart is <ma> ep olyan)
 „ 2 módon főzte le, (K: modon <csalta meg s> főzte le)
 „ 3 máskor beszélem el önöknek. (K: maskor <fogo> beszelem *mar* el önöknek)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 123 : 15 *Osaba* — MK utalása Osaba királyfira, a hun mondakör legendás alakjára vonatkozik.
 „ 15 *rabonbán* — a Csiki székely krónika szerint a magyarok honfoglalása után is a székelyek választott kormányzója és főpapja volt.
 „ 17 *a keletiek híres Hodzsájánál* — MK utalása Naszreddin Hodzsára, a török és keleti mondák hősére vonatkozik, aki a népi humor megtestesítője volt, a XIV., újabb vélemények szerint a XV. században élt.
 „ 31 *frekventál* — látogat, itt: iskolába jár
 „ 32 *klasszis* — iskolai osztály
 124 : 2 *Uzon* — MK korában nagyközség volt a Háromszék vármegyei sepsi járásban. — Ez a község nem volt messze a bevezetőben jelzett Szotyortól, ahol néhány nappal korábban immár másodszor tett látogatást MK. Lehet, hogy a történet egy uzoni vendégtől származott.

Lap Sor

- 124 : 36 *elkovenencia* — ékesszólás
125 : 3 *lemes* — ekevas, vaslap. (Ld. TESZ II. köt. 749. 1.)
„ 18 *cirkulus* — kör
„ 26 *dominium* — birodalom, birtok
126 : 3 *dulló* — a régi székely székekben a múlt század második harmadáig szolgabírói hatáskörrel felruházott tisztviselő.
„ 5 *mikor a székelyek lázongtak* — MK utalása feltehetően az 1785-ös országos népszámlálást követő lázadásra vonatkozhatott.
„ 27 *quare?* — miért
„ 29 *Rika* — Udvarhely és Háromszék között elterülő erdőség, a legenda szerint itt temették el Attila elhunyt feleségét, Rékát
„ 30 *Sunt latrones in silvis, Domine Dimén?* — *Sunt, Domine Rex* — Vannak zsványok az erdőben, Dimén uram? — Vannak, király uram.
„ 33 *kulináris latinság* — túlságosan a beszélő anyanyelvéhez idomított nyelvhasználatú, konyhai latinság

MAGYAR BOSZORKÁNYOK

K OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/1 215–217. folio.

M *Pesti Hírlap*. 1887. március 23., 9. évf. 81. sz. (1., 2. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Ős mitológia* alcímmel. Névjelzés: S–n.

Kötetben itt először.

A kéziratról

A rajzot MK három, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében részekre vágták, és az egyes részeket I–X római számokkal jelölték.

A papír jellege arra utal, hogy MK a szerkesztőségi íróasztala mellett komponálta meg a jelen történetet. Javításainak száma az átlagosnál alacsonyabb. A korrektúrát maga végezhetette. Ekkor néhány kisebb javítást tett a 127 : 8, 129 : 5 sorokban, a 127 : 15 sorban azonban nem vette észre, hogy a szedés alkalmával a kézirat három — utólag beszúrt szavát — a szedő vagy nem vette észre, vagy nem tudta elolvasni, így ki sem szedte. Ezt a jelen Krkban a K alapján pótoltuk és a kihagyott szavakat beillesztettük a szövegbe. Figyelemre érdemes, hogy a 130 : 4 sor után következő — és a K-ban törlési szándék nyomát sem viselő — két bekezdést valószínűleg a nyomdai levonat alkalmával törölte. Úgy tűnik e két bekezdést olvasva, hogy ekkor fogalmazódott meg benne az a gondolat, hogy a lovagvárákról szóló történeteket

érdemes lenne tovább írni és kötetbe gyűjteni. Talán ez lehetett az oka annak, hogy a levonat korrigálása alkalmával ezt a két bekezdést törölte.

A lovagvárakról szóló sorozat egyik korai változata

A jelen történet tulajdonképpen a *Magyarországi lovagvárak regékben* c. kötet *Mesés várak* c. darabjának első változatának tekinthető. A kötetnek ez a darabja a Krk 40. kötetében látott napvilágot, sajtó alá rendezésekor Bisztray Gyula figyelmét elkerülhette ez az 1887-ből származó írás, és jegyzet-apparátusában úgy tartotta számon, mintha csak az 1890-es kötetkiadásban látott volna először napvilágot. (A *Mesés várak* szövegét ld. Krk 40. köt. 15—19., a hozzá csatlakozó jegyzeteket a 166—171. lapokon.)

A *Magyar boszorkányok* szövegét összevetve a *Mesés várakéval* az alábbi eltérések észlelhetők:

<i>Magyar boszorkányok</i>	<i>Mesés várak</i>	
Krk jelen köt. Ø	Krk 40 15 : 1—16 : 13	A téma exponálása
Krk jelen köt. 127 : 1—18	Krk 40 16 : 14—16 : 27	A két szöveg nagyjából egyezik
Krk jelen köt. 127 : 19—24	Krk 40 16 : 28—16 : 37	A két szöveg nagyjából egyezik
Krk jelen köt. 129 : 10—11	Krk 40 16 : 38—18 : 6	Néhány szó kivételével azonos
Krk jelen köt. 129 : 12—29	Krk 40 18 : 7—18 : 9	Mindkét helyen összekötő szöveg
Krk jelen köt. 129 : 36—130 : 4	Krk 40 18 : 10—19 : 30	Nemere és Bóra várépíttetése; más-más motívum a büntetés okaként
Krk jelen köt.	Krk 40 18 : 31—19 : 8	a két várkisasszony föld alatti válasza
Krk jelen köt. Ø	Krk 40 19 : 9—19 : 11	motívumban hasonló Záró gondolat

A fenti összehasonlítás arra mutat, hogy a két szöveg felépítésben és egy részében szövegszerűen is azonos. Ennek ellenére a jelen írás nem tekinthető az 1890-es *Mesés várak* szövegváltozatának, hanem csak az történhetett, hogy amikor MK a kötetet összeállította, a jelen cikk szövegének felhasználásával hozta létre a végleges változatot.

Ennek megállapításával feleslegesnek tartjuk a források megismétlését, azt Bisztray Gyula a Krk 40. köt. 166—170. lapján gondosan összegezte. Az érdeklődő olvasó figyelmébe ajánljuk ezeket a lapokat.

A kézirat szövegjavításai

- Lap Sor
- 127 : 2 boszorkányokat. Valaha (K: boszorkanyokat. <?Kor?> Valaha)
- „ 5 bilincseibe, varázslatos (K: bilincseibe <.....> varazslatos)
- „ 7 oda lett a szép pofa (K: oda lett a <szep ?fogat? meg> szep pofa)
- „ 7—8 négyes fogat, egyszerű (K: negyes fogat, <<.....> kis>> egyszerű)
- „ 9 kecskebak, esetleg (K: kecskebak <képében vagy mas eve> esetleg)
- „ 13 húzódnak meg a csendes (K: huzodnak <egy kis> a csendes)
- „ 15 tejét megrontsák. (K: tejet <melyek> megrontják.)
- „ 19 Én istenem, milyen asszony volt az a Rapsonné! (K: <Mi-lyen> Én istenem milyen asszony volt az a <szep> Rap-sonné!)
- „ 21 hogy ringott az a (K: hogy <lengett> ringott az a)
- „ 13 rajta ne vezett (K: rajta <nem> ne vezett)
- „ 24 Még az útnak is ott (K: Meg az <ut is ott> utnak is ott)
- „ 25 járt prüszkölő (K: járt <...> prüszkölő)
- „ 27 Az út nem (K: <E> Az ut nem)
- „ 29 Egy nap ugyanis (K: Egy <sz> nap ugyanis)
- 128 : 6 szolt az ördög (K: szolt a főördög)
- „ 7 patyolat karjára (K: patyolat <karára> karjára)
- „ 9 Ez pótolta akkor (K: Ez <volt> potolta akkor)
- „ 10—11 Tordán az istentiszteletre harangoztak (K: Tordán <beharangoztak> az istentiszteletre harangoztak)
- „ 13 akkorra ott imádkozott a templomi ülőhelyen. K: akkorra ott imádkozott a *szép várúrnő* a templomi ülőhelyen.)
- „ 14 Egyszer a Gergely nevű. (K: Egyszer a <?kobak?> Gergely nevű)
- „ 17 Gergely fiam — figyelmeztette (K: Gergely fiam <?felos?> — figyelmeztette)
- „ 19 Pedig éppen (K: <Hisz> Pedig epen)
- „ 30—31 sor között a K-ban kihúzott bekezdések olvashatók:
<— Az uttal reményelem megvagy [sic!] elegendve> <<— <...> no <eleg jo> meglehetősen ugyan — monda a varurnő fitymalva de jobb is lehetne.>> <<Pedig en magam azt hi-szem hogy az <...> utak sokkal jobbak voltak addig mig a varmegye helyett az ordog csinalta őket.>>
- „ 34 Itt a hegyarany (K: — Itt <a hegy arany> a hegyarany)
- 129 : 2 itt fenn éltek, (K: itt fen <jártak a> eltek)
- „ 7 lett semmi *baja* egész holta (K: lett semmi egesz holta)
- „ 8 asszonyom csúfosan megjárta! Nagy (K: asszonyom <<aki <.....>> csufosan megjárta! Nagy)
- „ 10 Pedig gyönyörűek voltak. Nemere szőke, Bóra barna. (K: <?Venet?> Pedig gyönyörűek <?leányok?> voltak <?Gara? Katalin> Nemere szőke, Bóra barna)

- Lap Sor
- 129 : 12 és megkérték (K: es <kertek> megkérték)
- „ 19 fölépítette az erős, büszke várat (K: folepítette az <.....> eros <es> büszke varat)
- „ 23 összedült (K: osszedolt)
- „ 24—25 sor között a K-ban kihúzott sor olvasható: <<Ezer> Tan ket ezer ev is elmúlt azota>>
- „ 25 év múlt el (K: ev <?ota?> mult el)
- „ 28 Egyszer a minap (úgy körülbelül (K: Egyszer <nem regen de persze meg az is> aminap [sic!] (ugy korubelul)
- „ 30—31 keresni, s addig ment (K: keresni <s ott> s addig ment)
- „ 38 — Én mindaddig itt maradok (K: — En <akkor menekulok innen mikor> mindaddig itt maradok)
- „ 39 dagasztanak — zokogta a szőke (K: dagasztanak — <felelte> zokogta a szőke)
- 130 : 3 Tisztességes terminusokat szabtak a tisztelt kisasszonyok. Úgy (K: *Mondhatom*, tisztességes terminusokat <szabtak> szabtak a tisztelt kisasszonyok. Úgy)
- „ 4 sor után a K-ban még további két bekezdés olvasható, amelyet valószínűleg a korrektúra-levonat átnézésekor törölhetett M:

Hanem, hat, igaz nem igaz, mese nem mese, nagyon szep becses dolgok am ezek s mai napig is csodalkozom rajta hogy e gyönyörű ösregeket amik ugy szölván a magyar mithologia gyongyszemei <feldolgozni> lehetnenek fel nem dolgozza valaki.

Addig is ide karmoltam őket ugy ahogy en hallottam a közneptől, mig egy <...> ugyes kez amelyik raer es a melyik jobban <forg> kezeli a szerszamat nálamnál ki nem esztergalazza őket <kerekebbekre csinosabbakra> kerekebbre csinosabbra.

Scarron.

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 127 : 8 *pemete* — piszkafa végére kötött szalmacsutak
- „ 8—9 *lovagolgattak a Gellérthegyre* — a régi babonás hiedelem szerint a boszorkányok találkozóhelye volt.
- „ 9—10 *égették őket Szegeden, Nagyenyeden mindenfelé.* — A boszorkányperek során csak két ítélet születhetett: vagy felmentés, vagy máglyán elégetés. Ld. újabban Kulcsár Zsuzsa: »Inkvizíció és boszorkányperek«. Bp., 1961.
- „ 11—12 *Ma már a Gellérthegy sem az övék, hanem Kerkápolyié.* — MK tréfás utalása Kerkápoly Károly (1824—1891) közigazdász, pénzügyminiszter Gellérthegyen lévő telektulajdonaira.
- „ 16 *rabonbán* — a hagyomány szerint a székelyek választott kormányzója és főpapja volt a pogányság idején.
- 129 : 39 *Nemere* — hideg, viharos jellegű szél neve; itt személynévként a megszemélyesítés eszköze.

Lap Sor

130 : 1 *Bóra* — rövid, erős rohamokban lecsapó hideg, száraz szél;
itt: szintén személynévként a megszemélyesítés eszközeként
használja MK

A KURUCOK »LÁTÓJA«

K OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/2 1—2. folio.

M *Pesti Hírlap*. 1887. március 25., 9. évf. 83. sz. (1., 2. l.) A
Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Régi krónikákból* alcímmel.
Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A kézitről

A rajzot MK három normál méretű fogalmazási papírra írta (33×20 cm). A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében feldarabolták, és az egyes szeleteket I, II, III, IV, V, V 1/2, VI, VIII, IX római számokkal jelölték. Az első K lap jobb felső sarkába idegen kéz adta meg a nyomdának a szedési utasítást: »garm.«

MK javításainak száma átlagos, valószínűleg a korrektúrát is láthatta, ekkor további szövegjavításokat tett.

Thaly Kálmán ösztönző hatása

A *két koldusdiák* c. ifjúsági regényét Mikszáth 1885 január elején kezdte megjelentetni a Magyar Ifjúság hasábjain. Amikor a közlésben is, meg a megírásban is a regény feléhez jutott, látott napvilágot Thaly Kálmán »Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból« c. tanulmánykötete. A Fővárosi Lapok Thaly munkájáról már febr. közepén hírt adott, alig egy hónap múlva a PH márc. 26-i számában jelent meg MK *Ne nyitogassuk a történelmet* c. rajza, amely már arról tesz tanúbizonyságot, hogy nemcsak elolvasta, hanem fantáziáját meg is ragadta a kor és emberei, a Thaly munkájából megismert helyzeteket átemelte karcolatába. (Ld. Krk 36. köt. 59—62. l. és jegyzeteinket, forrásfeltáró összevetéseinket a 270—273. lapon.)

De a Thaly olvasmányélmény a készülő ifjúsági regénybe, a *két koldusdiák*-ba is beszüremlett, mint Király István jegyzeteiben kimutatta: »A regények folytatásokban való írása közben a kuruc harcokra terelődött a figyelme. Fantáziáját megkapta ez a kor... ihletője áttetszően Thaly könyve és Jókai regénye volt. A két koldusdiák második részének több motívuma felbukkant már« Thaly művében, ezekre Király a Tárgyi magyarázatok között utalt (Krk 3. köt. 301. l.).

A jelen elbeszélés főhőse, Koncez Márton személye jelentős helyet foglal el Thaly művében. Így érthető, hogy az 1885-ös *Ne nyitogassuk a történelmet* c. rajzban is egy mondat erejéig felbukkan Koncez alakja,

aki mint »hóbortos jósa« szigatott» Bezerédy Imre ellen (Krk 36. köt. 60. l.)

Az ottani mellékfigura, itt főhőssé lép elő, és vele együtt története Thaly munkájának lapjairól Mikszáth elbeszélésébe ágyazódik. A cselekménysor és motívumok átvételét az alábbi összeállítás érzékelteti.

A jelen elbeszélés lap és sor száma	Thaly művének lapszáma
130 : 1—2	66. l.
130 : 2—4	ø
130 : 2—130 : 20	ø
131 : 21—131 : 32	66—67. l.
131 : 28—131 : 34	63—64., 69., 77. l.
132 : 3—132 : 7	76. l.
132 : 6—132 : 13	67. l.
132 : 14—132 : 21	79. l.
132 : 22—132 : 25	77. l.
132 : 32—133 : 7	82—83. l.

A fenti összevetésből a következők állapíthatók meg: Mikszáth fantáziáját megragadta Thaly Kálmán »Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból« című, korábban megjelent munkája. Nagy élvezettel, igazi beleéléssel olvasta Koncz Márton történetét. Messzemenően felhasználta Thaly adatgazdag fejezetét, de két helyen a rajz kompozíciója érdekében saját írói fantáziájával is kikérkítette az olvasottakat. Ez a két hely az 130 : 2—4 sorban leírt »családtörténete«, a szülőkről ugyanis Thaly nem tesz említést, a másik az 130 : 5—131 : 17 sor között lévő leírás, amelyben megrajzolja Koncz Marci vezna figuráját, a jósasszonyok véleményével vetíti előre fényes, de veszélyes pályafutását, továbbá pár nélkül maradásának történetével is előkészíti kalandos életútjára való alkalmatosságát.

Megjegyezzük még, hogy valószínűleg a gyors olvasás következménye, hogy a rajz 132 : 30 sorában forrásától eltérően *1702-re* tette Koncz Márton fogságba esésének és kivégzésének időpontját, míg Thaly művében egy *1706. márc. 24-én* írott levelet említ, amelyben utoljára esik szó Koncz Mártonról (i. m. 82. l.). Ugyancsak apró eltérés, hogy míg MK Domaházy Gábor nevét említi a Koncz érdekében az osztrák seregeknél interveniáló küldött neveként, addig Thaly b. Szirmay István békebiztosról szól. Az osztrák tábornok memorandumáról szól MK 133 : 35—134 : 6 sorban, de erről Thaly nem ír, csupán a kivégzés tényét okolja meg (i. m. 83. l.). Ez utóbbi mozzanatok az írói képzelőerő szülöttei, ezek teszik MK írását valóban rajzzá, emelik ki a karcolatok sorából.

Érdemes megemlíteni, hogy tizenhét év múlva a *Szerencsétlen téma* c. karcolatában újból felbukkan Koncz Márton. Felelevenítve történetét, megjegyezte Mikszáth Koncz Márton »pihenne csödesen, hamva se volna már, híre se volna már, ha ezelőtt vagy húsz évvel, 1885-ben Thaly Kálmán a Rákóczi-korból vett érdekes és becses műveltség-történeti tanulmányokban föl nem eleveníti s ki nem dombo-

rítja az ő alakját. Egy félig-meddig kész regényt nyújt a szegény tallósi molnár története. Pompás falat a témát kereső íróknak, mely messzire láthatón lóg a horogra akasztva, mint egy kövér kukac test; nosza a kis halak egész erővel vetik rá magukat... Száz meg száz toll írja évről-évre a históriáját, száz meg száz boglyas írói fejben rottyog folytonosan a Thaly tollából kifröccsent, szingazdag anyag..., de csodálatos módon nem bír megszületni róla egyetlenegy épkezláb beszélyke sem...» (Hi I. *A saját ábrázatomról* 299. l.) Úgy tűnik, e tizenhét év alatt vagy elfelejtkezett saját elbeszéléséről, vagy erről is olyan negatív véleménye volt, mint a kortárs írók különböző műfajban tett kísérleteiről. Valószínűleg az utóbbi a helytálló feltételezés, mert kötetkiadásban ez a rajz most jelenik meg először...

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 130 : 1 Úgy áll a krónikákban (K: <...> Ugy áll a kronikákban)
 „ : 3 Koncz Marci, atyja Koncz József molnár, anyja, (K: Koncz Marci <is meg ma> atyja Koncz József <volt> molnar anyja)
 „ 4 tüdősorvadásban, Galamutha Zsófia. (K: tüdő sorvadásban <?Margit?> Galamutha Zsófia.)
 „ 8 Egy alkalommal az öreg (K: Egy alkalommal <azonban> az öreg)
 „ 17 beszélnek kendtek, hogy nem (K: beszélnek kendtek <bolondokat> hogy nem)
 „ 20—21 ajkán, *sőt* még (K: ajkán, <csak> még)
 „ 21 mondta, igaz, (K: mondta, <...> igaz)
 131 : 7 odahordták öröltetni (K: odahordták <?az?> öröltetni)
 „ 9 merengőbb lett, (K: merengőbb <szomorubb> lett)
 „ 17 K és Krk: furkálta (PH: turkálta)
 „ 19 beszéltek Koncz (K: beszéltek <egy> Koncz)
 „ 19—20 aki a kuruc fegyverek diadaláról, Bécs (K: aki <joslata> a kuruc fegyverek diadalarol <es a> Becs)
 „ 22—23 meghallgatta a *jövendöléseit*, amik (K: meghallgatta a *profetiáit*, a mik)
 „ 26 de az még valószínűbb, (K: de az <is> még valószínűbb)
 „ 28 Azután akkoriban (K: Azutan <akor> akkoriban)
 „ 29 vezérek is. A löcsei (K: vezerek is. <A mely nap a locsei kalen> A locsei)
 „ 32 akkor elemébe *jött* a felkelő (K: akkor *volt* elemben a felkelő)
 „ 35 Mártonból minél inkább nélkülözhetetlen ember lett (K: Mártonból <hova tovább> mind inkább nélkülözhetetlen <vált> ember lett)
 „ : 39 el tudta azt (K: eltudta [sic!] ő azt)
 132 : 3 hordta hintaján, (K: hordta <a> hintaján)
 „ 5 ki szintén több ízben tudakozódik (K: ki <maga> szintén több ízben <tudok> tudakozódik.

Lap Sor

- 132 : 6—7 Bercsényi »Habakuk prófétának« nevezték Márton (K: Bercsényi <Ha...> „Habakuk prófétának” nevezték *Marci*)
- „ 9 ismerte (K: ösmerte)
- „ 12 megkorholta a vezéreket: (K: megkorholta a <fő> vezéreket:)
- „ 17 s járt-kelt az ellenfelek táborában, mint az Orbán lelke, átöltözködve (K: s <jart> járt kelt <a táborba> az ellenfelek táborában mint az Orbán lelke <minden felé> atöltözködve)
- „ 18 ezer alakot (K: ezer *féle* alakot)
- „ 19 beteg volt. A hektika (K: beteg volt. <...> A hektika)
- „ 25 dönti el egészen: (K: donti el <csalo volt> egészen)
- „ 28 Bercsényi a jóslatait (K: Bercsényi <hogy> a jóslatait)
- „ 30—31 K és Krk Heister (PH: Heisler)
- „ 31 tiszt szabadon (K: tiszt <?visszaadásával?) szabadon)
- „ 32 tábori prófétáját. (K: tábori <jósát> prófétáját.)
- „ 33 szomorú valással tért (K: szomor <hirrel> valással tert)
- „ 37 hadi szabályok szerint Márton nem tekinthető egyszerű (K: hadi <torvények> szabályok szerint Marton nem <<.....> fogoly>> tekinthető egyszerű)
- 133 1—2 egy hete, hogy (K: egy hete ahogy)
- „ 3 is fel, nem teljesíthető (K: is fel <lehetetlen volna> nem teljesíthető)
- „ 4—5 sor között a K-ban kihúzott szavak olvashatók: <S ez az indoklás valóban>
- 133 : 7 olyan praktikus (K: olyan <....> praktikus)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 130 : 1 a híres Czinka Panna — a korabeli ismeretek szerint Czinka Panna a Rákóczi-hadjárat híres mellékalakja volt. Az újabb kutatás szerint feltehetően 1711-ben született, és ugyancsak feltételezés szerint 1772-ben halt meg. Az tény, hogy Lányi János földbirtokos taníttatta Rozsnyón. 1730-ban férjhez ment egy nagybőgőshöz, vele és két zenész sógorával hozta létre korának egyik legnépszerűbb cigánybandáját. — Koncz Márton Thaly leírta életében még Czinka Panna nem élt, csak az anyja élhetett.
- „ 2 mátyusföldi Tallós község — a volt Pozsony vármegye galántai járásában lévő község.
- „ 7 Nem telelni való fiú. — Hasonló véleménnyel voltak a rokonok a gyermek Mikszáthról is, ez mély, maradandó nyomokat hagyott benne. E vele kapcsolatos vélekedésről több írásában megemlékezett.
- 131 : 6 *prospéral* — jól működik, eredményesen üzemel
- „ 14—16 Idézet a krónikából. — Ez a szövegrészlet átvétel Thaly jelzett munkájából. A teljes szöveg a következő: »És az egy-

- hangú malomzúgás, vízesobogás halk zenéje mellett elég ideje volt a szentírást, a próféták könyveit, Jeremiás siralmait, János evangélista csodás jelenéseit olvasgatni, s azok titkos jelentményei, az „*idők teljessége*” az „*Írás*” igéinek értelme, továbbá saját lenyűgözött árva magyar nemzetének szomorú sorsa fölött hosszas tündődésekbe és mély kontemplációkba merülni. . . » (I. m. 66. l.)
- 131 : 18 *Bercsényi Miklós* — Bercsényi Miklós, gróf (1665—1725) kuruc főgenerális, II. Rákóczi Ferenc mellett a szabadságharc egyik fő szervezője és irányítója.
- „ 29—34 A lőcsei kalendárium bejegyzése, mint jóslat. — Ezt a mozzanatot Thaly idézett munkájában a korban dívó jóslások és jelek felsorolásakor megemlítette. Nem tudjuk eldönteni, hogy MK innen merítette-e vagy korábban is hallott róla. Az tény, hogy későbbi műveiben gyakran idézte, holt tréfás, hol komoly formában. Ezért álljon itt Thaly megfogalmazása: »A lőcsei kalendárium egyes napokhoz odanyomtatott V. C. és S. S. betűire pedig ráfogta [a közvélemény], hogy az előbbi *Vincit Curucz*-ot, az utóbbi ellenben *Superat Soldat*-ot jelent, és így a V. C. betűs napok a kurucokra, s az S. S. betűsök a németekre hoznak szerencsét!« (I. m. 63—64. l.) Thaly a továbbiakban levélrészletet közöl, amely a fentiek szellemében számol be a sikerek vagy veszteségek forrásáról.
- 132 : 6 »*mit mond erre Habakuk?*« — Thaly idézett munkájában megírta, hogy Bercsényi »tréfásan elnevezé őt [Koncz Márton] Habakuk prófétának« (i. m. 67. l.). Több Bercsényitől származott levélrészletet idéz, amelyben — nyilván konspirációs okok miatt is — Habakuknak titulálta emberét Rákóczihoz intézett beszámolóiban. Thalynál nem találtunk viszont olyan Rákóczi-levelet, amely Koncz véleménye felől érdeklődne. — Ez a megállapítás is vagy az írói szabadság, vagy a gyors olvasás következménye Mikszáthnál.
- „ : 15 *Csáky uram* — MK Csáky Mihály grófra (1676—1757), a felvidéki nagybirtokosra gondolhatott, aki előbb a kurucok ellen harcolt, majd 1704-től Rákóczi táborába állt, 1705-ben generális, 1708-ban altábornagy lett, a szabadságharc leverése után 1722-ig a Havasalföldön élt önkéntes száműzetésben.
- „ 15 *Csáky uram meg is apprehendált* — Thaly leír hasonló bizalmaskodó jelenetet Konczról egy Bercsényi levéldíszet alapján, de nem nevez meg méltatlankodó kuruc főtisztet. (I. m. 79. l.)
- „ 24—26 [Thaly] *sem dönti el egészen: egyszerű szélhámos ember volt-e [Koncz] vagy pedig egy hóbotos rajongó?* — Thaly idézett munkája II. fejezetében, a »Jóslatok és babonás hiedelmek a Rákóczi-korban« címűben írt Koncz Mártonról. Mint jelenséget mutatta be olvasóinak, nem döntött, nem ítélt a leírtak hitelessége felől.

Lap Sor

- 132 : 30 *Heister* — Heister, Siegbert gróf, osztrák tábornagy (1646—1718) a török elleni harcok, majd a Rákóczi-felkelés elleni hadjáratok egyik vezető osztrák hadvezére.
- „ 33 *Domaházy Gábor* — MK alkotta személynév
- „ 35 *memorandum* — előterjesztés, emlékirat
- 133 : 6—8 *az osztrák generálisok már kétszáz év előtt is éppen olyan praktikus és okos emberek valának, mint a maiak.* — Mikszáthnak ez az ironikus utalása az 1886 nyarán lezajlott Jansky-ügyre vonatkozik. Ennek fordulatai során a magyar közvélemény szembekerült az osztrák hadvezetéssel és katonasággal, a heves tüntetések következtében hosszas belpolitikai válság alakult ki Magyarországon. Ld. erről a Krk 72. köt. vonatkozó cikkeit és eligazító összefoglalónkat a 409—421. lapokon.

BESZÉLGETÉS A KÖZVÉLEMÉNNYEL

- K OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/2 7—10. folio.
- M I. *Pesti Hírlap*. 1887. április 8., 9. évf. 97. sz. (1., 2., 3. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Interjú* alcímmel. Névjelzés nélkül.
- II. *Jk 45. köt.* = *Hi 13. köt. Anekdóták II. Bp., 1917.* 76—84. l.

A kéziratról

A rajzot MK öt átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőszéki kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében feldarabolták, és az egyes részeket 1, 2, 2, I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV arab illetőleg római számokkal jelölték.

MK javításainak száma átlagos, a korrektúra során még tovább csiszolta a történet szövegét, a javítások során nem vette észre, hogy az 137 : 2 sorban egy mutató hangot névelőnek szedtek. Ezt itt javítottuk.

Álom a választási előkészületek mozgató erejéről

A jelen kötetben is találhatunk egy olyan rajzot, amelynek aktuális témáját álomként elevenítette meg Mikszáth. Míg az *Egy halott, akinek kimenője van* című rajzában álmában a kolera terjedéséről értekezik közel tizenöt éve, ugyancsak kolerában meghalt ügyvéd barátjával a jelen rajzban a választási küzdelmek erősödése idején egy kezdő riporter a legnagyobb hatalomnak kikiáltott tényezőhöz, a Közvéleményhez vezette el, hogy őt kérdezze ki a választás esélyeiről.

Feltűnő, hogy milyen könnyeden, végig ironikus hangon eseteli a helyzetet, jellemzi a választási körülményeket, pedig ekkor már

javában ő maga is benne volt a választási izgalmakban: teljes erővel folytak az ilyefalvi készülődések, sőt Mikszáth nevét, mint a szabad-
elvű párti képviselőjelölt nevét az ellenzéki sajtó hasábjain már iro-
nikus felhangokkal is aposztrofálták. (Ld. Rejtő István »Hogyan lett
Mikszáth Ilyefalva képviselője«, Itk 1978. 161—165. l.) Ennek a sajá-
tos nyugalomnak, amelyet bizonyos jelek ellenére mégiscsak egy belső
feszültség kísért, különös megnyilvánulása a jelen rajz, amely tónusát
tekintve hasonlít a közömbösséget, az érdektelenséget magára öltő,
ezekben a hónapokban keletkezett parlamenti karcolataihoz és tárcái-
hoz (ld. Krk 74. köt. vonatkozó írásait).

Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a szerkesztőség, a »mű-
hely« már korábbi években is novella-témaként jelentkezett. Az olvasók
és az újságírók viszonyáról szólt a korábbi *Azok a »nyájas olvasók«* c.
rajza. (Krk 34. köt. 46—50. l. és a hozzá fűzött jegyzetünk 277—
280. l.) és az ugyancsak az 1883-as évből származó *Édes visszaemléke-
zések* című, az olvasói mentalitást karikírozó rajz (Krk 34. köt. 165—
167. l.). A PH belső jubileumáról szól, de az újságírási műhelytitkait
is felvillantja a *Kétezer éjszaka* c. karcolata is. (Krk 68. köt. 81—84. l.
és hozzáfűzött jegyzeteinket a 268—269. l.) Végezetül megemlítjük
az 1885 elején megjelent *Aki rosszkor született* c. rajzot, amely szintén
a szerkesztőség belső világát idézte az olvasók elé. (Krk 36. köt. 47—
49. l. és a hozzá fűzött jegyzeteinket a 268—269. lapokon.)

A kézirat szövegjavításai

Lap	Sor	
133	5	A cár ruhákat (K: A cár <.....> ruhákat)
„	5—6	felségének, <i>Vilmos alszik, Bismarck a legyeket kergeti róla.</i>
Egyszóval (K: feleségének, <i>Katkov most a megdorgálás után</i>
<i>hihetoleg a „Nemzetbol” fog ollozni lapjának.</i> Egyszóval)
„	8	Ezeket a szerkesztő (K: <Igy> Ezeket a szerkesztő)
„	11	hír is csak borgis (K: hír <az is csak> is csak borgis)
„	16	— Majd csak jön valami — vigasztalódék az újdondász
(mert ennek (K: — Majd csak <tortenik> jön valami —
<szolt> vigasztalodek az újdondász <(aminthogy jött is)>
(mert ennek)
„	19	valamit — erősködött (K: valamit — <selypité> erősködött)
„	20	dolgozik a levegőből). (K: dolgozik a <fejébül> levegobol))
„	22	rovatvezető fumigatíve (K: rovat vezető <képezetében> fumi-
gative)
„	23	hivatása van. Annak, ki a (K: hivatasa van<A többiek azt
írjak az o személyukrol ami> <A többieknek> <többieknek
kik a> Annak ki a)
„	24	szemmel, abban áll a dolga, hogy azt, amit (K: szemmel
<epen> abban all a <i>hivatasa</i> hogy <minel érdekesebben írja
meg> azt amit)
134	1	megtud, (K: megtud<nak>)
„	3	személyzetről megtud, (K: személyzetről <tud> megtud)

Lap Sor

- 134 : 8 Amit ötszáz (K: Amit <.....> otszaz)
" 11 reporter mivel bíztassam meg (K: reporter <mit> mivel
<.....> bíztassam meg)
" 12 Azt ígértem neki, (K: Azt ígerjem neki,
" 13 reporternek a megtudás (K: reporternek <.....> a megtudas)
" 22—23 divatban? Az öreg Deák Ferenc már meghalt, Tiszát nem
érdemes meginterjuvolni, mert ő maga magától (K: divat-
ban? <Az öreg Deák Ferenc már meghalt> <szerencsere epen
talalkoztam este hazamenet> Az öreg Deak Ferenc már meg-
halt. <?Tiszával?> Tiszat nem erdekes interwievolni mert o
maga magától)
" 25 abszurdum lenne, mert az (K: abszurdum lenne *interviewolni*,
mert az)
" 33 — Most? — riadt fel (K: — Most? <szolt> <kezde> riadt
fel)
" 36—37 legérdekesebb szóba állni (K: legerdekesebb <diskurálni>
szoba állni)
" 38 az ő livrójét (K: az o <portopejet> livreejet)
135 : 1 látott engem, *s én sem* láttam őt. (K: latott engem *sem en*
nem lattam ot.)
" 1—2 S mégis neki mondom el (K: S megis <<.....>> min-
dennap <.....>> neki mondom el)
" 2—3 tőle szedek *fel* mindennap. (K: tole <kell> szedek *magamba*
mindennap.)
" 4 Ezen a témán csavargott (K: <Erről> Ezen a theman csavar-
gott)
" 5 le ágyamba, (K: le <az> ágyamba)
" 6—7 belép rajta Kopek Miska, facér újságíró, aki már nyolc
hónap óta be akar (K: belep rajta <.....> Kopek Miska
<<.....> aki már nyolc>> facer ujsagi ro aki már nyolc honap
óta <aspiral a helyemre> beakar [sic!])
" 8—9 sor között a K-ban kihúzott bekezdés olvasható:
<Az csak a nehez munka a vilagon egy reporter helyere
aspiralni!> <<Mert nem ugy aspiral az Mert a <.....> leendő
reporter>>
" 9 Miska! Hol veszed (K: Miska. <Mit akarsz?> Hol veszed)
" 11 lelkendezve. — Menjünk! (K: lelkendezve *Miska* — Men-
jünk!)
" 14 — Lehetetlen. (K: — <Hat hogy tudod?> Lehetetlen)
" 18—19 falvak között mintha tündérboeskor volna a lábunkon,
átfutottunk, majd egy kietlen (K: falvak <folott mint egy
ropültünk> között <mint egy> mintha tunderboeskor<ban>
volna a labunkon atfutottunk, <hol> majd egy <.....>
kietlen)
" 22—23 botolj itt valamibe. (K: botolj itt <botolj> valamibe)
" 26 harapos kutyája van. (K: harapos <kutyát> kutyaja <tart ő
kigyelme> van.)
" 28 De hopp, helyben (K: De hop <.....> helyben)

- 135 : 29 Egy elég nagy, félig (K: Egy elég <.....> nagy felig)
 „ 30—37 sor között a K-ban kihúzott szó olvasható: <Csakham>
 „ 34 te vagy — s eltolván (K: te vagy — <s egy kackias> s eltol-
 van)
 „ 35—36 előttünk, szép lett (K: előttünk <egy akkora kiöltött
 nyelvvel mint egy lapát> szep lett)
 136 : 3 a »Szabadszólás. Vele akartok beszélni? Az nem (K: a „Sza-
 badszólás” <— A Kozveleménnyel aki> <az urammal akar-
 tok> Vele akartok beszélni? <Meg v> Az nem)
 „ 4—5 beszéljete *helyette* lányaimmal. (K: beszéljete *a* lányaim-
 mal.)
 „ 12—13 mert azok alkalmatlankodnak minduntalan, (K: mert
 azok <jarnak> alkalmatlankodnak most <ide> minduntalan)
 „ 14 Azok a szemtelenek rá (K: Azok a <szentelenek> szemtelenek
 rá)
 „ 18—19 aluszékony, nehezen ébred, (K: aluszekony, <es> <am>
 nehezen ebred)
 „ 19—20 szeméttel, gazzal (K: szemettel <<gaz <...>> gazzal)
 „ 21—22 sor között a K-ban kihúzott sor olvasható: <Egy ora
 mulva benyit egyszerre>
 „ 29 az időd. Most már (K: az időd. <.....> Most mar)
 „ 30 kázmálódj. Glédába, (K: kázmálódj <hát>. Gledába)
 „ 37 karokkal, de a (K: karokkal, <...> de a)
 137 : 2 K és Krk: recsegettette *a* szavakat: (PH: recsegettette *e* szava-
 kat:)
 „ 5 hogy eszmeccserét folytassunk (K: hogy <velemenyet> eszme-
 cseret folytassunk)
 „ 9 Én nem csinállok (K: En <mar> nem csinállok)
 „ 16 — Diktálok, édes fiam, de csak (K: — Diktalok édes fiam
 <de amiota en> de csak)
 „ 17 teljesen. (K: teljesen. <De mirol is beszélünk>)
 „ 22 Én már semmit (K: Enmar <egesen> semmit)
 „ 27 — Ötven krajcáros? (K: — Ötven krajeár.)
 „ 30 Ne zúgolódj. Minek az? (K: Ne zugolodj <a felsos> Minek
 az?)
 „ 33—34 rezignációján, de hogy (K: rezignaciojan <s epe> de
 hogy)
 138 : 1—2 leány megjelent (K: leany <mind befutott> megjelent)
 „ 4 arccal, szép termettel. (K: arccal <?lompos ruhában?> szép
 termettel <es igezo mosollyal>.)
 „ 7 — Csinos, becsületes, de (K: — Csinos <es eszes> becsüle-
 tes, de)
 „ 10 egy szöke futott be (K: egy szoke *szepseg* <roh> futott be)
 „ 10—11 szemeiben ábrándos tüzzel. *Csupa pántlika, csupa csipke;
 az utálatilag kacéran nézett szét, s amint a lámpához közelebb
 jött, észrevettem, hogy szemöldöke, arca ki van festve.* (K: sze-
 meiben <.....> abrándos tüzzel. *Oh milyen volt ennek a
 nézése.*)

Lap Sor

- 138 : 14 — 15 öreg apo —, *de végtelenül hiü. Minden szép szót készpénz-
nek tart.* (K: öreg apo — *de nincs ki valamennyi kereke. Esze-
lős.*)
 „ 17—18 Alacsony, sovány teremtes volt, zöldes sárga arccal,
 kidülledt (K: Alacsony sovány teremtes <...> volt, <zöldes>
 zöldes sárga arccal <...> kidülledt)
 „ 28 kérem a »Pesti Hírlap«-ba. (K: kerem uram ocsem a „Pesti
 Híslapba»)
 „ 29—30 ember? Én már semmi (K: ember? <Ők soka> En mar
 semmi)
 „ 34—139 : 2 A karcolat befejező részének nem maradt fenn a
 K-a!

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 133 : 3 »Ház« *nincs*, — 1887. ápr. 2-től ápr. 16-ig tartotta a képviselőház a husvétii ünnepek miatt a szünetet.
 „ 3—4 *kolumna* — általában egy nyomtatott oldal az újságban
 „ 4—8 *háború-kilátás sincs...* *A cár ruhákat varrat a feleségének, Vilmos alszik, Bismarck a legyeket kergeti róla.* — MK utalása a Monarchia és a cári Oroszország között 1886 őszétől feszültté váló helyzet időleges enyhülésére vonatkozik. (Ld. rövid összefoglalónkat a Krk 74. köt. 146—147. l.)
 „ 7 *amice* — barátom, barátoeskám
 „ 11 *borgis betű* — kilenc pontos betűnagyság
 „ 13—20 A különböző rovatok »hírszerzési« szokásai — Hasonlóan sorakoztatta fel MK az egyes rovatok hír-forrását az *Aki rosszkor született* c. rajzában is (Krk 36. köt. 47—49. l.)
 „ 17 *aminthogy jött is a Pécsely-eset — de az »latinul« van írva.* — A PH 1887. márc. 29-i számában, a Napi hírek rovatban, a 7. lapon kis hír jelent meg »Nem Bernát, hanem Berta« címmel arról, hogy a tapolcai sorozó-bizottság előtt megjelent egy úri hölgy, aki elmondta, hogy »Pécselyről kellett a sorozásra jönnie, mert születésekor az anyakönyvbe V. Bernátnak írták V. Berta helyett...« A PH híradása szerint a sorozótisztek nagy derűvel fogadták a bejelentést és vizsgálat nélkül elbocsátották a hölgyet. — A »latinul« van írva MK-nál a dolog pikáns voltára való utalás fordulatként szerepel.
 „ 22 *fümgátlve* — lenézően, lekicsinylően
 134 : 7 *stöbb mint bizonyossá»* — a korabeli választási híradási terminológia szerint általában a biztos választás megjelölésére használt fordulat.
 „ : 20 *potentát* — jelentős személyiség, hatalmasság
 „ 38 *livré* — libéria, az inasok formaruhája
 135 : 7 *Kopek Miska, Jacér újságíró* — a név-választással MK jellegzetes beszélő nevet alkotott, kifejezte a figura pénztelen állapotát.

- 136 : 32 — *Tudom, az Eötvös Károly, meg az Éles Henrik.* — MK a két név említésével adott napi aktualitást rajzának: sem Eötvös Károly, sem Éles Henrik nem jutott mandátumhoz 1884-ben, pedig korábban mind a ketten képviselők voltak. A parlamenti karcolatok kötetében MK több ízben élcelődött Éles Henrik mandátum-sóvárgása fölött.
- 137 : 7—8 — *Ne címezzen engem, barátom. Köszönöm a Kaas Ivor szíves jóindulatát, de nem élek vele.* — Ez a fordulat Kaas Ivornak, a kor egyik legismertebb publicistájának valamilyen a közvéleménynek udvarló cikkére vonatkozhat. 1884-ben különben Kaas Ivor a budapesti VIII. kerület mérsékelt ellenzéki jelöltje volt, de ellenfele, Visi Imre szabadelvű párti jelölt, a »Nemzet« szerkesztője szerezte meg a mandátumot. Kaas csak később, Trefort Ágoston halálával megüresedett belvárosi kerületben jutott mandátumhoz 1888 őszén.
- „ 26 *stempli* — pecsét, itt: bélyegilleték

KOÓS ISTVÁN REMEKELT CSIZMADIA

- M** *Pesti Hírlap. 1887. április 10., 9. évf. 99. sz. (1., 2., 3. l.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: *Scarron.*

Kötetkiadás

Mikszáth Kálmán Művei tizennégy kötetben. (Összeállította Véber Károly.) Bp., 1969. Magyar Helikon. 12. köt. 275—279. l.

Egy gyermekkori emlék három rétege

Azokban a hetekben, amikor a végkifejlet felé közeledett MK ilyefalvi képviselőjelöltségének ügye, amikor már nagy méretekben folyt a korteskedéssel együtt járó személyeskedő csatározás is, Mikszáth ezzel a nyugodt és szépséges gyermekkori idéző történettel — még a szokásos és közismert szignóját is az írás alá illesztve — lépett a PH olvasói elé. A körülötte dúló korteskedési sikerekre és veszteségekre csupán a rajz első bekezdésének utolsó mondata utalt, amikor azt a vádat utasította vissza, hogy »megragadt« a tisztelt Házban: »(Dehogyan ragadtam — írja kesernyés öniróniával — dehogyan — azaz éppen abban járok, de nincs elegendő enyvem hozzá.)« (138 : 8—10) Ez a kis mondat arról is árulkodik egyben, hogy Mikszáth nem volt túlzottan magabiztos, nem hitt abban, hogy Ilyefalván megválasztják szabadelvű párti képviselőnek.

A történet bevezető gondolatmenete egy kissé arra is utal, hogy *A jó palócok* és a *Tót atyafiak* után az olvasóközönség Mikszáthtól ennek a zsánernek a folytatását várta. Ez a várakozás a későbbiekben, különösen az 1890-es évek szatirikus, társadalombíráló regényeiről

szóló kritikákban, az *Új Zrínyiász* egyik-másik kritikájában nyomatékkal meg is fogalmazódott. Itt MK ugyan szemrehányó levelekről szól, de valószínű, hogy inkább előszóban elmondott észrevételekről, óhajokról lehetett szó.

E kívánságok teljesítésére, és annak érzékeltetésére, hogy még nem vesztette el a jellegzetesen vidéki mesteremberek bemutató képességet, felidézi a múltból Koós András csizmadia alakját. Előbb külsőjét írja le, majd akkurátus munkáját, amelyet gyermekkorában annyira megcsodált, hogy még egy kis »mesterség szótárt« is felsorakoztat a csizmadia szaknyelvből. A mester önbecsülését Jókai »Az elátkozott család« c. regénye körüli vitájuk felidézésével érzékeltette és végül, hogy az előkészítés is elnyerje értelmét, előadta a megyei igazságszolgáltatásból hallott történetet: miként bizonyította be a bíróság előtt Koós István, hogy az elfogott betyár lábán lévő csizma az ő keze munkája volt, bevallva és felfedve a rejtett hibáját, amelyet csak a csizma szétbontása után észlelhettek.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 139 : 11 — 13 *hol van a derék, becsületes Filcsik, akiről egykor annyit írtam, az volt nekem a legjobb emberem* — Filcsik István volt MK egyik legkedveltebb palóc figurája, több rajzában megörökítette figuráját *Az a pogány Filcsik, A kis csizmák* (Krk 32. köt. és Bisztray Gyula jegyzeteit uo. a 307—308. lapokon); *Mikor a sírkövet hoztuk* (Krk 33. köt.) alakját riportszerű rajzban is megörökítette: *Látogatás egyik alakomnál* (Krk 34. köt., jegyzeteinket a 350—351. lapokon, ugyanott közöltük a VIII. képmellékleten Dörre Tivadar Filcsik-portróját is). Filcsik alakja a *Nemzetes uraimék* c. regényébe is belekerült, erről ld. Király István jegyzeteit a Krk 2. köt. 379. l.
- 140 : 1 *furda* — lyukfúró eszköz
- „ 2 *hováj* — a csizma torkának bővítésére használt lábfej-alakú betét, illetőleg a csizmadiák fakése, amelyet a kaptafa és a fejbőr közé vernek, hogy ezt kitágítsák. (Vámosi Nándor: A debreceni csizmadiák céh- és műszavai. Debrecen 1942. 104. l.)
- „ 3 *sodró* — faeszköz, vagy vaspálca, amelynek segítségével a fonalat összesodorják. (Vámosi Nándor: i. m. 137. l.)
- „ 3 *kármentő* — cipészek, csizmadiák szerszáma, vastag bőrdarab, lapos fadarab vagy csont, melyet a cipész a felső bőrhöz szorítva elejét veszi annak, hogy a talp vagy sarok faragásakor a felső bőrből belevágjon
- „ 4 *csutak* — rossz minőségű kenderszál
- „ : 7—8 *Éppen akkoriban (az én gyermekkoromban) jelent meg a Jókai regénye, az »Elátkozott család«* — »Az elátkozott család« 1856. dec. 9. és 1857. júl. 1. között jelent meg a Pesti Napló hasábjain hetvenegy folytatásban, könyvalakban 1858-ban

- Pesten Heckenast kiadásában. A JMÖM a regény főhősének, a csizmadiamesternek nevét Bajcsy névformában teszi közzé.
- 140 : 22 *kordován* — szattyánbőr
- „ 22 *karmazsin* — kissé kékes árnyalatú élénkpiros
- „ 24 *devernál* — dorbézol
- „ 33 *fumigative* — becsmérőn, lenézően
- „ 38 *fuser* — mindent elrontó, ügyetlen mesterember; kontár
- 143 : 2 *vak vágás* — vak vágás vagy vak metszés az állat nyúzásokor ejtett, csaknem a bőr színéig ható vágás. (Vámosi Nándor: i. m. 149. l.)

SOMLYÓ VÁRA

- M** I. *Pesti Hirlap*. 1887. április 10., 9. évf. 99. sz. (13. l.) Rovaton kívül. *Lovagváraink története*. főcímmel. *Apafi Mihály ravasz-sága* alcímmel. *Teljes névjelzéssel*. A gyűjtőcím alatt *Apró elbeszélésekben* alcím olvasható, majd a két közleményt a következő közös bevezető előzi meg: »Ily című műve van most sajtó alatt Mikszáth Kálmánnak a Révai testvérek-nél, melyben közel száz vár történetét írta meg a történelmi források alapján, de az ő vonzó elbeszélői modorában. Ebből közöljük az alábbi két mutatványt.«
- II. [1. kiad.] *Magyarország lovagvárai regékben*. Bp., 1890. Révai Testvérek kiad. 60—66. l.
- III. a) 2. kiad. *Magyarország lovagvárai*. Bp., 1894. Révai Testvérek kiad. MKm 11. köt. (Megelőzi *A kis primás* c. regény 1—80. l.) A *Magyarországi lovagvárai regékben* [!] c. rész külön címlappal kezdődik; ez a rész 81—255. lapra terjed. 131—138. l.
- b) 3. kiad. 1901. Ua.
- IV. a) [4. kiad.] *Magyarország lovagvárai regékben*. [Az első kötetkiadás (1890) címével, de a III. a) és b) kiadás (1894 és 1901) szedésének felhasználásával és *A kis primás* c. regény kihagyása miatt új lapszámozással.] Bp., 1903. Révai Testvérek kiad. 51—58. l.
- b) [5. kiad.] 1905. Ua.
- V. [6. kiad.] *Magyarország lovagvárai regékben*. [Ismét *A kis primás* s. regénnyel (1—80. l.)] Bp., 1908. 131—138. l.
- VI. *Jk* 47. köt. = *Hi* 15. köt. *Magyarország lovagvárai regékben*. Bp., 1917. 39—44. l.

Az erdélyi vártörténet forrásai

A VÚ 1886. dec. 12-i 50. számában látott napvilágot P. Szathmáry Károly »A Báthoryak bölcsojta c. írása a 803. és 806. lapon két rajzos illusztrációval. MK a várrege megírásakor ezt a cikket hasz-

nálta fel, mellőzve a vár részletesebb leírását és több történeti mozzanatot. Míg viszont a várhoz fűződő két regényes történelmi fordulat megragadta a figyelmét, és azt kiszínezve, a helyzetet párbeszédekkel elevevén téve önálló rajzbetétekké alakította. Az alábbiakban P. Szathmáry Károly közleményének azokat a részeit idézzük, amelyet MK beillesztett regéjébe, az egyező részeket kurzív szedéssel jelöljük:

„Szilágysomlyó, e regényes és vonzó vidékű kis város volt az a bölcső, mely a Báthory-család fejedelmi ágát rengette.

A gyönyörű Magura hegység harmas bérce alatt, mely annyira hasonlít országunk címerének harmas halmához, fekiúdt hajdan a hatalmas úri lak és erőd, a szilágysomlyói vár és kastély és ott porladoznak romjai a mai napig...»

„E nevezetes család... két ágra: a történetileg nevetesebb somlyóira és ecsedire szakadván, egyházi és világi téren érsekeket, püspököket, vajdákat, nádorokat és fejedelmeket ad hazánknek s ezek közül Istvánban a most ünnepelt nagy jelességű királyt a lengyeleknek.

Szilágysomlyó, melyet a család egyik tagja, László, Pókay (de Póka) Anna után házasság után szerez... [a cikk továbbiakban leírja a fellegvárra, középvárra és az alsó vagy valódi várra tagolt erődítmény-rendszert.]

...A szilágysomlyói vár nagyobbserű történeti eseményeket nem igen ért meg; mert inkább biztos fészek volt az, mint megrohanásoknak ki nem tett s a hadak útjába nem eső hely, melyet a nagyváradi, székelyhídi, hadadi, ecse di, erdődi és szatmári várak valóságos védőgyűrűvel vettek körül és azért ostromáról nem is igen beszél a krónika.

A török hatalom fénykorában egy ízben megközelítette egy török csapat, de ezt a várnak Somogyi nevű parancsnoka a Magura völgyében többszörösen visszhangzó dobszóval elriasztotta [ezt a történetet színezte ki MK a 143 : 15—39 sorban]; kevésbé szerencsés volt 1661-ben, midőn II. Rákóczy György gyalui csatájához felvonuló Szejdi Amhát pasa az egész várost fölégette, de úgy látszik, hogy a vár megostromlására időt vesztegetni nem akart.

I. Apaffy Mihály idejében már inkább hadi raktárul szolgált és nagy mértékben hanyatlásnak indult; e korszakból bírjuk az egész vár leltárát, melyet Thaly Kálmán közölt a „Századok”-ban. Ugyane korszakból jegyzi fel a krónika, hogy a török néhány főúr kivégzését követelvén: ezek helyett a kiküldött császár előtt Apaffy Mihály fejedelem néhány cifrán felöltöztetett halálra ítélt rabot végeztetett ki, kiket azután a Báthory-templom mellé temettek el. [E mozzanatot MK a rege 145 : 9—148 : 9 sorig terjedő részben írói fantáziájával kiszínezve részletesen felelevenítette.]

... Sokkal fontosabb szerepet játszott a somlyói vár a Báthoryak családi életében, kik közül István, lengyel király és testvérei itt születtek és a somlyói ág utolsó gazdag örökösnőjét, Báthory Zsófiát is itt kérték ki II. Rákóczy György erdélyi fejedelem számára...

...A Báthoryak emez őstanyája körül bizonyos regevilág köde is borong. A Magura hegységgel szemben fekvő Pupos hegy oldalában mutatja a hagyomány azt a kis barlangot, melyben az a sárkánykigyó

lakott, melyet a Báthoryak őse pusztított el, s melyet máig „Sárákánylyuknak” nevez a nép. E hagyomány sárákánykígyója, vagyis inkább ichthiosaurusza képezi keretét a Báthoryak címerének, mely szintén három sárákányfogból áll. E címer van befalazva a vár főépületének kapuja fölött is. A Magura egyik kies völgyében van egy gyülelevész mocsár tavacska a „Pokoltó”, melynek a néphit szerint feneke nincs és egyenes összeköttetésben áll a völgyiskon levő terjedelmesebb újlaki tóval, s vizét a nép fürdőnek használja...»

P. Szathmáry Károly közleménye és MK vártörténete között az összefüggést a fenti szöveg dőlt szedéssel való kiemelése meggyőzően bizonyítja, a két kerek történeté formált adoma pedig jelzi azt a módszert is, amellyel MK az ifjúságnak szóló írását megkísérelte olvasmányossá és élményszerűvé tenni.

Az alábbi Tárgyi magyarázatokban a történelmi személyek és események adataihoz nem fűzünk megjegyzéseket.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 145 : 4—5 *mint most Illava.* — a középkorban Bebek György vára volt, majd osztrák grófok tulajdona lett, 1856-ban a magyar állam megvette a várat és állami gyűjteményévé alakította át.
 „ 31 *csalma* — a székelyeknél hosszú kucsma, süveg.

CSEJTE VÁR ÉS ASSZONYA

- M I. *Pesti Hírlap. 1887. április 10., 9. évf. 99. sz. (13., 14. l.)* Rovaton kívül. *Lovagváraink története* főcímmel. *A legrosszabb magyar asszony* címmel, *Csejte vár* alcímmel. *Teljes névjelzéssel.* A gyűjtő főcím alatt *Apró elbeszélésekben* alcím olvasható, és a jelen vártörténetet megelőzi a *Somlyó vára* című. A két közleményt a következő közös bevezető előzi meg: »Ily című műve van most sajtó alatt Mikszáth Kálmánnak a Révai testvéreknél, melyben közel száz vár történetét írta meg a történelmi források alapján, de az ő vonzó elbeszélői módjában. Ebből közöljük az alábbi két mutatványt.«
- II. [1. kiad.] *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp., 1890. Révai Testvérek kiad. 81—85. l.
- III. a) 2. kiad. *Magyarország lovagvárai.* Bp., 1894. Révai Testvérek kiad. MKm 11. köt. (Megelőzi *A kis primás* c. regény 1—80. l.) A *Magyarország lovagvárai regékben* [!] c. rész külön címlappal kezdődik; ez a rész 81—255. lapra terjed. 152—156. l.
- b) 3. kiad. 1901. Ua.
- IV. a) [4. kiad.] *Magyarország lovagvárai regékben.* [Az első kötetkiadás (1890) címével, de a III. a) és b) kiadás (1984 és

1901) szedésének felhasználásával és *A kis primás* c. regény kihagyása miatt új lapszámozással.] Bp., 1903. Révai Testvérek kiad. 72—76. l.

b) 5. kiad. 1905. Ua.

V. [6. kiad.] *Magyarország lovagvárai regékben* [Ismét *A kis primás* c. regénnyel (1—80. l.)] Bp., 1908. 152—156. l.

VI. *Jk 47. köt. = Hi 15. köt. Magyarország lovagvárai regékben.* Bp., 1917. 55—59. l.

A Nyitra megyei vártörténet feltételezhető forrása

Nádasdy Ferencné Báthory Erzsébet szörnyű véres tettének leírása a Honderű 1846. évfolyamában, a 2. számban jelent meg Benczúr Miklós előadásában »Csejte« címmel a folyóirat 31—34. lapján. Minthogy a Benczúr-féle előadás is alig szól a vár történetéről, tulajdonképpen tárgya Báthory Erzsébet véres tetteinek és bűnhődésének leírása, lehetséges, hogy MK ezt a több mint negyven évvel korábban keletkezett írást használta fel forrásául. De ismerve írónk munkamódszerét, valószínűbb, hogy MK egy későbbi — előttünk ismeretlen — feldolgozástól merített, amelynek eredete viszont erre az 1846-os forrásra vezethető vissza. Ennek eldöntése a további kutatás feladata, az alábbiakban a Honderű közleményéből idézzük betűhíven azokat a mozzanatokat, amelyek a fenti feltételezést alátámasztják.

»...Nádasdi Ferenc felesége Báthori Örzse volt azon boldogtalan lény, ki a magyar hölgyek' nevére ama gyalázatosított hozá, melyet csak imént említettem.

E hiu és a férfiak' tetszését hajhászó nő ugyanis, hogy testének vakító fehérséget s arcának páratlan szépséget eszközöljön, valami 600 leányzót megöletett, mindeniknek vérében megfürödve. Mi adott neki erre alkalmat s mit hajtá végre pokolművét, szabadjon azt nekem Thuróczi László jezsuita és Závodszi György nádori titoknak' előadásai szerint közlenem...

...Egykoron szokásakint a tükör előtt ülve, szép hosszú hajait fürtökre rendezteté szobalányai által, kik olly figyelemmel csinosgaták azokat! Azonban minden gondoskodás' dacára közölük az egyik véletlenül, kissé erősebben rántá meg a fésűt, mire Örzse olly erős csapással illette a lányka' arcát, hogy orrának vére a kegyetlen szépnak homlokát is befecsecentené, melly letöröltetve, fehérke foltot hagyott helyén. E váratlan eset azon gondolatot szülé a hiu asszony' velejében, vajjon nem lenne-e tanácsos egész arcát vérrel megáztatnia s azt olly fehérré alakítania, mint az a letörölt véresöpek' helyén mutatkozik!

Kitárja tehát ebbeli titkait, észrevételeit két öreg, Ficzko Ilka és Dorea nevű szolgáló asszonyoknak, tőlük tanácsot, segédelmet kér s hűségükért jutalmakat és örök kegyeket ígér. S ím a gyalázatos két szörny, hogy a hatalmas urnőnek kedvét teljesíthesse, biztatásaival, helyesléseivel olajat önt a vétek' lángjában lobogó kívánságokra s az iszonyatos tény' kivitelét magára vállalja...

...Leküldetik tehát a minap arcul csapott leányka borért illy pincébe, de alig lépett a sötét tanyába- midőn Ficzko János által leszuratik, ruhája letépetik, ő teknőbe fektetik, testén több mély seb vágatik, hogy sebesebben, bővebben omolják a vér, melyet Ilka és Dorcsa olly ügyesen tudtak kinyomogatni a vergődő testből, ide oda hőmpölygetvén, mozgatván azt. Báthori Örzse a párolgó vérrel végig mosá arcát, mellét s karjait; megaluván pedig a vér, éjjelre vastagon tapasztá azt testére s reggelre megmosakodván, úgy tetszett neki, hogy bőre sokkal fehérebb mint, annak előtte vala, mely ördögsugallotta hiedelmet cimborái csodálva erősitenék.

Így vérzett el egyik leány a másik után; Báthori Örzse mindig újakat fogadott várába... Nádasdiné annyira megszokta már a vérben fürdést, hogy az majd mindennapi foglalatosságává válnék...

...Végre csakugyan susogni, beszélni, sőt hangosan panaszkodni is kezdenék a gondos szülők... többen majd a nádorhoz, majd II-ik Mátyás királyhoz folyamodtak szigorú vizsgálatért.

A Pozsonyban törvényt szolgáltató Thurzó György nádor tehát sietős parancsot vón, miszerint tüstént nyomozáshoz látna, ki váratlanul Csejtné teremvén, Nádasdinét épen a tetten kapja, s mindenek tisztára világlanak, mert ekkor is egy fiatal leánykát vérben fetrengve talált, nem sokára lelkét kiadottat.

Bebizonyodván ezek szerint az iszonyu bűn, a nádor... a vétke-
sek fölött törvényszéket tartat, mely Báthori Örszét örökös fogságra ítélte, Ficzko János lefejeztetett és megégettetett, Ilka és Dorcsa aszszonyok pedig tüzes fogókkal szétszaggattattak...

...a a megöletettek' mennyiségét bizton lehet 600-ra tenni, mint ez az évkönyvek által is helyben hagyatik...

... Örzse négy hosszú évig szenvedett börtönében, a csejteit várban (mások szerint Némethon egyik zárdájában), nappal és éjjel egyaránt gyötörtetvén átkos kinaitól, míg azok őt 1614-iki nyárutó 21-én meggyilkoták.

És ez története e gyászos esetnek, melynek igazsága felől sokan méltán kételkedhetnének, ha azt az évkönyvek világosan nem állítanák...«

A Honderű közleményéből a mikszáthi regével összecsendő részzeit — a többi várrege forrás-egybevetésétől eltérően — nem jelöltük dőlt szedéssel, mivel mint a bevezetőben jeleztük, ezt az 1846-os közleményt nem állíthatjuk bizonyított forrásként. Benczúr Miklós leírása több részletében Báthory Erzsébet gyilkos szenvedélyének erősen naturalista ízü leírását adja, továbbá arról is szólt, hogy milyen úton-módon kaparintotta meg a vérengző asszony áldozatait. Büntársainak neve a Honderűben Ficzko Ilka és Dorcsa illetőleg az előbbi fitestvére, Ficzko János volt. A MK-nál is két női név és egy férfinév szerepel, de ezek: Jó Ilona, Szentes Dóra illetőleg Furkó János néven szerepelnek. Az 1846-os történetben is, MK-nál is mindhárman halállal lakolnak 1611-ben. A néveltérés származhat egy közbülső feldolgozás »szöveg-romlásából«, de származhat abból is, hogy MK másította meg a büntársak nevét. MK története abban is eltér a Honderűbelitől, hogy

nála a Pozsonyban székelő Thurzó György előtt jelent meg Csejte köz-ség lutheránus papja és vádolta meg a szörnyű bűnnel Báthory Erzsébetet. Ezt a helyzetet MK a várregében megelevenítette és a pap és a nádor párbeszédének fordulataival tárta fel a bűn szörnyűségait.

AKI MER, AZ NYER

- K** OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/2 17—19. folio.
M I. *Pesti Hírlap*. 1887. április 26., 9. évf. 114. sz. (1., 2. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Kulissza-történet* alcímmel. Névjelzés nélkül.
 II. *Jk 41. köt = Hi 9. köt. Dekameron. Elbeszélések II.* Bp., 1914. 199—204. l.

A kéziratról

A történetet MK négy, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőégi kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében részekre vágták, és az egyes szeleteket I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XII 1/2 római számokkal jelölték. A K első lapjának jobb felső sarkában idegen kéz adta meg a nyomdai szedési utasítást: »garm.«

MK javításának száma az átlagos körül mozog. A nyomdai levonatot maga nézhette át, ekkor még néhány helyen tovább javította, csiszolta szövegét. Ezek a változtatások a következő sorokban találhatók: 151 : 17, 151 : 20—22, 151 : 26, 152 : 12—13, 152 : 15, 152 : 17, 152 : 39, 153 : 9, 153 : 26—27, 154 : 32—33, 154 : 37, 154 : 39, 155 : 1. — Itt említjük még meg, hogy a főhős nevét a történet írásakor alakította ki MK; az 150 : 3, 151 : 19 sorban a K-ban és a PH-ban egyaránt Borosnyai alakban írta, míg a 152 : 18 sorban lévő újabb előfordulásától Borsonyói formában nevezte néven figuráját. Ez utóbbit tekintettük véglegessé alakítotttnak és ennek alapján javítottuk a két első előfordulási helyet.

Régi személyes élmény — közigazgatási történeti mezben

Az 1883 novemberében megjelent *Az én első princípálisom* c. elbeszélés önéletrajzi mozzanatairól részletesebben szoltunk a kapcsolódó jegyzetekben. (Krk 34. köt. 335—336. l.) Itt megemlítettük, hogy az aláírandó ügyiratok közé csempészett atyai beleegyezés lelepleződése (az elbeszélés 181—182. lapján) MK saját megtett csínye volt: későbbi sógornője, Mauks Kornélia visszaemlékezésében hitelesítette a felsülés elbeszélésbeli történetét (ld. Krk 34. köt. 335—336. l.).

A jelen történet hasonló szituációt elevenít meg, csak alakjai nem a patriarchális megyei közélet porondján és nem a félmúltban mozognak, hanem az 1880-as évek magyar közigazgatásának jellegzetes figurái.

A két ellentétes befejeződésű történet annyiban közös, hogy mind a kettő a bürokrácia köréből származik, de míg az egyik a példás tisztségviselőnek állít emléket Mauks Mátyás alakjában, addig a jelen rajz a színekúra logikájából következően a felületes tehetségtelenséget gúnyolja ki.

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 151 : alcím (Kulissza-történet) (K:) <Eredeti> Couliissa történet)
- „ 1 Kulissza-történet (K: <...> Couliissa történet)
- „ 2 nem írjuk (K: nem <adunk semmi> írjuk)
- „ 3 Pálnak hívják. (K: Pálnak <hitták> hívják)
- „ 7 megtette jószágigazgatónak. (K: megtette <kinestar> állami jószág igazgatónak.)
- „ 8 Egyebet lehetetlenség (K: Egyebet <nem lehetett> lehetetlenség)
- „ 11 A jószágigazgató úr egész meglegedetten (K: <Am a> A jószágigazgató úr egész<en> meglegedetten)
- „ 12 vadászgatott, kártyázott (K: vadászgatott, <ebe> kártyázott)
- „ 12—13 adott, udvarolt (K: adott <es> udvarolt)
- „ 17 volt a titkára, Koczó István (ennek se ez az igazi neve), az intézkedett helyette, vezette a könyveket (K: volt a <?ke-rek?> titkára Koczó István (ennek se az az igazi neve — az igazi nem rég benne volt a hivatalos lapban) az intézkedett (egyben másban vegezte vitte vezette a könyveket)
- „ 20—22 dolog az is, hogy mikor az ember ferblizik, minduntalan elszólítsák valamit aláírni. A jószágigazgató úr nőtlen (K: dolog az is. A jószágigazgató <mar> regen <torte> <ragta> törí a fejét hogy valami irogepet találhatnának ki az angolok a melyik az ember nevet szepen alakanyaritana. Mert rettenetesen kellemetlen <dolog hogy> mikor az ember färblizik hogy minduntalan elszolitsak valamit alairni. A jószágigazgató ur not-len)
- „ 26 Ezek az alapvonásai. (K: Ezek <az> az alap jellemvonásai.)
- 152 : 1 de Nina kineveti. Hogy merészkedik (K: de Nina <csak> kineveti. <<.....> Egy titkár.)> Hogy merészkedik)
- „ 2 ez az ember őhozzá emelni fel a szemeit? Pedig (K: ez az ember <?rea?> ő hozza emelni fel a szemeit? <A nagys> Pedig)
- „ 4 hidegen a szívét. (K: hidegen a <leany>szívét.)
- „ 7 Koczó úr el van keseredve. Képzeli, (K: Koczó <urat felbosszantotta es elkeseritette ez a dolog.> ur el van keseredve. Képzeli,)
- „ 12—13 Történt ezen elkeseredés tartama alatt, hogy a miniszter rövidebbre kezdé (K: Történet <eközben> ezen elkeseredes tartam alatt hogy <a miniszter> u) miniszter vette at az állam-jóságok kezelését aki rövidebbre kezdé)

- 152 : 13—14 leírt a jószágigazgatónak (K: leírt <hos> a jószágigazgatónak)
- „ 15 utasította, terjesszen fel (K: utasította *rovid ido alatt* terjesszen fel)
- „ 17 nevezett birtokot. (K: nevezett *allami* birtokot)
- „ 24 Mikor kifejtette (K: Mikor <...> kifejtette)
- „ 28 megbecsüljön ez a kormány. Nagyon jól (K: megbecsüljön <engem> ez a kormány. <Hat> Nagyon jól)
- „ 30 írásba, hadd küldjük fel. (K: írásba <es felküldjük> hadd küldjük fel.)
- „ 30—31 És ha magának (K: Es ha <...> magának)
- „ : 37—38 sor között a K-ban kihúzott szó olvasható: <— Micsoda?>
- „ 39 — De nekem *csak az az* egy lány kell. (K: — De nekem <csak><az az> egy *bizonyos* lány kell.)
- 153 : 1 — Melyik? (K: — Melyik <az>?)
- „ 4—5 maga olyat? Hát azt (K: maga olyat? <En mindenemet elvesztegetem> Hát azt)
- „ 5—6 lányomat vagy hogy (K: lányomat <...> vagy hogy)
- „ 6—7 kaptam, és most állami dologban odaadom (K: kaptam <hogy ?kormanyi?> és most állami dologban <odaadjam> odaadom)
- „ 9 nap múlva *előterjeszté* a nagyszabású (K: nap múlva <előadta> *elhozta* a nagyszabású)
- „ 10—11 kilenc vagy tíz (K: kilenc <is és> vagy tíz)
- „ 15 munka volt. (K: munka volt. <Köszönöm>.)
- „ 17 méltóztassék átnézni (K: meltoztassek <elolvasni> atneezni)
- „ 26—27 midőn *végre megjött* a hivatalos (K: midon *egyszerre csak* jött a hivatalos)
- „ 32 ön ajánlatát leendő utódjára, Koczó Istvánra nézve (K: ön <.....> ajánlatat leendő utodjára <nezve> Koczó Istvanra nezve)
- „ 33—34 míg e tekintetben véglegesen határoznék (K: mig e tekintetben <megallapadas jönne> vegleges határoznek)
- „ 36 levelet. Ej, ej, miféle (K: levelet. <Istenem istenem> Ej ej miféle)
- „ 39 hogy rögtön felült (K: hogy <mégis> rögtön felült)
- 154 : 2—3 sor között a K-ban két kihúzott szó olvasható: <De hol>
- „ : 9 — Hát még most sem tudod? — vigyorgott (K: — Hat <nem> meg most sem tudod? <szolt> vigyorgott)
- „ 13—14 közül a saját memorandumát. (K: közül a <memorandumot> saját memorandumát)
- „ 15 Olvasd el a kék (K: Olvasd el <ezt> a kek)
- „ 17 Borosnyói átfutotta (K: <...> Borosnyoi atfutotta)
- „ 18—19 sor között a K-ban kihúzott szó olvasható: <Kegyelmes>
- „ 22 szoktam a számlákat, levelezéseket, okmányokat (K: szoktam a <dolgokat de> szamlakat levelezéseket <es>okmányokat)

- Lap Sor
- 154 : 24—25 kéréssem, méltóztassék engemet e nem nekem (K: keresem
 <meltozasagos> meltoztassek engemet <ettol s> e nem nekem)
- „ 26—27 titkáromat, aki eddig (K: titkaromat <aki birt> aki eddig)
- „ 32 memorandum nagyszabású (K: memorandum <egy> nagyszaba-
 basu)
- „ 32—33 kinevezése bevégezett (K: kinevezese *mar* bevégezett)
- „ 33 ha hozzáll mennél. (K: ha <mo> hozza mennel)
- „ 37 oda neki, te bolond? (K: oda te bolond?)
- „ 38 tudtam volna, hogy mi (K: tudtam volna <ez ga> hogy mi)
- „ 39 megyek, fölfedem *gazságát a miniszternek*. (K: megyek, föl-
 fedem *a miniszternek a Koczo gazsagát*)
- 155 : 1 siess haza, és add oda neki (K: siess haza *ahogy birsz* es add
 oda neki)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 151 : 18 *korrespondencia* — levelezés
- 152 : 25 *principális* — főnök
- „ : 35 *fumigative* — becsmélően, lebecsülően
- 153 : 11 *kaligrafice* — gondosan, kirajzolt betűkkel megírott
- 154 : 17 *passzus* — rész, bekezdés

A ROMANTICIZMUS

A rajz szövege az 1891-ben meg írt *Galamb a kalitkában* c. kisregény első elbeszélésnek vázlataként a Krk 4. kötetének függelékében megjelent. A szöveghez kapcsolódó jegyzetekben Bisztray Gyula felsorolta a kötetkiadásokat, a fennmaradt kéziratvariánst a Szövegváltozatok között feldolgozta, szólt keletkezéséről és tárgyi magyarázatokat is fűzött a megfelelő helyekhez. Mindezeket az adatokat megtalálja az olvasó a Krk 4. köt. 250—257. lapján.

BREVIARIUM BEÖTHYANUM

- K OSZK Kézirattára. Fol. Hung 2169/1 156—159., 162—164. folio.
- M I. *Pesti Hírlap*. 1887. május 21., 25., 9. évf. 139., 143. sz. A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül. Az alábbi részletezés szerint:
1. máj. 21. 139. sz. 1., 2., 3. l. Bevezetés, I. A bolondos báró
2. máj. 25. 143. sz. 1., 2. l. II. *Hogy osztott fel a Pakas banda?*
- II *Jk* 45. köt. = *Hi* 13. köt. *Anekdóták* II. Bp., 1917. 84—94. l.

A kéziratról

A két közleményt MK két külön alkalommal írta meg.

Az első részt öt, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztési kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában részekre vágták, és az egyes szeleteket I–XX római számokkal jelölték. A K első lapjának jobb felső sarkában idegen kéz adta meg a nyomdai utasítást: »garm. durch.«

MK javításainak száma átlagos, a korrektúrát maga végezhette el, erre utalnak az 155 : 5–6, 155 : 7–8, 156 : 8, 156 : 13, 156 : 17–18, 159 : 4 sorokban észlelhető utólagos változtatásai.

A második részt öt normál méretű fogalmazási papírra írta. A K-ot a nyomdában részekre vágták, és az egyes szeleteket I, II, II 1/2, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI római számok jelölték.

A javítások száma átlagos, a korrektúrát maga készíthette el, mert ekkor még tovább csiszolta szövegét a 161 : 1, 161 : 32–32, 162 : 23, 163 : 9, 163 : 13–14, 163 : 26 sorokban.

Egy befejezetlen sorozat

Az írói önvalomással is felérő Bevezetésben Mikszáth arról szól, hogy milyen kiapadhatatlan történetforrás volt számára Beöthy Algernon vagy köznapiasan Aldzsi. Valóban — korábbi és későbbi parlamenti karcolataiban — még számtalan helyet találhatunk, ahol Beöthy Algernon személyes magatartása vagy elmondott anekdotája lendíti át az íróat a különben esemény nélküli ülésről szóló beszámolójának zökkenőjén. Ezekre a helyzetekre utal MK a Bevezető 155 : 13–15 sorában is.

Valószínű, hogy a PH egykorú olvasói nagy kíváncsisággal várták a megkezdett sorozat folytatását. De a máj. 25-i második közlemény után csak nem jelent meg új Beöthyada. A késlekedésre a magyarázatot a PH 1887. jún. 22-én megjelent, a második félésre szóló előfizetési felhívása részben megadta: »Mikszáth Kálmán is — írják —, akit a választási izgalmak legutóbb egészen elvontak a tárcarovattól, egész sorozatát fogja megkezdeni a legmulatságosabb választási történeteknek, s folytatni fogja a „Breviarium Beöthy-num”-nak elkeresztelt mulattató krónika-gyűjteményt.« (I. h. 1. 1.) A hirdetés szövegéből annyi tény, hogy május második felétől fokozódtak a választási harcok és Mikszáth ekkor már Ilyefalva hivatalos szabadelvű párti képviselőjelöltje volt, így más téren sok tennivalója volt, elbeszélést valóban keveset írt, inkább karcolatot vagy parlamenti beszámolót. Amikor az idézett előfizetési hirdetés megjelent, Mikszáth Kálmán Ilyefalva megválasztott képviselőjeként valóban már túljutott a korteskedés izgalmain. Azonban a lapjának adott két ígéretét nem tartotta meg: az elkövetkező hetekben, hónapokban nem találtunk tőle sem »mulatságos választási történetet«, sem újabb fejezetet a *Breviarium Beöthy-num*ból. Az okokat nem ismerjük, de feldolgozva az 1887 őszi parlamenti ülésekről számot adó beszámoló-

kat, azokból felsejlenek a »gátló« körülmények: Mikszáthot az első hónapokban nagyon feszélyezte az, hogy bár tagja lett a parlamentnek, de ugyanakkor folytatni szerette volna *A t. Házból* karcolatokat a maguk csipkelődő ironikus hangján. A fennmaradt parlamenti karcolatok kéziratai is arról tanúskodnak, hogy nehezen találta meg az új szituációban a hangnemét, sokat javított a kéziratokon, kereste a megfelelő tónust, de hangsúlyai megváltoztak. Olvasói észrevették és szemére vetették. E módosulásokról is szól ezekben a hónapokban írt beszámolóiban (ld. Krk 75. kötet 102–103., 126., lapokon levő megjegyzéseit és a jegyzetapparátus 156. lapján levő fejtegetésünket).

A kormánypárti képviselővé való megválasztása minden bizonynyal nehezítette, sőt meg is akadályozta abban, hogy évődő hangon szóljon a még friss választási ügyletekről. Valószínűleg nem akarta tovább fokozni politikai ellenfeleinek haragját az ellenzéki képviselők viselt ügyeinek szellőztetésével, arra pedig még gondolni sem akart, hogy a kormánypárti képviselőknek — most már mameluktársainak — a választási »fortélyairól« rántsa le a leplet. A friss mandátumnak egy kicsit meg kellett kopnia ahhoz, hogy újból megcsípdesse a kormányzó pártot. Fél év múlva ez már nem okozott Mikszáthnak különösebb problémát. Valószínűleg hasonló lélektani rugók játszhattak szerepet abban is, hogy nem folytatta a beígért *Breviarium Beöthyaniumot* sem...

A megírt két történet jellegzetesen a megyei, a vidéki élet lenyomata. Hasonló témát, hasonló szituációt korábban is, később is találunk elbeszélései között. Megjegyezni kívánjuk, hogy a második történet, a *Hogy oszlott fel a Pakas banda* című visszhangot váltott ki: az ismeretlennek tűnő Ligetkuty Iván (lehetséges, hogy ez csupán írói álnév) jó három hét múlva, 1887. jún. 17-én a Pesti Hírlap tárcája rovatban a következő történetet tette közzé:

»HOGYAN OSZLOTT FEL A POLDI BANDÁJA

Bevezetés

Kénytelen vagyok bevezetést is írni e történethez, nemcsak azért, mert ez most divat, hanem azért is, mert igazolni akarom magamat, belátva azt, hogy e történet közlésével a „Breviarium Beöthyanium” egy levelét szakítom ki, miután meg vagyok győződve arról, hogy — ha nem is Beöthy Algernon hullajtotta el a történetet, de elmondhatta volna ő is, mert lehetetlen, hogy ne tudná. Eszerint mégis csak a breviarium rovására közlöm én azt, ha csak a gyűjtő szívességből fel nem veszi a gyűjteményébe.

E kis történetről már el is feledkeztem s csak a Pesti Hírlapban ímént megjelent „Hogy oszlott fel a Pakas banda?” juttatta az eszembe.

Amit elmondandó vagyok, az megtörtént Heves megyében, Heves mezővárosában, ahol mindenki tudja.

Heves városa mindig jó tanyája volt a cigányoknak. Mulató nép azért „heves” és szereti a cigányokat. Ezért szakadt oda Egerből Poldi is, mert Egerben csak másod primás volt a bandában s a maga ura akart lenni.

Megtelepedett tehát Hevesen s a modern ízlésnek megfelelőleg „népzenekart” alakított.

Jól is ment a dolguk s a „parti” vendéglő gyakran hallotta Poldi zamatos nótáit. . .

Tisztújítás volt a megyén. Heves is új szolgabírót kapott. Várták erősen Egerből. Bandérium, zászlók, virágos leánykák, dikciók, mozsarak, diadalkapu stb., mikor a szolgabíró megérkezett.

Poldi bandája egész nap gyantázott; készültek erősen estére. Kicsinosították magukat igazában.

Ennek a Poldinak sajátos, hogy úgy mondjam „vércse arca” volt. Jó horgas orr, majdnem a szájba hajló hegyvel, tüzes kis szemek, keskeny vágású száj, apró, ritkás fogak.

A kisbögös félszemű volt s nagyon szomorú „szólókat” szokott játszani, amiért is „keserves kis bögösnek” nevezte mindenki.

Még csak a brácsásról kell megemlékeznem, akit Kontyinak hívtak s ki süket volt. Csak a primás vonó-járásából látta, hogy mit játszanak és micsoda hangot fog a primás. Hanem azért tisztán játszott.

A banda többi tagjai ismert alakok. Csak azt jegyzem meg, hogy sánta kivételesen egy sem volt köztük.

Eljött a várva várt óra: a bankett órája. A „parti” fényárban úszott. A menüt azonban nem közlöm. Hogy borjú-pörkölt és túrós csusza volt, arra határozottan emlékszem; más pedig nem kell.

Az első fogás után már megeredtek a felköszöntők. Poldi alig győzte a sok tuszt. A vacsora végével aztán, mikor már mindenkit agyon dicsértek s amikor már a dikciók özöne elmúlt, odaszólt az akkori segédszolgabíró Poldinak:

— Hát Poldi! Tudtok-e valami operát?

No hiszen egyéb se kellett.

Nagyot dobbant a Poldi szíve. Ambíciózus ember volt, sokat tartott arra, hogy a klasszikus zenét is ismeri. Hátra fordult a bandához s a kilenc füstös arc összesűgött. . . tanácskoztak. Egyes, olykor indulatos szavak hangzottak, öklökkel gesztikuláltak. Poldi erősen vijjongott köztük, sőt még a süket brácsás is vérszemet kapott. Oda furakodott, hogy megtudja, ha nem ígértek-e tán neki egy szürke nadrágot?

A másodprimás, a félszemű kisbögös és egy jólelkű kontrás vállalkozott rá, hogy megértetik vele, miről van szó.

... Szemerámis! — Trubadur! — Erigy má no! — Azst, devlát? — eféle szavak hangzottak, míglén Poldi a díszes társaság elé járulván, két rozsdásfogát megmutatta ami mosolygás volt nála mondván:

— El fogjuk játszani Benyovskit!

Nyomban hozzá is fogtak. Nem tudom honnan szedték össze? Azt hiszem, hogy ilyen operát nem ismer a zene-világ

Elég az hozzá, hogy folyt a darab szépen, rendben; vigyáztak nagyon. Poldi hátra-hátra fordult, a magasból lecsapó vonóval jelezve, úgy hol kell fortét venni, aztán meg kissé lebukva alulról fölfelé húzott vonóval jelezve, hogy hol kell piánót tartani. A brácsos értette már ezt, mint a miatyánkot.

Általános érdeklődés kísérte a játékot. Egy-egy vendég belebele dúdolt, zenei képzettségét elárulva s a Poldi szemei örömtől csillogtak.

Egyszer csak egy dalhoz értek, melynek szerves refrénje van s ennek végén olyan összecsengő akkord, hogy ha a zenekar azt veszi, úgy hogy lehetetlen elhagyni, hanem akaratlanul is vissza kell térni a dallam elejére s azt azután megint végig kell játszani.

Így jártak Poldiék is. Már harmadszor játszták újra a dalt. A brácsás pompás kettős fogással simította a visszatérő taktus összekötő hangját s neki fogtak Poldiék negyedszer is. Már akkor a társaság egypár tagja dalolt. Kezdték megtanulni. Poldi meg tovább akart volna menni, hogy a finále fortéjával szerezze meg a teljes elismerést.

Bizony újra előlről kellett azt kezdeni ötödször is. . .

Vannak egyes magyar népdalok végén is ilyen összekötő hangok, melyet ha egyszer beleveszünk a dalba, lehetetlen, hogy a második részt újra ne kezdjük.

...Folyt tehát a nóta hatötször is. Ezt már a társaság is megszokálta, s odaszólt az aljárásbíró Poldinak:

— Menjünk már tovább, Poldi!

Éppen a dal végéhez értek, s Poldi hátra fordult, hogy a bandát valahogy kirántsa a kelepceből, mert észrevette, hogy belejutottak.

Kontyi, a süket brácsás azonban hunyorogva mosolygott Poldira s a primás helyeslő fejbólintását várva, gyönyörűen belevágott megint az összekötő akkordba. Csak úgy simult az, mint a selyem.

Neki hát újra, hetedszer!

De ezt most már az új szolgabíró is megszokálta:

— Jó lesz már Poldi! Reszeljétek a végét.

Most már dühbe jött a primás, odasugott a másodprimásnak, ez a kontrásnak, ez a klarinétosnak, ez a félszemű kisbögösnek, ez a nagybögösnek s ki lett adva a jelszó, hogy: tovább, végig! De hiszen könnyű azt mondani, hogy végig! A dallam megint a végefelé járt s mikor az átkozott összekötő hanghoz ért a banda, megállt mind s felemelt vonókkal várta a primás megváltó vonóját, hogy a hínárból elvégre kiszabaduljanak. Ekkor a süket brácsás azon hiszemben, hogy most mivel a vonót a banda valamennyi tagja fölemeli nagy „forte” kell, belerántott hatalmas erővel szerszámába s megadta az ...
összekötő akkordot.

Neki a dalnak nyolcadszor!

A társaság nevetni kezdett, ami még jobban dühbe hozta Poldit s mikor ismét a dal végére értek, ráütött vonójával a brácsás kezére.

Ez bámulva nézte a primás vadul forgó szemeit, kinek vércse arca úgy nézett ki, mintha le akarna csapni áldozatára.

A boldogtalan süket brácsás nem tudta elképzelni, hogy mi lelte a primást, mikor ő olyan pompásan húzta... és — — gyönyörűen bevágta megint az ismert *összekötő akkordot*.

A boldogtalan banda megint belemászott a bajba kilencedszer.

...A rémület ült ki a banda tagjainak arcára. Iszonyú tudatra ébredtek: *nem tudják elhagyni a Benyovszkyt!*

A történet vége

Ekkor — mint mikor a hadvezér végső kísérletet tesz, hogy csapatával az ellenségen áttörjön — Poldi odaugrott a brácsáshoz és fülébe ordított:

— *D ét fogjál, a devla üssön beléd, nem C ét!*

Most aztán Kontyinak állt feljebb:

— Nekem beséls? Hamarább tudtam a Benyovskit, mint a nagyapád! Még te tanítas engem, hogy Dét fogjak, mikor ide Csé passol? ! — S gyönyörűen simított újra ... *tizedszer*.

A társaság kacagott.

Ekkor olyan történt, amit a szégyennel vegyes düh legmagasabb foka tud csak megmagyarázni.

Poldi arcon ütötte a brácsást, a kis bőgős pedig kikapta kezéből a vonót...

Erre a brácsás felugrott, mint a sebzett oroszlán...

Hogy mi lett tovább? nem mondom el. Székλάβ ... vonószőr... szivarvégek... hegedűroncs... nadrágszíj... nyakkendő... inggomb... egy félcipő...

Ennyi maradt a bandából a csatatéren.

Poldi másnap elbújdosott. Ha jól emlékszem, Szolnokra ment. A brácsás vályogot vet. Azon nap óta nem vett a kezébe hegedűt.

Hanem kérdezze csak meg tőle valaki, hogy:

— *Kontyi! El tudjátok-e már hagyni a Benyovszkyt*

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 155 : 1 E gyűjtőcím alatt (K: <Ezt a szót „Beöthyasz” magam találok ki az Illiasz mintajara mert egy> E gyűjtő cím alatt)
,, 3—4 minden éjjel mondott (K: minden <este> éjjel mondott)
,, 4 regét s ezzel vitte ki, hogy nem kellett meghalnia; (K: regét <es ez> s ezzel vitte ki hogy <meg> nem kellett <halt> meghalnia)
,, 5—6 csinál egy vagy két dévaj (K: csinál ket három devaj)
,, 6—7 Nem, azt nem engedhetem. Felnyitom (K: Nem azt <lehetetlen en> nem engedhetem <A> Felnyitom)

- 155 : 7—8 fogalma sem volt arról, hogy derűre (K: fogalma se volt
 <hogy> eddig <szegénynek> arról hogy derűre)
 „ 10 Én is az övéből (K: Én is <....> az övéből)
 „ 11—12 kincses forrást. (K: kincses forrást <hogy az Beothy
 Algernon>)
 „ 13 egy-egy jeles írónk (K: egy egy „jeles” ironk)
 „ 17 neki tovább. (K: neki tovább <a mesejet>)
 „ 20 lustaságomért, pedig nem én (K: lustaságomert <pedig a>
 pedig nem en)
 „ 21 van oda vadászaton. (K: <oda> van <oda> oda vadasza-
 ton.)
- 156 : 1—3 úgy, amint áll. Elvégre is legyünk igazságosak, osszuk
 meg a dicsőséget, azaz hadd legyenek a tőle (K: úgy mint
 <van> áll.)Ezután nem kell a dicsoségból több> Elvégre is
 legyünk igazságosak osszuk meg a dicsoséget az az hadd
 legyenek <ezentul az en> a tole)
 „ 4 honoráriumot szedegetem (K: honorariumokat <szedem fel>
 szedegetem)
 „ 5—6 sor között a K-ban kihúzott bekezdés olvasható: <<Ezen-
 tul minden általa mondott vagy csinált történet a „Brevi-
 arium Beothyumba” <cim alatt> fog megjelenni>>
 „ 6 Kupiczky Károly egyike (K: Kupiczky Károly <azokhoz
 az egyes prokat> egyike)
 „ 8 prókátor. (K: prókátor volt.)
 „ 11 annyira szerencsétlen keze (K: annyira <rosz> szerencsetlen
 keze)
 „ 11—12 hogyha valami csirke-pörre (K: haogy ha <megis ?esor-
 du? hogy> valami csirke porre)
 „ 12 abból okvetlenül (K: abból <....> okvetlenül)
 „ 13 Képzeltetni, mennyire megörült (K: Képzeltetni hat
 <?nyers>? mennyire megörült)
 „ 13—14 odavaló viceispán (K: odavaló <vicispan hivatja> vice-
 ispan hivatja)
 „ 14—15 beajánlotta teljhatalmú ügyvédnek egy főúrhoz, név
 szerint báró L...sti-hez. (K: beajanlotta <?jurium direktor-
 nak> teljhatalmu ügyvednek egy főúrhoz nevszerint Baro
 <?Lupesti?> <L pesti> L...stihez)
 „ 17—18 accompli. A báró beleegyezett. Utazzék (K: accompli.
 <Utaz> A baro <belegy> beleegyezett. Utazzon)
 „ 18—19 sor között a K-ban kihúzott szavak olvashatók: <—Mi-
 lyen szerencse>
 „ 20 reményeit. A báró ugyan megrögzött (K: remenyeit. <Az
 ördögbe is egy nagy ur ügyvedjenek lenni.> A baro ugyan
 <egy> megrögzött)
 „ 21 külön. De végre is egy (K: külön. <De mi lesz ?már?
 Egy> De vegre is egy)
 „ 30 Ott abban a három (K: Ott <három> abban a három)
 „ 32 majd felutazunk (K: majd <<fel <....>> felutazunk)

- 156 : 33—34 szükségem. Megértette, (K: szükségem. <kedves domine Kupiczky>. Megértette)
- 157 : 4 Lehetett vagy délutáni négy óra, úgyhogy (K: Lehetett <már negy óra egy> delutani négy óra <es mar> ugy hogy)
- „ 5—6 fiatalember: *nejnye*, be (K: fiatal ember: „<de> ejnye, beh)
- „ 7—8 asztalnál a nyakába (K: asztalnál a <fel> nyakába)
- „ 12—13 míg végre Kupiczky törte (K: mig vegre <belepett az inas es letette az asztalra a talat. — Tessek, domine spektakilis. Kupiczky oda nezett es megborzongott> Kupiczky torte)
- „ 15—16 dörzsölve. — De annál jobban megmelegsünk ebéd (K: dörzsölve. <Majd> De annal jobban megmelegsunk <egy kicsit> ebed)
- „ 17 commotio. (K: komocio. <<Kimehetünk <....> egy kis vadaszatra ide a cserjébe. Tud on a puskával banni?>>>)
- „ 19 — Tud ön a puskával banni? (K: <— No annal jobb> — Tud on a puskával banni?)
- „ 25 spektakilis. Semmi (K: spektakilis. <Nalam> Semmi)
- „ 27—28 Kupiczky barátunkban megfagyott a lehellet, amint odanézett (K: Kupiczky <nagy szemeket meresztett az az hogy megmerevedett a szeme mint> ban megfagyott <benne> a lehellet, amint) odanezett)
- „ 29 fagylalttal. (K: fagylal<al>ttal)
- „ 32 — Nem eszik? (K: <— Hogyan?> — Nem eszik?)
- „ 34 — De igen. Csak éppen (K: — De igen. <De> Csak epen)
- „ 36 — No, az különös. Ez hallatlan. (K: <— Az mar ?baj?>, mert> — No az különös. Ez hallatlan.)
- 158 : 1 spektakilis — monda (K: spektakilis <most mar mehetunk> monda)
- „ 1—2 lekasztva a nyakáról —, vegyen (K: lekasztva <— vagy akaszon> a nyakarol vegyen)
- „ 11—12 ideje, annyira sürgette a báró: (K: ideje <mert a baró> annyira surgette <....> a baro:)
- „ 19 hirtelenséggel és ügyességgel (K: hirtelenséggel <lek> es ügyességgel)
- „ 19 a tollait. (K: a tollait <s aztan egy kétfelé ?huzatta? a kis állatot> <egy rantassal kette szakította a szegeny kis állatot> <<.....> mosollyal kínálva>>)
- „ 21—22 sor között a K-ban kihúzott szavak olvashatók: <Kover kis falatocs>
- „ 22 kövérke — dünnögé (K: kövérke — <monda> dünnöge)
- „ 23—24 a madar még félig (K: a <....> madar <meg felig> meg felig)
- „ 26—27 sor között a K-ban kihúzott szavak olvashatók: <Mar t. i.>
- „ 27 akkor kannibali (K: akkor <hirtelen> kannibali)
- „ 28 rága róla a (K: raga <<le <.....>> rola a)

- 158 : 31 még az ujját (K: meg az <ujat> ujját)
 „ 31—32 sor között a K-ban kihúzott szavak találhatók: <ez
 így tor>
 „ 32—33 kastélyban öt napig (K: kastelyban <vagy negy> öt
 napig)
 „ 36 úr, s aztán jutalmazza meg (K: ur. S aztan <következnek
 majd az arany napok> jutalmazza meg)
 „ : 37—38 sor között a K-ban kihúzott sor olvasható: <<Vegre az
 ötödik nap befogatott. <....>>
 „ 38 napra változóba (K: napra <befogatott> változoba)
 „ 39 befogatott. (K: befogatott <a hintojába>)
 „ 39—159 : 1 sor között törölt szavak találhatók a K-ban: <El-
 megyünk dom>
 159 : 4 Pesten legalább kedvére lehetett ennie, mert (K: <.....>
 Pesten legalább <enni volt mit> <De> kedvére ehetett mert)
 „ 6 uzsoráshoz. A végzet (K: uzsorashoz. <<A malheur <.....>>
 A végzet)
 „ 8 se birtokra, se (K: se <a> birtokra, se)
 „ 9—10 az uraság. — Ha (K: az uraság <dühösen> ha)
 „ 11 kitöréseit, s csendes (K: kitöréseit s csendes<en>)
 „ 12—13 munkát, de napról napra (K: munkat de <?hasztalan?>
 naprol napra)
 „ 14 Egy este (K: <Vegre> Egy este)
 „ 15 csalódott azokban (K: csalodott <?ott?> azokban)
 „ 18 Nyugtalan lelkét (K: <Épen> Nyugtalan lelkét)
 „ 19 sokáig alhatott (K: sokaig <...> alhatott)
 „ 20 nagy csattogtatva (K: nagy <garra> csattogtatva)
 „ 26 ő is megkapja (K: o is meg <fogja> kapja)
 „ 36 — Egyszerű a dolog, spektakilis. Jól kieszeltem (K: —<Hat
 nagyon> Egyszeru a dolog spektakilis. <Addig> Jol kie-
 szeltem)
 160 : 2—3 természetesen bemegyünk. (K: természetesen <hogy> be-
 megyünk.)
 „ 4 — A ketrecbe? A fenevadak (K: — A ketrecbe? A<z orosz-
 lanyok> fenevadak)
 „ 6 a ketrecbe — mondá a báró (K: a ketrecbe — <ön meg elői
 spektakilis> monda a baro)
 „ 7 nyugalommal. — El vagyok (K: nyugalommal <.....>
 Elvagyok [sic!])
 „ alcím II. Hogy oszlott fel a Pakas banda? (K: II. <Miert>
 Hogy oszlott fel a Pakas <fele> banda?)
 „ 15 arab impostorságok élénk kedvű, csínyeket (K: arab
 <anekdottak> impostorságok <Hod> élénk kedvű <Hodsaja
 trefalod> csínyeket)
 „ 17—18 mézébe márt, ezúttal a szegény (K: mézébe márt <ne-
 melykor>, ezuttal <...> a szegeny)
 „ 18 járta át, amely név (K: járta át, <Pakasékat akik> a mely
 nev)

- 160 : 19 első banda (K: első <ban> banda)
 „ 20 mert az a mai rangkoros (K: mert az <már> a mai <rosz> rangkoros)
 „ 20—21 lett, sőt a második (K: lett <meg> sőt a második)
 „ 23—24 emberek kedélyderítői. (K: emberek <kedv derítői> kedély derítői.)
 „ 24 mint a nagyságos (K: mint <az> a nagyságos)
 „ 26 Sok ideig élt (K: Sok <<lakodalmat keresztül <.....> muzsikáltak>> ideig élt)
 „ 28 »eselekedték«. (K: „eselekedték”. <Epen azon>)
 „ 31 hogy a nemes város (K: hogy a <város> nemes város)
 161 : 1 Képviselő urak érkeztek a városba az esteli (K: <Grófok bárók és> képviselő<k>urak érkeztek a nagy alföldi városba)
 „ 2 hallgatni és minthogy (K: hallgatni <de> es minthogy)
 „ 3 városban, ahol a két (K: városban <azon> ahol a két)
 „ 5 Rozmaring« csapszékbe (K: Rozmaring <hoz>” <.....> csapszékbe)
 „ 6 Pakasnak, jöjjön azonnal (K: Pakasnak <hogy> azonnal jöjjön)
 „ 11 beszélni csodálattal: (K: beszélni <hogy> csodálattal)
 „ 14 banda: »Csülökre, (K: banda: „<....> Csülökre)
 „ 17—18 odaszólt a klarinétoshoz: »Aztán, befelé tartsd a könyöködet!« (Ti. a könyökén (K: odaszólt a <flotashoz> klarinétoshoz: »Aztán <valahogy ne mutogasd a rongyos ?iszonyu? konyok labadat> te bibasz befele tarsd a könyökönyöködet (Ti a konyoken)
 „ 19 valamit, s végigmérvén (K: valamit s <nagy ?lenezessel?) végig merven)
 „ 21 köszönseget, felibe szakítván (K: köszönseget <<....> hona alá alá csapott hegedűvel> felibe szakítva)
 „ 21—22 hóna alá csapott (K: hóna <alatt> alá csapott)
 „ 23 csakugyan urak (K: csakugyan <nagy> urak)
 „ 24 Aldzsi. Egy-kettőt (K: Aldzsi <is>. Egy kettőt)
 „ 25 örömeiben: »Örülj (K: örömeiben: <.....> „Örülj)
 „ 28 a tányér. Az anyagiság (K: a tányér. <.....> Az anyagi-ság)
 „ 29 barna fickók közé (K: barna <?fiuk? ko> fickók közzé)
 „ 30 ingyen. A bandában (K: ingyen. <A cigány is pénzről almodik már> A bandaban)
 „ 30 tányér a főfaktor. (K: tanyer <<kepezi <.....> a főfaktor.)
 „ 31 őrzik. Olyan az (K: őrzik. <<Az összes cigany <.....> Olyan az)
 „ 31—32 nekik, mint ott az asztalnál a képviselő uraknak az alkotmány. (K: nekik mint a magyaroknak az alkotmány.)
 „ 33 Körülbástyázzák rendszabályokkal, (K: Körülbástyázzák <szab> rendszabályokkal)
 „ 36—37 azelőtt Murka Tóni, a gordonkás volt a tányérozó, (K: azelőtt Murka Toni a gordonkas <Mu> volt a <penzgyűjtő> tanyerozó)

- 37—38 tudom ráfogás-e vagy valóban (K: tudom <hogya csak>
rafogás e <ha valjon> vagy valóban)
- „ 38—39 kellett vinnie (K: kellett <a gordonkasnak> vinnie)
- 162 : 1 visszahozni. Hathatós (K: visszahozni <?Hatalmas?) Hat-
hatos)
- „ 5—6 módosultak a szabályok, hogy sorba (K: modosultak a
<tanyerozasi> szabalyok hogy <min> <egymas utan> sorba)
- „ 8 valamennyi. Így mégis (K: valamennyi <Csakugyan> <Hisz
ugy> Így még is)
- „ 8—9 tökélyhez. És aztán (K: tökélyhez. <Aztan hiszen>
<Hisze> És aztán)
- „ 10 van, hogy csak egy csekély (K: vagy <hogya> hogy csak egy
<kis> csekely)
- „ 13 Meg kell adni, szépen (K: Megkell [sic!] <hogya nagyon>
adni szépen)
- „ 15 kicsalta a húrokból (K: kicsalta a <lege> hurokból)
- „ 17 megtelt forintosokkal a fehér (K: megtelt <a tal> forinto-
sokkal <valahanyszor> a fehér)
- „ 18 egy-egy ötös is mosolygott (K: egy egy <ket> ötös <<egy
<...> pedig <...> valóságos tíz forintos>> is <ott uszott a
?garm?> mosolygott)
- „ 20 használták Pakasék az alkalmat (K: hasznaltak <a> Paka-
sék <?majd?> az alkalmat)
- „ 24 indult a tányérral, (K: indult <el talán már tízedszer is> a
tányérral)
- „ 25 is megfordult (K: is <is> megfordult)
- „ 25—26 mégis rangosan (K: mégis <...> rangosan)
- „ 26 zöldhasú egyforintosokat. (K: zöld hasu forintosokat)
- „ 31 A Pakas szíve (K: A <cigany> Pakas szíve)
- „ 32 izgatottan szaladott (K: izgatottan <tantorgott> szaladott)
- „ 39 Beöthy állítását. (K: Beöthy <tréfáját> allítasat)
- 163 : 2 Hej ide, ide! (K: Hej <more> ide ide!)
- „ 7 eltűnődött felettük: (K: eltűnődött felettük: <„E volt de
talan nem>)
- „ 9 Hagyjatok (K: Hagyjon)
- „ 12 les ebből! (K: lesz ebből!)
- „ 13 A mulatságnak vége (K: A mulatsagnak <legott> vege)
- „ 13—14 a forradalom. Elhajigálták a hegedűket (K: a forrada-
lom. <Ugyi> Elcsap <tak> dostak a hegedű<t>ket)
- „ 18 mi természetesebb (K: mi <...> természetesebb)
- „ 19 végén összeverekedtek, (K: vegen <összevesztek> összeverek-
kedtek)
- „ 20 összetörték, s még aznap feloszlottak. (K: összetörték s
<masnap az egész város ne> meg az nap feloszlottak <<...>
soha s megszűnt m>>)
- „ 26 és mai napig tűnődnek rajta, ott ahol (K: es mégis tűnődnek
rajta <hogya> ott ahol)

Lap Sor

„ 27 melyik imposztor (K: melyik <inposztor> imposztor)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 156 : 15 *báró L...sti-hez.* — A betű szignóval jelölt főhős személye megfejtethetlen, mert ha a megadott betűk alapján valamilyen feltételezésig el is jutnánk, akkor is kétséges, hogy nem változtatta-e meg MK annyira a betűjeleket, hogy teljes homályt biztosítson a valódi történet különé hősének.
- 157 : 17 *commotio* — mozgás
„ 25 *domine spektakilis* — tekintetes úr
„ 28 *kommedencia* — ennivaló, a lat. *comedo* szóból képzett alakzat magyaros formája.
- 158 : 35 *juksz* — csíny, tréfa
- 160 : 13 *jurium* direktor — jogok igazgatója
„ 15—16 az arab *imposztorságok élénk kedvű, csinyeket kigondoló* Hodzsája. — MK más írásaiban is utalt a buharai csínytevésre, Naszreddin Hodzsára, akit itt tévesen az arab világ tréfacsinalójának aposztrofált.
- „ 18 *Pakas* — Az 1882 októberében keletkezett *Utazás Palócországban* c. sorozatban MK szólt a kegyelemkenyéren élő Pakasról (Krk 64. köt. 130—133. l. és Bisztray Gyula jegyzeteit a 312. lapon).
- „ 31—32 *cassa perceptor* — a beszédési pénztár
- 161 : 17 *bibas* — ügyefogyott, ostoba (cigánynyelvi szó)
„ 26 *picula* — eredetileg régi osztrák kis értékű váltópénz, fillér
„ 38—161 : 3 a két ujj között vitt eleven légy mint a tányérozás ellenőre. — MK korábbi írásaiban ez a motívum már felbukkant.

KRASZNAHORKA

- M I. *Magyar Ifjúság.* (Szerk.: Kürthy Emil.) 1887. május 29. 4. évf. 16. sz. (347—348. l.) *Teljes névjelzéssel.*
- II. 1. kiad. *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp., 1890. Révai testvérek kiad. 37—40. l.
- III. a) 2. kiad. *Magyarország lovagvárai.* Bp., 1894. Révai testvérek kiad. MKm 11. köt. (Megelőzi *A kis primás* c. regény 1—80. l. *A Magyarországi lovagvárai regékben* [!] c. rész külön címlappal kezdődik. 109—113. l.)
b) 3. kiad. 1901. ua.
- IV. a) 4. kiad. *Magyarország lovagvárai regékben.* [Az első kiadás (1890) címével, de a III. a és b kiadás (1894 és 1901) szedésének felhasználásával és *A kis primás* c. regény kihagyása miatt új lapszámozással.] Bp., 1903. Révai testvérek kiad. 29—33. l.
b) 5. kiad. 1905. ua.

- V. a) 6. kiad. *Magyarország lovagvárai regékben*. (Ismét *A kis primás* c. regénnyel] 1—80. l. 1908. 109—113. l.
 VI. *Jk* 47. köt. — *Hi* 15. köt. *Magyarország lovagvárai regékben*.
 Bp., 1917. 21—24. l.

A felvidéki vártörténet forrása

MK forrása a Nagy Miklós szerkesztette »Magyarország képekben« c. honismertető album II. kötetében található, név aláírás nélkül közölt »Gömör megyei képek« című értekezés IX. fejezete, a »Krasznahorka« című cikk-rész lehetett. Az alábbiakban közöljük a leírással és kurzív szedéssel jelöljük azt a szöveget, amelyet MK áttemelt a maga írásába.

»Krasznahorka Gömör megyében, közel Rozsnyóhoz, kies völgy közepette magánosan felnyúló, mészkősziklás hegyen épült vár. Neve tót származású, s előbb csak a regényes hegynek vala tulajdona; az azon épített vár, az elnevezésnél későbbi levén, nevét is hihetőleg attól kölcsönözte.

A vár keletkezéséről bizonyos adataink nincsenek. Timon történetíró e vár eredetét is, az e környéken létezett hét vár alapítójának, Bubek Mátyásnak tulajdonítja. A nép pedig Krasznahorka keletkezését ilyképpen regéli: Krasznahorkától egy órányi távolságú Somhegyen midőn a régi időben egy juhász nyáját legelteté, egy egérlyukat felhányva, nagy rakás aranyat talált. Egy nagy sajtgomolyát készített. s a talált kincsnek egy részét abba rejtven, az e tájra vadászni jött királynak, IV. Bélának azt ajándokul nyújtá, ki is a juhász kérésére megengedte, hogy megszaporodott juhai számára, ott, hol neki tetszik, hét juhakolt építhessen — a hét juhakolt helyett csakhamar hét vár emelkedett s nem messze levő hegyeken, ú. m. Krasznahorka, Torna, Szádvár, Csetnek, Pelsőc, Berzéte és Solyomkó, s ezen juhász vala ősapjuk a hatalmas Bebek-, másnéven Bubekeknek. — Az első várat a véletlen szerencse emlékére a Somhegyen akará építtetni, de hasztalan volt igyekezete, mert ami nappal fölépült, azt éjjel valami láthatatlan kezek, a regényes dombra, Krasznahorkára tették át. — Ezzel végződik a rege.

Krasznahorkát három századon át a Bubek, vagy későbbi elnevezés szerint a Bebek-család bírván, ezen nagy időköz alatt sok mindenféle események színhelye vala. A csehek által elfoglaltatott s húsz évi birtoklás után, 1461-ben jött vissza az akkori birtokos, Bebek István kezére.

A Ferdinánd és Zápolya közötti koronaharc idejében Krasznahorka Bebek Ferenc birtokában vala.

Bebet I. Ferdinándtól elpártolásaért az 1556-iki országgyűlés számadásra hívta fel, ki azonban ott meg nem jelenvén, őt, mint ország-háborítót száműzésre ítélte, mely ítélet végrehajtására Pukhaim és Detrik vezérek lettek kiküldve négyezer gyalog, hatszáz nehéz lovas, ugyanannyi könnyű lovas, nem csekély ágyuk és más hadi eszközökkel. Ezek útjukba ejtve, előbb Tarkó, Újvár és Nagyida várait vették be s azután

mentek Krasznahorka ellen, hol Bebek Ferenc háromezer emberével várt rájuk a csata elfogadására. *Kisasszony előtti vasárnap 1556-ban a várbeliak kitörték az ostromlókra, a német lovasság vitézül viselte magát s többször visszaverte a megtámadást, mindazonáltal a gyalogyság által nem kellőleg segítve, megveszté a csatát, s futásnak eredtek.* Bebek kevés szünet után üzőbe vette őket s Rozsnyóig keményen ágyúztatta. A futamlók a bekövetkezett éjt Rozsnyón töltötték s másnap, hogy könnyebben futhassanak, ágyúikat s egyéb *hadi készleteiket* egy völgyben hagyták — Lőcse felé vett útjukban, *mikre nyolc nap múlva akadtak a Bebek szolgálatában levő törökök s azokat Krasznahorkára szállíták.*

Nemsokára ezután elhagyta Bebek Ferenc Krasznahorkát s Izabellához húzódott Erdélybe; itt azonban a neki ígért főméltóság helyett erőszakos halálát lelte. Fiának, Györgynek, kiengesztelését a királlyal, valamint az ifjú Zápolyának Maximilián elleni serkentetéseit különféle esetek kísérték, s ezutóbbinak következménye lőn, miszerint Svendi Lázár a Bebek-féle birtokokat elfoglalván, Krasznahorka is a koronához csatoltatott. Ez időben Szádvárát Bebek György neje Patócsy Zsófia védelmezte, s azt addig oltalmazta, míg a falak rakásra nem dűledeztek. Kevéssel ez után elhalt György Erdélyben, három leányt hagyván maga után, s vele eltűnt a Bebek nevűet.

Az 1575-ik évben Krasznahorkán már Andrássy Pétert, mint várkapitányt találjuk, ki is azon időben Erdélynek leggazdagabb nagyjá, a vesztés Békésy Gáspár partján Báthory István ellen harcolván, s mint olyan, az utóbbtól száműzve, birtokaitól is megfosztatott. A vitézségéről ismeretes Andrássy Péter ekkor Magyarországra jöven, Rudolf király által az érdeklött várkapitánysággal bízott meg, míg 1585-ben Krasznahorka az ahhoz tartozó jövedelmekkel neki oly feltételek mellett adatott át, hogy mihelyt 150 jobbágyot magában foglaló jóság másolt kimutattatik, akkor Krasznahorka ahelyett tőle vissza fog vétetni. — Ily cím alatt bírta Andrássy Péter és fia Mátyás (I-ső) Krasznahorka várát sok év lefolyása alatt, míglen 1642-ben unokájának, (II-ik) Mátyásnak, a királyi adomány mellett biztosított. *Ősak futólag valának ijesztgetői e várnak és környékének a Bocskay, Bethlen és Rákóczi mozgalmai.*

Midőn Thököly 1678-ban Krasznahorka előtt termett, a vár ura, báró Andrássy Miklós, noha közeli sógorságban volt Thökölyvel, nem vett részt az ő terveiben, s ellenállt minden csábítgatás- és fenyegetéseinek. Végre, midőn Thököly semmi sikerét e részbeni igyekezetének nem látná, heves fenyegető levelet írt a vár urának, hogy „pontban minden emberével álljon az ő részére, mert ha nem, minden birtokát elpusztítandja”. Hát ez arannyal váltá ki magát a gyöngébb s mindennek dacára Krasznahorka mégis a Thököly hadaitól vala megszállva, melyet midőn Andrássy György, atyja halála után egész kétségbeesésig védelmezett volna, ő maga is végre a Thököly hadaihoz átmenni kényszerült.

Schulz tábornok, ki a felsőmagyarországi királyi népeket vezérlette, miután Eperjest 1685-ben elfoglalta, a Thököly által megszállott várak alá nyomult s azokat ostrommal elfoglalta, Krasznahorka alá is megér.

kezett. A tábornok itt nem számított ellenállásra talált s több hasztalanul megkísérelt ostrom után hadaival a várat körülvette, mely állapot majd egy évig tartott. Értésére esvén azonban a vár urának, hogy Thököly a töröktől elfogott s Petneházy a király részére hajlott, Schulz pedig a király nevében amnesztiát hirdet: Krasznahorkának hős védője is alávetette magát oly feltételek alatt, ha hogy minden emberének, ki vele az ostromot kitartotta bizonyos hópénz fizettetik, s neki szabad legyen katonai rangjával s fegyvereivel kiköltözködni, anélkül, hogy birtokának legkisebb kárát látná.

Valamint a többi körülfekvő várak, úgy Krasznahorka is, a legutolsó Rákóczi mozgalomban ennek embereitől vala megszállva.

Nem hangzottak ez időtől az ágyúk Krasznahorka falairól.

Krasznahorka 1817. évben villámgyújtás következtében egészen elhamvasztatott, mégis gondosan befedetvén, villámhárítókkal ellátottat, s máig is lakható állapotban van tartva és sok régi arcképet, fegyvereket és hadi öltönyöket őriz régiségtárában. A várkonyon több ágyú közt egy ilyen szól az olvasóhoz: „Franciscus Bebek de Pelsevic me fieri jussit 1547.”

A vártemplomban szintén nevezetes régiség látható: egy vasráccsal kerített üveglaporsó, melyben a múlt században elhalt Serédi Zsófia, Andrassy István neje nyugszik fekete halottas ruhájában. Múmiaként ki van száradva, de tetemein a bőr alakzatát teljesen megtartotta.

Krasznahorka jelenleg gr. Andrassy György tulajdona.

Eddig a felhasznált forrás. A két szöveget összevetve érzékeltesen bontakozik ki MK munkamódszere: a forrást gondosan követte, néhol szó szerinti átvétellel, de két helyen kissé kibővítette a mondandót. A várak keletkezéséről szóló legendának vagy másik változatát ismerhette, vagy a forrásban lévő még egy kicsit kiszínezte azzal, hogy a jómódú juhász nemcsak aranyat talált, hanem egy hatalmas gyémántot is. A másik »kiegészítés« Serédi Zsófia múmiájának leírása. (166:11–15) Itt két irányban módosított: egyrészt mellőzte a gyermek-képzőletet zavaró mumifikálódott holttest leírását, másrészt balladaszerű hangulatot kölcsönözött az el nem porladt testet bemutató soroknak.

Az egész vártörténetet illetően megállapítható, hogy egyszerűsített a történelmi leírásokon — ott is, ahol lehetett, de néhol ott is, ahol célszerű lett volna megtartani — mellőzte a részleteket és az évszámokat.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

164 : 12 *izmaelita* — más néven böszörmény, a X. század óta Magyarországon élő, mohamedán vallású, valószínűleg volgai bolgár, hun, besenyő eredetű lakosok elnevezése. Nevüket számtalan helységnév örökítette meg, pl. Hajdúböszörmény.

- 164 : 38—39 *hét várat épített a talált pénzen, Tornát, Oseszneket, Berzetet, Súlyomköt, Pelsőcöt, Szádvárt és Krasznahorkát.* — Az említett helyeken mindenütt maradt fenn több-kevesebb a várak romjaiból. *Szádvárról* MK később még külön történetet írt, amely a Krk 39. kötetébe illeszkedik.
- 165 : 9 *Bebek Ferenc* — a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek szolgálatát váltogatta, e köpönyegforgatásáért Ferdinánd az országgyűlés elé idéztette (1556), amely számkivetésre ítélte. Ezért bosszúból seregével a Szepességet fosztogatta. Ferdinánd megfélemezésére Ditrich és Puchaim nevű vezéreit küldte, akiknek seregeit Bebek török segítséggel megverte. 1556-ben még az elárult Izabella Bebek Ferencet a Kenediekkel és Balassa Menyhérttel kivégeztette.
- „ 12 *Detrik* — ld. a 165 : 9 sorhoz fűzött jegyzetet
- „ 12 *Pukheim* — ld. a 165 : 9 sorhoz fűzött jegyzetet
- „ 20 *Andrássy Péter* — Az Andrássy család őseként számontartott Andrássy Márton fia, aki Erdélyből átkerült Magyarországra és Rudolf királytól a krasznahorkai kapitányságot kapta.
- „ 22 *Báthory István* — Báthory István (1533—1586) Erdély fejedelme, Lengyelország királya, a központi hatalom erősítéseért és a Habsburg terjeszkedés meggátlásáért küzdött.
- „ 23—24 *Rudolf király* — a német-római császárok között II. Rudolf (1552—1612) uralk. 1572—1612-ig.
- „ 34 *Thököly* — Thököly Imre, gróf (1657—1705) Felső-Magyarország és Erdély fejedelme.
- „ 34 *Schulcz tábornok* — valószínűleg MK alkotta katona-név.
- „ 38 *Rákóczi Ferenc* — II. Rákóczi Ferenc (1676—1735) erdélyi fejedelem, a Habsburgok elleni kuruc szabadságharc vezére
- 166 : 8 *Andrássy Istvánné Serédy Zsófia* — Serédi Benedek krasznai főispán leánya. Előbb Rhédey Ferencnek második, majd I. Andrássy Istvánnak felesége. Múmiaszerű holttestéről Jókai Mór »A lőcsei fehér asszony« c. 1884-ben írt regényében többször szól.

A GALAMBÓC

- M I. *Magyar Ifjúság.* (Szerk.: Kürthy Emil) 1887. június 5., 4. évf. 17. sz. (364. l.) Teljes névjelzéssel.
- II. [1. kiad.] *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp., 1890. Révai testvérek kiad. 41—43. l.
- III. a) 2. kiad. *Magyarország lovagvárai.* Bp., 1894. Révai testvérek iad. MKm 11. köt. (Megelőzi *A kis primás* c. regény 1—80. l.) *A Magyarország lovagvárai regékben* [!] c. rész külön címlappal kezdődik. 114—116. l.
- b) 3. kiad. 1901. ua.

- IV. a) [4. kiad.] *Magyarország lovagvárai regékben*. [Az első kötetkiadás (1890) címével, de a III. a) és b) kiadás (1894 és 1901) szedésének felhasználásával és *A kis primás c. regény kihagyása miatt új lapszámozással*] Bp., 1903. Révai testvérek kiad. 34—36. l.
- b) [5. kiad.] 1905. ua.
- V. a) [6. kiad.] *Magyarország lovagvárai regékben*. [Ismét *A kis primás c. regénnyel* (1—80. l.)] 1903. 114—116. l.
- VI. *Jk 47. köt. = Hí 15. köt. Magyarország lovagvárai regékben*. Bp., 1917. 25—27. l.

A vártörténet feltételezhető forrása

A Galambócról szóló rege forrása Kenessey Albert »A magyar Duna és melléke« című útleírásának része lehetett. A szerző Péterváradtól Ó-Orsováig követte nyomon a Duna folyását, és minden jelentősebb helyről megemlékezett. Galambócról a következőket írta (amit a szövegből MK átvett, azt kurzív szedéssel jelöljük):

»... Galambóc omladékai büszkén nézik, amint lábaikat a Duna nyaldossa. A várnak kilenc tornya van, mindegyik egy-egy négyszög- oszlopot képezve s erős kőfallal egymással összekötve. A kilenc torony három—hármás csoportban áll: a szikla tetején, közepén és alján. Az bizonyos, hogy a vár egykor igen fontos hadjárat pont volt, melyet a balparton vele szemben állott Lászlóvára is emelt; ennek némely maradványai ma is meglátszanak. Galambóc (törökül: Göderdsinlik, mi annyit tesz, mint galambdúc) római eredetű erősség, s mint ilyen Columbaria nevet viselt. Őseink bejövetele után kevéssel Keve felsőbbbsége alá tartozott. Midőn a törökök először bejöttek Magyarországba, Bajazid szultán seregei foglalták el (1391-ben); de kevéssel ezután Perényi Péter visszafoglalta. Zsigmond uralkodása alatt ismét török kézen volt. Lászlóvára ép ez időtájon épült fel s 1428 tavaszán megindult a sereg Rozgonyi István pozsonyi gróf vezérlete alatt, hogy Galambócot beveggye. April végén megkezdtek az ostromot szárazon és vízen. Lászlóvár ótalma alatt sok török hajót fölgyújtottak a mieink. Maga Rozgonyi hitvese, Cecília is, a szentgyörgyi grófok családjából, saját vezénylete alatt állott gályáról több török hajót felgyújtott és elsüllyesztett. Galambócvár már majdnem megadta magát, midőn Murad újabb segítséggel jött, s a magyarság visszavonulni kényszerült és a király békét kötött a törökkel; ki azonban, sem először, sem utolszor hitét szegte s a visszavonuló magyarokat orvul megtámadta. Csak 1481 őszén lett megváltva a török kéztől, midőn Jaksics ezer török lovas által megtámadtatva, a basát, mielőtt az erősségbe menekülhetett volna levágta, s embereit foglyaivá tette: ezeket Kinsky, egyen kívül, kit hírmondónak hagyott meg, mind megölette. Galambóc a török hadjáratok ideje alatt általában gyakori megtámadtatást szenvedett s hol ez, hol amaz birtokában volt...» *Magyarország képekben*. Honismereti album. I. köt. szerk.: Nagy Miklós. Bp., 1870. 343—344. l.

A mikszáthi vártörténet szövege és a honismereti albumban közölt összefoglalás egyértelmű összecsengése arra mutat, hogy írónk kevéske átdolgozással alakította ki a Magyar Ifjúság számára Galambóc várának történetét.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 167 : 6 Arany János-idézet. — Mikszáth emlékezetből idézhette Arany János 1852-ben keletkezett »Rozgonyiné« c. balladáját, a vers 35—36. sora a következőképpen hangzik: »Lebke szellő lebegtetí / Tengerzöld ruháját;«. AJÖM I. köt. 175. l. Bp., 1951.
- „ 39 »villámlík a, csillámlík a fényes acél patkó« — Ez a két sor is a »Rozgonyiné« c. Arany-balladából való, ezt is pontatlanul idézte fel Mikszáth. A vers 39—40. sora a következőképp szól: »Csillámlík a . . . villámlík a / Fényes acél patkó.—«

A KERESDI VÁR

- M I. *Magyar Ifjúság.* (Szerk.: Kürthy Emil) 1887. június 19., 4. évf. 19. sz. (409. l.) Teljes névjelzéssel.
- II. 1. kiad. *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp., 1890. Révai testvérek kiad. 48—50. l.
- III. a) 2. kiad. *Magyarország lovagvárai.* Bp., 1894. Révai testvérek kiad. MKM II. köt. (Megelőzi *A kis primás* c. regény 1—80. l.) *A Magyarország lovagvárai regékben* [!] c. rész külön címlappal kezdődik. 120—122. l.
- b) 3. kiad. 1901. ua.
- IV. a) 4. kiad. *Magyarország lovagvárai regékben.* [Az első kiadás (1890) címével, de a III.a) és b) kiadás (1894 és 1901) szedésének felhasználásával és *A kis primás* c. regény kihagyása miatt új lapszámozással.] Bp., 1903. Révai testvérek kiad. 40—42. l.
- b) 5. kiad. 1905. Ua.
- V. a) 6. kiad. *Magyarország lovagvárai regékben.* [Ismét *A kis primás* c. regénnyel (1—80. l.) 1908. 120—122. l.
- VI. Jk 47. köt. = *Hi 15. köt. Magyarország lovagvárai regékben.* Bp., 1917. 30—31. l.

Az erdélyi vártörténet forrása

A vártörténet forrása Deák Farkas »Keresd vára Erdélyben« című tárcája lehetett, amely először a VÜ-ban, majd a Nagy Miklós szerkesztette »Magyarország képekben« c. honismertető album (Bp.,

1870.) 110—112. lapján látott napvilágot. Mikszáth munkamódszerének bemutatására idézzük a cikk íróinktól felhasznált részeit, az átvett szövegrészeket vagy megállapításokat kurzív szedéssel jelöljük:

»...Egész Erdélynek s tán az egész magyar birodalomnak legépebb s mint ilyen legrégibb vára a keresdi vár. A hadi utaktól s az ország szélétől is távol esvén, történelmi szerepet nem igen játszott, de az építészeti régészet tekintetében mai nap kitűnő fontossága van; s Keleti Gusztáv helyes műérzékéről tett bizonyosságot, midőn azt mondá: „érdemes volna csupán a keresdi várról egy régészeti albumot készíteni”. Annyi érdekes alakzat, oly meglepően szép ajtók, párkányok, szögletek, ablakok, oszlopok, faragványok ötlenek szemeinkbe, hogy a szemlélő azt se tudja, merre nézzen. Építési kora még eddig biztosan meg nem határozható, de annyi bizonyos, hogy az Árpádok korában készült, valószínűleg azon időtájban, mikor II. Endre idejében a német lovagok Erdélyben tanyáztak. A vár a német burgok építészeti elmélete szerint készült...

...A vár régi idők óta a bethleni Bethlen család birtoka s természetesen, hogy miután egyik vagy másik Bethlen mindig benne lakott és saját felfogása, ízlése szerint újított, épített, a stíl és eredetiség változást szenvedett; ekként látjuk itt az egyszerű román stílt, a nemes gót stílt s a fényűző, de gyakran ízléstelen reneszansz stíl cicomáit — s végre a stíl elmosódik; az utolsó újítások félremagyarázhatatlanul mutatják, hogy a segesvári szász mesteremberek legközelebb laknak e klasszikus helyhez. — Némelyek azt mondják, hogy 1300-ban épült; a várban azt hallottam, hogy még néhány év előtt ily feliratú kőtábla volt meg: „Rennovatum est 1303. B. M.” Legutóbbi átalakítását Bethlen Elek eszközölte 1683-ban. A várban van Kemény János erdélyi fejedelemnek sírköve s egy nagybecsű képe életnagyságban. Károlyi Zsuzsának egy fenyő-ágya, ha jól emlékszem 1598. felirattal.

Mint hogy a Bethlenek közt mindig voltak litteratus emberek, a 17-ik században még nyomdát is állítottak Keresdre. Több könyv jelent meg különösen Bethlen Farkas históriájának első kiadása.

Volt-e megtámadva a régi időkben? Meghatározni nem tudom, de az utóbbi két-három század alatt nem volt ostrom alatt. Minden párt működésétől félreesett, s némelyek azt mondják, neve is onnan van, hogy keresni kell...»

Deák Farkas közleménye és MK vártörténete között az összefüggést a fenti szöveg dőlt szedéssel való kiemelése meggyőzően bizonyítja és egyben jelzi azt a módszert is, amellyel MK az ifjúságnak szóló szöveget megkísérelte olvasmányossá, élményszerűvé tenni.

KÖZÉRDEKŰ BOLONDSÁGOK

K OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/2 27—30. folio.
M *Pesti Hírlap*. 1887. július 28., 9. évf. 206. sz. (3. l.) Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A kéziratról

A rajzot MK három, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A K-ot a gyorsabb szedés érdekében a nyomdában részekre vágták, és az egyes szeleteket I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII 1/2, VIII, IX, IX 1/2, X 1/2, X, XI, XII, XII [ismételten], XIII római számokkal jelölték. Az első lap jobb felső sarkában maga MK adta meg a nyomdának a szedési utasítást: »borgis durchs.«

A K javításainak száma átlagos, a 171 : 34–35, 172 : 17, 173 : 11–12, 173 : 15–16 173 : 20 sorban lévő változtatások arra mutatnak, hogy MK maga készítette el a nyomdai levonat korrektúráját.

Három közszolgálati történet

A három történet közül kettő a pénzügyminisztérium hatáskörébe tartozik. A kivetett adó ellenőrizhetetlen kulesáról és a titkos dohány-küldemény elkobzásáról, a fináncok felett aratott diadalról szóló történetet MK úgy adta elő, mintha mind a kettő vele megtörtént eset lett volna. Ezt nemcsak az egyes szám első személy használatával érzékeltette, hanem mind a két történet háttérében ott van a szerkesztőségi szoba légköre is. A harmadik történetet, a posta lassúságáról szólót az egyik államtitkártól hallott esetként adta elő, a csattanója ennek is szellemes és találó.

Az ügyintézési történetek közel állnak azokhoz a históriákhoz, amelyeket a megyei közigazgatás furesaságainak köréből merített (pl. *Nem igaz a korrupció!*, *A statisztika* Krk 35. köt.; *Intra dominium*, *A tekintetes úraszék*, *Propter formam* Krk 36. köt.; *Új és régi ember*, *Közigazgatási történetek*, *Törvény és köztörvényhatóság* a Krk 37. kötetében.) A színhely és az intézkedési fórum más a jelen történetekben: azon kevés korai MK írás közé tartozik, amelynek a főváros a színtere, és az ironia éle az államigazgatás tevékenységét illetik. A posta pontatlan munkáját vette célba az előző évben keletkezett *Egy levél viszontagságai, kalandjai és hányattatásai* c. satírája (Krk 73. köt. 83–87. l.).

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 169 : 3 veszem önöknek (K: veszem <rosz> önöknek)
„ 4–5 ugysem tudják (K: ugy sem <?vallom? meg> tudjak)
„ 5 Hogy pedig (K: Hogy <...> pedig)
„ 8 kivetésében annyi (K: kiveteseben <<annyi <.....>> annyi)
„ 9 hogy halálos (K: hogy <k kár volna> halálos)
170 : 3 mifele kulcs (K: mifele <alap> kulcs)
„ 5–6 Az adómat kifizetem. (K: adomat <— nem hogy kifizetem — hanem neki a> kifizetem)
„ 7 adom ezer forintért, (K: adom <sokert hogy> ezer forintert)

- 170 : 7—8 gazdag ember. (K: gazdag <embert> ember.)
 „ 8 roppant nyomasztólag (K: roppant <nyug> nyomasztolag)
 „ 14 lehet 3 forint, (K: lehet <?harom?> 3 forint)
 „ 21 hanem a törököket (K: hanem <Dregeli hős> a törököket)
 „ : 23 Azaz tudtam (K: Az az <hogy> tudtam)
 „ 24—25 mert már az első (K: mert már <...> az első)
 „ 26 ott a levélhordó, (K: ott a <postas> mar mast)
 „ 28 A könnyem (K: <Majd> A könnyem)
 „ 28—29 megértettem a levélhordó (K: megértettem a <po> level-
 hordo)
 „ 31—32 elvettek. De kiveszlek (K: elvettek. <Hogy veszlek> De
 kiveszlek)
 171 : 7 akkor mi? (K: akkor <gyapju> mi?)
 „ 13 alássan. Most (K: alásan. <....> Most)
 „ 20 finánc már mást (K: financ <mast> mar mast)
 „ 23—24 voltak, úgy fogván (K: voltak <minthogy> <mert> úgy
 fogvan)
 „ 24—25 hogyha több uton (K: hogy <sok> ha <sok uton megin-
 dult> több uton)
 „ 25 valamelyik keresztül (K: valamelyik <eljuthat hozzam> ke-
 resztul)
 „ 30 törököt legyőzni, (K: török <elleneben őt> legyőzni)
 „ 30 fináncot. (K: financot <ellen>)
 „ 31 hogy a fináncoknak feltűnt az a sűrű (K: hogy a <financok-
 nak> financoknak feltűnt <<.....> sűrű>> az a sűrű)
 „ 32 középkori dalia (K: kozepkori <dalia> dalia)
 „ 34—35 raktárban működő fináncok házi politikájára, (K: rak-
 tarban *allo* financok <hazi> hazi politikajara)
 „ 36 csomag elfogadása (K: csomag <elfogadása> elfogadasa)
 „ 37 dohányt sem adják (K: dohányt <is> sem adjak)
 172 : 1 pedig invitáltak is, hogy dohány (K: pedig <uzenetet is küld-
 tek> invitáltak is hogy dohany)
 „ 10—11 sor között a K-ban kihúzott betűk: <— Te>
 „ 11 a vallomását. (K: a vallomását <a melynek alapján aztan a>)
 „ 14 közül sokan (K: közül <?szentel?> sokan)
 „ 14—15 kívül borokkal, (K: kívül <?palink?> borokkal)
 „ 16 akit én, becsületszavamra (K: akit en <.....> becsületsza-
 vamra)
 „ 17 ösmertem (K: osmerek)
 „ 23 pedig kijelentem (K: pedig <nem> kijelentem)
 „ 25—26 hamvával beporoztam (K: hamvával <.....> bepo-
 roztam)
 „ 29 fölmentenek. (K: felmentenek)
 „ 29—30 sor között a K-ban kihúzott szó található: <A financ>
 „ 32 Rászedik az (K: <Ok is> Raszedik az)
 „ 34—35 amelynek közegeiben (K: a melynek <a> közegeiben)
 173 : 1 a múlt este néhány (K: a mult este a <<.....> a
 kioszkban>> nehany)

Lap Sor

- 173 : 7 Erre a városligetben (K: Erre <ijedten szalad hozzam Rath Karoly> a városligetben)
„ 8—9 sor között a K-ban kihúzott sorok olvashatók: <<Hiszen már elküldtük úgy <.....> Delután megmutatom meltosagodnak a postai vevényt is>>
„ 11—12 Kioszkban, *önérzetesen* mutatja (K: kioszkban jön elem es mutatja)
„ 13 most se kaptuk (K: most se <?kaphattuk?> kaptuk)
„ 15—16 Ma *amint künn sétálnék a Hatvani utcában, elem rohan Rath Károly*: (K: Ma megint találkozom Rath Karollyal a hatvani utcában elem rohan:)
„ 20 bajusza *idegesen* mozgott (K: bajusza *ijedten* mozgott)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 170 : 19–20 Szondy Gyurka, *akiről én annyi verset írtam fiatal koromban* — A rimaszombati önképzőkör érdemkönyvében fennmaradt Mikszáth-versek között nem található Szondy Györgyről szóló, a selmecbányai önképzőköri érdemkönyv ismeretlen helyen lappang. Valószínű, hogy az írónak a jelen megjegyzése a szokásos hitelfokozó fordulatok egyike csupán.
171 : 28 *Arokháti Lőrinc* — a törökverő hősként aposztrofált személyiség neve MK írói névalkotásának terméke.
„ 31—32 *korrespondencia* — levelezés, levélváltás
172 : 12 *kalamus* — tintatartó
173 : 8 *Rath Károly* — ügyvéd, a főváros egyesítései, 1873-tól Budapest első főpolgármestere volt.

A DEMOKRATA

A rajz szövege az 1887-ben megírt *A demokraták* vázlata és változatai között a Krk 10. kötetében már megjelent a 228—231. lapon. A szöveghez kapcsolódó jegyzeteket Király István részben a hosszabb elbeszélés, *A demokraták* keletkezéstörténeténél (i. h. 242—244. l.), részben a Függelékben tette közzé, a 380—382. lapokon található a fennmaradt kéziratvariáns nyújtotta Szövegváltozatok feldolgozása.

A PARASZT KONTESSZ

K OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/2 90—96. folio.

M *Pesti Hírlap*. 1887. november 6., 9. évf. 305. sz. (1., 2., 3., 4. l.)

A *Pesti Hírlap* tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A kéziratról

Az elbeszélést MK nyolc, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A K-ot a gyorsabb szedés érdekében a nyomdában részekre vágták, és az egyes darabokat I—XVII római számokkal jelölték.

MK javításainak száma az átlagosnál alacsonyabb. Ez a történet és fordulatainak kiérlelttségét és előzetes megformálását is jelzi. A korrektúrát valószínűleg maga is átnézhette, ekkor még néhány további javítás észlelhető a következő sorokban: 174 : 8, 174 : 12, 176 : 7—8, 177 : 21, 178 : 3, 179 : 3, 179 : 32, 179 : 35—36, 180 : 9, 180 : 27, 180 : 32, 181 : 5. Az utóbbi változtatás a csattanó utólagos kialakítása és egyben teljes bizonyítéka annak, hogy maga MK készítette el a korrektúrát.

Egy történet két megformálásban

Mikszáth *A paraszt kontesz* című elbeszélését hét év múlva újra megjelentette, ez a változat került a későbbi kiadásokba is. A második közlés alkalmával elbeszélése szövegét olyan nagy mértékben átdolgozta, hogy a két közlést két külön — bár azonos címmel rendelkező — elbeszélésnek kell tekintenünk. A jelen változat, amelynek autográf kézírata is fennmaradt, a jelen Krk-ban jelenik meg először kötetben, míg az 1894-es átalakítást a Krk 42. kötetében fogjuk majd közzétenni. Az alábbiakban az e kötetben közölt elbeszélés lap- és sorszámaira hivatkozva vázlatosan felsoroljuk az eltéréseket:

1887

1894

174 : 1	a történet az előző évben játszódik	a történet tíz évvel korábban, 1884-ben játszódik
174 : 14—21	a főhős feleségével állapodik meg a képviselői fellépésében	feleség létezéséről nem esik szó
174 : 27—175 : 17	a szélsőbali végrehajtó bizottság-nál megjelenik, motiválva választ kerü-	a szélsőbali bizottságban minden személyes motiválás nélkül kerü-
	letet választ	letet választ
175 : 26—175 : 39	Út Pereszleivel	Út Pereszleivel (hasonló fordulatok, változtatott szöveg)
177 : 11—178 : 5	Pereszlei lányának bemutatása és a kialakult helyzet jellemzése	Pereszlei lányának bemutatása más motívumokkal és más érzelmi megközelítéssel
179 : 14—179 : 31	A korteskedés fordulatai	Hasonló, de más motívumok előtérbe állításával
180 : 34—	végig Pereszlei Aurélia reagálása a bukásra	Ugyanaz a helyzet, de teljesen más beállításban.

A fenti rövid és vázlatos összehasonlítás nem pótolja a két szöveg és a két felfogás eltéréseinek részletezését. De ez majd a 42. kötet megjelenése után az olvasó számára is hozzáférhető lesz. Addig e vázlatos összevetés helyettesíti a behatóbb fejtegetést, amit majd az 1894-es változat szövegéhez fűzött jegyzetben részletezünk.

A nagymérvű változtatás oka valószínűleg több tényezőre vezethető vissza. Ebből a leglényegesebb az a körülmény, hogy amikor a PH számára az első variációt Mikszáth megírta, akkor csak néhány hónapja volt szabadelvű párti, tehát kormánypárti képviselő. És ez az egyes szám első személyben írt történet esetében, amelyben egy függetlenségi párti képviselőjelölt »kalandjait« írja le, nem figyelmen kívül hagyható szempont. Az 1894-es újraközlés idején már *másodszor* választották meg kormánypárti programmal, az eltelt hét év alatt átélte a kormánypárt több válságát, és Tisza Kálmán után már Szapáry Gyula gróf, majd 1892 novemberétől Wekerle Sándor volt a miniszterelnök. Ez magyarázza azt a körülményt, hogy bár MK megtartotta az én-elbeszélés formáját, de a cselekményt tíz évvel korábbi időre, 1884-re helyezte, amikor még fel sem merült szabadelvű párti jelölése. Ez magyarázza azt is, hogy az enyhe udvarlási történetben a második változatban nem szól arról, hogy hőse házasember volt-e vagy sem. És így tovább.

A történet sok vonásában hasonlít azokhoz a történetekhez, amelyeket az 1884-es választások alkalmával komponált Mikszáth, és amelyek a Krk 35. kötetében kaptak helyet. Egy motívum azonban az 1886-ban írt *A szép Bulyakiné* egyik mozzanatára utal: az ahogy a jelen elbeszélésben a novella hőse Pereszlei Mihály urammal kocszva a vasúti állomásról, fokról fokra megtudja és megérti, hogy Pereszlei nem egyszerűen jómódú, hanem dúsgazdag paraszt-nábob. Ilyen »meglepetés« érte a szegedi történetet megörökítő írásában is novellahőst. Ott is fokról fokra tudja meg, hogy principálisa nagyvagyonú háztulajdonos. *A szép Bulyakiné* jegyzeteiben szoltunk arról, hogy az ilyen fokozatos felismerés Mikszáth személyes élménye volt 1878-as Szegedre érkezésekor (Krk 37. köt. 73–74. l.) Ezt transzponálta akkori és a jelen elbeszélésébe is.

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 174 : cím A paraszt kontessz (K: <<A „pléh <nagyság> nagysám>>>)
 „ alcím csak a K-ban: *életkép*
 „ 2 odahaza, alig volt (K: odahaza <?megt?> alig volt)
 „ 2 termésem. De szunyog annyi (K: termesem. <Hiszen> De szunyog <?az?> annyi)
 „ 5 fürdőre — biztatott (K: fürdőre — <monda> biztatott)
 „ 8 — Hát végy (K: — Hat vegyél)
 „ 9 — Igen, de nekem (K: — Igen de <a földhitelinté> nekem)
 „ 9 kell, például (K: kell, <a f> peldaul)
 „ 12 — Végy föl (K: — <Hat> Vegyél fel)

- 174 : 14 csinálj? Lássuk csak. Lépj (K: csinálj? <Hat lepj fel> Lassuk csak. <Hat> Lepj)
- „ 17 — Ez igaz. (K: <— Hat azt> — Ez igaz.)
- „ 24 kölesönt, elszállítottam (K: kölesönt <?beallit?> elszallitot-tam)
- „ 27 bizottsága (mert (K: bizottsaga <mert> (mert)
- „ 29—30 »Van-e pénze?« (K: „Van e <penzed> penze? <ocsem?>))
- „ 34 meg vállamat: (K: meg <a> vállamat)
- „ 36 Győry közbeszölt: (K: <—> Gyory közbeszolt)
- „ 37 — Tud-e beszélni? (K: — Tud<sz>e beszélni?)
- 175 : 9 Szemem végigsiklott (K: <Vegig> Szemem vegig siklott)
- „ 10 kerületeket, Árvát (K: kerületeket <.....> Árvát)
- „ 10—11 Zólyomot, de gondoltam magamban: (K: Zólyomot de <csakhamar leszaladt tekint> gondoltam <magamnak> ma-gamban:)
- „ 17 — Ennél maradok. (K: — Ennél maradok. <Nem nevezem>))
- „ 20 Elég az hozzá, (K: <A veg> Eleg az hozzá)
- „ 20 bizottság nemcsak (K: bizottsag <?nyomban?> nem csak)
- „ 24 kerületbe. Pereszlei (K: kerületbe, <Pereszley> Pereszlei)
- „ 24—25 uram fogadott a vasútnál. (K: uram <.....> fogadott a vasútnál. <Egy kek>)
- „ 26 Ez egy kékbe (K: <Egy> Ez egy kekbe)
- „ 27 jó gömbölyű (K: jo <ma> gombolyu)
- „ 30—31 sor között a K-ban kihúzott szavak olvashatók: <En vagyok Pereszlei Mihály>
- „ 32 Egy gyönyörű (K: <...> Egy gyönyörű)
- „ 32 kocsink. Óriási (K: kocsink <?hatalmas?> <Egy oriasi buza tábla> Oriasi)
- „ 35 — Ejnye, de fölséges termés. (K: — Ejnye <?kie? ez a> de fölséges <buza> termés)
- „ 37 Volt már itt (K: Volt mar <ezen> itt)
- „ 39 — Az enyém. (K: — Az enyim)
- 176 : 4 húzta be fejét (K: huzta be <a> fejet)
- „ 5 az enyém. (K: az enyim.)
- „ 6 — Ugyan! És mennyi holdja (K: — <Hat hany> Ugyan! És <ugyan> mennyi holdja)
- „ 7—8 összeszámolnám, bizony lenne vagy *háromezer*. (K: össze-szamolnam <hat> bizony lenne vagy *ötezer*)
- „ 16 — Olyan hatalmas (K: — Olyan <.....> hatal-mas)
- „ 23—24 jelölt van, ha ő hozzááll az egyikhez, (K: jelölt van, <?hat?> ha ő hozzá all <valamelyikhez> az egyikhez)
- „ 25 — Bolond állapot! (K: — <No ez eleg b> Bolond állapot!)
- „ 27 — Hogyhogy? (K: <A> — Hogy hogy)
- „ 29 — No, isz csak az (K: — <.....> No is csak az)
- „ 32 szekér jött velünk szembe. Egy öreg (K: szeker <<.....> ?latha taron?>) jött velünk szembe. Egy <?bekottott? fejű> öreg)

- Lap Sor
- 176 : 33 fejfel meztlen (K: fejfel<meztlen> meztlen)
- „ 36 uramnak. (K: uramnak <ki>)
- „ 38 — Az anyjukom. Egy kis (K: — Az anyjukom. <?valaszolt?) Pereszley Pereszlei> Egy kis)
- 177 : 1 Szörnyűség — gondoltam maganban —, (K: <Hogyan> Szornyuseg — gondoltam magamban)
- „ 3—4 udvarán. Csodálatos (K: udvaran. <Pereszlei uram> Csodálatos)
- „ 4 itt megkeverve a jólét (K: itt <összekever> megke <...> verve a jólét)
- „ 6 beültetve, márvány válu a baromfinak. (K: beültetve <...> <a kert kozepen> márvány válu a <kert középén> baromfinak.)
- „ 9 egy ah! kiáltás röppent (K: egy ah! <kialtast> kialtas rop-pent)
- „ 11 gyönyörű leány (K: gyönyörü <sugar> leány)
- „ 12 arc, nemes, (K: arc, <.....> nemes)
- „ 17 leánya! Ilyen csak (K: leanya! <Hisz ez egy> Ilyen csak)
- „ 18 Előkelősséggel mozgott (K: Elökelősséggel <.....> moz-gott)
- „ 18 nagy unalommal (K: nagyon unalommal)
- „ 22 őkegyelmének Aurélia (K: ő kegyelmenek az Aurelia)
- „ 23 furcsa ez! (K: furcsa ez.)
- „ 26 de *sohasem* írtak még a kékbeli (K: de *senki* sem írt még a kékbeli)
- „ 33 tud stikkelni (K: tud <himezni> stikkelni)
- „ 39 is tudsz. Amit az ember (K: is tudsz <<Ha mar kitanult <.....> hat tudja a világ legalabb>> Amit az ember)
- 178 : 1 dicsekedék Pereszlei uram, aki pedig (K: dicsekedek <most> Pereszlei uram <.....> aki pedig)
- „ 2 beszélt a tanyáiról. (K: beszelt <..> a <...> tanyairól <volt ho>)
- „ 2—3 sor között a K-ban olvashatatlanul kihúzott szó talál-ható!
- „ 3 De meg kell (K: De meg *is* kell)
- „ 3 egészen *comme il faut* kisasszony (K: egészen *comil fauu* kis-asszony)
- „ 9 Főlségesen játszott (K: Folsegesen <zongorazta> játszott)
- „ 15 elnökölt, s vezette a társalgást (K: elnökölt s <tudta ?vinni?> vezette a tarsalgast)
- „ 21 — Balga vágy (K: — <Bolondság> Balga vágy)
- „ 22 mondott II. József? (K: mondott <III ?Henrik?> II Jozsef?)
- „ 26 — Nagy őszinteség (K: — <.....> Nagy oszinteseg)
- „ 35 a falon, ki (K: a falon <mely> ki)
- „ 36 szálain. Elájult, (K: szálain. <Majdnem> Elájult)
- 179 : 1—2 kisasszonynak. Úgy látszik (K: kisasszonynak <..> Ugy latszik)
- „ 3 jelezték pár nap (K: jeleztek *egy* par nap)

- 179 : 5 mozgalom is megindult. (K: mozgalom is <<.....> falut>> megindult.)
- „ 7 látogatásokat tett. (K: látogatásokat tett, <.....>.....)
- „ 8 S ami a legnagyobb (K: <?Egyszer?> S ami a legnagyobb)
- „ 8 tőle, a parasztek közé (K: tőle <elvelyűt> a parasztek közé)
- „ 11 Sacré Coeur-őknél járt (K: Sacre courőknél [idegen kéz tolal való javítása: coeurőknél] <nevek> jart)
- „ 12—13 megszerezte számomra (K: megszerezte <nekem a> számomra)
- „ 13—14 sor között a K-ban kihűzött sor található: <Buzi Ferenc uram>
- „ 14—15 A pénzemet, egy pár ezer forintomat (K: A pénzemet <....> egy pár ezer forintomat)
- „ 19 Buzi? (K: Buzi <uram>?)
- „ 21—22 sor között a K-ban kihűzött sor olvasható: <— Az am, de az emb>
- „ 24 — Lehetetlen az! (K: — <Nem lehet> Lehetetlen az!)
- „ 29 hogy elhatároztam, (K: hogy <haza> elhatároztam)
- „ 32 apja ad kölcsön (K: apja kölcsönöz)
- „ 33 látszott a ragaszkodása. De őszintén (K: látszott a <...> ragaszkodása. <.....> De őszintén)
- „ 34 minél jobban (K: minél <jobban> jobban)
- „ 35—36 visszatetszett. *Szemenszedett*, virágos szavai, előkelő nyeglesége most mind (K: visszatetszett. <.....> *A szép virágos szavai, az előkelő nyeglesége most mind*)
- 180 : 2 bizonyosan megnevelendi (K: bizonyosan <.....> megnevelendi)
- „ 3 közönyt a szavazó (K: közönyt <az> a szavazó)
- „ 7—8 sor között a K-ban olvashatatlanul kihűzött szavak találhatók!
- „ 9 fejemben (K: fejembe)
- „ 12—13 hol kellemetlen. (K: hol kellemetlen. <<?Több esetben komoly? <.....>>>)
- „ 16—22 galoppin hírrel: (K: galoppin <sötét> hírrel:)
- „ 17 Balázs bejött (K: Balázs <atp> <atpartolt hozzánk> bejött)
- „ 18 párt ennek következtében (K: part <...> ennek következtében)
- „ 20—21 sor között a K-ban olvashatatlanul kihűzött szavak találhatók!
- „ 21 van ötvennel. (K: van ötvennel. <De meg van remény>)
- „ 22 Egy óra múlva (K: <?Delutan? ket ora tajban> Egy ora múlva)
- „ 26 visszaszaladt és uzsonna (K: visszaszaladt es <egy felora múlva> uzsonna)
- „ 27 — Buzi még nem jó. K: — *Pereszlei* meg nem <jött> jó)
- „ 28 Este szürkületkor (K: <Este> Este szürkületkor)
- „ 32 és elborult előttem (K: es *elsötétült* előttem)

Lap Sor

- „ 39—181 : 1 sor között a K-ban részben olvashatatlanul törölt sor található: <.....> az a <máz> mázt>>
181 : 4 felpofozott egy csomó (K: felpofozott <egy csomo> egy csomó)
„ 5 *Ilyen csattanós vége volt az én jelöltségemnek. (K: Lon nagy sira s rivás felfordulas a konyhaban az udvaron, az utcan pedig felhangzott az ellenpart udvriadalma amint bejartak diadalittasan a közseget.)*

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 174 : 10 *Földhitelintézet* — A Magyar Földhitelintézetet 1863-ban alapították a nagybirtokosok hitelignényének kielégítésére.
„ 25 *Koritnyica* — a volt Liptó vármegye rózsahégyi járásában, a Prasiva hegy tövében levő kedvelt gyógyfürdő, gyomor- és bélbántalmak gyógykezelésére keresték fel forrásait.
„ 29 *Helfy* — Helfy Ignác (1830—1897) Kossuth Lajos személyes híve, a függetlenségi párt egyik vezető egyénisége.
„ 32 *Irányi* — Irányi Dániel (1822—1892) a függetlenségi párt egyik megalapítója, majd elnöke 1884-től. 1872-től Békés városát képviselte.
„ 34 *Törs* — Törs Kálmán (1843—1892) író, újságíró, MK személyes ismerőse, 1878-tól függetlenségi párti képviselő.
„ 36 *Győry* — Győry Elek (1841—1902) jogtudós, 1881-től függetlenségi párti képviselő.
175 : 2 *Kreith-féle Magyarország mappáját*: — Kreith Béla gróf (1851—1916) hírlapíró, ereklve-gyűjtő 1883-ban jelntette meg »A magyar országgyűlési választó kerületek térképe« c. munkáját. Erre vonatkozik MK utalása.
177 : 5 *granárium* — magtár
„ 19 *konverzál* — beszélget, cseveg
„ 26 *kékbeli grófok* — mesés gazdagsággal rendelkező paraszt emberek
„ 33 *stikkel* — hímez
„ 34—36 *szakali kőröknél; sacré coeure-öknél* — am. Szent Szív, azaz a francia apácarend által fenntartott francia nyelvű leányiskola.
178 : 3 *comme il faut* — úgy, ahogy illik.
„ 6 *szubtilitás* — finomság
„ 9—10 *Fölségesen játszott a Wagnert és Beethovent* — a két német »kortársnak« számító zeneszerző nevének említésével MK a főhős zenei képzettségének magas fokát érzékeltette.
„ 10 *eldisputál* — elbeszélget
„ 12 *Az irodalmat úgy ismerte, mint Gyulai Pál*, — Gyulai Pálnak, az egyetem tanárának, a Budapesti Szemle szerkesztőjének említésével MK a főhősnő nagyfokú irodalmi jártasságát akarta — kissé ironikusan — érzékeltetni.

Lap Sor

- 178 : 14 *grandezza* — kecsesség, érzékenység
„ 22 *II. József* — magyar király, uralk. 1780—90-ig, 1765-től német-római császár.
„ 34 *Egy bájdalú zenér zengedezik a bokorban.* — Ezzel a mondattal MK érzékeltette a főhősnő keresett, finomkodó stílusát.
„ 35 *keresztes másznak* — a finomkodó eufémizmus megnyilvánulása, amellyel a hősnő a pókot illette.
179 : 36 *affektáció* — modorosság

MILYENEK A VÁLASZTÓK?

- M** I. *Pesti Hírlap. 1887. november 12., 9. évf. 311. sz. (1. l.)* A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Milyen a paraszt?* címmel. Névjelzés nélkül.
II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp. [1888.] Révai testvérek kiadása. 135—138. l.
III. a) *Club és folyosó* [2. kiad.] Bp. 1893. Révai testvérek kiadása. MKm 8. köt. 118—121. l.
b) 3. kiad. 1896. ua.
c) 4. kiad. 1901. ua.
d) 5. kiad. 1904. ua.
IV. *Jk 30. köt. Apró vázlatok és rajzok. II. köt. Bp., 1910. 86—88. l.*

Választási történet — öt hónappal a választások után

Az 1887. évben megtartott választásokon MK is fellépett Ilyefalván szabadelvű párti jelöltként, 1887. jún. 17-én kerülete meg is választotta képviselőnek. (Ld. részletesebben Krk 74. köt. 183—198. lapokon levő összefoglalónkat.) MK a választásokról kevesebbet írt, mint a korábbi években. Ez a személyes érdekltsége miatt érthető. De azért néhány írásában foglalkozott a választás fordulataival: *Tarka képek* [I.] és *Tarka képek* [II.] (Krk 74. köt. 42—47. és 47—50. l.) továbbá *Tarka képek* (Krk 75. köt. 8—9. l.). Mind a három történetben jellegzetes választási esetet mondott el, néven nevezve a benne szereplő személyeket, akár győztesekről, akár vesztesekről volt is szó.

A PHnak a választások után megjelent előfizetési felhívása (ld. erről a jelen kötet 333. lapján) beharangozta, hogy MK tovább folytatja *Breviárium Beöthyánium* c. sorozatot és további választási történetekkel is szolgál. De mint jeleztük, ez a szerkesztőségi ígélet nem valósult meg. Mikszáthot feszélyezte új helyzete, a kormánypárti mandátum. Erről az 1887. év második felének karcolat-termését tartalmazó Krk 75. kötetben több ízben szóltunk (ld. 102—103., 126., 156. l.). A jelen választási történet az első, amelyben nem krónikásként, hanem írói eszközökkel eleveníti meg egy felsült kormánypárti kép-

viselő történetét, akit protezsált választója ugyan nem támogatott szavazatával, de bukása után azért felzörgette álmából, hogy segítségét kérje az ellenzéki képviselőjelöltre leadott szavazat miatt visszavont dohánytermesztési engedély ügyében. Mikszáth ezt a történetet annyira jellemzőnek tartotta, hogy néhány stiláris változtatás és az 1887-es választásra mutató utalás elhagyása után a kis rajzot behelyezte a készülő gyűjteményes kötetébe.

Szövegváltozatok

A PH-beli közlés után néhány kisebb változtatással MK az elbeszélést beillesztette a *Club és folyosó* első kötetkiadásába. Majd innen e kötet későbbi kiadásába is bekerült. Végül a Jk 30. kötetében kapott helyet.

Lap Sor

- 181 : cím *Milyenek a választók?* (PH: *Milyen a paraszt?*)
 „ 27 mályvarózsákból kötött bokrétát (PH: mályvarózsákból rakott bokrétát)
 182 : 9 A választáson tudniillik megbuktam (PH: A választáson t. i. megbuktam)
 „ 10 kerületből. (PH: kerületből július 23-án éjjel.)
 „ 11 éj és tivornya után (PH: éj és a sok lumpolás után)
 „ 28 nem énram szavazott PH: nem rám szavazott)
 „ 29 Nem; amoda (PH-ba az amoda szó ritkítva van szedve !)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 181 : 8—9 *Írtam egy érzékeny levelet Wekerlének* — Wekerle Sándor ekkor pénzügyminiszter volt, tárcájához tartozott a dohánytermesztési engedély kiadása.
 182 : 35—36 *ha már felkötöttük a kolompot* — MK itt a szólást abban az értelemben használja, hogyha valaki valamit elvállalt, akkor teljesítse is azt.

HAZAJÖN A KIRÁLY

- M I. *Pesti Hírlap. 1887. november 12., 9. évf. 311. sz. (2., 3. l.)*
 A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül, de a lapalji jegyzet utal MK szerzőségére: »Mikszáth Kálmán sajtó alatt levő kötetéből, mely „Politikai ötletek és rajzok” cím alatt jelenik meg.«
 II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp. [1888.] Révai testvérek kiadása. 1—6. l.
 III. a) *Club és folyosó.* [2. kiad.] Bp. 1893. Révai testvérek kiadása. MKM 8. köt. 1—7. l.

- b) 3. kiad. 1896. ua.
 c) 4. kiad. 1901. ua.
 d) 5. kiad. 1904. ua.
 IV. Jk 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok. II. köt. Bp., 1910. 1—6. l.*

Népmese a királyról

A mesék hangulatát felidézõ stílusban írta meg Mikszáth ezt a többretû politikai történetet. Az elsõ réteg a magyar konyha és a magyar szakácsnék dicsérete; a második Tisza Kálmánnak a finom kosztól adakozó kedvüvé vált királyhoz intézett furfangos kérése, a harmadik réteg az »osztrák miniszter« felvilágosítása a kérés teljesítésének következményéről. A negyedik a paprikás étellel kapcsolatos szolás megtörtént esetté való elõléptetése és a csodadoktorként fellépõ juhász, aki — ismerve a szólást — megadja a gyógymódot, és végül az ötödik réteg — az osztrák-ellenes konklúzió — az udvari tanács döntése, amely megsemmisíti a királyi ígéretet. Ehhez csatlakozik a záró szakasz, amely balladás tónusban adja elõ a budai vár átalakításával kapcsolatos tényeket.

Szövegváltozatok

A PH-ban megjelent szöveg a sajtó alatt lévõ kötetbõl elõzetesként közölt mutatvány. A kötetbeli szöveghez képest kisebb eltérés tapasztalható, ami valószínûleg szedési figyelmetlenségbõl származott. A PH »szedéshibáját« a korrektor (akár MK, akár az újság belsõ korrektora) nem vette észre. Az eltéréseket az alábbiakban felsoroljuk:

Lap Sor

- 184 : 21—22 künn az *ajtókilincsen* hallgatódzék (PH: künn a *kulcslyukon* hallgatódzék)
 „ 34—35 elvinni, *csak egy nap, s ekkor is csak Pestre a processzióval*. Ebbõl (PH: elvinni. Ebbõl)
 185 : 19—20 egyik sem megösmerni (PH: egyik sem megismerni)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 183 : 10 *masina* — gőzös, mozdony, itt: teljes vonatszerelvény
 „ 18 *szakácska* — kötényszerû ruhadarab

A TÉMA

- M I. *Pesti Hírlap*. 1887. november 17., 9. évf. 316. sz. (1., 2. l.)
 A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Egy regény a meséje nélkül* alcímmel. Névjelzés nélkül.
 II. Jk 43. köt. = *Hi* 11. köt. *Dekameron. Elbeszélések* IV. Bp., 1917. 150—154. l.

Mikszáth szerzőségéről

A derűs fürdői történet kompozíciós jellegzetességei és a helyzetet jellemző párbeszédei miatt bizton sorolható Mikszáth írásai közé. A szellemes csattanó is az ő szerzőségét bizonyítja. Valószínűleg ilyen megfontolások alapján sorolhatta be Rubinyi Mózes is a *Hi* jelzett kötetébe.

Idilli történet

A nyaralás MK több korábbi és későbbi írásának visszatérő témája. Az egyesszám első személyben előadott történet az idill mellett egy kevéssé irodalmi szatíra is: a témaszegény irodalmi életet akarta megficskázni a szerelmi kalandtól témát és ihletet remélő »tehetséges fiatal író«-nak magára öltött mezében. A fürdői élet egy-egy mozzanatának felvillantásával jellemezte a helyszínt és a körülményeket, hősenek a felbukkanó csinos nevelőnő iránt fellobbant érzelmeit visszafogott iróniával érzékeltette.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 187 : 13—14 Jókai és Szathmáry Károly—Mikszáth a két író nevének említésével az átütő sikert, illetőleg a közepszerű elismerés mércéjét akarta érzékeltetni
- „ 16 *elzevir betűkkel nyomatom* — szép metszésű betűtípus a 16—17. században működött holland Elzevir nyomdász és kiadó-dinasztia nevéből alkotott elnevezés
- „ 20—27 Mark Twain-ről szóló történet. — Ezekben az években már a magyar újságok és irodalmi lapok is rendszeresen közölték hasábjajaikon az amerikai író elbeszéléseit. Személye is az érdeklődés előterébe került. MK itt egy valahol olvasott ún. »színes« irodalmi hírre utalt az előadott írói »munkamódszerről« szóló történettel.
- 188 : 12 *bonne* — gyerek mellé fogadott leány, gyermeknevelő nő
- „ 15 *staffázs* — környezetül, kíséretül szolgáló személyek, kiegészítésül szolgáló mellékes, járulékos dolog vagy személy.

AZ ELSŐ EMINENS

- K OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/4 159—162. folio.
- M I. *Pesti Hírlap*. 1887. november 27., 9. évf. 326. sz. (1., 2., 3. l.)
A *Pesti Hírlap* tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
- II. *Jk* 43. köt. = *Hi* 11. köt. *Dekameron*. *Elbeszélések* IV. Bp., 1917. 166—172. l.

A kéziratról

A rajzot MK öt, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztési kutyanyelvre írta. A K-ot a nyomdában a gyorsabb szedés érdekében részekre vágták, és az egyes darabokat 3, 4, 4 1/2, 5, 6, I, II, III, IV, V, V 1/2, VI, VI 1/2, VII, VIII arab illetőleg római számokkal jelölték. A K első lapjának jobb felső sarkában maga MK adta meg a nyomdának a szedési utasítást: »garmond«, alatta idegen kéz írásával a rovat besorolás: »Tárca« szó olvasható.

MK javításainak száma átlagos, többségükben stiláris jellegű. A korrektúrát maga végezte el, ekkor még tovább csiszolta szövegét, mint ahogy ezt a következő sorokban lévő javításai is jelzik: 190 : cím, 190 : 10—11, 191 : 13—14, 191 : 25, 191 : 33, 191 : 34, 191 : 37, 192 : 25, 193 : 6—7, 193 : 16—17, 194 : 14, 194 : 32, 194 : 39, 195 : 8—9, 195 : 10—11, 195 : 12.

A téboly egy sajátos esete

Az egyes szám első személyben előadott történetről ma már nem lehet megállapítani, hogy a Mikszáth elbeszélte eset valóban vele és egy volt iskolatársával történt-e meg, vagy csak egy rendőrségi hírt alakított kerek történetté. Annyi bizonyos, hogy nem volt az elbeszélésben néven nevezett Herke János nevű diáktársa sem Rimaszombatban, sem Selmechányán. Ez — ismerve Mikszáth írói és névkomponálási gyakorlatát —, még nem bizonyíték arra, hogy teljes egészében az írói képzelet alkotása a leírt helyzet.

Maga a történet a Mikszáth ábrázolta különcök későbbi sorának egyik előhírnöke. Herke János esete a tudathasadás sajátos kórisméjét példázza: a hajdani kiváló tehetség az életben nem találta meg a helyét, nem jutott tovább a nevelőskodésnál, és amikor ebből kikopott, rádöbrent elfecsérelt éveire, és meg akarta szerezni az ügyvédi diplomát. A felkészülés közben az addig lappangó skizonfréniája elhatalmasodott rajta: a tébolydából megszökve előbb a nagyváradi püspökségre alkalmasnak vélte önmagát, majd az ügyvédi vizsga letétele után már attól tartott, hogy a kultuszminiszter őt nevezi ki »corpus juris«-nak, azaz törvénykönyvnek. MK az összeomlás e két fázisa mellett néhány jellegzetes vonással, a tünet egy-egy megnyilvánulásával is érzékeltette bomlott agyú hőse állapotának sebes iramú romlását.

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 190 : cím *Az első eminens* (K: *Herke János iskolatársam*)
„ 1 emlékszik vissza (K: emlékszik <meg az> vissza)
„ 2—3 azokra az arcokra, melyek a diákélet verőfényes tavaszát benépesítik. (K: Azokra a <z nevek> arcokra melyek a <<verőfényes gyermekkor <.....>> diakelet verőfényes tavaszát benépesítik.)

- 190 : 4 rózsaszínben tolakodik elő (K: rózsaszínben <elo>tolakodik elo)
- „ 6 falaival, börtönszerű (K: falaival <egy szeru> börtönszerű)
- „ 7 bácsival, a pedellussal (K: bacsival <ak> a pedellussal)
- „ 10—11 De valamennyi közt *talán* a legélénkebben élt emlékezetben Herke János (K: <Hogy ne lett volna hat kedves> De valamennyi kozt tan a legkedvesebb Herke János)
- „ 12 »szuplikálni«. (K: „suplikalni” is.)
- „ 15 az iskolánkra! (K: az iskolankra! <Ez Meg akkor volt ?nekik?!>)
- „ 16—17 utaztunk harmadik (K: utaztunk <egy> harmadik)
- „ 17—18 ingyenjegyük, de egyik (K: ingyen jegyunk) <volt s egyik allo> de egyik)
- „ 21—22 utaznak és a második (K: utaznak és <.....> a masodik)
- „ 23 Én megijedtem, de Herke (K: <.....> En megijedtem, de Herke)
- „ 24—25 sor között a K-ban kihúzott sorok találhatók:
 <<A konduktor megcsosvalta a <...> fejét>>
 <<— Terringette <.....> Hat a többi <.....>?>>
 <<— <Ki hogy> Mely hogy — felelte Jani — <a fejünk első osztalyu> de az <.....> mely <van> ülni szoktunk harmad osztalyu. Hat azert utazunk a harmadik osztalyon>>
- „ 25 Erre a magyarázatra (K: Erre <aztan> a magyarázatra)
- 191 : 2 Pestre. Tizenöt (K: Pestre. <Tizenhat> Tizenöt)
- „ 2—3 — láttam Herke Janit, sem nem hallottam (K: lattam <...> Herke Janit <csak azt hallottam róla hogy ?tanulmany?> sem nem hallottam)
- „ 10 parlamentben. Hiszen (K: parlamentben. <...> Hiszen)
- „ 12 Hát az idén ősszel, amint a Kristóf téren (K: Hat egyszer <min> az iden ősszel, amint a Kristóftéren)
- „ 13—14 csak a vállamra üt egy magas sovány, rövidre nyírt hajú alak sápadt (K: csak <elémbe áll> a vallamra ut egy rőtszakállu bozontos alak: sapadt)
- „ 15—16 sor között a K-ban olvashatatlanul törölt sor található !
- „ 16 K, Krk arcát (PH: arcot)
- „ 24 izgatottan feszkelődött (K: izgatottan <kapkodva fejét ide oda> feszkelodott)
- „ 15 valamit. Életed (K: valamit *kis öreg?* Eleted)
- „ 31 vidékre egy ügyvéd családhöz. (K: videkre egy <grofi> ügyvéd családhöz.)
- „ 32 és én nem vagyok (K: es en <most en ?torkig?> nem vagyok)
- „ 33 és a doktorátust teszem. (K: és az ügyvédi vizsgát teszem.)
- „ 34 elkéstél. Van-e már terminusod? (K: elkéstél. *En mar öreg hivatalnok vagyok. No de nem baj. Azert megis fiatal prokator leszel.* Van e mar terminusod?)
- „ 36 — Terminusom (K: — <Van> Terminusom)

- Lap Sor
- „ 37 — Általános baj. Mióta vagy (K: — *Az az általános baj —*
 <mond> *szoltam e rendes szojarassal utve el a themát —* Mióta
 vagy)
- „ 39 — Ej, ej, és (K: — <Es nem> Ej ej es)
- 192 : 3 Hanem Trefort (K: Hanem <a Tar> Trefort)
- „ 6—7 sor között a K-ban olvashatatlanul törölt sor található!
- „ 8 — Rá akartam beszélni, hogy ne (K: <Azt> — Raakartam
 [sic!] beszélni <<— monda <.....> végig semmiben <ugya-
 navval> mintha arról gondolkoznék mire akarta rábeszélni —
 —>> hogy ne)
- „ 13 nevetve. — Legalább (K: nevetve. <No a> Legalabb)
- „ 19—20 sincs — felelte (K: sincs — <felte> felelte)
- „ 21—22 tréfádolog. Akkor hát (K: tréfa dolog <öreg>. Akkor hát)
- „ 24 — A jövő kedden. (K: — <Holnaput> A jövő kedden)
- „ 25 Herke Jani még aznap (K: *Ugyis lett* Herke Jani meg az nap)
- „ 31 és visszajött. (K: es visszajött. <Alig> <Hanem egy vasar-
 nap>)
- „ 32 Némelykor diskuralni (K: <Maskor> Némelykor diskuralni)
- „ 33—34 sor között a K-ban kihúzott szó olvasható: <Elkészültel>
- „ 38 — Min gondolkozol (K:— <De hát mégis> Min gondolkozol)
- 193 : 2 tárgy. A címe (K: tárgy. <A nok> A címe)
- „ 4—5 sor között a K-ban a következő sor olvasható: <— Nagy
 bolond vagy te János!>
- „ 5 tréfálódzik, de egypár (K: trefalozik, de <masnap> egy par)
- „ 6—7 Lajos közös iskolatársunkkal, (K: Lajossal <a ki> a kozos
 iskola tarsunkkal)
- „ 7 megtaláltam már, (K: megtalaltam <akit> mar)
- „ 9 járt. (K: járt. <De en ujabn ?reszletet?>)
- „ 14 elsápadva. — És mi (K: elsapadva — <mit> Es mi)
- „ 15—16 sor között a K-ban kihúzott sor olvasható: <— Örült...
 Hogy te ezt nem tudtad>
- „ 16—17 Idejött doktorátust tenni, s eközben (K: Idejött *ügyvedi*
vizsgát tenni s eközben)
- „ 17 téboly; bevitték, (K: teboly <...> bevittek)
- „ 20—21 azazhogy egyben-másban (K: azaz hogy <...> egyben
 masban)
- „ 22 nem is gondoltam (K: nem <gond> is gondoltam)
- „ 24 — Nálam lakik. Az utcán (K: — <Hol?> Nalam lakik. <Oda-
 vettem magamhoz.> Az utcán)
- „ 28 összefacsarodott, és a félelem (K: összefacsarodott, <a fele>
 és a félelem)
- „ 30 becsukakozva? Siettem haza (K: becsukakozva? <<Komor
 <.....> elősejdelem vett rajtam erőt>> siettem haza)
- „ 30 valahogy lerázam (K: valahogy <elkuldodom otthonrol> leráz-
 zam)
- „ 32 tölteni együtt! (K: tölteni <vele> együtt!)
- 194 : 3—4 — Herke János kimelegedve (K: Herke János <szomor>
 <nem> <mogorva arccal> kimelegedve)

Lap Sor

- 194 : 12 Mindég jó tanuló (K: Mindeg <okos> jo tanulo)
 „ 14 letette-e a *doktoratust*? (K: letette e az *ugyvedit*?)
 „ 14–15 sor között a K-ban olvashatatlanul törölt sor található!
 „ 17 — Hát találd el, miért (K: — Hat <tudod e> talald el miért)
 „ 29 egy szép leánykával (K: egy szep <<.....> kevel>> leanyka-
 val)
 „ 22 az utcán... megígérte (K: az utcan... <aztan azt mondta
 hogy> megigerte)
 „ 23 eljön, de nem szeretném (K: eljön <de hiszen tudod, gavaller
 ember hat tudod hogy nagy do> de nem szeretnem)
 „ 24 harmadik. Te is (K: harmadik <<Hiszen erted <...> ugye
 a>> Te is)
 „ 25 vagy, tudod már (K: vagy <tus> tudod mar)
 „ 28 — Jó, jó... — szolt tompán. — Ha nem kergetnél (K: —
 <...> Jo jo ... <En is persze hogy en is> szolt tompán —
 <Elkergetsz öreg?> Ha nem is kergetnel)
 „ 30 hanem végre is (K: hanem <hát a> vegre is)
 „ 31 Egy szép leány (K: Egy szep <asszony> leany)
 „ 32 — Szép leány — *vihogott* —, szép leány! (K: — Szep <asz-
 szony> leany — *motyogta* — szép <asszony> leany)
 „ 35 — Jaj! — szisszentem fel (K: — Jaj <kialtam> szisszentem
 fel)
 „ 36 hogy ő az. (K: hogy ő az, <hogy>)
 „ 39 — Miféle Mari? *Hisz ez Róza... becsülemre mondom, nem
 Mari.* (K: — Miféle Mari? *Ez Róza kedves Jánosom*)
 195 : 4–5 csendesen megkuporodva ballagott mellettem (K: csen-
 deszen <össze> megkuporodva ballagott <utanam> mellettem)
 „ 5–6 sor között a K-ban kihúzott sorok olvashatók: <— No
 szervusz derek öreg> <atadtam neki utravalonak ket forint>
 „ 7 de kénytelen vagyok (K: de <ha mar> kenytelen vagyok)
 „ 8–9 szólott, de negyednapra *olvastam aztán* (K: szolott <csak>
 de negyed napra *aztan olvastam*)
 „ 10–11 fogtak el a Bakács téren, hol egy budai *ügyvédet* fojtoga-
 tott. (K: fogtak el *Budan* a Bakacs téren hol egy budai *svá-
 bot* fojtogatott.)
 „ 12 sor a K-ban nem található!

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 190 : 5 *karc*er — börtön, tömlőc
 „ 7 — *Vankovics* bácsival, a *pedellussal* — a Mikszáth alkotta
 iskolaszolganév mindenestre arra utal, hogy inkább selmec-
 bányai, mint rimaszombati éveire gondolhatott e sorok írása-
 kor.
 „ 12 *szuplikálni* — szuplikációba menni, azaz tanulóként a pro-
 testáns egyház és az iskola számára adományokat gyűjteni

Lap Sor

190 : 20 *konduktor* — kalauz

191 : 23 *kapuciner* — feketekávé kevés tejszínnel vagy tejjel

„ 34 *terminus* — időpont, itt: a vizsga letételére kitézött idő.

192 : 3 *Trefort után jártam*. — Trefort Ágoston volt ekkor a kultusz-miniszter.

„ 8—9 — ne nevezze ki *Schlauchot* nagyvárad püspöknek. — Schlauch Lőrinc (1824—1902) 1887-ben, tehát e rajz megírását megelőzően, lett nagyvárad püspök.

AZ ÁLMODOZÓK FOLYÓJA

- M** I. [Eddigi kutatásaink során még nem találtuk meg a rajz első, újságban vagy hetilapban való közlését, így a *Club és folyosó* megjelenését megelőző hetekre, 1887 december első napjaira, az elbeszélés kötet végleges lezárásának idejére tesszük keletkezési időpontját.]
- II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp., [1888.] Révai Testvérek kiadása. 79—83. l.
- III. a) *Club és folyosó*. [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. MKm 8. köt.
b) 3. kiad. 1896. Ua.
c) 4. kiad. 1901. Ua.
d) 5. kiad. 1904. Ua.
- IV. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok*. II. köt. Bp., 1910. 56—59. l.

Álom a demokráciáról

MK jelen írása a rajz és a karcolat határterületén helyezkedik el: megelevenített figurái a közélet mezejéről valók, az ott szerzett tapasztalatai alapján ruházta fel őket MK különböző tulajdonságokkal, magatartás-formákkal. A helyzet azonban már sokkal inkább az író fantáziájának szülötte, olyan szituációt teremt meg az »álmokép«-ben, amely messze túlmutat a karcolatíró lehetőségein. (Az álmokép, mint az írói vagy publicisztikai vélemény-nyilvánítás egyik módja korábban is, későbbben is kedvelt formája volt MK-nak). Utalunk az 1885-ben keletkezett *A Petőfi-keresők* c. elbeszélésére (Krk 36. köt. 184—188., és hozzá fűzött jegyzeteink a 339—343. lapon) vagy a kolera-járvány idején, 1886-ban keletkezett és az e kötetben közölt *Egy halott, akinek kimenője van* című rajzaira (ld. a 22—25. lapon, a jegyzeteket a 234—237. lapokon).

Az alaphelyzetet az újságok híradásai teremttették meg: az előző években hunyt el Mtesza, az afrikai Uganda-birodalom királya, aki 1884 októberében bekövetkezett halálakor háromszáz feleséget hagyott maga után. A korabeli lapok bő teret szenteltek ennek a témának. MK két ízben a következő fordulatot használta parlamenti karco-

latában az üres, össze-vissza beszéd érzékeltetésére: »Ez az a nap, amikor mindenről lehet beszélni. Amerika fölfedezéséről, a Mtesa király háromszáz feleségéről ...« (Krk 72. köt. 89. l.) illetőleg egy év múlva, 1887 januárjában: »A költségvetés különben az a téma, amikor mindenről szabad beszélni, Amerika fölfedezéséről, a Mtesza feleségeiről ...« (Krk 74. köt. 68. l.).

A híres Afrika-kutató Stanley, Henrik Morton 1887 második felében ugyancsak sokat szerepelt az újságok hasábjain: az 1887-évből vezette afrikai expedícióját Emin pasa felkeresésére, és az 1887-es év második felében magát Stanleyt is az eltűntek listájára írták, sőt egyik-másik újság már nekrológját is közölte, amikor is 1887 december derekán megjelent a hír, hogy Stanley megérkezett az Albert-tóhoz és négy hónap múlva, 1888 április végén sikerült megtalálnia Stanleynek Emin pasát.

Ezek voltak azok a körülmények, amelyek Afrikát a korabeli újságolvasó előtt érdekessé tették. Ezt használta fel MK arra, hogy a demokrácia körül zajló viták egyik ellenérvének megalapozatlanságát érzékeltesse, annak a tételnek egyoldalúságát mutatta ki, hogy a demokrácia csak felkorlátozza a kedélyeket, szabad utat enged a politikai életben a nép fékezhetetlen indulatainak, felkavarja a meghűződő és a mélyen forrongó indulatokat. Ezt az álláspontját fejezi ki az egyazon folyó szennyet hőmpölygtető hullámaival és kristálytisztaságával kapcsolatos leírásával és betetézi azzal az érveléssel, amelyet a Horvát Boldizsár-szerű öreg ember fejt ki: a szennyet kavaró áradat és a szeliden hőmpölygő víz ugyanannak a folyamnak két szakasza, a folyam haladása során a szenny leülepszik, és az ijesztő képet mutató folyó az élet forrásává válik. Ez volt különben a volt igazságügy-miniszter Horvát Boldizsárnak is a véleménye. A rajzbéli ellenérvek pedig a politikai élet vélemény-skáláját tükrözték.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 195 : 11 *Odescalchy Gyula* herceg — (1828—1896) 1878-tól a Nyitra megyei nagytapolcsányi kerület szabadelvű párti képviselője volt, alakja MK parlamenti karcolataiban többször felbukkant.
- „ 12 *Bánffy Béla* — (1831—1888) szintén országgyűlési képviselő volt, az 1884—1887-es ciklusban a Kolozs megyei bánfihunyadi kerület szabadelvű párti képviselője, rövid ideig a Ház alelnöke is volt.
- „ 14 *Beksics* — Beksics Gusztáv (1847—1906) publicista közíró volt, MK szerkesztőségi kollegája a PH-nál, az 1884—1887-es ciklusban a sepsiszentgyörgyi kerület szabadelvű párti képviselője volt; 1885-től az ő segítségével ismerte meg MK az ilyefalvi kerületet, ahol 1887 nyarán megválasztották szabadelvű párti képviselőnek.
- „ 14—15 *Horváth Gyula* — (1845—1897) publicista, 1875-től országgyűlési képviselő, az 1884—87-es ciklusban a Kis-Kü-

- küllő megyei balavásári kerületben választották meg szabad-
elvű párti programmal.
- 195 : 17 *Grünwald Béla* — (1839—1891) publicista, az MTA I. tagja,
az 1870-es évek elején Zólyom megye főispánja, 1878-tól
mérsékelt ellenzéki képviselő, a Zólyom megyei szliácsi kerü-
let parlamenti képviselője.
- 196 : 6 *Egy új csoport közelgett most* — az említettek főnemesei vol-
tak, a főrendiház tagjai, vagy jogosultak főrendiházi tag-
ságra.
- „ 37 *úgy nézett ki körülbelül, mint Horvát Boldizsár.* — Horvát
Boldizsár (1822—1898) jogtudós volt, a kiegyezés után 1867
és 1871 között igazságügy-miniszter, az 1884—87-es ciklusban
Temesvár pártokívüli képviselője. Alakja, parlamenti sze-
replése MK karcolataiban az elvszerűséget, a puritán, hely-
lyelközzel demokratikus eszméket képviselő rokonszenves
magatartás-formát valószínűsítette meg.
- 197 : 17 *Vizsoly Gusztáv* — (1822—?) ügyvéd, 1872-től képviselő,
majd az országos szabadelvű párt elnöke, az 1884—87-es
ciklusban a naszódi kerület választotta képviselőjévé.

KÜLÖNÖS PROTEKCIÓ

- K** OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 2169/2 119—121. folio.
M I. *Pesti Hírlap. 1887. december 17., 9. évf. 346. sz. (1., 2. 1.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
II. *Jk. 42. köt. = Hi 10. köt. Dekameron. Elbeszélések III. Bp.,*
1917. 239—243. l.

A kézitről

A rajzot MK három, átlagosan 40 cm hosszú és 15 cm széles
szerkesztőségi kutyanyelvire írta. A K-ot a gyorsabb szedés érdekében
a nyomdában részekre vágták, és az egyes szeleteket I, II, III, IV, V,
VI, VII, VII 1/2, VIII, IX, X, XI római számokkal jelölték. A K
első lapjának jobb felső sarkában idegen kéz adta meg a szedési utasí-
tást: »b. d.«

MK javításainak, változtatásainak száma az átlagnál alacson-
nyabb. A befejező kilenc sort valószínűleg később, de még a nyomdai
szedés megkezdése előtt fűzhetette hozzá. A korrektúrát maga végez-
hette el, erre mutatnak a következő sorokban észlelhető, a nyomdai
levonaton tett változtatásai: 200 : 5, 200 : 17—28, 200 : 39.

Egy különös Beöthy-tréfa

Az 1887 nyár elején megkezdett *Breviarium Beöthyanum*-ról
szólva megjegyeztük, hogy nem tudjuk az okát annak, ami miatt
MK nem folytatta a beígért sorozatot, csak bizonyos feltételezésekre

szorítkozhatunk (ld. e kötet 333—4. lapján). A Krk 75. kötetében — amely az 1887. év második felében keletkezett karcolatokat tartalmazza — jeleztük, hogy MK lassan-lassan megszokta új helyét és helyzetét a parlamentben, már tudta iróniával megcsipkedni mameluk társait is. Ennek az állapotnak egyik jellegzetes termése ez a korlátozott mamelukról szóló történet is, amely egyben egy Aldzsiádát is megörzött: pontosabban szólva, azt a folyamatot ábrázolta irónk, hogy miként »valósította meg« a hiszékeny képviselő Beöthy beugratásnak, csúfolódásnak szánt ötletét. Megjegyezzük, hogy ezekből a hónapokból több olyan rajzot is találhatunk, amelynek céltáblája az ügybuzgó finánc figurája.

A kézirat szövegjavításai

Lap Sor

- 198 alcímet a K-ban MK kihúzta. Ez a következő volt: <Elbeszeli egy képviselő>
 „ 4 szalonna a »nem«-eseké. (K: szalonna a <„nemek”e> <a „nemek”> „nem” eseké.)
 „ 7 nevét elhallgatom (K: nevet <el> elhallgatom)
 „ 8 de mint hallgatag ember ismeretes. (K: de mint <<nagy fecsegő ismeretes. Kezdt is legott <.....> belőle a beszéd: Mit ettél? jó volt>> hallgatag ember ismeretes.)
 „ 26 a pipa is, és jóformán csak (K: pipa is es <csak mar a> jóformán csak)
 „ 29 akik szűzdohányt színak? (K: akik <.....> szűz dohányt színak?)
 „ 30 — De mennyien! (K: — De <meg> mennyien!)
 199 : 1 — Gróf Dessewffy Aurél maga bevallotta, (K: — <Hatott van mindjárt> gróf Dessewffy Aurél az maga <is> bevallotta)
 „ 4 — Bizony lélekemelő az, ha (K: <Latod mennyire> Bizony lélekemelő az ha)
 „ 9—10 sor között a K-ban kihúzott szó található: <— De>
 „ 10 — Egyszer a vasúton elbeszél néhánynak (K: — <Egyszer> Egyszer a vasúton elbeszelt <nekem> nehánynak)
 „ 13 kit tudsz? (K: kit tudsz? <sem>)
 „ 18 E pillanatban vidám hahota hangzott (K: <Elhallgattunk egy percig mert valami> E pillanatban vidám hahota hangzott)
 „ 19—20 sor között a K-ban kihúzott sor olvasható: <— Van e még valaki?>
 „ 20 — Kinek a nevetése (K: <Valjon> Kinek a nevetese)
 „ 22 számold elő inkább (K: számold elé inkább)
 „ 29 kedvéért kérdeztem vissza (K: kedveert <feleltem> kérdeztem vissza:)
 „ 30 — Miért akarod (K: — <Mert> Miért akarod)
 „ 31 — Dehogy — ellenveté hevesen, olyan hangon (K: — Dehogy — <kialta> ellenveté hevesen <mintha> olyan hangon)

- 199 : 32—33 eszemben sincs, egészen más céloom (K: eszemben sincs
 <hiszen> egészen mas celom)
 „ 36 szeretnék vele segíteni. (K: szeretnek vele <meg> segíteni
 <tudod aféle>)
 „ 38—39 afféle protezsált, mindig a (K: aféle protegáltam, nyak
 mindig a)
 200 : 3—4 becsületes arcán (K: becsultes <arcával> arcán)
 „ 4 Finánc az illető, (K: Financ <a gyerek> az illető,)
 „ 5 — teng-leng a szegény feje, mint (K: teng leng szegény mint
 a)
 „ 7 — Megbolondultál? — rivalltam rá; valóságosan (K: —
 <?Hat?> megbolondultal? — <kialtottam fel> rivaltam rá
 valosagosan)
 „ 16 akkor engem denunciánsnak (K: akkor <megfojtlak> engem
 denunciánsnak)
 „ 19 tudhattam volna. (K: tudhattam volna. <.....>)
 „ 20 — Vele tanácskoztam, hogy (K: — <Neki panaszkodtam>
 Vele tanacskoztam, hogy)
 „ 21 lenne a szegény fiúnak (K: lenne <jo dohanylelet> <<ha jo
 dohanyleletekre <.....>> a szegeny fiunak)
 „ 24 ne trefálj! Azt hiszed (K: ne trefálj <nekem> Azt hiszed)
 „ 25 effélékkel! Egyrészt (K: efélékkel! <Segitek> Egy reszt)
 „ 27—28 *Ne bolond, ne!* De így van az, ha valaki komolyan kezdi
 venni a törvényeket. Láttam, hogy (K: *Eredj a pokolba az
 ilyen hazafias kotelessegekkel.* (De így van az ha valaki komo-
 lyan kezdi venni a torvenyeket.) Lattam, hogy)
 „ 28 nem bírok vele (K: nem bírok <Lattam hogy le nem lehet b>
 vele)
 „ 32—33 Azóta nem láttam, s folytonos (K: Azota nem <látom
 nem> láttam <sehol es az> s folytonos)
 „ 34—35 sor után a K-ban egy vízszintes vonás található. Való-
 színűleg a fogalmazáskor MK itt akarta berekeszteni a tör-
 ténetet. A további rész új lapon folytatódik.
 „ 36—37 dohánykészletüket, a baj minden pereben lecsaphat.
 (K: dohány készletüket, <mert> a baj minden pereben <be-
 csaphat> lecsaphat.)
 „ 37—38 sor között a K-ban kihúzott sor található: <A dolog nem
 trefa uraim, mert>
 „ 38 hiszem el büfébeli (K: hiszem el <felőle> buffetbeli)
 „ 39 beszélt, az igaz, akkor egészen (K: beszélt <<igaz hogy
 <.....> hihetetlen>> akkor az igaz egészen)
 „ 29 hihetetlen nagy bolond. (K: nagy <.....> bolond.)
 201 : 1 felőle, ha felteszem róla, hogy (K: felőle, ha <csakugyan csak
 megtrefált volna> folteszem rola)
 „ 2—3 sor között a K-ban kihúzott bekezdés olvasható: <Es a
 nagy idealistak nem olyan ritkak mint a nagy humoristak.>
 „ 3—4 életben sokkal (K: eletben <...> sokkal)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 198 : 3—4 *Mert az »igen«-ek »kanapéta«-esznek és sherryt isznak: a paprikás szalonna a »nem«-eseké.* — MK korábbi karcolataiban is hasonlóan jellemezte az »igen«-ek, azaz a kormánypárti képviselők és a »nem«-esek, az ellenzékiek közötti étkezési különbségeket.
- 199 : 10—12 Péchy Tamás szűzdohány-története. — MK itt az ön-maga által korábban előadott *Az idő javít* c. elbeszélésében leírt történetre utalt. (Ld. Krk 37. köt. 113—116. l.)
- „ 14—15 Krajtsik Ferenc és az alvás. — MK parlamenti karcolataiban többször évődött az aluszékony képviselőről (Ld. Krk 72. köt. 233. l., 73., köt. 131. l., 74. köt. 115. l.).
- „ 24—25 *Sőt tán maga Wekerle se kivétel* — Wekerle Sándor a rajz megírásakor pénzügyminisztériumi államtitkár volt.
- „ 32 *apage satanas* — távozz tőlem sátán!
- 200 : 16 *denunciáns* — feljelentő, leplező
- „ 33 *tréma* — félelem, reszketés, bizonytalanság

A GYANÚ

- K** PIM Analekta V. 3524/103
- M** *Ország-Világ.* (Szerk.: Benedek Elek.) 1887. december 24., 8. évf. 51. sz. (832. l.) *Teljes névjelzéssel.*

Kötetben itt először.

A kéziratról

A K két 23×18 cm kéziratlapra olvasható, a papír kissé szakadt, de a kézírást nem sértő a hiány. Idegen kéz írásával olvasható rajta a nyomdai utasítás: »garm. ritk.« A K fogalmazási példány, igen kevés javítással. Minden valószínűség szerint az Ország-Világ szerkesztőségétől visszakapott példány. A PIM az Apponyi Alberthez írott levél mellett őrzi. A levél keletkezési ideje MK datálása szerint »Nógrád-Horpács, Aug. 17. 1908.« A levelet abból az alkalomból írta MK, hogy a *Ne félj Mátyás!* c. elbeszélésének kéziratát, mint madárvédelmi írást egy a gyermekek számára készülő gyűjtemény számára »díjtalanul« átengedte. A levélben nem esett szó a jelen *A gyanú* című rajzról, mert mindvégig csak egy elbeszélésről írt levelében. A *Nefélj Mátyás!* c. elbeszélés is sokkal korábban, 1888-ban látott napvilágot, tehát húsz évvel korábban keletkezett, mint a horpácsi levél. Valószínűleg később vagy Apponyi Albert idejében, vagy a későbbi tulajdonos, vagy a PIM nek a kéziratot eladó lídejében került a levél mellé második mellékletként a jelen *A gyanú* c. rajz. Az alábbiakban közöljük a K szövegjavításait illetőleg eltéréseit.

Lap Sor

- 201 : 2 képviselőház tanácstermében (K: képviselőház <egy> tanács-
termében)
„ 6 szóvirágokkal csipkelődve (K: szóvirágokkal <csipkelődtek>
csipkelődve)
„ 17 Leakasztottam kabátomat (K: Leakasztottam <a> kabátomat)
„ 19—20 szakállamat, összevissza (L: szakállamat <Hát nem többet>
összevissza)
202 : 2 tudtam (K: tudom)
„ 4—5 sor között kihúzott szavak: <Hat azt>
„ 5 estéjén. Kőd (K: estején <hirtelen betoppa> kőd)
„ 18 megfogant? (K: megfogant?)
„ 19 visszamegyek a képviselőházba (K: visszamegyek mégis a
képvisezőházba.)

Karácsonyi történet saját gyerekeiről

A kis rajz két hőse az író két gyermeke, Jánoska és Lacika. A karácsonyi ajándék-várás felfokozott állapotában kimondják azt, ami őket foglalkoztatja: vajon minden nekik szánt ajándékot ők kapnak-e meg, vajon nem dézsmálják-e meg szüleik az ő édességüket. Ez az igazi gyermekszáj-történet alkalmassá vált Mikszáth számára, hogy a közélet intrikái és rágalmai felett éppúgy elszomorodjék, mint az ártatlan gyermeki gyanakvason. Úgy érezte, és ezt a párhuzamba állított két eseménysorral is érzékelteti, hogy a külső világ még az ártatlan gyermeki lélekre is hatással lehet.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 201 : 2—3 A képviselőház tanácstermében egy tiszteletreméltó aggas-
tyánt ocsmány bűnnel gyanúsítottak. Ezt nevezik *interpella-
ciónak*. — MK e fordulattal a Pulszky Ferencet és fiát,
Pulszky Károlyt ért vádakra utalt; azzal vádolták őket egy
interpellációban, hogy a gondjaikra bízott műkincseket fele-
lőtlenül kezelték. E kérdéssel a Krk 75. kötetében több írá-
sában is foglalkozik MK a 127., 131., 138—141. lapokon.

FALUSI KARÁCSONY

- M I. *Pesti Hírlap*. 1887. december 25., 9. évf. 354. sz. (1., 2. l.) A
Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Csevegés* alcímmel. *Teljes név-
jelzéssel*.
II. *Jk* 43. köt. = *Hi* 11. köt. *Dekameron*. *Elbeszélések* IV. Bp.,
1917. 173—177. l.

Visszaemlékezés a gyermekkorra

A rajz és a karcolat határán lebegő írás szubjektív hangütésével, a falu karácsonyestéjének felelevenítésével a rajz felé billenti a mérleget. A bevezető sorok MK mindennapos teendőire utalnak: a szerkesztőségi kötelességekre, ami nem mindig könnyed feladat, az apai gondokra, amely kedves kötelesség. A Mikszáth-gyerekek alakjai — mint ahogy erre már e kötet jegyzeteiben utaltunk — már jóval korábban a róluk szóló rajzok előtt be-belopódnak írásaiba. Itt a kisebbnek, a Jánoskának vett ajándék, a »kerekese coca« szerepel, — amelynek a küllemét a gyermeki óhaj határozta meg: »a nyakán haja legyen, hogy a fején kantár legyen« (201 : 12) — öt év múlva a fájdalom emlékeként újból felbukkan *A ló, a bárányka és a nyúl* című elbeszélésében, mint az 1890 áprilisában difteritiszben elhunyt Jánoska féltve őrzött hagyatékának egyik darabja.

A rajz zárósorai a múlt emlékeként őrzött falusi idillből visszavisznek a jelen gondoljai közé: a király mikulási ajándékán merengő író azt találgatja, szurony került-e a csizmákba vagy olajág. Ez az utalás az 1887-es évben feszültté vált nemzetközi helyzetre utalt: a bulgáriai belpolitikai események, Battenberg Sándor elűzése a bolgár trónról kielezte a Monarchia és a cári Oroszország között a helyzetet; a Monarchiában, így Magyarországon is a látványos fegyverkezés zaja bizonytalanná tette a békét. (Ld. erről részletesebben a Krk 75. kötetében a *Jó ómen és A cár beszélgetése Bismarckkal* c. karcolatokat a 16—19. és a 67—69. lapokon, továbbá a karcolatokhoz fűzött jegyzeteinket.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

203 : 6 *reciprocitás* — kölcsönösség, viszonyosság

205 : 39 *Vagy szurony volt, vagy olajág.* — Ld. a bevezetőben írottakat.

A MAJORNOKI LÁZADÁS

- M I. *Nemzet.* (Főszerkesztő: Jókai Mór, felelős szerk.: Visi Imre.) 1887. december 25., 6. évf. 354. sz. Reggeli kiadás. (5., 6. l.) *Elbeszélés* alcímmel. *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Pesti Hírlap.* 1888. július 11., 10. évf. 191. sz. (1., 2., 3., 4. l.) A *Pesti Hírlap* tárcája rovatban. *Teljes névjelzéssel.*
- III. a) *Pipacsok a búzában.* Tizennyolc elbeszélés. *MKm* 4. köt. [1. kiad.] Révai Testvérek kiadása. Bp., 1890. 50—62. l.
- b) 2. kiad. 1893. Ua.
- c) [3. kiad.? Könyvtárainkban és a bibliográfiákban nem található. A Révai cég valószínűleg a 2. kiad. után 4. kiadást jelölt — tévedésből!]

- d) 4. kiad. 1901. Ua.
 e) 5. kiad. 1903. Ua.
 f) 6. kiad. 1908. Ua.
 IV. Jk 28. köt. Kisebb elbeszélések V. köt. Bp., 1910. 21—30. l.

Egy szülőföldről származó történet új felfogásban

Hat és fél évvel korábban, 1881 júliusában a PH hasábjain közzétett *Apró megyei történetek* c. ciklus negyedik darabjában, a *Hét font emberhús* címűben MK jellegzetes megyei történetként előadta a későbbi temesi grófnak, Tihanyi Ferencnek egy fiatalkori esetét, amikor is kivágatta az útfélen álló keresztet, mert arra haladtában lovai megijedtek tőle. A dölyfös tett ellen tiltakozó papot, a vele tiltakozásul kivonult hívek szemeláttára hajdújával megbotoztatta. (Krk 31. köt. 219—221. és Bisztray Gyula jegyzeteit 364—366. l.) Tizenhat évvel később az Országos Hírlap hasábjain *A temesi gróf* címmel visszaemlékezést írt az 1895-ben elhunyt Tihanyi Ferencről, kinek furcsa temesi »grófkodása« élénken foglalkoztatta környezetét. De nemcsak akkori életmódját, hanem fiatal korának egyik-másik történetét is megőrizte az emlékezet. »Fiatal koráról — írta Mikszáth —, mely valamikor a század elejére eshetett, körülbelül 1815-re, érdekes kalandok keringtek. Egy történetke különösen megragadta gyerek-fantáziámat, de soha se jártam utána, mennyiben volt igaz és mik voltak a voltaképpeni részletek...« (Hi 5. köt. Az én halottaim. 201. l.) A továbbiakban felelevenítette az út mentén álló kereszt kivágatásának és az ez ellen protestáló pap megbotoztatásának történetét. (Uo. 201—203. l.) E kétszeresen brutális tett előadását megelőzően Mikszáth — nyilvánvalóan a hitelesség fokozása érdekében — a következő megjegyzést tette: »Egyik tót községben (sajnálom, hogy nem emlékszem már melyik volt, pedig leírtam „A majornoki lázadás” cím alatt) a lovai megijedtek az útfélen álló keresztől...« (Uo. 201—202. l.)

Ezzel az utalással maga Mikszáth kapcsolta össze a kereszt-kivágatással egybekötött pap-megbotoztatási történetet a szerelmi kalandra éhes nemes úr történetével, ahol a kereszt kivágatása nem egyszerűen úri szeszély, hanem a céljában akadályozott nemesúr indulatfűtötte parancsa volt.

Az 1885-ös év novella-termését tartalmazó Krk 36. kötetében közöltük már Mikszáthnak *A jus primae noctis* c. elfeledett, csak az eredeti folyóiratközléskor napvilágot látott elbeszélését (i. h. 125—134. l.). A csatlakozó jegyzet-apparátusban jeleztük, hogy ez az 1885-ös elbeszélés az első kidolgozása *A majornoki lázadás* témájának (Krk 36. köt. 311—312. l.). Az első és második kidolgozást egybevetve megállapítottuk, hogy a kétszer feldolgozott történet az azonos motívumok ellenére befejezésében eltérő. Az eltérés abban mutatkozik, hogy *A jus primae noctis* címűben az út közepére állított kereszt nem gátolta meg a nemes urat eltervezett szerelmi kalandja véghezvitelében, míg a jelen felfogás végkifejletében a csel sikerrel járt, az eltervezett szerelmi kalandot sikerült meggátolni. Az 1885-ös variációhoz fűzött jegyzet-

ben e kétféle megoldást egybevetve megjegyeztük: »...nehéz eldönteni, hogy a két megoldás közül melyik állt közelebb a valósághoz. A jelek szerint *A jus primae noctis* végkifejlése a valószerűbb, az illik inkább az író által felvázolt körülményekhez is, meg a történelmi helyzetnek is az felel meg jobban.« (I. h. 312. l.) Ezt a véleményünket most is fenntartjuk.

A szövegről

A Nemzetbeli (N) közlés után MK az elbeszélést a PH-ban is megjelentette az első közlés szövegét átvéve. A *Pipacsok a búzában* c. kötetkiadáskor még néhány kisebb módosítást tett az elbeszélés szövegén, és ez a változat kerül be a Jk-ba is. A jelen Krk a Jk szövegét közvetíti.

Lap Sor

207 : 24 lefekvéskor (N, PH: lefekvésekor)

208 : 5—8 sorok az Nben és PHban nincsenek dőlt szedéssel nyomva!

„ 29 kiabáltak (N, PH: kiabáltak)

210 : 16 tiltakozón, fenyegetőn (N, PH: titakozó, s fenyegetőn)

211 : 2 tett, ni... (N, PH: tett ni...)

„ 15 Vágjátok ki. (N, PH: Vágjátok ki!)

„ 24 és tizedesei. (N, PH: és a tizedesei.)

„ 29 Jertek! Jertek! (N, PH: Jerrtek! Jerrtek!)

„ 32 reccsenés, a kereszt (N, PH: reccsenés s a kereszt)

„ 34 Jaj, mit (N, PH: Jaj. Mit)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

206 : 5—6 *mikor József volt Budán a palatinus* — MK ezzel az utalással a XIX. század első felébe helyezi a történetet, mivel József főherceg (1776—1847) 1795-ben Magyarország helytartója, majd 1796-tól haláláig az ország nádora volt.

„ 10 *litavai templom* — Litava a MK korabeli Hont vármegye korponai járásának egyik kisközsége volt.

„ 20 *komposzeszorátus* — birtokközösség

„ 21—25 Piry Gábor érve és Petky visszavágása. — A bevezetőben említett *A temesi gróf* c. visszaemlékezésében MK ezt a helyzetet Tihanyi Ferenc replikájaként jegyezte fel (Hi 5. köt. 201. l.). Ez az egybevágás is arra mutat, hogy Petky Pál figurája mögött Tihanyi Ferenc alakja húzódnak meg.

„ 32 *zsendice* — az oltott tej, rendszerint a juhtej frissiben felforralt édes savója túrójával együtt.

207 : 16—17 *a nevezetes Lapaj Istók* — a híres muzsikusk a főhőse MK *Lapaj, a híres dudás* c. elbeszélésének, *A tót atyafiak* c. kötet

- e remek történetének. A muzsikusz alakja felbukkan más írásában is, így az *Utazás Palócországban* címűben, de felbukkan *Az eladó birtokban* is.
- 208 : 5—8 A községi bizonyítvány. — Ezt az anekdotikus történetet MK korábban többször is megírta, ld. *Ahol a víz is virágzik* c. rajzfűzérhez fűzött jegyzetünket a Krk 35. köt. 303. lapján.
- „ 19 »méretlen« birkahús — nem egészen szabályszerűen szerzett, azaz lopott birka húsa. Maga MK magyarázza így *Az a fekete folt* c. elbeszélésében (Krk 32. köt. 40 : 7—12). — Ilyen értelemben használja más elbeszéléseiben is *Az eladó birtokban* (Krk 5. köt. 80. l.), *A szelistyei asszonyokban* (Krk 12. köt. 200. l.).

CÍMVÁLTOZATOK

RÉGI KRÓNIKÁKBÓL (64—70. l.) ld. Tizennégy éves szenátor

EGY SIKKASZTÁS TÖRTÉNETE (105—111. l.) ld. Még egy megyei történet

A HAJLÉKONYABB ÁG (111—123. l.) ld. A becsületes Gyuri története

LOVAGVÁRAINK TÖRTÉNETE (143—148. l.) ld. Somlyó vára

A LEGROSSZABB MAGYAR ASSZONY (148—151. l.) ld. Csejte vár és asszonya

MILYEN A PARASZT? (181—183. l.) ld. Milyenek a választók?

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. *A jelölt természetrajza.* Az autográf kézirat első lapja. (OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 2169/1. köt.
- II. *A jelölt természetrajza.* Jankó János illusztrációja *A tisztelt Ház* c. kötet 1887-es, 2. kiadásához.
- III. *A jelölt természetrajza.* Jankó János illusztrációja *A tisztelt Ház* c. kötet 1887-es, 2. kiadásához.
- IV. *Tavaszi rügyek* c. elbeszélés Vágó Páltól származó illusztrációja a Vasárnapi Újság 1887. 2. számából.
- V. *Tavaszi rügyek* c. elbeszélés Vágó Páltól származó illusztrációja a Vasárnapi Újság 1887. 2. számából.
- VI. *Breviarium Beöthyanum* c. elbeszélés autográf kéziratának első lapja. (OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 2169/1.)
- VII. *A fészek regényei* c. elbeszéléskötet 1901-es, 3. kiadásának címlapja.
- VIII. *A Club és folyosó* c. rajzgyűjtemény 1. kiadásának kötése.

TARTALOM

1886

Az ördögös professzor	5	232
Egy halott — akinek kimenője van	22	234
Egy temetés	26	237
A társadalom	29	241
Milyen a magyar karakter?	33	244
A »láthatatlan erők«	34	245
A jelölt természetrajza	39	248
»Dekrétum Bácskaense«	43	251
A »főpostamester«	47	254
A Bureczky-pör epilógja	50	256
Egy fiúnak a fele	55	257
Tizennégy éves szenátor	64	260

1887

Tavaszi rügyek	70	263
Három királyok	98	294
Az égi mérnök	102	298
Még egy megyei történet	105	299
A becsületes Gyuri története	111	301
A góbék Góliátja	123	304
Magyar boszorkányok	127	308
A kurucok »látója«	130	312
Beszélgetés a közvéleménnyel	133	317
Koós István remekelt csizmadia	139	322
Somlyó vára	143	324
Csejte vár és asszonya	148	326
Aki mer, az nyer	151	329
A romanticizmus	155	332
Breviarium Beöthyánium	155	332

Krasznahorka	163	343
A Galambóc	166	347
A Keresdi vár	168	349
Közérdekű bolondságok	169	350
A demokrata	173	353
A paraszt kontessz	174	353
Milyenek a választók?	181	360
Hazajön a király	183	361
A téma	187	362
Az első eminens	190	363
Az álmodozók folyója	195	368
Különös protekció	198	370
A gyanú	201	373
Falusi karácsony	202	374
A majornoki lázadás	206	375

JEGYZETEK

Rövidítések	216
Bevezetés a jegyzetekhez	217
Mikszáth Kálmán Selmechányán	263
Címváltozatok	379
A képmelléletekről	380

Bevezetés	1-2
I. Fejezet	1-2
A. Általános	1-2
B. Részletes	1-2
C. Összegzés	1-2
D. Kiegészítés	1-2
E. Feljegyzések	1-2
F. Táblázat	1-2
G. Ábrák	1-2
H. Számítások	1-2
I. Mérések	1-2
J. Értékelés	1-2
K. Összefoglalás	1-2
L. Függelék	1-2
M. Hivatkozások	1-2
N. Tárgymutató	1-2
O. Szójegyzék	1-2
P. Hivatkozások	1-2
Q. Tárgymutató	1-2
R. Szójegyzék	1-2
S. Hivatkozások	1-2
T. Tárgymutató	1-2
U. Szójegyzék	1-2
V. Hivatkozások	1-2
W. Tárgymutató	1-2
X. Szójegyzék	1-2
Y. Hivatkozások	1-2
Z. Tárgymutató	1-2

AK 2126 k 8587

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója

Felelős szerkesztő: Kürthy András — Műszaki szerkesztő: B. Keresztes Júlia

Terjedelem: 24 (A/5) ív + 8 oldal melléklet

85.12930 Akadémiai Kiadó és Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Hazai György

**MTA
KIK.**

